

MAGYARÖRMÉNY TUDÁSTÁR

Jelen dokumentumot a Magyarörmény Tudástár ingyenes digitális könyvtárból töltötték le. A pontos felhasználási jogokat kérjük nézze meg a honlapon!

www.MagyarormenyTudastar.hu

SZAMOSÚJVÁR SZAB. KIR. VÁROS

MONOGRÁFIÁJA

Ű városi teljes levéltár és más kútforrások felhasználásával

IRTA

SZONGOTT KRISTÓF

ÁLLAMGYMNASIUMI TANÁR, AZ „ARMENIA” SZERKESZTŐJE.

Száz, a szöveg közé nyomott illusztrációval diszítve.

NEGYEDIK KÖTET.

A MAGYARORSZÁGI ÖRMÉNYEK
ETHNOGRAPHIÁJA.

A szerző kiadása.

SZAMOSÚJVÁRT
TODORÁN ENDRE „AURORA” KÖNYVNYOMDÁJA
1903.

Hazánk egyik legérdemesebb fiának,

karácsonfalvi és beodrai

méltóságos gróf Karátsonyi Aladár

urnak,

esász. és kir. kamarásnak, Szamosújvár szabad kir. város nagynevű
országgyűlési képviselőjének, a művészet, tudomány pártolójának, az igaz,
szép, jó és nemes eszmék terjesztőjének, a hazai érdekek ügybuzgó és
áldozatkész előmozdítójának

kiváló, mély tisztelete jeléül ajánlja e művet:

a Szerző.

Tartalom.

	Lap.
I. Cikkely. Szükséges előzetek.	
1. Fejezet. Az örmény népfaj eredete és speciális missziója. Őskori kulturája	1.
2. Fejezet. Egy lap Armenia történetéből	9.
3. Fejezet. A kivándorlás és beköltözés	12.
4. Fejezet. A magyar-örmények	14.
II. Cikkely. Ethnographia — Néprajz.	
1. Fejezet. Az ethnographia jelentősége és tárgya . .	21.
2. Fejezet. „A magyar korona alá tartozó föld valóságos ethnographiai mozaik“	23.
3. Fejezet. A jó tündér és a villággá ment örmények	24.
4. Fejezet. Ápoljuk az örmény hagyományt	25.
III. Cikkely. Embertan — Anthropologia.	
1. Fejezet. Az ázsiai és bukovinai örmény	30.
2. Fejezet. A magyar-örmény	31.
IV. Cikkely. Az örmény nő.	
1. Fejezet. Az örmény nő Keleten	36.
2. Fejezet. Dr. Melikh-Begláriáncz az örmény nőkről .	39.
3. Fejezet. Mit mond az „Armenia“ a keleti örmény nőről?	41.
4. Fejezet. A hazai örmény nőszemély	41.
V. (IV.) Cikkely. A ház és melléképületei.	
1. Fejezet. Örmény ház Keleten	48.
2. Fejezet. Ideiglenes örmény ház a hazában	48.
3. (2.) Fejezet. Az állandó ház berendezése	50.
VI. Cikkely. Ruházat és ékités.	
1. Fejezet. Az (ázsiai) örmény nemzeti viselet	53.
2. Fejezet. A bukovinai örmények ruházata	54.
3. Fejezet. A magyar és európai öltözet a hazai örményeknél	55.
4. Fejezet. Az örmény varrottasak	59.
5. Fejezet. Az örmények műkincsei	60.
VII. Cikkely. Fényezés és ennek korlátozása	
1. Fejezet. Fényelgő örmények	62.
2. Fejezet. Fejedelmi kelengye	63.
3. Fejezet. A hazai örmények osztályozása	64.
4. Fejezet. A fényűzést korlátozó rendeletek	65.

II.

VIII. Cikkely. Táplálkozás.	Lap.
1. Fejezet. A keleti örmény étkei	78.
2. Fejezet. A magyar-örmény konyhája : ételek, csemegék	78.
3. Fejezet. Alkalmi készítmények	79.
4. Fejezet. Örmény különlegességeink készítési módja	81.
IX. Cikkely. Néposztályok.	
1. Fejezet. Gazdag, szegény	90.
X. Cikkely. Életmód és foglalkozás.	
1. Fejezet. Mivel foglalkozik az ázsiai örmény?	91.
2. Fejezet. A bukovinai örmény foglalkozása	96.
3. Fejezet. A magyar-örmények életmódja	97.
XI. (X.) Cikkely. Közművelődés.	
1. Fejezet. Iskolázás	103.
2. Fejezet. Írás és olvasás	103.
XII. (XI.) Cikkely. Egészségügyi viszonyok.	
1. Fejezet. Házi orvosságok	106.
2. Fejezet. „Életadó víz,” kék ruha, votum	106.
XIII. (XII.) Cikkely. Az örmény gyermek.	
1. Fejezet. Az ázsiai örmény gyermek	107.
2. Fejezet. Hogyan neveli a hazai örmény gyermekét?	114.
XIV. (XIII.) Cikkely. Hitélet.	
1. Fejezet. Az örmény az első keresztény nép	115.
2. Fejezet. Nagybőjt	117.
3. Fejezet. Kiabálás, illetlen szó, szitkozódás	118.
XV. (XIV.) Cikkely. Családi élet.	
1. Fejezet. Örmény család Bukovinában	118.
2. Fejezet. Örmény család a hazában	119.
3. Fejezet. Községi élet Szamosújvárt	119.
XVI. (XV.) Cikkely. Népjellem.	
1. Fejezet. Nemzeti vonások, erények és hibák	125.
2. Fejezet. Hazafiság	127.
3. Fejezet. Fajszeretet	127.
4. Fejezet. Üzleti szellem	127.
XVII. (XVI.) Cikkely. Népmulatságok.	
1. Fejezet. Farsang Örményországban	128.
2. Fejezet. Farsang Szamosújvárt	130.
3. Fejezet. A húshagyókeddi „turkás”	131.
4. Fejezet. Jártak-e őseink a mult századokban bálba?	134.
5. Fejezet. A mostani bálók	136.
6. Fejezet. Játékok	139.
XVIII. (XVII.) Cikkely. Népélet.	
1. Fejezet. A Mithra-áldozat maradványai	139.
2. Fejezet. A dároni népéletből	140.
3. Fejezet. A falusi (ázsiai) örmény kötelességei	142.
4. Fejezet. A váni örmények életéből	144.
5. Fejezet. A keleti örmények társas életéből	146.
6. Fejezet. Keleti hangszerek és táncz	148.

	Lap.
7. Fejezet. Hazai örmények. (Zene, dal, ének, szí- nészet)	149.
8. Fejezet. Szellemi és erkölcsi tulajdonságok	151.
XIX. (XVIII.) Cikkely. Néphit.	
1. Fejezet. Az örmény hagyományból	153.
2. Fejezet. A falusi (ázsiai) örmény hagyományból	155.
3. Fejezet. A falusi (ázsiai) örmény rejtélyei	160.
4. Fejezet. Örmény népbabonák — a keleti örményeknél	163.
5. Fejezet. Népbabonák — a bukovinai örményeknél	164.
6. Fejezet. Bucsújárás Örményországban	171.
7. Fejezet. A szentek tisztelete. Egyházi iratok	174.
8. Fejezet. Jó és rossz szellemek	175.
9. Fejezet. Boszorkány. Alakváltoztató ember	175.
10. Fejezet. Világ. Természeti erők	176.
11. Fejezet. Babona	176.
12. Fejezet. Álomfejtés, jóslás, szerencse, sors	177.
13. Fejezet. Bőjt, fogadás, búcsú	177.
XX. (XIX.) Cikkely. Népszokás.	
1. Fejezet. Újév Örményországban	178.
2. Fejezet. Az újév ünnepei a keleti örményeknél	180.
3. Fejezet. Húsvéti piros tojás	186.
4. Fejezet. Húsvéti örmény népdal	186.
5. Fejezet. Karácsonyi ajándék	186.
6. Fejezet. Tavaszi népszokás Örményországban	187.
7. Fejezet. Nemzeti szokásck — a hazai örményeknél	188.
XXI. (XX.) Cikkely. Az örmény jog.	
1. Fejezet. Örökös főurak. Hübéri rendszer	199.
2. Fejezet. Az örmények a külföldön saját jogsza- bályaik alatt élő örmény községeket alakítanak	200.
3. Fejezet. A lemergi örmények latin jogkönyve	202.
4. Fejezet. Az örmények jogélete az ősrégi időkben	203.
5. Fejezet. A fiúk és leányok egyenlő örökösödése	203.
6. Fejezet. Az árja családi szervezet. A szerződési jog. A mózesi tilalom. Az eskü	204.
7. Fejezet. Szokásjog. Az örmény jognak írott gyűjte- ménye	204.
8. Fejezet. Kos Mechithár gyűjteménye	207.
9. Fejezet. Örökösödési jog, büntető jog, perjog	210.
XXII. (XXI.) Cikkely. Családi jog a hazai örmények között.	
1. Fejezet. Család. Hárszánikh, bészág. Rokonság, só- gorság	214.
2. Fejezet. Kéorenkh. Dsehez. Ereszesur	215.
3. Fejezet. Az akták nyilatkozatai. Dos. paraphernalis levél, dotalitus contractus	216.
XXIII. (XXII.) Cikkely. Születés és keresztelés.	
1. Fejezet. Keleti és hazai szokás	220.
2. Fejezet. Keresztelési lakoma	221.

IV.

XXIV. (XXIII.) Cikkely. Az örmény házasság.	Lap.
1. Fejezet. Jegyváltás Keleten	223.
2. Fejezet. Örmény menyekző Keleten	227.
3. Fejezet. Házasság Vánban	231.
4. Fejezet. Menyekző Arábgirban	234.
5. Fejezet. Örmény házasság Tiflisben.	235.
6. Fejezet. Örmény házasság a hazában	237.
XXV. (XXIV.) Cikkely. Hozomány és kelengye.	
1. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket Nuridsán Anna kapott	243.
2. Fejezet. Jegyajándék, melyet Novák Julianna kapott	245,
3. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket Szácha Katalin kapott	246.
4. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket Báka Melich kapott	248.
5. Fejezet. Jegyajándék, melyet Gorove Anna kapott .	249.
6. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket K. Terézia kapott	250.
7. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket Gámenczi Anna kapott	251.
8. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket Govrik Mánuság kapott	253.
9. Fejezet. Jegyajándék és jegyadomány, melyeket Kriszdoszdur Katalin kapott	255.
10. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket Merza Ripszima kapott	257.
11. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket Lászlóffy Mánuság kapott	259.
12. Fejezet. Jegyadomány, melyet Khosza (Kasza) Terézia kapott	261.
13. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket Nevelics Zsuzsánna kapott	262.
14. Fejezet. Kristóf Mária jegyadománya és jegyajándéka	264.
15. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket Pap Mani kapott	266.
16. Fejezet. Ászlán Jánosné jegyajándéka	268.
17. Fejezet. Jegyajándék, melyet Korbuly Anna kapott .	268.
18. Fejezet. Jegyajándék, melyet Moldován Lukácsné kapott	268.
19. Fejezet. Jegyajándék, melyet Ábrahám Józefa kapott	268.
20. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket N. Terézia kapott	269.
XXVI. (XXVII.) Cikkely. A hazai örmény házasság roppant kiadásait mérsékelő, korlátozó és tiltó harározatok.	
1. Fejezet. Erzsébetváros hatósági határozataiból (1718. év) A., B.	270.

	Lap.
2. Fejezet. Szamosújvár hatósági rendeleteiből. A, B., C., D., E., F.	276.
XXVII. Cikkely. Temetés és halotti tor.	
1. Fejezet. Bucszúttató, temetőhely, halotti tor, kár- szunkh (negyven mise)	289.
2. Fejezet. Díj a sírásás- és harangozásért. A „hokuház” és ennek eltöltása	291.
XXVIII. Cikkely. Közös megállapodások.	
1. Fejezet. Gyulafehérvári gyűlés	292.
2. Fejezet. Szebeni gyűlés	296.
3. Fejezet. Szamosújvári gyűlés	298.
XXIX. Cikkely. Népköltészet.	
1. Fejezet. Örmény irodalmi termékek	300.
2. Fejezet. Örmény rege: Az álomlátó	306.
3. Fejezet. Örmény legendák.	
A. Az angyal és a molnár	312.
B. Ábrahám és a bálványképek	313.
C. Az igaz Isten hatalma	314.
D. Szent-Péter és a bárány veséje	314.
4. Fejezet. Örmény elmésségek.	
A. Elmés mondatok	315.
B. Örömdal	315.
C. A farsang kötelezvénye	317.
5. Fejezet. Örmény szótalányok	318.
6. Fejezet. Néphumor	319.
XXX. Cikkely. Hazai örmény közmondások	321.
XXXI. (XXX.) Cikkely. Örmény népmesék.	

Első rész. Keleti örmény népmesék.

1. Fejezet. A rosszul nevelt fiú	333.
2. Fejezet. A kalifa és a bölcs	334.
3. Fejezet. A háládatlanság	334.
4. Fejezet. Az özvegy asszony és fejtős kecskéi	336.

Második rész. Hazai örmény népmesék.

1. Fejezet. Az ostoba ember (Magyarul és örményül)	337.
2. Fejezet. A tevecsikó (Magyarul és örményül)	338.
3. Fejezet. Az oroszlán, medve és a róka (Magyarul és örményül)	339.
4. Fejezet. Három dió. (Magyarul és örményül)	340.
5. Fejezet. Az olom. (Magyarul és örményül)	342.
6. Fejezet. A legszebb leány. (Magyarul és örményül)	346.
7. Fejezet. A könyörületesség jutalma. (Magyarul és örményül)	348.
8. Fejezet. A fejsze. Magyarul és örményül)	352.
9. Fejezet. Fenhéjázás és alázat. (Magyarul és örményül)	353.

VI.

	Lap.
10. Fejezet. Ész és erő. (Magyarul és örményül) . . .	356.
11. Fejezet. A szent kereszt. (Magyarul és örményül) .	363.
XXXII. Czikkely. Örmény népdalok.	

Első rész. Keleti dalok.

1. Fejezet. Régi hős dalok	367.

Második rész. Hazai örmény népdalok.

1. Fejezet. A kereskedők dala, hangjegyekkel. Örményül és magyarul	369.
2. Fejezet. Dal a világ politikájáról, hangjegyekkel. Örményül és magyarul	373.
3. Fejezet. Dal a városról, hangjegyekkel. Örményül és magyarul	377.
4. Fejezet. Dal a dáláuziról, hangjegyekkel. Örményül és magyarul	378.
5. Fejezet. Panasz-dal. Örményül és magyarul	379.
6. Fejezet. A gondviselők dala. Örményül és magyarul	381.
7. Fejezet. Két anyos kölesönös panasza. Örményül és magyarul	384.
8. Fejezet. Meghalt bankók. Örményül és magyarul	390.
9. Fejezet. A fürdő. Magyarul és örményül	394.
10. Fejezet. Kölesey himnusza. Örményül és magyarul	394.

Szongott Kristóf.

Képek.

	Lap.		Lap.
Dádián herceg	18.	Nubár pasa	26.
Luszinián Guidó, Örmény- ország királyi hercege	19.	Lorisz Melikov gróf	27.
Ártin Dádián	22.	Hászun Antal bibornok	34.
Cséhángir-chán	23.	Ázárián István örmény kath. pátriárka	35.

Lap.		Lap.
37.	Ázsiai örmény nő . . .	Mechitár a szerzetalapító 124.
38.	Áschen, Tiridát király neje	Pátkánián Kherovpe . . 125.
39.	Choszrovituehd, Tiridát ki- rály nővére	Ormánián patriarkha . . 129.
42.	Szongott Margit	Ábáhuni püspök . . . . . 130.
43.	Bárány Margit	Ajdinián érsek . . . . . 132.
45.	Duha Mariska	Keleti örmény patriarkha 133.
50.	Zachariás Róza	Álisán Leont. . . . . 136.
51.	Ámirás Vetti, ...	Chorenei Mózes . . . . . 137.
56.	Bányai Blanka	Örményország apostolai: Bertalan, Világosító-Szt- Gergely . . . . . 141.
57.	Lengyel Ödönné	Nálbánteáncz, a költő . 145
60.	Simay Rózália	Krimnián kátholikosz . . 149.
61.	Simay Irma	Árdzruni Gergely a „Mé- ság“ alapítója és szer- kesztője . . . . . 153.
68.	Gajzágó Gizella	Cselingárián Jakob . . . 157.
69.	Kerekes Emilia	Dseráz Minász szerkesztő 160.
72.	Kiss Anna	Gróf Karátsonyi Aladár . 164.
73.	Kritsa Klára	Lukács László pénzügy- miniszter . . . . . 165.
76.	Kritsa Róza	Báró Dániel Tibor ország- gyűlési képviselő . . 168.
77.	Harmath Lujza	Czetz János magyar hon- véd-tábornok . . . . . 169.
80.	Tutsek Anna	Máli Mihály tábornok . . 172.
84.	Dr. Mály István szónok-orvos	Czetz János kisebb alakú arcképe . . . . . 173.
85.	Mály István kuriai bíró .	Gajzágó Salamon szám- széki elnök . . . . . 180.
88.	Dr. Csásusz Márton egye- temi tanár.	Simay Gergely ország- gyűlési képviselő . . . 181.
89.	Gábrus Zachariás	Lukácsi Kristóf író, fő- esperes . . . . . 184.
92.	Dániel Pál	Kapatán Márton kanonok 185.
93.	Hollósy Simon festő (Mün- chen)	Dr. Verzár János . . . . . 188.
100.	Dr. Verzereskul Oxendius püspök	Dr. Ábrahám Adeodat . 189.
101.	Dr. Eszlegár Vártán érsek	Czetz Gergely tanár . . . 197.
104.	Dr. Theodorovics Mihály	Voith Miklós . . . . . 200.
105.	Stephánovics István apos- toli visitator	Tódorfi Lukács polgár- mester . . . . . 201.
108.	Szongott Jakab ország- gyűlési képviselő	Kovrig Tivadar, a leány- árvaház alapítója . . . 205.
109.	Ávéd Jákó gymnasiumi igazgató	Markovics Jakob főesperes, plébános . . . . . 213.
116.	Sáházizján költő	
117.	Ádámján színművész . . .	
120.	Mechitárista atyák egyházi diszöltönyben	
121.	Gyermekek kara. Örmény egyházi ünnep Szent- Lázár-szigetén	

VIII.

	Lap.		Lap.
Karácsony Márton apát- plébános	216.	Ájvázovszky János festő- művész	284.
Lengyel Gergely pápai kamarás	217.	Mártonffy Márton minisz- teri tanácsos	285.
Bárány Lukács kanonok, főesperes, plébános	224.	Kozocsa Tivadar tanár	321.
Korbuly Bogdán színházi intendáns, bankigazgató	229.	Duha Bálint	324.
Dr. Issekutz Viktor ország- gyűlési képviselő	233.	Cheul Dániel	325.
Simay János főorator	236.	Lukács Móricz	328.
Issekutz Antal volt polgár- mester	260.	Murádin János ügyvéd	329.
Lengyel Márton volt pol- gármester	261.	Dr. Patrubány Lukács tanár	333.
Dr. Lukács György Békés- vármegye főispánja	270.	Szongott Kristóf (1873. évi fénykép)	336.
Merza Gyula író, az EKE pénztárosa	271.	A kereskedők dala (kóta)	369.
		Dal a világ politikájáról (kóta)	373.
		Dal a városról (kóta)	377.
		Dal a dáláuziról (kóta)	378.
		Szongott Kristóf (1900. évi felvétel után)	VI.
		Sáhin Edgár festőművész	VIII.

Sáhin Edgár.

ELŐSZÓ

Szongott Kristóf (sz. Marosbogát, 1843. március 21.) tanár, író, lapszerkesztő, etnográfus, közéleti személyiség a múlt század második felében élt és alkotott Szamosújvárott, a magyarországi örménység központjában. Gazdag életpályája során forrásértékű könyveket írt a magyarországi örmény családok történelméről, életéről, szokásairól. Örmény múzeumot alapított és 1877–1907 között, haláláig az általa alapított Arménia című folyóirat szerkesztője volt.

Szongott nagy olvasottsága révén rendkívül széles látókörrrel rendelkezett, s egész életében az egyetemes tudásra törekedett. Nagy tudású embernek ismerték Szamosújvárott és Magyarországon, de egész Európában is. Életcélja volt az örménység múltjának feltárása és ismertetése magyar nyelven. Egyéniségében összefonódott a magyar és az örmény.

Termékeny életművéből 1995-ben reprint kiadásban megjelenítettük „A magyarországi örmény családok geneológiája”-t. Legterjedelmesebb műve Szamosújvár történetét ismerteti („Szamosújvár szabad királyi város monográfiája I-III. kötet, 1901), melynek negyedik kötete „A magyarországi örmények Ethnographiája” önálló monográfiának tekinthető.

Ezért is választottuk ezt a könyvet másodiknak a reprint kiadások sorában, bízva abban, hogy az első három kötetet is lesz alkalmunk újra megjeleníteni. Az Ethnographia egyfajta kapcsolatot próbál keresni az anyaországi és az erdélyi örménység életmódja között, miközben képekkel gazdagon illusztrálva ismerteti a régi erdélyi és az anyaországi hagyományokat. A könyv többféle forrásból merít, a levéltári dokumentumok mellett felhasználja mások elbeszélését és saját gyermekkori emlékeit is.

A kisebbségi önkormányzatok megalakulása tette lehetővé, hogy ezt a könyvritkaságot – amelyből Magyarországon csak néhány példány található – 93 év után újra megjelenítsük.

Reméljük ez a könyv is sikert arat, mind a Magyarországon, mind az Erdélyben élő – az örménység iránt érdeklődő – olvasók körében és ezzel elősegíti az örmény identitástudat erősödését.

Szongoth Kristóf
(Budapest, 1996.)

A kötet a „Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért” Közalapítvány, a XI. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat, valamint több más örmény önkormányzat anyagi támogatásával és saját kiadásban készült.

I. Czikkely.

Szükséges előzetek.

1. Fejezet. Az örmény népfaj eredete és speczialis missziója. Óskori kulturája.

A „Földközítengerpart örmény-görög-latin vámegegyesületé“-nek (Alliance Arméno-Greco-Latino. Union Douaniere Mediterranée) Parisban 1887. év decz. havában tartott ülésén, melyről a párisi „Le Moniteur de Petits Capitaux“ czimű hetilap hiteles tudósítást hozott, — a derék Iszkender a többek között szó szerint ezeket mondotta:

„Az örmények egy eredetűek a latinokkal; az örmények a latinoknak, kikkel régen szövetséges viszonyban is állottak — rokonai. A görög-latin népek is, úgy mint az örmények, az árja törzshez tartoznak; azért az örmények az európaiaknak idősebb testvérei. — Miután az emberiség bölcsője az Eufrát-völgye, Európa nagy részének, a görög-latin népeknek ősei és régi rokonai: az örmények.“

A szónok azután felsorolja a történelemből azokat a politikai, közművelődési, irodalmi és vallási összeköttetéseket, melyekben az örmények az ókorban a görögökkel és rómaiakkal állottak. Megemlíti azt a szolgálatot, mit az örmények a keresztes háborúk ideje alatt Európának tettek; szól azon szivélyes viszonyról, mely a görög-latin fejedelmek s királyfiak és az örmények között létezett. „É jó viszony — mondja tovább a tudós író — ültette

a francia Lusziueán családot a ciliciai örmény trónra.. A rokonszenv, mely a latin törzsek és az örmények között uralkodott, izgatta fel ellenünk a mohamedánokat, kiknek ellenségeskedése feldulta Armeniát, (Lusziueán) VI. Leo királyunkat elfogta, Kairoba vitte és — véget vetett a ciliciai örmény királyságnak“... (L. „Armenia“ 1888. évfolyam 25—26 lap).

*

— Ha van valamink — mondja az örmény látogató Bákraádzének, a georgiai híres tudósnek -- mivel méltán dicsekedhetünk, úgy az régiségünk.

Mire Pákraádze. — E régiség az, mely a tudós világának egy oly csudált irodalmat és annyira mívelt nyelvet hagyott... Nem ismerek még egy nemzetet, mely a létért való küzdelemben annyi nehéz tusát állott volna ki, mint az örmény; de a multban a barbár nemzetek pusztító keze nem volt annyira káros az örmény nemzeti lét megrontására, mint a mívelt nemzetekkel való érintkezés. Az assyrok, babyloniaiak, phoeniciaiak, egyiptomiak, görögök, rómaiak, perzsák, arabok, byzantiak századokon át hasztalan igyekeztek — közvetlen úgy, mint közvetett eszközök felhasználásával — az örményt előhaladásában megakadályozni és nemzetiségét megsemmisíteni. Sőt ellenkezőleg ezek mindenikétől kulturalemekeket fogadva képesek voltak az örmények saját-ságaik megtartása mellett, nemzeti jellemnyeiket kifejleszteni. Ez az oka, hogy mai napság a közönséges örmény férfi vagy örmény nő természetes észre és fogékonyságra nézve bátran kiállja a versenyt az európai férfival vagy nővel; de sőt abban a hitben élek, hogy mindkettő ugyanazon kedvező feltételek közt fejlődve, az örmény férfi és nő képes az európaiat felül is mulni. („Armenia“ 1888. évfolyam, 156—157 lap).

*

A Bostonban megjelenő „Khriszcsên Register“ című hetilap (1888. nov. 8) ezeket mondja:

„Az örmény könnyen elfogadja az idegen szokásokat, de megtartja nyelvét és hagyományait. Az örmények az árja törzshez tartoznak; ők mindig megmutatták, hogy

bennök megvannak azok a sajátos tulajdonok, melyek e nagy néptörzset jellemzik: kiváló erő, vitézség, értelmiség. Gazdag irodalommal bírnak; jelentékeny történetírókat, költőket és bölcsészeket tudnak felmutatni. Ők vették fel legelőször a kereszténységet. A keresztes háborúk idejében nyugati testvéreik érdekében fegyvert fogtak; de ezzel maguk ellen böszítették a vad hordákat, melyek ezért veszélyt és pusztulást hoztak az örményekre; de ők ennyi baj-viszály között is megtartották hitőket és megvédték existenciájukat.“ („Armenia“ 1893. évfolyam, 27 lap).

*

Midőn Örményország a hódítók prédájává lett — mondja Elisée Reclus,¹⁾ — inkább akartak „idegen földön idegeneknek tekintetni, mint saját hazájukban foglyokul élni“²⁾.. és nagy számmal költöztek ki. — A tizenegyedik századtól kezdve elmentek Oroszország-, Lengyelország-, Bukovina-, Galicziába. Jelenleg minden fővárosban találkozunk velök Londontól kezdve Szingaporeig... , hol közülök sokan jelentékeny kereskedők. De az örmények nagy része a szülőföldön maradt.

Az örmények — általában véve — árják és igen közeli rokonai a perzsáknak; de négyezredévi időköz, háborúk, a foglalás és a t. folytonos változást idéztek elő és az árják közé szomszédos népeket vegyitettek. Különösen a zsidók, mint az assyr hódítók foglyai, voltak kénytelenek az örmény hegyek közé telepedni. Példa erre a zsidó Pákráduni család, mely eredetét Dávid királyig viszi fel; e család valamint Örményországban, úgy Georgiában is híres uralmat alapított (Pákráduni uralkodó-ház).

A nyelvészek mindnyájan az örmény nyelvet az árja családba sorozzák. Nagy hasonlatossága van e nyelvnek a zend-hez, nyelvtani szerkezete épen olyan, mint az iráni, de szavai nagyon hasonlítanak a görög és szláv nyelvek szavaihoz. Az örmény nyelv a szavak gazdagsága és a

---

¹⁾ Nouvelle géographie universelle. Par Elisée Reclus. Tom. VI. l'Asie Russe.

²⁾ *Օտար լինիլ օտար երկրում, քան ստրուկ սեպհական հայրենիքում* (Odár linil odár jegrum, khán szédrug szébhágán hájrénikhum).

nyelvtani formák bőségére nézve olyan, mint a görög; a szavak képzésében határtalan képességgel bír. Igaz ugyan, hogy az új örmény számos tájnyelvre oszlik; sok szót és kifejezést vett át a török és georgiai nyelvből és különösen az Araxes alsó völgyében — hol az örmények tatároktól vannak körülveve — idegenszerű tájnyelvet beszélnek, melyben több a török szó, mint az örmény; Sirvánban (Ághuánkh), a Kaukasus déli részén pedig, sok örmény falú elfelejtette az örmény nyelvet. Mindez az elszéledés okozata. Az a szabályos örmény nyelv, melyet az ecsmi-ádzini kolostor beszél, őrizte meg leginkább a tiszta iráni szólamokat.

Több mint 200 esztendeje annak, hogy az örmény irodalom napról napra folytonosan gazdagodik; erről tanuskódik a nyelv történelme és virágzása. V á n tájának szikláin örmény felirások és ékiratokkal vannak elborítva. Kr. u. a negyedik században az örmény emlékek görög és perzsa betűkkel irattak; e század volt az örmény irodalom legvirágzóbb korszaka; ekkor az örmények saját betűkkel bírtak és a tanuló ifjúság számára 300 iskola nyílt meg. A 14-ik században Timur-Leng¹⁾ pusztításai véget vetettek Örményország rendes irodalmának. — Jelenben majdnem minden örmény igyekszik gyermekeit a tanulás előnyeiben részesíteni; nincs örmény község, hol ne lenne iskola. — Az irodalmi és tudományos mozgalom — számukhoz képest — igen erősökké tette az örményeket. Az egész orosz birodalomban az örmény volt az első nemzet, mely könyvet nyomtatott. Az örmény irodalom elébb istenészeti (theologiai), történelmi, metaphysicai és nyelvtani könyveket termelt; ma azonban a tudomány minden ágával foglalkozik és a külföldi jó könyvek fordítása által is gazdagodik. — Az utazók beszélik, hogy Anatólia zugaiban is találkoztak olyan francziául beszélő örményekkel, kik irodalmunkat ismerik. 1854-ben Ázsia és Európában legalább 22 nyomdájuk volt. Örmény lapok jelennek Tiflisben, Konstantinápoly- és más városokban; az egyesületek (Moszkva, Bécs, Páris, Velence) pedig régi nyelvemlékeket adnak ki.

¹⁾ Tamerlan; Timur (vas) és Leng (sánta); sántított, azért nevezték Leng-Timurnak (Sánta-Timur.) Sz. K.

Az idegen tartományokban levő községek közül legjelentékenyebb a Mechithár által 1701-ben Szent-Lázár szigetén Lido és Velence között alapított klostrom. Ezen vörös téglából épített és kertekkel környezett zárda, melynek könyvtárában ritka keleti kéziratok őriztetnek, — drága emlékeket ad ki.

Az örmények a multban is képesek voltak jeles költöket felmutatni; a jelenkor érdemes költői a természet- és hazaszeretetről dalolnak. A régi örmény írók főleg istenészettel, metaphysikával, nyelvtannal foglalkoztak és tudományos munkásságuk által jelentékeny helyet foglaltak el az irodalomtörténetben. A görög egyházi atyák (Özséb, Philo, Arany-szájú) némely iratai, — melyekről azt tartották, hogy merőben elvesztek — a régi örmény fordításokban találattak meg; e becses dolgozatokat a velencei és bécsi mechitháristák adták ki.¹⁾

Nem nagyított Tournefort, midőn így szólott: „Az örmény a világ legjobb és legnemesebb népe;“ de Byronnak is igaza van, ki így vélekedik: „Az örmény erényeit sajátjának mondhatja; hibái másoktól ragadtak reá.“ — Az ősi szokásokat most is gyakorolják az örmények. A nagyatya parancsol a háznál, és a fiúk, nők, unokák — engedelmeknek. („Armenia“ 1888. évfolyam, 173—176 lap).

*

Násér-Eddin sáh, ki európai útjából tért vissza, Teherán kapujában így szólott: „Az örmények, kik az egész világon el vannak szoródva, mindenütt a művelt osztályhoz tartoznak.“ („Armenia“ 1890 évf. 32 lap).

Ádérbádágán (Perzsa-Örményország) püspöke: Mechithárián kihallgatáson volt ugyanezen sáhnál, ki válaszában a többek között ezeket mondotta: „Nagyon meg vagyok elégedve az örményekkel. A hol csak jártam utolsó utazásom ideje alatt, az örmények mindenütt igen fényesen fogadtak. Nem tudom elfelejteni különösen azt a fogadtatást, melyben Ecsmiádzinben részesültem. Felfogadtam, hogy ezután még jobban fogom az örmény nemzetet

---

¹⁾ Dulaurier, Revue des deux Mondes, 15 avril 1854.

szeretni. Közölje a kátholikoszsral üdvözetemet és ismételt köszönetemet.“ („Armenia“ 1890. évfolyam 128 lap).

*

A francia „Union Republicaine“ egyik cikke ezt mondja: Az örmények Keleten igen ügyes emberek hirében állanak. Konstantinápoly piaczn azt szokták mondani: „A törököt rászedheti a zsidó, a zsidót a görög, a görögöt az örmény, de az örményt csak a sátán szedheti rá.“ („Armenia“ 1891. évfolyam, 144 lap).

*

Pavinsky Ádolf vársói egyetemi tanár így nyilatkozott a lengyel-örményekről: Ha nálunk ezt mondják „Teu pan ze szlachty ormianskiy“ (ez az ur örmény nemes), akkor ez azt jelenti, hogy az gazdag földbirtokos, kinek nincs adossága, kinek ügyei mindig rendben vannak, ki kész másokon mindig segíteni; e kifejezés — ajánlat. Ennek házában vendégszeretetet, rendet, tisztaságot találsz.

Igen élelmesek, szemesek az örmények. Csodálatos emberek. Mindenütt neszét veszik mindennek. Kezden csak valamihez az európai, már ott termett — az örmény, ki megérez és megszokik mindent. . . Tudsz vele megmérközni?“ („Armenia“ 1889. évfolyam 89—90 lap).

*

„Az örmények házassága, patriarkhális élete, egyszerűsége most is egyik jellemvonása. Szerények, barátságosak és békeszeretők. Önmaguk közt csak atyafit ismernek, az idegeneket nagyon becsülik, valódi irgalmas szivüek. . .“ („Armenia“ 1887. évfolyam 269 lap).

*

Az örmények képességeit és tehetségeit már Nagy Péter czár is méltányolta, mondván: hogy Ázsiában az örmények a legalkalmasabbak a czivilizáció terjesztésére. („Armenia“ 1888. évf. 130 lap).

*

Az örmények kátholikusok és orthodoxok egyaránt, — mondja a „Revue d' Orient“ után dr. Eszterházy Sándor. — Saját nemzeti szertartáskönyvvel bírnak és

egyházukban sem a latin, sem a szláv nyelv nem ismeretes. Nemzeti egyházuk volt a főtényező abban, hogy megőrizhették nemzeti individuálitásukat. Már a byzantinizmus ellen védelmezte őket ez az egyház a konstantinápolyi császárok idejében, mikor még Armenia független ország volt. („Armenia“ 1888. évf. 131 lap).

A „Revue d' Orient“ még azt is mondja: „Az örmény nép nagyrészt praktikus üzletemberekből áll. . . Szükségtelen, hogy az örmény nép életrealitásáról és a gazdagságban kiváló tulajdonairól szóljak.“ („Armenia“ 1888. évfolyam, 134 lap).

*

Reményi Károly, magyar írónak törökországi uti rajzaiban, Mustafa Dselaeddin következő nyilatkozatát olvassuk: „Való, hogy ha az ujjászületett, gazdag, egyesített Kelet földirati fekvésének előnyeinel fogva, valamikor azon polczra jut, melyet neki a polgárosodás érdekei kijelölnek, — az örmény nemzetiség, értelme, tevékenysége és ipari szelleménél fogva mindig első lesz.“ („Armenia“ 1889. évfolyam 28 lap).

*

Van Perzsiában egy könyv, melyben a következő érdekes részlet fordul elő: Sáh-Ábbász felépítvén elég fényes városát: Ispáhánt, egy este így szólott legnagyobb „háremi-“jéhez (királyné): — Szereted kedvesem Ispáhán fővárosomat? — Igen, szeretem; csak kár, hogy hiányossága van, felelt a királyné. — Mi a hiányossága? kérdé csodálkozva Sáh-Ábbász. — Nincs sója, válaszolt mosolyogva a királyné. — Mi városomnak sója? kérdé tovább kíváncsian Sáh-Ábbász. — Egy városnak, vagy országnak sója az örménység. Hol örmény nincs, ott íz sincs (Ur Háj cshégá, ájdégh hám cshégá: *ուր հայ չկայ, այստեղ չունի չիտ*). Azért Sáh-Ábbász nagy sereggel Örményországra tört és habár sok katonája esett áldozatul, mégis vitt magával örményeket. Ezeket az új főváros egyik részében telepítette le, melynek az örmények Uj-Csuchá (Doulfá) nevet adtak. („Armenia“ 1898. évf. 29 lap).

*

Örményország, mely hajdan Ázsia leghatalmasabb és legvirágzóbb államainak egyike volt s melynek mostani lakói a Kelet legmunkásabb, legszebb és legműveltebb népe — mondja Brussali János (L. „Armenia“ 1887 évfolyam 404 lap) — jelenleg három részre van osztva (Orosz-, Perzsa- és Török-Örményország). E nép nyelvét, vallását, sajátos erkölcsseit és hosszú, dicső multja emlékeit meg tudta őrizni..

*

Az örmények — mondja Eliszeév Vászilevics Sándor — leginkább a számos nép lakta Kis-Ázsia földjén vannak elterjedve. Az örmények úgy, mint a hellenek élő kapcsolatot képeznek a Kelet és Nyugat, az emberi élet ezen két jelentős határa között, midőn átviszik Nyugat műveltségét be egész Kelet sziveig, hogy ezt felébredésük százados álmából. Az örmények helyzete ma még jelentékenyebb, mivel ők terjesztik a műveltséget azon hegyekig, melyek éjszakeről Mezopotamiát környezik.

Ezen nevezetes hivatáson kívül méltók az örmények kiváló figyelmünkre nemcsak az emberiség, hanem a kereszténység és a történelem szempontjából is. A történelemben, soha sem szabad megfeledkezni e nemzetről, mely képes volt létét Nimrod és Semiramis idejétől kezdve napjainkig fentartani, jellegét, szokásait, nyelvét és vallását megőrizni.

Csodálnunk kell e kis nemzetnek a létért való küzdelem terén kifejtett folytonos erejét és kitartását; e kis nemzetnek, mely oly sok századon át hatalmas nemzetek közé volt beékelve. Elenyészett Assyria, Babylon, a roppant perzsa birodalom, — a parthusok, maczedoniaiak és rómaiak uralma, a világ színteréről eltűntek nagy nemzetek, — ellenben az örmény nemzet nemcsak életben maradt, hanem élettél és reménnyel tele tudománysszómmal és munkakedvvel buzog. Most is tanácskozik, nyelvét gyarapítja, tanulja a tudományokat, előre halad és ennek következtében sokat elért. . .

Az örmény úgy, mint a görög közvetítő kapcsolatot szolgál a Kelet és Nyugat között. Ügyesség, szorgalom,

elmeél, természeti kitartás az örmény és görögnek közös tulajdona.

Eltételezve sok százados történetüktől és az ezer meg ezer csapástól, melyeknek e nemzet alá volt vetve, mégis elmondhatjuk, hogy Kis-Ázsia népei közül csak az örmény-nél maradt meg az állandó típus úgy, hogy az örményt méltán számlálhatjuk azon legtisztább vérű nemzetek közé, melyek a típus tisztaságát abban a mértékben őrizték meg, a melyben azt őseiktől örökölték. („Armenia“ 1887. évfolyam 342—343 lap).

*

Az a ragaszkodás, — így szól Bodenstedt — melyet az örmények tanúsítottak vallásuk iránt, annyi emberi áldozatot követelt, mennyit a pusztító háborúk. . .

Az idegen nemzetek közé elszéledt örményeket hitsorsosaikkal szívélyes kapocs fűzi össze úgy, hogy mai napság az örmények mindenütt, a hol csak élnek — Ázsiában, Áfrikában és Európában, hagyományos egyetemességet képeznek, melyben ősi életmódjukat és nemzeti sajátyságaikat többé-kevésbé megtartják. Ezek példányszerű családi életet folytatnak, gyermekeiknek gondos nevelést adnak, békeszeretők, mértékletesek, takarékosak, vendégszeretők és áldoznak a közjóért. („Armenia,“ 1887. évfolyam 363 lap).

*

Egész kötetekre menne, ha újra előadni (reproducieren) akarnám azt az elismerést, dicséretet, azt a szépet és jót, mit a mívelt külföld, mely gyakorta foglalkozik az armenizmus-sal, irt az örményekről; de — habár rendelkezésem alatt állanak ezek a szép nyilatkozatok — munkám kimért tere arra késztet, hogy azokat most mellőzzem és menjek át a következő fejezetre. . .

2. Fejezet. Egy lap Armenia történetéből.

Sok szépet olvastam és sok jót hallottam a nagymultú örmény nemzetről, — mondja a jó magyar: Karácsonyi Károly — mely hajdan oly kiváló szerepet játszott; azért

meg is kedveltem az örményeket. De mióta Ásod ¹⁾ maradékaival egy levegőt szivok, mióta velök közvetlen érintkezésben állok, még jobban becsülöm — az örményt.

Meg is érdemlik a magyar nemzet osztatlan becsülését és tiszteletét; mert az örmény nem jött be közibénk üres marokkal. Ő kereskedelmi talentumot, jövedelmező ipart, nem megvetendő vagyont, feddhetlen becsületet, követésreméltó istenfélelmet, példás erkölcsösséget, munkás szorgalmat és gazdagító takarékossgot hozott magával, mely drága sajtóságok most is az el nem korcsosult unokák tulajdon örökét képezik. — Bárcsak többen lennének! Vajha — a sok hálátlan helyett — mind csak örményt fogadott volna édes anyánk: hazánk keblére.

„Nagy nemzet az, mely nagy férfiakat szül.“ A hazai örménység mindenha tudott nagy férfiakat felmutatni. Ezek közül én itt csak a halhatatlan emlékü Lukácsiról, kinek nagy munkáját ²⁾ gyakran lapozgatom, teszek említést. — E munka egy tárház, melyből bőven meríthetnek a tudós világ történelembuvárai. E kincsnek minden betűje aranyat ér és neve: második koh-i-nur; e könyv aranykulcs a történetírók kezében, melylyel a sűrű köddel fődött multnak rejtélyeit fel lehet tární. Erre várakozott, ennek megírására szólította fel Horváth István történetbuvárunk örmény ajkú magyar testvéreinket, hogy ennek útmutatása mellett tovább haladhasson. . .

Míg a nagy Lukácsi fellegetűli honából megelegetéssel tekint le azon írői körre, mely az ő nyomdokain haladva annak a szükséges vállalatnak: a kedvelt „Armeniá“-nak, mely a hazai sajtó osztatlan elismerése mellett a külföld méltánylatában is részesült — adott életet: addig én is, ki már megizleltem az általa elhintett jó magból kihajtott növény nemes gyümölcsének édességét, — habár életem nyolczvanadik tavaszát látom — hézagpótló folyóiratunk munkatársai közé állok. . . .

*

---

¹⁾ Az Ániban székelt örmény királyok legünnepeltebb egyénisége.

²⁾ Magyarok őselei, örmény kútfők után. Kolozsvár, 1870.

A műveltség alantabb fokán álló szomszédok az örményeket, kik erő, hadtudomány, bátorság . . . által szép országuk határát messze kiterjesztették, Háj-k-nak (úrak) nevezték. Még mai napság is anyai nyelvén „háj“-nak nevezi magát az örmény.

A hazai örmények ős-elei voltak azok, kik versenyre keltek Phoeniáival az ipar, üzlet és művészet terén. — Ők teremtették meg Áni városát, e hajdani hatalmas nemzet monumentumát, melynek akadémiájában Athenből hozott, jól díjazott világbölcsek tanították a tudományok minden ágát. Itt székelt a Pákráduni uralkodó-ház. E fényes városban, melynek falai közt 1001 templom volt, 887-ben nagyszerű nemzeti ünnepet ültek. Sokan jöttek idegen tartományokból is: tudósok, hadfiak, nemesek, kik jelenlétükkel a páratlan nagy nap jelentőségének emeléséhez járultak. A felkentek imára térdeltek, Armenia világhírű szépei hymnust énekeltek, a költők epopacát szavaltak, a nép vigalomba merült. . . A fővény-óra már ójfélt mond. Erre a talaj megrázkodik és ketté hasad. Árpácsái-folyam, melynek örvényei a föld mélyébe zuhantak, ellenkező irányt vesz; . . . még egy rendülés és megnyílt egy sír, melyből kiszállt a halhatatlan apostol: Kirkor Lusávoric s (Világosító-Szt-Gergely) szelleme . . . és elhelyezkedett az öröm-ittas város felett fénykörben. Kezében fekete fátyollal borított könyv. Ébredés; halotti csend. A fátyol a királyi emelvényre hull le, a könyv megnyílik és e szózat hallatszik:

„Armenia büszke, hatalmas királyság! halljad szavamat. Két század múlva — mostantól számítva — a vad seldsukida törökök, szövetségeseikkel egyesülve, le fognak győzni. Ká kig alatt az ország életének véget vet a görög álnokság. Lásztriverti Áristák látja a végromlást és sir, siratja a jövőndöt. — Világhírű fővárosodat a törököktől elveszik az arabok, az araboktól a perzsák, a perzsáktól a georgiaiak, a georgiaiaktól Dsingischan mongol tatárjainak számtalan csordái, . . . és fiaid elszoródnak a világba: földönfutokká lesznek. — Mindent elvesznek tőled: koronát, földi kincset; országodat az ellenség részekre fogja darabolni; de az igaz hittől, mit én oltottam szivedbe-

lelkedbe, semmi erőszak, semmi hatalom meg nem foszthat tégedet. Midőn Zoroaster, Buddha, Mohamed mindent ígérő követői csábító karjaikat feléd fogják nyujtani, te akkor is csak tanaimra emlékezzél: és Jézus igaz vallása meg fog őrizni az enyészettől.“ Eddig a szózat.

A szellem eltűnt és a jóslat beteljesedett!

Saturnus — mondja az ókori hitrege — mindennap lenyelte azon nap született gyermekét. Az újabb idő — tanítja a tapasztalás — kapzsi hatalom és rakoncátlan irigységgel törölget ki minduntalan egy-egy nemzedéket a késő maradék elől. De az örményt ki nem törölhette, mert ez híven megtartotta a Luszávoric „fentartó“ tanait. — Idegen, mostoha kezek kormányoznak ugyan Örményországban; de reményleni lehet, hogy ez a rokonszenves, mívelt nép-elem, mely Keleten a civilizáció hordnoka, nemsokára kivívja szabadságát. Hiszem a feltámadást! („Armenia“ 1889 évfolyam, 133—136 lap).

3. *Fejezet. A kivándorlás és a beköltözés.*

A Pákráduni uralkodó-ház tönkrementése, Áni főváros elpusztulása és a Rubenisták ciliciai királyságának eltörlése után az örmény nemzetnek egy jelentékeny része (körülbelül mintegy 3000 család) — Jó-Sándor moldovai fejedelem (1402—1435) alatt Moldovába költözött. . . Mint más helyütt, úgy itt is, mielőtt Moldova földjére léptek, az ország fejedelmével egyezséget kötöttek és csak több kiváltság megszerzése után mentek be az országba, hol erkölcsük, magukviselete, szorgalmuk és a kereskedésben tanúsított ügyességük miatt szives fogadtatásban részesültek. Hét városban telepedtek le. Moldovában az örmények városaikat, templomok, nagy épületek, és kereskedelmi állomások által kiemelték úgy annyira, hogy kevés idő múlva jó hírnevet szereztek maguknak, nemességet nyertek, meggazdagodtak és nagy földbirtokoknak urai lettek. . . De mivel 1668-ban egy Henkul nevezetű egyén, a moldovai fejedelem ellen fellázadva zavargásokat idézett elő — és a következő évben a törökök is a régi Lengyelország

Podolia tartományának Kameniec ¹⁾ megerősített városát megtámadták, a moldovai örményeket is nagyon sok szerencsétlenség érte: közülök sokan életüket veszítették, mások vagyonuktól fosztattak meg. Azok, kik életben maradtak, látva az ország pusztulását és a tartós zavargást, hogy a végveszélytől megmeneküljenek és csendes életmódhoz juthassanak, az erdélyi hegyekre futottak.

Igy tartozkódtak majdnem három esztendeig; de mivel ezen idő alatt egyszer sem kínálkozott kedvező alkalom a visszatérésre (Moldova), az akkori erdélyi fejedelemhez, I. Apafi Mihályhoz fordultak.

Ez a bölcs fejedelem, kinek tudomása volt az örmények szorgalmáról és ügyességéről, mivel országában a kereskedelmet virágzó állapotba akarta helyezni, szívesen megengedte nekik, hogy Erdélybe jöhessenek és itt szabad kereskedést üzhessenek. Előbb Csikba, Gyergyó-Szent-Miklósra és Beszterczére költöztek.

Kezdetben az örményeknek azon városokban, a hol laktak, birájuk volt; később I. Lipót, püspökük közvetítésére megengedte, hogy (a mostani Szamosújvár) várost építsenek. Ezután Erzsébetvároson kezdetek maguknak lakházakat építeni. Később mind a két város a szabad királyi városok sorába vétetett fel; kiváltságot kapott III. Károly királytól és az erdélyi fejedelmektől. Szamosújvár város szabadalmi okmánya 1726 október 17-én adatott ki; Erzsébetváros pedig 1738. május 10-én nyert szabadalmat, mely 1747. febr. 27-én ismét megerősített és közzétetett... Most az örmények különböző lakó helyeikről lassanként ezen két városba gyűltek össze. Ezen városokban az örmények külön törvényszéket alapítottak; a törvénykezés történhetett örmény nyelven, és csak akkor, midőn a per magasabb forum elébe került, folytatták azt latin vagy német nyelven. E városok tanácsa 12 személyből állott; a hivatalnokok mind örmények voltak.

Az isteni szolgálatban megtartották saját nyelvöket és nemzeti szertartásukat kevés változtatással; és hogy ezen

---

¹⁾ A hazai derék Gámenczi család e várostól nyert nevezetet. A vég czi, tzi, megfelel a magyar *i* képzőnek; így lett a Petelei helységnevből is a Petelei örmény családnév.

szertartás változatlanul megmaradhasson, azt Velenczében ki is nyomatták (1825). Négy plébániájok van; a szamosújvári, erzsébetvárosi, a gyergyó-szent-miklósi és a csikszépvizi. A fent említett egyházakon kívül a velencei mechítháristáknak van Erzsébetvároson egy filialis házuk. („Armenia“ 1888. évfolyam 121—123 lap).

4. Fejezet. A magyar-örmények.

Nemzetiségi bajaink sivár pusztaságában — mondja Donszki Lukács, a káránsebesi polg. leányiskola derék igazgatója — ime egy jóleső, kis oázis, melyen szemünk nyugodva megpihenhet; egy nép, melynek külön áspiráncziói, vágyai nincsenek; mely nyelvben, érületben, szokásban és nemzeti jellegben a magyarral egészen egybeforrt. Egy nép, mely a többi nemzetiségeknek követendő példát adott arra, hogy a magyar földnek, mely őket kebelén táplálja, mivel tartoznak. Megérdemli tehát, hogy érdeklődésünkben, figyelmünkben juttassunk neki is egy parányit.

Jó Apafi Mihály uram országlási tényeiből alighanem az volt Erdélyre s a kapcsolt részekre nézve a leghasznosabb, hogy e sokat szenvedett, moldvai fejedelmektől kizsarolt, török, tatár csordák elöl menekülő, maroknyi kis népnek (3000 család) menedéket adva, 200 évvel ezelőtt Erdélybe letelepítette.

Az ásszimilálódásra, a polgárosultságra kitünően rátermett nép nyomán lendületet vett csakhamar a kereskedelem, terjed ennek kapcsán a jólét és vagyonosodás. Alapját rakva ma is virágzó, két szabad királyi városnak: Szamosújvárnak és Erzsébetvárosnak, s két nagy helységnek: Gyergyó-Szent-Miklósnak és Szépviznek, — mint megannyi köpüből rajokat bocsátottak egész Erdélybe. Ha nem forgácsolják szét erejüket, ha nem szélednek el Magyarország keleti megyéibe, majd az Alföldre, a Bánságba, sőt még a felvidékre is, hanem kompákt tömegekben Erdélyben érvényesítik azt a jótékony hatást, mit ők a polgári társadalomra mindenkor gyakoroltak: hazánk e veszélyeztetett pontjain a magyarság ügyének is több szolgálatot tehettek volna.

Volt idő, különösen a 18-ik század második s a 19-iknek első évtizedeiben, midőn kezükben tartották, még a bányászatot sem véve ki, Erdély kereskedelmének, forgalmának, üzleti vállalkozásainak az összes szálait kezdve a Székelyföldről — nyugatnak le, egész Nagyváradig és Aradig.

Mint magyar érzelmű nép, a szabadságharcz alatt és után nagy veszteségeket szenvedett. Két virágzó telepét, Szamosújvárt és Erzsébetvárost megsarczolta az ellenség: feldulta boltjait, tárházait vandál módra kirabolták. Az abszolutizmus megfosztotta őket — mint kegyvesztetteket — eddig élvezett régi kiváltságaiktól. 1867-ben hangya-szorgalommal elülről kezdték bár újra, de régi jelentőségükre szert nem tehettek többé. Újabb időkben, hódolva a magyar társadalomban felkapott divatnak, az ország mérhetetlen nagy kárára, otthagynak a polgári foglalkozást, a tudományos pályán, a hivatalok büroiban keresnek ők is boldogulást.

Vámbéry, a keleti népek és viszonyok alapos ismerője az örmények szellemi képességeiről, erkölcsi tulajdonairól igen elismerően nyilatkozik; első helyre teszi kelet összes népei között s megjelöli, mint olyat, melyre Ázsia civilizációjának nagy munkájában elsőrendű szerep vár.

Hazai nemzetiségeink közül, még a németet sem véve ki, a modern értelemben vett civilizációra, munkára és polgári foglalkozásra egy sem oly rátermett, mint az örmény. A polgári erények: a kitartó munka, a takarékoság, a közügyek iránt egész az áldozatkészségig terjedő meleg érdeklődés — bőven megvannak nála. Ott van mindenütt, hol közérdekben tenni, propagandát csinálni, ágitálni kell. Polgári és demokrata érzelmeit, szokásait még akkor sem vetközi le, ha magas állásban van, ha előkelő hivatalt visel. Családi életet él a szó legszorosabb értelmében; nejét gyöngéden szereti, gyermekét kitünően és jól neveli. Ha mindehhez hozzáveszszük még azt is, hogy nála a vallás nem külső forma, hanem belső meggyőződés, hogy embertársai iránt melegen érez, hogy filantrop és emberszerető: elmondtuk körülbelül mindazt, mit számlájának javára lehetne írni. Hibája, szángvinikus vérmérsékleténél fogva az indulatos-

ság, a hirtelen cselekedet, hogy középútat nem ismer, hogy a szerencse napjaiban hamar elbizakodik, sőt dicsekszik; a megpróbáltatások idejében pedig könnyen elcsügged, kétségbeesik. E lelki állapot azonban nem sokáig tart nála, mert mint a földhöz vágott labda — felszökik, talpra áll megint.

E faj a régi keleti népekkel, az assyrok-, babyloniaiak-, perzsákkal és médekkel egy idős; Örményországban az Ararát tövében, az Eufrat vize forrásainál, az Áráksz és Kur folyók között ősi tisztaságában maig is feltalálható, ezen árja eredetű történeti népnek a sarjadéka. Ősünk Hájk vala, kiről az örmény monda azt regéli, hogy Nimródot, a bibliából is jól ismert babylóni hőst, ki az örmény felföldre is ki akarta terjeszteni hatalmát, nyílt csatában nyilazva lelötte. Hájk azt a szerepet játssza az örményeknél, mint nálunk Árpád, azaz honszerző, honalapító. Róla nevezik az örmények hájk-nak magukat; fiáról Armenágról maradt fenn az armeniai, az örmény név. Utódai közül: seregekkel egymagában is megküzdő, óriás erejű Váhákén említendő, ki Dárius Hystaspes perzsa királynak Örményország meghódítására kiküldött hadseregét diadalmasan visszaverte. Macedoni Nagy Sándor, a többi előázsiai országokkal együtt Örményországot is meghódította.

Nagy Sándor világbirodalmának szétesése után Árság alkotta újra az országot; utódai, árságuni név alatt ismeretesek. Ezek közül Tigránész a legnevezetesebb, ki miként Nabukodonozor, vagy Cyrusz, egykor egész Elő-Ázsia fölött uralkodott, s kit a meghódított népek, királyok királyának neveztek. Veje, Mithridátesz, pontuszi király révén harczba keveredett a rómaiakkal. Megemlítendő még Nagy-Konstantin kortársa, Tiridátesz, kinek uralkodása alatt az örmények a keresztény hitre tértek. Világosító-Szent-Gergely volt az az apostoli buzgalmú férfiú, ki előbb a királyt, utóbb pedig az egész örmény nemzetet a keresztény hitre térítette. A szászánida perzsák az ötödik század elején véget vetettek Ösményország függetlenségének.

A Mámigonián-nemzetség volt az, mely szervezte és harczba vitte a perzsa elnyomók ellen az egész országot;

12 évig, 414—426-ig tartott a szabadságért és keresztény vallásért vívott harcz. Önfeláldozó, hősi jelenetekben oly gazdag, hogy valóságos eposz; mását kevés nép történetében lehet feltalálni. Az idősb testvér Vártán, nemzeti vértanúként 20,000-ed magával elesett bár az öldöklő harczban, de öcscse Váhán végre is kivivta az ország függetlenségét. Róla jegyezte fel az örmény történelem, hogy egy alkalommal Jerizá falu mellett 300-ad magával egy 6000 főből álló perzsa hadsereget megszalasztott. Utódai, a 'Mámigonok' 4 századon át uralkodtak a szabad, független ország fölött, míg az arabok a 9-ik század elején azt el nem foglalták.

Félszázadig tartó elnyomatás után még egyszer és utoljára kivívták az örmények függetlenségüket; e független rész azonban csak Kis-Örményországra szorítkozott; sokkal kisebb és jelentéktelenebb arra, hogy a mohamedán népek ostromának sokáig ellenállhatott volna. A kereszties háborúk idejében, míg az európai fejedelmekkel szövetségben lehettek, még jól ment minden; később azonban, mint egyedüli keresztény állam azon a vidéken — szeldzsuk, török, tatár népek zsákmánya lett 1300-ban. Utolsó nemzeti királyuk V-ik Leó, számkivetetten Párizsban halt meg 1319-ben.

Ettől az időtől kezdődik az örmény népvándorlás a világ mind a négy tájéka felé. Ekkor vált ki az anyaországból az a kis csapat is, mely előbb a Krimfélszigeten, utóbb Bessarábiában, Havasalföldön, Moldvában telepedett meg s mely végre hazánkban, Erdélyben talált nyugalmas otthonra.

E szabadságszerető, nem hétköznapi szellemi és erkölcsi tulajdonok fölött rendelkező, polgárosult, munkás nép, mely nem egy író, államférfit, Kis Ernő és Lázár Vilmos tábornokokban pedig két vértanút is adott a magyar hazának, megérdemli, hogy viszontagsággal teljes multjának emlékein . . . néha így elmerengjünk.

*

A „Szolnok-Doboká“-ban ezt olvassuk: Az örmények jó magyarok, praktikus üzletemberek, vendég-

Keleti őrmény : Dádián herceg.

szeretők tetőtől-talpig. — A kinek útja Szamosújvár és Kérő felé vezet, az nézzen be mind a két helyre,

Kieleti örmény: Luszián Guido Örményország királyi hercege.

kedves helyek azok; a városnak barátságos népe, a fürdőnek gyógyítóvize van. („Armenia,” 1888. évfolyam, 218 lap).

Vajna Károly, ki jól ismeri az örményt, mert sokáig lakott közöttünk, ezt mondja: Az örménynek a magyarral közös erényei: az őszinteség, minden jó- és szépért való lelkesedés, vallásosság, lángoló hazaszeretet és vitézség. Hibái: a visszavonás, az urhatnámság, az a bizonyos szalmaláng. („Armenia“ 1895. évfolyam, 127 lap).

*

A felejthetlen emlékü Teleki Sándor gróf pedig ezeket mondja: Nemcsak rokonszenvennel, de szeretettel viseltetem az örmény nemzet iránt. Annyi sok emlék köt egyeseihez gyermekségem óta; annyi sok jó barátom, jó emberem van közöttük és olyan jók voltak mindig irántam, különösen áldott jó anyám iránt, míg én a száműzetésben voltam, — hogy csak is elismeréssel, hálával köszönhetem meg irántunkai részvétöket. (Ezeket a megbecsülhetlen, drága sorokat ezen munka írójához intézte a nagy Teleki Sándor gróf. L. „Armenia“ 1887. évfolyam, 159 lap).

*

Az örményben sok a kereskedelmi szellem; mindent megvesz és elad. Az örmény kivétel nélkül katolikus (tudtommal csak két család van az egész országban, melyek az ev. ref. egyháznak hivei) s mint ilyen erősen conservatív; mélyen vallásos, nem káromkodik, a templomot szorgalmasan látogatja, papját tiszteli és tanácsát elfogadja. Az örmény kereskedő ékességei: becsület, igazság, munkás-ság. Minden percét úgy igénybe veszi a kereskedés, hogy alig marad ideje az üdülésre. Ha elvállalt kötelezettségének eleget tenni nem képes: eladja felesége ékszereit, megfosztja magát mindenétől, hogy — becsületét megóvja.

*

Az örmény gazdag kedélyvel megáldott nép . . . és legközelebb való hozzánk ez ország minden nemzetiségei között. A magyar szívesen látta e nép fejlődését, elősmerte kiválóan bő humorát és vidám, ángolos kedélyét, mely máskülönben e csendes, feltűnést kerülő népfajt jellemzi. Történeti multja iránt viszont természetes az érdeklődés. Résztvettek minden örömnkben és szomorúságunkban,

évszázadok óta, s e kevert nyelvű hazában háromszázad év óta azon kevesekhez tartoznak, a kik soha akkor, midőn súlyosan nehezedett reánk az Isten keze, — nem hagytak el gyászunkban. („Kolozsvári Közlöny“ 1886. nov. 21. 267 szám).

II. Cikkely.

Ethnographia — Néprajz.

1. Fejezet. Az ethnographia jelentősége és tárgya.

Jelszó: Nekünk magyaroknak föltöbb üdvös egyrészt a velünk egy monarchiai kötelékben élő különféle népfajoknak egyediségével részletesen megismerkedni; másrészt a kerek földnek mind a nálunknál nagyobb, előrehaladottabb, mind kisebb és elmaradottabb nemzeti világába bepillantani. Ez tanít meg bennünket saját értékünknek helyes megbecsülésére, feltár előttünk sok, reánk váró feladatot s megszüntet sok előítéletet!

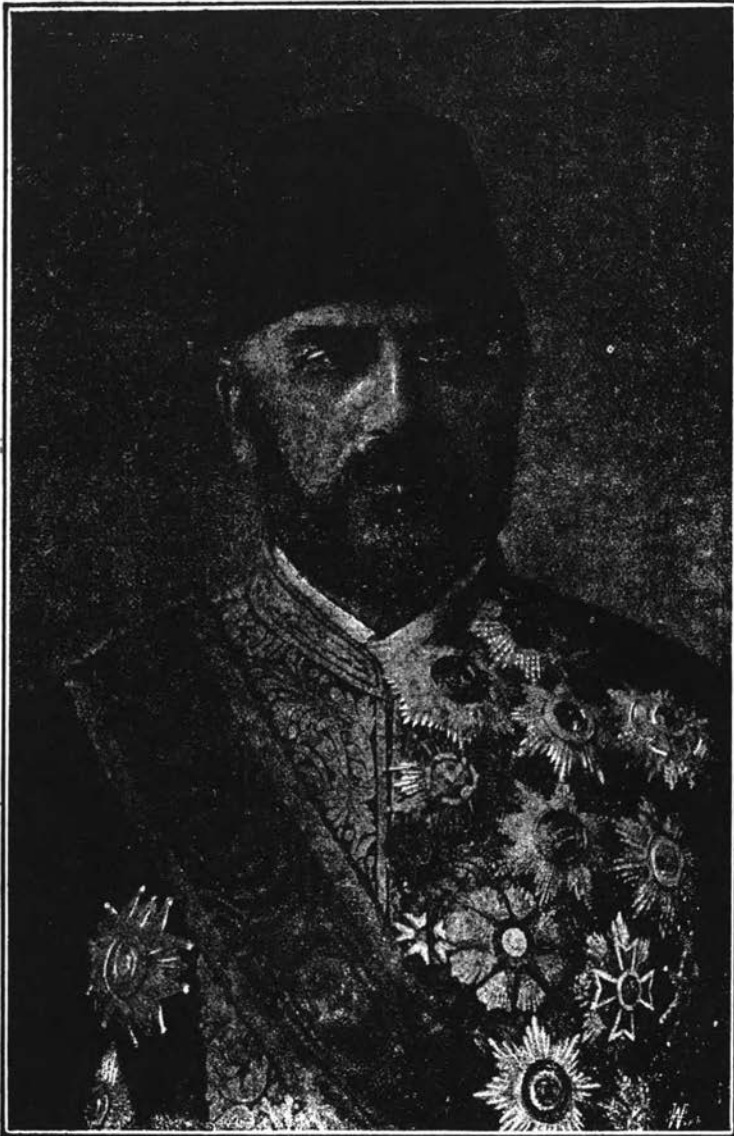
Jókai Mór.

Minden ismeret — mondja Kuun Géza gr. — engesztelést szerez és kibékít; a természettudományi ismeret a természet törvényeivel, a történeti az emberi dolgok menetével, a bölcsészeti a világrenddel békéltet meg s a néprajzi ismeret az egyes népfajokat hozza közelebb egymáshoz. Ugyanazt az országot lakó népfajok ethnographiája megmutatja nekik a százados együttlét összekapcsoló mozzanatait, azon kölcsönös hatásokat, melyeket egymásra gyakoroltak s a melyek őket bizonyos pontig szokásaikban egymáshoz hasonlóvá tették. Az ethnographiai ismeretek népszerűsítése tehát minden bizonynyal a politikai békéltetés egyik jelentékeny tényezője. . .

Az a szép felhívás pedig, mely több író, tudós és érdeklődő aláírásával jelent meg akkor, midőn a „Magyarországi néprajzi társaság“ alakulóban volt, ezen tanulmá-

nyok körét így határozza meg: „A hazai népfajok eredete és alakulása, fejlődése és vegyülése, állapota és viszonyai

Keleti érmény: Ártia Dádián.

ethnikus jelleme és anthropologiai jellege, a néplélek és népélet nyilatkozatai és tárgyai. Ide tartoznak tehát:

hagyomány és monda, babona és ráolvasás, szokások és erkölcsök, életmód és foglalkozás, építkezés és berendezés, butorok és eszközök, ruházat és díszítés, zene és költészet, táncz és játék, népünnep és mysterium, gondolkodásmód és tájszólás, szólásmód és közmondás, népmese és találos mese, népdal és rege . . . az ország lakóinak testi mivolta.“

Keleli Örmény: Cseéhángir-chán.

2. Fejezet. „A magyar korona alá tartozó föld valóságos ethnographiai mozáik.“

Hunfalvy Pál, az ethnographiai társaság alakuló közgyűlésén (1889. ján. 27-én) a többek között ezeket mondotta: „Az az erkölcsi parancs: „Ismerd meg tenmagadat“ már régóta érvényben van; de ugyanez a szabály társadalmi téren csak újabb időben kezd felhangzani és

igyekszik érvényesülni. Ennek követésére, alkalmazására alig található valahol jobb talaj, mint éppen nálunk, a magyar korona alá tartozó földön, mely valóságos ethnographiai mozaik. Eddig ebben a mozaikban inkább csak a különbségeket néztük, a melyeknél fogva olykor el is huzodtunk egymástól. A néprajzi társaságnak föladata lesz nemcsak ezeket a különbségeket kiemelni, tudományosan földolgozni és másokkal közölni, hanem mélyebben fekvő pontokat is napvilágra hozni, melyek arra indíthatnak bennünket, hogy ne huzzunk szélylyel, hanem vonzódjunk egymáshoz (Tetszés), melyekből meggyőződhetünk, hogy mindnyájan akármilyen nyelvűek legyünk is, egy hazának gyermekei vagyunk (Élénk éljenzés). Reméli — úgymond — hogy a néprajzi társaságnak egyik és főeredménye az lesz, hogy elő fogja mozdítani a különböző népfajokban a haza szeretetét (Helyeslés) és az egymáshoz való kölcsönös vonzódást. (Élénk helyeslés).

3. Fejezet. A jó tündér és a világgá ment örmények.

Sok évvel ezelőtt olvastam — mondja dr. Wlislöcki Henrik — egy ind mesében valami csodafáról, melyet egy hatalmas óriás ugyan kitépni akart, de azt semmikép sem bírta. A fa helyén maradt ugyan, de az óriás hatalmas rázása folytán sok, de sok levelet hullatott. Ezen leveleket felkapta a forgószél és elszórtan a világ különböző helyeire vitte. De a csodafának csodalevelei lévén ezen elszórt levelek, egyenként — ott, a hová a szél őket letelepítette, fatörzs nélkül is tovább virultak, sőt még gyümölcsöt is természettek. E gyümölcsből aztán újabb csodalevél termett. De a csodafa maga sinlő állapotban volt; mert azóta a hatalmas óriás gyakran megrázta; a világgá hányt levelek is, ámbár szaporodtak, szaporodtak, még sem tudtak igen boldogulni. Jött aztán egy jó tündér, összeszedte mindezen csodaleveleket és haza vitte, hol a csodafához hozzáillesztette. S lám! most már oly hatalmas lön a fa, hogy azóta az óriás hozzá közeledni sem mert. . .

Valahányszor csak az „örmény“ szót hallottam, mindig eszembe jut ezen mesetöredék. Megrögzött az agyamban, nem menekülhetek tőle. A csodafa, Örményország; a szétszórt csodalevelek: a világgá ment örmények, kik ősi hazájuktól távol is szaporodnak, gyarapodnak — úgy, a hogy. A hatalmas óriás? Azt már tudjuk, hogy ki az! De hol van a jó tündér? Mikor jön az? Soha, de soha! De azért létezik az a jó tündér mégis, s majd egykor talán új és hatalmas virulásra segíti a most selymös csodafát: Örményországot! Az a jó tündér minden örmény hajlékban láthatatlanul él; de azért működését mindenki láthatja, a ki észreveszi azt a szellemet, melylyel az örmények, mint a csodafa csodalevelei, mindenütt e nagy világon hűségesen ápolják ősrégi tiszteletreméltó hagyományait, szokásaikat, nyelvüket.“ („Armenia“ 1893 évf. 244 lap)

4. Fejezet. *Ápoljuk az örmény hagyományt.*¹⁾

Eljöttem a hazai örménység e nevezetes fővárosába, hogy meglátogassam kedves barátomat, az „Armenia“ nagyérdemű szerkesztőjét, s hogy eleven impressziókat és becses tanulságokat nyerjek örményeink életéről.

Ez élvezetes hangverseny rendkívül kedvező alkalma arra csábított engemet, hogy pássziv szerepemből kilépve megkérjem e kiválóan díszes közönséget, méltóztassék megengedni, hogy gyönyörködését néhány perczre megszakítva, nem élvezetes, de jelentős tárgyú, igen rövid, szerény, hevenyészett előadásommal vegyem igénybe becses figyelmeket, a melyet állandóbban óhajtanék irányítani a hazai néprajzi tanulmányok érdekes, fontos és sürgős voltára.

Hogy a magyar nemzet oly sok csapás után is — ezer éve — meg nem törve, de meg sem fogyva, él e hazán,

---

¹⁾ Ezt a nagybecsű felolvasást, melynek minden egyes szava drágagyöngy, minden mondata megczáfolyhatlan igazságot fejez ki, — Szamosújvárt a dalzene egyletnek 1891. decz. 26-ikán tartott hangversenye alatt tartotta dr. Herrmann Antal a tudós ethnographus, kinek páratlan ismeretei iránt a külföld is nagy elismeréssel adózott.

hogy a történelem mostohasága mellett is nem maradt el az emberiség haladásától és biztosított léggjoggal, nagy élet-erővel lépi át a második évezred küszöbét: ennek egyik titka a nemzeti geniusz azon vonzó, bekebelező ereje, a melylyel a többi hazai népek minden kiváló, nemesebb elemét válogatott egyéneiben magához vonta, magába olvasztotta. És így bekebelezett egy egész népet, egy számban nem nagy, de intelligenciában gazdag és vagyon-

ՆՈՒՊԱՐ ՓԱՇԱ:

Keleli örmény: Nubár-pasa.

ban sem szegény tömeget, a melynek számos jeles sajátsága igen üdvösen kiegészítelte a magyar temperamentum némely fogyatékát.

Hazai örménységünk, ez a nagy nyereség, a melyet mintegy kárpótlásul kaptunk a Gondviseléstől a török pusztítások után.

Közmondássá vált az a röpke szó, hogy az örmény magyarabb a magyarnál. Mit jelent ez? Azt, hogy míg a fajbéli magyar természettől és ösztön szerint magyar, addig az örmény, egyenkint és egyetemesen magyar öntu-

datosan és meggyőződésből, szabad választásból, hazafias rokonszenvből és a szülőföld iránti kötelességből, kivétel nélkül megmagyarosodván a magyar kulturának mindenütt hatáskoros őrsé. és annyiban is magyarabb a fajbeli magyarnál, hogy soha más népbe bele nem olvad.

A magyar nemzeti politika és kultura tekintetéből nagy fontosságú postulatum, hogy

Keleti örmény: Loris Melikou gróf.

örménységünk közgazdasági és kultur-érdekeit hatásosan előmozdítsuk. Nagy előnyünk az, hogy hazánk sok fajú és néha centrifugál törekvésű népei közt hivatkozhatunk egy ősi kulturával bíró, kivétel nélkül intelligens, életerős egész népre, a mely praegnans faji jellegét nagyjában megőrizvén, gondolkodásban és érzületben, kulturában és közéletben a legszorosabban simult a nemzettesthez.

A magyar kulturának specialis feladatai közé tartozik, és ez köteles adója az emberi civilizáció iránt,

a melyet ez minden kulturnéptől jogosan és feltétlenül elvár, hogy a haza területének jellemzetes sajátosságait tanulmányozva értékesítse a maga haladása és az általános tudomány javára. Hazánknak ilyen nevezetes specialitása (és egész Nyugaton csak nálunk) az örménység, a mely itt virágzó, külön községeket alkotva, nagy nemzetgazdasági és kulturai tényezővé lett. Rendkívül fontos és érdekes momentumok az általános tudományra nézve: az örmény nyelv és irodalom, ethnographia és história. A mi kulturánk feladata, hogy ezeket tanulmányozzuk, s a legmagasabb szempentű tanulmányozásukra alkalmat adjunk. Méltán mulasztásnak nevezhetjük, hogy egyetemeinken nincs docense az örmény nyelvnek és irodalomnak, hogy a budapesti keleti tanfolyam nincs tekintettel az örményre. És nem tekintve a nemzeti politika opportunitási érdekeit, a nemzeti kulturának egy igen becses, jólékony hatású gyarapodása volna, ha pl. e nemes város ifjúsága magasabb rangú tanintézetben bizonyos egészséges, szerves fejlődésű örmény szellemben nevekedhetnék a magyar geniusz számára.

Érintettem feljebb, hogy az örmények magyarsága épen azért bir egészen kiváló és számarányukat messze meghaladó értékkel, mert örmények. Nem habozom nemzeti érdekek nevezni azt, hogy az örmények, épen mint ilyenek, a legjobb magyarok. Ebből önként következik, hogy úgy a magyar nemzetnek, mint önmagunknak érdeke hiven ápolni mindazt, a mi őket, mint a legjobb magyarokat, örményekké teszi. Ez főkép a nyelv, az ősi szokások, a hagyomány.

Az örmény nyelv a legősibbek egyike s a nyelvtudományra nézve is a legnagyobb fontosságú. Nem él nép Európában, a mely régibb kulturával, történelemmel, irodalommal dicsekedhetnék; szép nemzeti szokásaik mindannyian jelentőségteljesek, humánusok, tiszták. Nincs meg bennök a primitiv állapot barbársága, a káros babona sötét árnya. Patriarchális életmódjuk a családi erények szentélye.

Színhagyományaik tünedezőben vannak, de még mindig igen gazdag kincseit őrzik az ősi emlékeknek.

Legyen a mi derék, mívelt örménységünk a civilizáció előharczosa, maradjon meg a legjobb magyarnak, de e mellett ne szünjék meg örmény lenni. S mind a három tekintetből ápolja multjának emlékeit, mívelje az emberiség őskorába visszanyuló erős és gazdag nyelvét, gyakorolja szép, ősi szokásait, ápolja kegyelettel hagyományait s őrizze azokat nemzeti ereklyeként.

Mert sajnós, még pedig az inént elsorolt mindhárom tekintetből, hogy mindez kezd itt is tért veszteni, halványodni, enyészni. A mindent nivelláló általános civilizáció rohamos haladása, a conservatív örményről is kezdi le-törölni érdekes és jellemzetes sajátosságait. És ezeket részben fel is kell áldozni az új kor szellemének. De mielőtt kivessznének az életből, mentsék meg a tudomány számára, hogy legyenek sokat mondó kétségbevonhatatlan tanúi a viszontagságos, de emlékezetes nagy és szennyfolt nélküli multnak!

És mi volna ez, a mit ekképen meg kellene őrizni a multak emlékeiből?

Ennek részletes fejtegetése már az ethnographia általános elméletéhez tartozik és nem e felolvasás keretébe. De a fővonásokat legyen szabad mégis megjelölnöm, még pedig konkrét kívánalmakban.

Figyeljék meg az erdélyi örmény tájszólás érdekes különlegességeit. Jegyezzék fel az örmény élet minden sajátosságos szokását, ünnepségét a családban és magánéletben, a közéletben és vallásban; jegyezzék fel a néphit maradványait. Irják le az örmény nyelvű meséket, mondákat, énekeket, a dallamokkal együtt; a közmondásokat és szólásmódokat; a jellemző adomákat!

III. Czikkely.

Embentan — Anthropologia.

1. Fejezet. Az ázsiai és bukovinai örmény.

Azt mondja a tudós Herrmann Antal dr. az előző czikkely utolsó fejezetében, hogy: „Rendkívül fontos és érdekes momentumok az általános tudományra nézve: az örmény nyelv és irodalom, história és ethnographia.“ Mivel „Armeniá“-m eddig megjelent tizenöt évfolyama nagyobb részint a három elsővel foglalkozott, — ezen munkámnak terét kizárólag az ethnographiának szenteltem . . . és rögtön el is kezdem azt az embertannal.

Az (ázsiai) örmény termete nagy, arcza gömbölyű, nyaka rövid, vastag; elég testes. Fejüket sűrű fekete hajzat fedí; az asszonyok fejüket mindig virággal ékesítik. Az örmények jobbra nagy, fekete, kedves szemekkel birnak; tekintetök kellemes.¹⁾

Most lássuk milyenek a bukovinai örmények: „Testalkotásra nézve általában véve erős csontúak, izmosak, zömökek, széles vállúak; termetök a legényeknek úgy, mint a hajadonoknak: arányos. Tartásuk jó, mozdulataik fürge. Járásuk a leányoknak könnyű és rugalmas; ügyes és csinos elevenségű mozgásuk mindabban, a mit tesznek-vesznek gyönyörködteti a szemlélőt.“

A test magasságára nézve a bukovinai örmény többnyire középtermetű. A fejalkotás különböző koponyatypus. Rövid alkatú (brachykephal) hosszú, keskeny arczczal; hosszas (dolichoid) koponyák. Nagyon rövid koponyaalakat (hyperbrachykephalia) gömbölyded vagy rövid, tojásdad alakú, tetemes vagy legalább közepes magasságú, széles, lelapított és meredek lejtésű tarkóval.

Az arczczváz általában véve hosszúkás alakjával tűnik fel, habár akadnak rövid és széles arczúak is.

Haj, szakáll többnyire közepes sűrűségű és finomságú; a hajzat többnyire sima szálú, de azért mutatkoznak

---

¹⁾ Nouvelle geographie universelle. Par Eliséé Reclus. Tom. VI, l'Asie Russe.

hullámos, fürtös és göndör hajúak is még pedig minden színárnyalatban. Világos és sötét hajú, világos és sötét szemű egyének; a fekete van többségben; kék, szürke szemű és vörös haj ritka.

Az örménység testi ereje és épsége. Test fogyatkozások aránylag ritkák: a törzs elferdülései és kinövései, lúdtalpúság, golyvás, puffadt nyak, idült bőrbetegségek. Nem nagy az elmebeteggek és hülyék száma. Az erőt nyeri az örmény a munkából és jó táplálékból. Kétségtelen, hogy semmi sem alkalmasabb a test megédzésére és a betegségeknek ellentálló edzésére, mint üde levegőn végzett kemény munka és jó táplálkozás. Az életkor magassági aránya elég kedvező.

2. Fejezet. A magyar-örmény.

A hazai örmény szakasztott mása a bukovinai örménynek; de már ázsiai testvérétől természetben különbözik. Mert míg ennek termete nagy, a magyar-örmény többnyire középtermetű... és ezt leginkább annak a körülménynek lehet betudni, hogy kevesen lévén itt a hazában, nemcsak egymás közé házasodtak be, de sőt még rokonok is léptek egymással házassági frigyre...

A közölt pontos, alapos, tehát találó leírás után hadd álljon itt egy laikus leírás is. Donszky Lukács, ki maga is örmény, így írja le az örményt:

Az erdélyi városok, sőt még Nagyvárad, Arad, Temesvár utczáin is, ha középtermetű, vállas férfit látsz, -- ki olajbarna arczával, koromfekete hajával a keleti tyпуст első tekintetre is elárulja; kinek, bár sietős az útja, de azért jobbra-balra fürkészve tekint; ha társaságban vagy s azt látod, hogy embered helyén feszengve ül; hogy, mint a kinek új ötlete, gondolata támadt, beszédközben is gyakran homlokához kap, halántékán a haját simogatja; ¹⁾ ki közügyekről veled szívesen szóba áll: bátran megkérdezheted, uraságod nem örmény ember-e? Bálok

¹⁾ Lehet, hogy egy-egy örmény »feszeng is ülőhelyén,« de már olyant nem láttam, ki »beszéd közben homlokához kapna,« vagy »halántékán haját simogatná.« Különben is »exceptio non facit regulam.«

alkalmával, ha barna szépség ötlík szemedbe, ki mély tüzű, nagy, fekete szemével, szelíd, gyermekded arczával, náivan mosolygó ajkaival egészen elbűvöl: biztos lehetsz benne, hogy örmény nőt láttál.

... És most — miután elmondottam azt, hogy test- és fejkatra, arcváz-, hajzat-, magasságra, testi épségre és fogyakozásra nézve hasonlít a hazai örmény a bukovinaihoz, — elmondom megfigyelésen alapuló ide tartozó többi megjegyzéseimet is:

Van közöttünk sok vastag testű örmény. Több a kövér, mint a sovány. Inkább erős a hazai örmény, mint gyenge. Családok, melyek a test ezen tulajdonságairól nyertek nevezetet: Vastag, Kövér,¹⁾ Erős.²⁾

Az örmény rendszeren közép termettel bír; de vannak nagy és kis termetű örmények is. Innen nyert a Hosszú³⁾ és Kiss (Bizdig) család elnevezést. A test tagjai közt nem fordul elő aránytalanság.

Az örmény arcza többnyire széles, orra hegyes; szeme, szája, füle rendes. A rend-ellenes tagok igen ritkák; éppen azért neveztetett el az a család, melynek feje a rendszernél nagyobb ajkakkal bírt: Buzát-nak (Budzát román szó: nagy ajakos); egy másik család, melynek feje fogatlan volt: Stírb (román szó: csorba) nevet nyert; a harmadik családot a csonka-kezű családfőről: Retezár-nak (retezatu román szó: csonka) nevezték.⁴⁾ A Gách (*gagh* örmény szó: sánta, Claudius), Gajzágó (Gágh-Száko: Sánta-Izsák), Dobál (thophál török szó: sánta) család feje sánta volt. (E három különböző nevű család egy családból veszi eredetét; ugyanazon családnak csak elágazásai).

---

¹⁾ A Vastag és Kövér családnak az örményben egy közös neve van: Hászd (*hass* V. ö. a latin *cras-sus*).

²⁾ Ennek a családnak örmény neve Ámbur, Ámur, *amur* (a tatár nyelvben mámur). L. Szongott K. „A magyarhoni örmény családok genealogiájá”-ban: Erős, Kövér, Vastag.

³⁾ Örményül Ergán (*ergan*; törökül *uzun* és visszafelé olvasva *nuzu*. V. ö. *hosszú* és *nuzu*).

⁴⁾ Ezen családok örmény neveiket még akkor fordították oláhra, midőn még Moldva-Oláhországban laktak. L. „A magyarhoni örmények genealogiájá”-ban: Buzát, Retezár, Stírb.

Az arcz-szín barna; de van elég feketés színű is. Az arcz-szín feketeségéről neveztetett el egyik örmény család Feketé-nek (Sziév-Mitkó: Fekete Mihály, Nyegrucz). A piros szín igen ritka. A Roska (Sztephánián: Istvánfi) család az arcz piros színétől nyert nevezetet. De már a szöke örmény nem ritka. Több szöke nőt találunk, mint férfit; akárhány örményt lehetne arcza színéről Albin-, Bruno-, vagy Blankának nevezni.

Sok férfi göndör és koromfekete hajzattal bir; a nők között a fekete haj nem fordul elő olyan gyakran. Legtöbb nőnek barna, gesztenyeszinű és ritkán szökés haja van. A férfiak közt gyakori eset a kopaszság; nőnél csak betegség következtében hull el a szép hosszú haj.

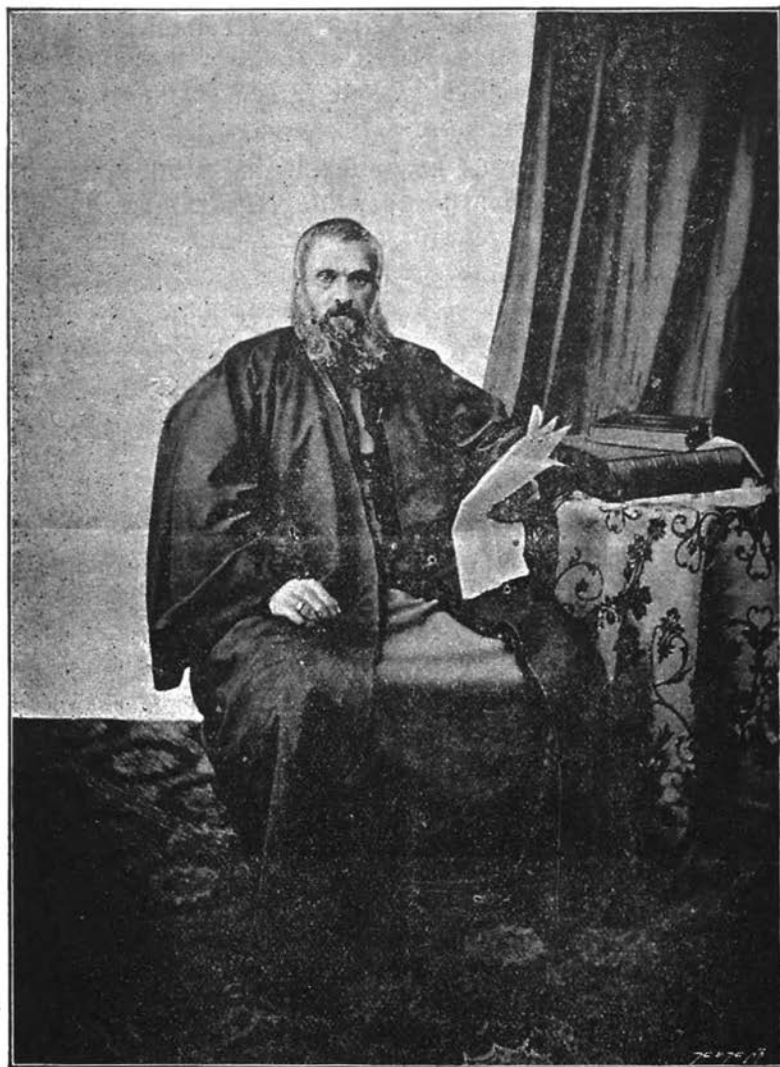
Minden örmény férfi (a papok kivételt képeznek) gondozza bajuszát; a legtöbb szakállt is visel. Szép a tömött, fekete örmény szakáll; inkább az értelmiségi osztály borotváltatja le a szakállt.

Legtöbb örménynek szeme barnasárga, a szürke szem csak kivétel. De a fekete szeműek száma sem csekély. Gyönyörű a fekete hajú és tüzes, fekete szemű örmény nő. Szamosújvárt e szólam járja: „Itt annyi a fekete szemű nő, hogy a fekete szemet vékával lehetne mérni.“ A fekete szeműnek rendesen haja is fekete. A kivételek (fekete szem és gesztenyeszinű haj vagy megfordítva) a nagy ritkaságok közé tartoznak. Van közöttünk olyan is (ez az eset inkább a gyermekek közt fordul elő, de igen ritkán), kinek haja szökés, vagy barnasárga és szeme — kékszinű.

Az örménynek látása éles; rövidlátó nagyon kevés van közöttünk. A Buslig család őse rövidlátó volt. Vak-ságban — hála Istennek — alig egynehányan szenvednek. A Gur nevű család feje vak volt.

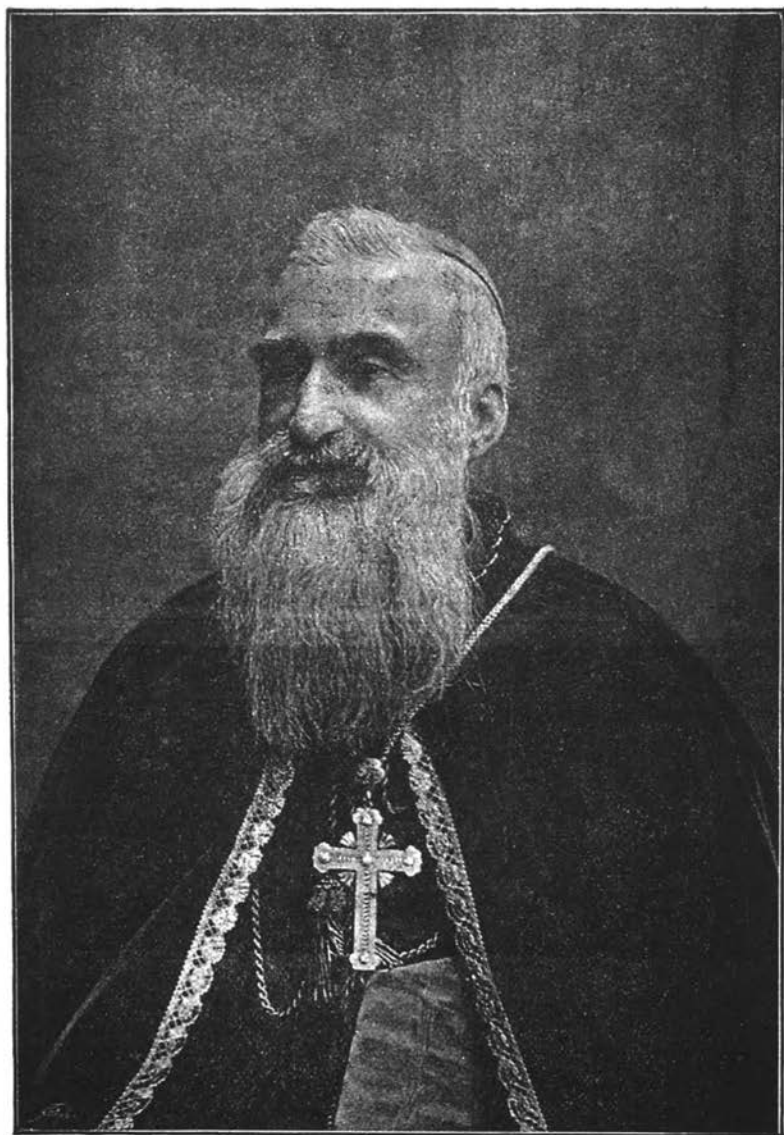
Az örmény beszéde élénk és gyors. Ha egy társaságban három férfiú van és ezek valamely érdekes tárgyról egymással vitatkoznak, néha oly erős, hangos beszédet folytatnak, hogy az idegen azt hiszi: veszekednek; pedig az egész nem egyéb, mint a keleti heves vérmérsékletnek élénk nyilatkozata. A Munds család őse néma volt. A rekedt hangú embert Chézán-nak nevezik.

A többség hallása jó; de az öregek között vannak süketek is. A többi érzékek is ki vannak fejlődve. A férfiak közül sokan dohányoznak (pipa, szivar); azért ezeknek

Keleti örmény: Kászun Antal bibornok.

izlése nem olyan finom, mint a nőké. Csak néhány öreg férfiú és öreg asszony burnótól. A burnót tompítja a szaglást.

Keleti örmény: Józsián István örmény katholicus patriárkha.

Az örmény járása sebes; ülés és állás közben testét egyenesen tartja.

A nép Szamosújvárt az erőt és gyöngeséget, a gyorsaságot és lassúságot, a jóságot és rosszaságot ilyen hasonlatokkal fejezi ki: erős mint a ló (ámbur e éndor czin), gyenge, mint egy gyermek (thul e éndor déghán); gyors, mint a gondolat (cshuszt e éndor sághêsé [„mikor gondolom, hogy ott vagy, már itt légygy“ = jérp sághêsím the hon isz, ná hosz éllász]); lassú, mint a bival (gámáczh e éndor bihulê); jó, mintegy angyal (ághegên e éndor még hêrestág mê); rossz, mint a bűn (cshurugên e éndor méghkhê) . . .

IV. Czikkely.

Az örmény nő.

1. Fejezet. Az örmény nő Keleten.

Tudva van, hogy Eliszeév jelentékeny útbiztosítót, az orosz földrajzi társaság tanulmány-útra küldötte Kis-Ázsiába. — Eliszeév visszatérte után érdekes felolvasásokat tartott utazásáról Szent-Pétervárott. — Ötödik, nagy figyelemmel hallgatott felolvasásának tárgyát a keleti keresztény nők állapota képezte. „Mindenek előtt az örmény nőkről szólok“ így kezdette csinos felolvasát, mely az örmény családi életet oly hű színekkel festette, mint a hogy azt Áboveán, Ráffi, Broseán, Ágháján és más örmény írónál elbeszélve találjuk.

„Az örmény nő családjának szilárd alapja — mondja Eliszeév. — Ázsia egyik nemzete sem emelte a nőt oly magas fokra, mint az örmény. Az örmény nő férjének méltó segítője; hajnalhasadástól fél-éjszakáig szünetlenül dolgozik; egy szóval arany-kezeiből soha sem hull ki a munka. Saját szemével kell hogy lássa az ember azon egyszerű — patriarkhalis korból való eszközöket, melyeket itt használnak, hogy az örmény nő készítette

szép iparcikkek értékét kellően méltányolhassa. Nem fogják elhinni, hogy azon csinos tárgyak, melyek a helybeli keleti árúházakban adatnak el, ilyen eszközökkel készítették. Bámulatra méltók a kársi (Kárs város) harisnyák, az erzingái selyemszövetek és a váni sál-ok (shawl). Ha

Keleti örmény: Ázsiai örmény nő.

Kelet más nemzeteinél a család-fentartó meghal, az asszony nyomorban marad és koldulásra, meg becstelen mesterségre adja magát. De nem így az örmény nő, ki özvegy állapotában is nemcsak magát tartja fenn tisztéségesen,

hanem gyermekeiről is gondoskodik. Még a legszegényebb is meg tudja keresni a mindennapiját; ha egyébbel nem, hát gyapjút vesz, ezt saját kezével megmossa, meggeribeneli, megfonja, megszövi... és az elkészített harisnya, sál és a t. kézmű árából szükségeit fedezi. Még ha a szomszédba megy látogatóba, akkor is magával viszi munkáját. Az úton is fon az örmény nő. Láttam örmény nőt, ki tanúnak volt idézve a törvényszékhez; szünetlenül dolgozott, míg a kihallgatás sora reá került. Nagy igazságot mondott tehát az az utazó, ki így szólott: „A nők munka

Keleti örmény: Άσχηνη, Tairidát király neje.

kérdése, melyet Európa megoldani nem tudott, az örmények között már meg van fejtve. Ezért az örmény férfi teljes szívéből becsüli nejét. A szolgasági állapot az örmény nő előtt egészen ismeretlen. Az örmény leány lepel nélkül jár a köztereken. Szép az örmény nő: barnás arcszíne, fekete szemei, hosszú és fekete hajzata, sűrű szemöldjei, kiséé nagyocska orr sajátságos szépséget kölcsönöznek az örmény nőnek. — A leányok csodált szépsége hamar elenyészik. Csinosan öltözik az örmény nő; van saját-ságos kecses öltözéke,

de azért házába bebocsátja a divatot is. A divatnak áldozza fel szép ruháját, midőn európai ruhát ölt magára.

Az özvegy nő, ha gyermekei vannak, másodszor is nem megy férjhez; ezt szégyennek tartják.“

2. Fejezet. Dr. Melik-Begláriáncz, az örmény nőkről.

A nőknek első nemzetközi kongresszusán (Berlin), Melik-Begláriáncz dr. tifliszi nő-orvostudor, ki örmény fejedelmi ágból származott, a következő tartalmas beszédet mondotta:

„Nálunk (Örményországban) nem ismerik a nők mozgalmát európai jelentőségében — így szólt az előadó; — mert nálunk nem kényszerült a nő arra, hogy megkeresse mindennapi kenyerét; a minek főoka abban van, hogy több lévén a férfi a nőnél, minden nő férjhez mehet s családjának élhet. A műveletlenek osztályában már 13 éves

korukban kötnek házasságot a leányok. Nincs szükségünk tehát arra, hogy nőink gyárakban, hivatalokban, üzletekben dolgozzanak; mi nem ismerjük az örmény cseléd vagy szakácsnő, vagy dajka fogalmát s hála Istennek a nőknek ama fajtáját sem, a kiket a társadalom a bukott jelzővel bélyegez meg. Még a legszegényebb pórasszonyt is megkimélik a földmunkától. Az örmény nő általában csakis családjának s háztartása ügyeinek él s épen a parasztasszony az, a ki házi teendői mellett művész-kézzel

Keleti örmény:
Chesrovituchd, Tigris király nővére.

szövi a Keletnek híres szöveteit. E munkakörében boldog s megelégedett; az örmény asszony úrasszonya házatartásának s ő nem kíván egyebet.

Öreg anyáink korában a patriárkhális viszonyok közepe a jobbmódú nők sem óhajtottak magasabb műveltséget. Irni, olvasni noha nem tudtak, de fiaikat gondos tanításban részesítették s utolsó javaikat pénzzé váltották, csakhogy fiaikat egyetemre küldhessék. Nagy háztartását a nő önállóan értette vezetni, gyermekeit isteni

félelemre szoktatta, szorgalomra s engedelmességre oktatta s családját — mely sokszor 30 tagot is számlált — békességgel kormányozta. Tekintélyét a családban legjobban ama körülmény bizonyítja, hogy a családapa s a család felnőtt férfitagjai nagyobb vállalatokba nem fogtak a családanya tudta s beleegyezése nélkül. Az örmény nő erkölcsi életét illetőleg mondhatom, hogy nőink valószínűségi örangyalaik voltak családjainknak s noha ma már nagyon megváltoztak a viszonyok, még ma is sokan vannak olyanok, a kiket lelkük jósága, értelmük mélysége s erkölcsük tisztasága e patriárhális idő matrónáivá avat föl.

A midőn férfaink még maguk is szükén voltak a műveltségnek, megelégedtek azzal, ha a családanya fentemlített tulajdonságokkal birt. De ma már alapjában nagy a változás. Az örmény férfiak 40 év óta Nyugat-Európa és Oroszország gymnasiumait s egyetemeit keresik fel; érdeklődnek Európa műveltsége iránt s eszményekben gazdagon térnek haza. Itthon is foglalkoznak művészettel, tudománnyal, politikával s feleségeikben értelmes barátnőiket keresik s a józan eszű nevelőnőt gyermekük anyjában; várakozásukban azonban megcsalódnak s itt kezdődik az örmény nő kérdése. Az örmény férfiak dicséretére említem fel, hogy a jó feleség, anya és gazdasszony tulajdonságait nem keresik a tudatlan nőben, ellenkezőleg úgy vélekednek: minél műveltebb a nő s minél alaposabbak ismeretei, annál teljesebben végezheti eivállalt kötelességét s e felfogást még a kevésbé művelt férfiak körében is tapasztaljuk. Ismételten emlékszem meg e tényről, mert Európában sokszor hallom ezt mondani: „Minek tanuljon a lány, menjen férjhez s nevelje gyermekeit.” Ezt is hallottam már: „Az a kéz, a mely a bölcsőt ringatja, az kormányozza a világot is!” Mondás e mondás mindaddig, a míg a kéz tulajdonosa, élete válságos fordulatainál önállóság nélkül való!

Az örmény nőket a jobbmódú családokból 25 év óta külföldre iskolába küldik, különösen Oroszországba, Franciaországba, Svájcba. Sok száz látogatja a gymnasiumokat s vagy 20 jár egyetemre. Nálunk megkövetelik a nők magasabb képzését, de nem a kenyérkereset céljából. A

nők oda törekednek, hogy tudományos készültség mellett legyenek anyákká. Vannak azonban tanítónők s gyermekkertésznők is s az iskolákat ezek vezetik, tehát nők is részt vesznek a nyilvános életben.

A perzsa-örmény nő még a patriárkhális idők viszonyai közt él.

A török-örmény nőről nem sokat mondhatok. Mit szóljak olyan nő helyzetéről s törekvéseiről, a kinek élete nem biztos? A kinek apját, férjét, fiát szeme láttára lemészárolják? Mi lehet az ő törekvése? Esd életéért s éhező árváinak kenyeret kér, mert sokszor erre sincs pénze.

Orvos vagyok s mint ilyen szükségét érzem annak, hogy elmondjam az orvosnő helyzetét Örményországban. Sokszor gyógyítottam már hazánban; nagyra becsülik nálunk az orvosnőt, két napi útról jöttek hozzám a betegek, pedig férfiorvost közelebb is kaphattak volna. Nálunk mindenki meg van győződve arról, hogy a nő jobban ért a gyógyításhoz, mint a férfi. Nálunk a nő idegenkedik a férfiorvostól, de a férfibetegek is szivesebben hozzám jöttek. A betegek elfogulatlanok voltak s komolyan vettek engem s sohasem tapasztaltam mást, mint tiszteletet, hálát s bizalmat. A műveltek körében is jó szemmel nézik az orvosnőt és természetes jelenségnek tartják; nem csodálkoznak nálunk a nők képességei miatt s földieink még sokat elvárnak tőlünk.“

3. Fejezet. Mit mond az „Armenia“ a keleti örmény nőről?

A trapezunti örmény nő a szó szoros értelmében feleség: nemcsak segít férjének, hanem a házi munkát is egy maga végezi Főz, varr, mos, fon, sző. Van itt özvegy örmény asszony, ki kézi munkájával megszerez annyit, mennyi elég az ő és gyermekei fentartására. A trapezunti örmény nők erényes, példás életet élnek; mert a munka és foglalatosság az erényes élet — örei („Armenia“ 1891. évfolyam, 318 lap).

4. Fejezet. A hazai örmény nőszemély.

Kritsa Klára a hazai örmény nőkről ezeket írja:

A magyar-örmény nő dicséretesen tölti be az igazi nőnek hivatását. Benne sok szép tulajdonság

összpontosul; bir mind azzal, mi kedvessé, vonzóvá teszi, nemcsak otthon övéi körében, de a társaságokban is. Szívének oltárán tisztán, olthatatlanul lobog — miként a vesztatüz — a szeretet lángja családjáért.

Míg leány s a szülők védszárnyai alatt él, míg a gond ezeket terheli, addig sem tölti könnyelmű tétlenségben napjait, hanem segít anyjának a házi teendőiben, vagy tanulással, hasznos olvasmányokkal műveli szellemét. Szeretettel, engedelmisséggel viseltetik azok iránt, kiknek létét

Hazai örmény: Szongott Margit.

köszönheti. Öreg nők irányában nagy tiszteletet tanusít, míg idegen férfiakkal szemben modora büszke.

Sorsát nem kötné számításból olyanhoz, ki mellett kényelmes jövőnek nézne elébe, de a ki iránt nincsen szívében vonzalom; mert a vallás-erkölcsös érzületben nevelt örmény leány bűnnek tartja vásárt üzni a házasság szentségéből. Csak oly férfiúért kész oda hagyni szülőit, ki igaz, komoly szándékkal közeledvén

feléje, képes feléleszteni szívében az isteni szikrát. Ennek azután nemcsak az örömben, hanem a bánatban is, nemcsak a jólétben, de az élet terheinek viselésében is hű osztályosa lesz mindvégig.

Igen a magyar-örmény nő hű hitves. Férje iránt odadó ragaszkodással viseltetik; szelid, vigasztaló szavai-val, sőt ha kell áldozatok árán is igyekszik ennek homlo-

káról a gond, a bánat redőit eloszlatni s míg férjét, mint a családfejét becsüli, ő maga a családnak szive.

És milyen önfeláldozó anya! Ha gyermeke beteg, éjeken át virraszt ágya mellett, nem bizva ezt idegen ápolóra, mert él-hal gyermekeiért. De ez a rajongó szeretet nem fajul nála majomszeretetté; mert tud szigorú is lenni, ha a szükség úgy kívánja. Annak tudatában, hogy a zsenge korban a szív fogékony, igyekszik gyermekei szívébe beplántálni a szülők, tanítók iránt a köteles háládatosságot, engedelmességet és szere'c'et, valamint az isteni félelmet.

Házias nő. Nem riad vissza semmi munkától. Szorgalmáról, gondosságáról tanuskodik a rend, tisztaság és csín, mely házában, udvarában, kertjében honol. És merem állítani, hogy a szakácművészet terén a pályadíjat magyar-örmény nő nyerné el.

A vendéget finoman, előzékenyen fogadja és kitünő étkekkel, csemegékkal halmozza el.

Akárhányszor halottam, hogy a magyar-örmény nő mily szives vendégszeretetet tanúsít s hogy a mit vendége elé tesz, azt annyi kedvességgel kínálja, annak látása oly inycsiklandozó, hogy abból enni és ismét enni kell.

Az örmény nő mind e mellett takarékos, a fölösleges kiadásoktól őrizkedik. Szeret ugyan csinnal, divatosan öltözködni, de ezt nem viszi a fényüzésig; csak annyit költ ruhára, a mennyit vagyoni körülményei engednek.

Házai Örmény: Bányai Margit.

De midőn jótékony, szent, vagy hazafias czélról van szó, akkor még a szükségést is kész megvonni magától, hogy enyhithessen a szegények nyomorán, hogy Istennek hozzon áldozatot, vagy mint hű honleány járulhasson valamivel a haza oltárához.

Mint társadalmi nő igen megnyerő jelenség. Finom, kedves modora, mívelt, élénk társalgása rokonszenves benyomást gyakorol.

Erkölcösség, vallásosság különösen jellemzik az örmény nőt. A templom látogatását még hétköznapiakon is ritkán mulasztja el. Minden nagyobb ünnep alkalmával elvégzi a szent gyónást és erős hittel járul áldozni az Ur asztalához. Az örmény nőt a sorscsapások közepett mély vallásossága menti meg az elcsüggedéstől.

Az olyan pedig, kitől a sors megtagadta a családi boldogságot, kinek lemondással kell tekinteni a sivár jövő elé, kinek élete hasonló a véghetetlen pusztában haladó s lombos palmaerdő után sovárgó fáradt vándorhoz, az olyan nő sem csügged el, szenved, tür, küzd s ha olykor lankadni érzi erejét, kiskorában szívébe beplántált vallás-erkölcsös érzülete fentartja s bátran halad előre magányos, sivatag élet-útján, míg egy intő szellem megjelöli előtte azon irányt, mely felé haladva eléri az oázst, a melynek árnyában lelke — miként a fáradt vándor — pihenésre lel.

Ha már nem töltheti be a szó valódi értelmében vett női hivatást, ha nem lehet boldogítója, örangyala egy szeretett férjnek s gyermekeknek, jótévője lesz a szegényeknek s felszárítja a szenvedők könyeit s így az a hit ad megnyugvást lelkének, hogyha nem virulhatott részére a szerelem rózsafája, nyerni fog e helyett palmaágat. Vagy ha az életörömeit nem élvezhető nő érez magában képeséget oly térre léphetni, hol a mindennapi halandók sorából kiemelkedve, kitüntetheti magát, akkor fárad, munkálkodik, hogy léte ne legyen haszontalan, hogy nevét ismertté tegye s küzdelmei közben lelke egy nyugpontra pihen meg, melyet azon reményben talál, hogy ha myrtuskoszorú nem ékesíthette fejét, de a babérból teremhet egy-két levél az ő számára is.

Szóval a magyar-örmény nő mindenütt, minden körülmények között megállja helyét.

Most pedig a külső tulajdonságok ecsetelését kísérem meg.

Ha valahol véletlenül találkozol oly — előtted ismeretlen — nővel, kinek alakja leköti figyelmedet s szemednek jól esik arczán pihenhetni, melynek látása rokonszenves benyomást tesz szivedre, ha ily nővel találkozol, az ritkán lehet más, mint örmény. Mert a magyar-örmény nő arczában — még a különben nem szép arczban is — megvan az a kifejezés, mely a szemlélőre vonzereőt gyakorol.

Képzelőtehetségem segítségével elővarázsolok alakokat és a ki képességet érez magában, bírálja meg azokat a művész szemével.

Itt egy telt idomú szép alak. Az egészség színétől viruló, gömbölyü barna arczán életvidor kifejezés honol. Kissé alacsony homlokát fekete göndör fürtök körítik, hosszú pilláktól árnyalt, sűrű szemöldöktől izezett ragyogó fekete szemei gyújtó sugarakat lövelnek; duzzadt piros ajka (ha szabad használnom e kifejezést) csókra termett.

Ennek gesztenyeszinü dús hajzat környezi kedves arczát. Az a tiszta szép homlok, azok a festői szemívek alól kisugárzó komoly ábrándos szürke szemek, melyeknek tekintete oly mély, oly benső, a szemlélő látni véli bennök az ártatlan szép lelket, a mosolygó eperajkak bájos ellen-

Hazai örmény: Duha Mariska.

tétben az arcz vonásainak komoly kifejezésével -- elragadó kép!

Ez itt szöke, vakító fehér arczbőrrel. (Ne ütközzenek meg! fantáziám csak a valót festi, van magyar-örmény nőink' között szöke is nem egy). Haja arany gloriát képez feje körül. Márvány homloka, mint a felhőtlen égbolt, derült s ez a szelid kék szemek tükréből sugárzik; a rendnél kissé nagyobb száj körül jóságos mosoly honol. Az egész arcznak kifejezése igen kellemes benyomást tesz a szemlélőre.

És ez a karcsú nyulánk természetű nő, parányi kezeivel! Talán el sem hiszik, hogy e kezek a durvább munkától sem riadnak vissza? Arcza ovál, szelid, bánatos vonásokkal, szép sötét szemeknek tekintete okosságról tanuskodik, magas homlokán a lélek ül s a szemekben tükröződik, szép metszésű ajkainak szögletein alig észrevehető keserű vonás van; de az egész arcznak kifejezése komoly, határozott, egyenes és nyílt lélekre vall és a szabályos orr, az olajbarna szín piros árnyalattal, a dús sötét hajzat mind oly megkapó, oly összhangzó képet nyújt, hogy a szemlélőnek mélyen szívébe vésődnek a feledhetlen vonások.

Ilyenek s ezekhez hasonlók a magyar-örmény nők.

Azonban álljanak még itt az alább idézett szavak:

„A magyar-örmény nőben fellelhetni a jó családanyát, a szorgalmas nőt, ezekből kiemelkedve a tartós formát, mi mindvégig hű követője a magyar-örmény nőnek. Azok az égető kárbunkulus-szemek, melyekkel a lélek szelidsége gyakran ellenmondásba jő, a szép metszésű vénuszi ajkak, melyek körül a báj és jósnak vonásai pompáznak: kedvessé, elragadóvá teszi őket. Nem egyszer jön a szemlélő ama gondolatra, hogy abszolút szépséget, cserkesz nőt vél maga előtt, ki elbűvöl . . . ki akkor is előttünk van, midőn eltávozott.“

De most fantáziám lelkem elé varázsolja az öreg örmény nők alakjait is.

Nemde ellentétes képnek tetszik önöknek az ifjú leány arcza mellett szemlélni az aggnő arczát? Pedig mintha összhangban volna a kettő. Ifjú és agg, két szélsőség és mégis találunk a kettő között hasonlatot.

Elragadó szép a hajnal! de kevésbbé szép-e az alkony?
Mily fenséges látvány, midőn a leáldozó nap széthinti
bucsusugarait!

A rózsabimbónak látása gyönyört okoz a szemnek;
a rózsaoajlajnak egy cseppje édes illatot terjeszt.

Én rajongok az öreg örmény nőkért!

Oly jól esik látnom a fehér hajú tisztos matronát,
fekete csipkés fejkötőjével, a mint szelid méltósággal ül
karos-székében. Arczbőrén — mintha ez megfinomult volna
az idő keze alatt — átsugárzik a lélek; ajkain égi mosoly
honol. Bágyadt fényű szemei fel-felvillannak, midőn rég
letűnt ifjúságának boldog perczeiről cseveg.

És én oly örömet hallgatom édes szavait a drága
öreg nőnek! Hisz jól tudom, mily holdoggá teszi őt, ha
élete alkonyán képzeletben újra megfuthatja földi pályáját;
jól tudom, mily jól esik neki, ha van ki őt visszakisérje
az emlékezet hidján boldog ifjúságának ábrándja.ból épült
aranyos fellegváraihoz.

S ha én beszélek előtte örömről, boldogságról,
jóságos arcán látom az örömet, a boldogságot vissza-
tükröződni s ezáltal megkétszereződnek a szivembe költö-
zött érzelmek és ha elpanaszlom neki bánatomat, gyötrel-
memet, résztvevő, vigasztaló szavai balzsamként hatnak
lelkem sajtó sebeire.

Megoszthatjuk vele szivünk legföltettebb titkát, nem
tarthatunk attól, hogy benne egy vágytársra találunk; a
jó öreg nő nem él vissza bizalmunkkal, de boldog, hogy
osztályosunkká tettük.

A mint szememet nemes alakján pihentetem, vágyat
érzek magamban megcsókolni azt a jóságos szelid arcot.
Lelkemnek minden gondolata megtisztul ez áldott arc
szemlélete alatt.

Oh igen, én rajongok az öreg örmény nőkért!

IV. Czikkely.

A ház és melléképületei.

1. Fejezet. Örmény ház Keleten.

A bukovinai örmények házai rendszeren négyszögletűek és az udvar közepén állanak. A ház fedele magas és egy kis kupba végződik. Az egész ház körül egy tornác van alkalmazva, hol nyáron a család étkezéskor szokott egybegyülni. Itt fogadja a háziúr vendégét is.

2. Fejezet. Ideiglenes örmény ház a hazában.

Habár őseink a királyszékes Áni városában márvány-palotákban laktak, mégis a beköltözött örmények közül többen e hazában előbb csak kis-szerű, ideiglenes lakást építettek maguknak.

Szereti az örmény a fényes lakást, jól találja magát a kényelmes házban. Pénze is volt az építkezéshez, mert bőven hozott magával vagyont; mégis az első években megelégedett a szűk lakással; mert nem volt bizonyos abban, hogy itt fog-e állandóan maradni vagy — a szomszédban pusztító háborúskodás megszüntével — kénytelen lesz visszamenni az előbbi országba (Moldva-Oláhország), honnan a hajmeresztő kinzás, üldözés, vérontás, rablás . . . kergette ki, hol eladatlan háza, butorai, földjei . . . maradtak.

Az ideiglenes örmény ház, melynek betapasztolt sövény falai közalapon nyugodtak, elő- és hátsószobából állott; közepén volt a konyha. Mindkét szobának — a szomszéd felől — volt még egy-egy oldalszobája (*խուց*, chucz); az oldalszoba hálóteremül szolgált (*անդրոցիւ*, angoghin, cubile pro thoro nuptiali, a terem szó első jelentését e szójáték tartotta fenn: terem [cubile], a hol valami terem [crescit]). Az elő- és hátsószoba ajtaja a konyhára nyilott, az oldalszobákba azonban az elő- és hátsószobából történt a bejárás. Ha a család nem volt népes, a hátsószoba oldalszobáját éléskamarának használták; legtöbb háznál azonban a kamara vagy közvetlenül a ház megett, vagy az udvar fenekén, a melléképületek során épült.

Majdnem minden háznál volt istálló, melyben a kereskedő legalább két lovat (de volt sok háznál három, négy, sőt öt ló is) és tejelő szarvasmarhát (tehén, bival) tartott; de, ha a családban nem volt kereskedő, akkor az istállót csak a szarvasmarha számára tartották.

A telket köröskörül kö-, néha deszkakerítés határolja. Az udvar utczára néző részét kapú és útcaajtó zárja el. Volt Szamosújvártt néhány olyan ház is (ma is van kettő), melyeknek udvara elöl nyílt volt. E körülmény azonban nem azt mutatja, hogy e házak tulajdonosai szegények voltak, kiknek nem volt féltlenivalójuk, hanem inkább a mellett tesz hangos tanuságot, hogy e városban, melyen keresztül akkor nem húzódtott országút, s melyben idegen elemek nem lakoztak, már akkor erős lábon állott — a közbiztonság. A házak kivétel nélkül mind zsendelylyel (szelmény) voltak fedve. Nád- vagy zsúpfedelű házban örmény nem lakott. A fedélgerincz szögletét sok helyütt a kereszt jelvénye díszíti; volt Szamosújvártt egy-két olyan ház is, melyeknek fedélzetén a kereszt helyett egy pár szarv állott. A háznak az útca felől három ablaka volt; a kapú mellett levő két ablak az elsőszobába, a harmadik ennek oldalszobájába bocsátott világosságot. A kettős-ablakot belől zárható fatáblák pótolták. A fedélhomlok deszkából volt készítve. Ilyen szabású ház¹⁾ még most is van Szamosújvártt kettő.

A butorzat olyan, mint a magyar uraké. A pénzt vasas ládában, vagy a szekrény (kasztli) egyik záros fiókjában tartották; itt állottak az értékes papírok is (bérlet-szerződések, kötelezvények, váltók stb.). A konyhában a szokásos butorokon, szükséges edényeken (czintányér,

¹⁾ Ilyen ház hazánk többi örmény helységeiben egy sincs. Ezen háznak is van mester-gerendája. Ezt a gerendát apáink még a mult század elején is örményül „kerán“-nak (*קרן*; zsidóul korá) nevezték. Most grindá Vesd össze az örmény kerán szót a magyar geren-da szóval (kerán = geren; mert a gerenda az örmény kerán szónak másik alakja). A gerenda szó utolsó szótagját (da) ajánlom azon neolog nyelvészek figyelmébe, kik nem tartják helyes alkotású szavaknak azokat, melyek da, de [járda, zenede...] képzővel alkottattak; mert azt mondják, hogy da képzővel képzett magyar szavunk nincsen!

czintál; kerek-alakú falapítón [unuuuuuu] dälávur] apritották a süttet, különösen a gidóoldalából készült „jáméz“-t), sütökemenczén kívül volt a katlan; ebben főzi az örmény asszony a churutot (huruu), szilvaízt és (némely háznál, de más üstben még) a szappant.

2. Fejezet. Az állandó ház berendezése.

Mihelyt meggyőződtek apáink arról, hogy sokkal békésebb e haza annál a háborús országnál, hol annyi

Hazai örmény: Zachariás Róza.

kínteljes, nyugtalan napokat éltek át, az ideiglenes faházak helyébe állandó, díszes kőházakat kezdtek építtetni. A szamosújváriak a tartós ormáni követ használták. Az épület egész hosszában elnyúló tornácokat faragott oszlopokkal, a homlokfalakat, az ablakok szemöldökeit ékes faragványokkal, a kapukat évjelző felirásokkal látták el. Szamosújvárt a gymnasium volt épületének oszlopos kapuja felett a Lászlóffy-család címere, az épület földszinti folyósóján és a főpiacon a Negruciu-féle-ház délre

néző emeleti falán Szüz-Mária szobra, a Placsintár-féle emeletes ház homlokfalán a Dániel-család címere és a ház előtt két faragott kő-oroszlány, a Temesváry-féle házon, melyben gróf Karátsonyi Jenő öse: Karátsonyi Ászvádur (Bogdán) lakott, a Szüz-Mária szobra és a kapún két óriás; az ezen épület mellett fekvő Simai-féle ház, mely most özv.

Kirschnergé tulajdonát képezi, első szobájának boltozatán a Szent-Háromság csinos művü faragott képe, a Duha-féle ház (Alsó-posta-utca) kapúja felett Világosító-Szent-Gergely szobra . . . látható. Erzsébetvároson Zachariás László csinos házának első szobájában a mennyezeten a Zachariás család színes czimere diszeleg.

Az ablakokra — az utca felől, akkori szokás szerint — vasrácsokat alkalmaztak; e rácsokat azonban újabb időben már majdnem mind leszedték. Szamosújvártt néhány ház elejébe sorban méternyi magas gömbölyű köoszlopokat állítottak (Alsóközép-utca, Simay Tódorféle ház), a Kovrig-féle háznál, melynek ajtai az emeleten ezüsttel voltak bevonva, az utcán álló oszlopokat vasláncz kötötte össze; innen nyerte ezen épület „lánczos-ház“ nevét. Ezen lánczos oszlopok most a sétaterikútát körítik. A piaczi nagytemplom előtt most is látható két darab köoszlop.

A szobák berendezése fényes, az azokban uralkodó tisztaság példányszerű.

Nincs talán egyetlen egy örmény ház, hol cserepekben ápolat virágokkal ne találkoznánk. Az asszony az udvar egyik részét virágos- és veteményes kertté alakítja át. Itt-ott az udvarokban gyümölcsfákat is látunk, melyek nemcsak izletes gyümölcsrel kedveskednek, hanem hűsítő árnyékot is nyújtanak, aztán a levegőt is tisztítják. . .

Hazai örmény: Ámirás Vetti.

Szamosújvártt több köháznak örmény jelleget kölcsönöz a fedélhomlok fölkéje, melyben a Szent-Háromság, Szüz-Mária, vagy valamely szentnek szobra van elhelyezve. E fölkékbe, a szobor elébe Szent-Háromság napjának, vagy a Szüz-Mária ünnepeinek előestéjén délután három órakor égő mécesst tettek a háztulajdonosok, melyek órákon át ott fényeskedtek. (L. alább a „Szokások“ czimü cikkelyt.)

Erzsébetvároson is ott diszeleg néhány ház homlok-falán a fölke: láttam itt egypár szobrocskát is a fölkékben.

Csik-Szépvízen is van három örmény ház.

Legtöbb ház előtt állandó kö-, fa-, vagy deszkapad volt. Összegyült a rokonság, szomszédság és e padokon helyet foglalva töltötték el kellemesen a tavasz, nyár és ős csendes holdvilágos estjéit. Elbeszéltek egy-egy érdekes részletet a multból, felelevenítették élményeiket, előhozakodtak a napi eseményekkel; a gyermekeket szép mesékkal mulattatták. . . De a mint el-eltünedeznek e patriarchalis napok, úgy fogy a padok száma is. . .

A szobákban: feszület, szent képek, szenteltviztartó, szentelt barkagalyak, szentelt zöldbuza. A szent kép előtt gyertya ég, melyet a Szüz-Mária tiszteletére, vagy a meghaltak lelki üdveért minden szombaton meggyujtanak.

Egy házban rendesen egy család; de nem ritkaság, midőn két fitestvér, mindkettő családostól együtt egy közös házban lakik.

Az örmény ház falairól most nem függnek fegyverek; de azért Szamosújvártt a nép ajka még most is szép dolgot mesél el a csoda-nyílról (*ubnqluñlu*: nédvániégh. L. ezt hátrább a népmesék közt).

Ha régen az örmény házat épített, (még a mult században is!) az alapba tett valami értékes tárgyat, hogy a ház erős legyen. Szemeimmel láttam városunkban azt az ezüst-kávés-kanált, melyet a kőműves egy régi örmény ház lebontása alkalmával az alpból szedett ki. A kanál nyelébe 1760 volt bevésve. (L. a babonát az új házról és a Manole-ról szóló mondát hátrább.)

VI. Czikkely.

Ruházat és ékítés.

1. Fejezet. Az (ázsiai) örmény nemzeti viselet.

A keleti népek tarka és különféle viseletei közt — mondja Cselingárián Jakab — nem kevésbé festői az örményeké, habár ezek ruháik számára szolid színeket szoktak választani.

Az örmények honi öltözete nem mindenütt ugyanaz. A vidék különbözőségéhez képest más nyelvjárást használnak és más ruhát viselnek. Csak a városi lakók, ha honi öltözetet viselnek, hasonlítanak többé-kevésbé egymáshoz; ezeket öltözetükről lehet megismerni. A városi lakosság öltözete ez:

Cshuchá (*чуха*); ez felsőkabát, mely majdnem a térdig ér és finom, fekete posztóból készül; a mell ki van vágva és finom selyemmel beszegve; a szegő a derék végeig terjed, hol (ide kötik az övet) két czérnagomb és gomblyuk van; ezeket azonban nem használják, mert a cshuchát gombolatlanul viselik. A szintén posztóból elkészített gallér 2—3 ujjnyi széles. A felsőkabát alsó része hátul — a deréktől kezdve — sűrű ránczokkal van ellátva. A karok majdnem olyan hosszúak, mint a kabát; ezek egyik oldalukon ki vannak vágva és piros, sárga, kék és a t. színű finom selyemmel kibélelve; a kéz befedése végett félkörben végződnek. A karokat soha se huzzák fel, hanem vagy lógva, vagy a vállakra vetve használják. Az örmény cshuchá feltűnően hasonlít a lengyel nemzeti felsőkabáthoz.

Az árchálugh (*арчалуг*) alsókabát, rövidebb a felsőkabátnál; szabása ugyanolyan, mint a felsőkabaté; a deréktől kezdve ez is ránczos, de a mell nincs ki vágva, hanem czérnagombokkal be van gombolva a gallérral együtt, mely 2—3 ujjnyi magas. Az árchálugh finom kék, zöld, vagy más sötétszínű selyemből vagy atlaszból készül. A derék alatt a lábszárak felé az árchálughnak aranyzsinorral szegélyezett két darabja van: ezek a zsebek. Az árchálugh tulajdonképen örmény mellény, mely sokkal hosszabb az európai mellénynél.

A khámár-t (*khámár*): az övet, az árchálugh felett viselik ott, hol a derékon a ránczok kezdődnek. Az öv, mely 2—3 ujjnyi széles, finom ezüsttel vagy arannyal van kirakva és helyi ékitményekkel diszítve. Az öv képezi az örmény ifjúság főékszerét, a melylyel az kérkedik is. A tiflisi örmény gigerlik öve 4—5 ujjnyi széles és oly nehéz, hogy melegben leveszik és vállaikon hordják, hogy talán így a közönség figyelmét még inkább magukra vonják.

A cháncsál (*chánshai*): handsár (tör) is arannyal vagy ezüsttel van kirakva; inkább ékszerűl, mint fegyverűl szolgál. A handsár lassanként kimegy a divatból: már nagy ritkán használják.

A sálvár (*sálvár*): a nadrág, mely oly bő, mint a magyar gatyá, kék vagy fekete posztóból készül; a sálvár alsó részét két felől a harisnyakötőhöz akasztják.

A mostani csizma (*csizma*, czipő) olyan, milyent Európában készítenek.

A fejt a pháphách (*phách*) födi; ez egy kúpalakú børsapka, mely a legfinomabb fekete juhbőrből készül. Ez a sapka, mit a csúcse felé kissé behajtván viselnek, — könnyű.

Az örmények ezen szép honi öltözete, fájdalom, lassanként kimegy a divatból, mi felett csodálkozásuknak még európai utazók is gyakran adtak kifejezést.

2. Fejezet. A bukovinai örmények ruházata.

Dr. Wislocki Henrik ezeket írja a bukovinai örmények ruházatáról:

Ezelőtt néhány évvel még a régi keleti ruházatban jártak, melyet ma még csak az öregek viselnek. Az úgynevezett „raituji“ vagy „sálvár“ (= nadrág) télen báránybőrből van készítve és néha gazdagon kihimezve, nyáron pedig színes kelméből készül. A férfi válláról majdnem bokájáig lelog a virágos selyemköpenyeg — „antereu“ vagy „zobon“-nak nevezve, — mely alatt vérvörös selyemkelméből készült mellényt, az úgynevezett „fermené“t visel. Derékához a „khámár“-nak nevezett öv simul. Fejét a vörös „fez“ födi, mely körül a „ciulma“ nevű színes kendő van tekerve. A férfi lábbelije rendesen csizma.

Télen a gazdagabbak az úgynevezett „dulama“ bő bundát viselik az „antereu“ fölött. A nők egy ujjnélküli, a felső- és alsótestet fedő, bokáig érő színes köntöst viselnek, vállaikra pedig egy drága kelméből készített redős köpenyeget illesztenek. Fejüket fehér „fez“ födi, mely körül selyemkendőt tekernek. A női lábbeli is a sárgaszínű csizma. Mai napság persze a legtöbb örmény a divatos európai ruházatot viseli; de azért a falúkon még lehet ilyen keleti örmény öltözetet látni, főleg a nem-egyesült örmény családokban.

3. *Fejezet. A magyar és európai öltözet a hazai örményeknél.*

A férfi szattyánbőr-csizmát (*qozbu gosig*) és posztónadrágot (*zucbul. ul. n'buqduq* cshuche bernévák), mit szíjjal (*huuhz. cháis*) kötött derekához, viselt; de már a mellény („lájbér“ = Leibchen), a nyakravaló („nyalraval“), a kabát („kápút“), köpeny („kepenyág“), mente („mintej“), bunda („bundá“) és kalap („kápálus“) viseletében mindjárt a beköltözés első éveiben a honi magyar szokáshoz alkalmazkodott. (A ruhadarabokkal együtt átvették apáink a magyartól ezeknek elnevezéseit is). Az asszony és leány harisnyát (kálczun), papucs-ot (pápug), himzett inget és széles himzéssel ellátott fehér szoknyát viselt; de az alsóköntös („vigánná:“ viganó), a lájbi, mente és bunda alakját a magyar nőtől kölcsönözte. Az örmény asszony a fejkötőt már azelőtt használta.

A kis fiút és kis leányt, ki hosszú inget, harisnyát, lábbelit és foveget viselt, derékhez tapadó hosszú köntösbe („cháftán:“ kaftán) öltöztették. . .

Habár a beköltözés óta csak négy emberöltő (à 50 év) telt el, — sem a mostan élő öregeknek emlékezete, sem valamely írásos jegyzet nem tartott meg semmit abból, hogy milyen volt alakja, szabása, színe... a beköltözött örmény ruhájának. . . (A felső kabát olyan volt, mint az ázsiai örményé; azért nevezi a hazai örmény a kabát anyagát: a posztót még ma is cshuchá-nak).

És miért nem tartott meg semmit? Mert mihelyt megállandosult az örmény e hazában, nemzeti ruháját a magyaréval cserélte fel. Az 1790—1791-ik évi erdélyi

országgyűlésről vezetett napló („Dietale protocolum“ 589 lapján f. betű alatt) ezeket mondja: „A nemes magyar nemzet kebelében lakván az örmények, beszármazásuktól fogva annak öltözetével, köztörvényeivel éltenek és élnek mai napig is.“

Arra a kérdésre, hogy: „Mi történt azon ruhadarabokkal, melyeket őseink Keletről hoztak magukkal?“ — a tudós Govrik Gergely mechitharista atya felel meg, ki ¹⁾ a többek között így szól:

Hazai örmény: Bányai Blanka.

„A kincsen, drágaköven, arany- és ezüstneműeken kívül a nemes családok - - különösen a szépnem — értékes ruháikat, névszerint: arany- meg ezüstszövetű köntöseiket, köpenyeiket, mellényeiket, keleti sáljaikat (shawl), arany szövetű fej- és törölközőkendőiket, kötényeiket, drága szőnyegeiket stb. elvitték magukkal.

E drágaságok nagy része idővel elpusztult, de a megmaradtakat — ősi szokás szerint — az egyháznak ajándékozták. Az örmények különösen azon ruha-

darabokat szokták az egyháznak adni, melyeket menyekző alkalmával a menyasszony és vőlegény viselt. Ezekből később egyházi öltözeteket szabtak.

Bizonyára sok ilyen drága szövetet hozhattak magukkal a kivándorló örmények Armeniából. Efféle ruhaszövetek a Kárpátokon át Gyergyó-Szt-Miklósra, Csik-Szép-

¹⁾ L. »Armenia« I. évfolyam (1887) 349 lapon »Egyházi régi ségeink« című cikket.

vizre, Erzsébetvárosra, Beszterczére, Gyulafehérvárra és Szamosújvárra is vándoroltak.

Az itt említett helységek templomaiba került szövetek száma aránylag csekély, de minden egyes darab értéke nagybecsű; ha ezeket szak-avatott szem vizsgálja, azonnal megmondja, hogy ezek India-, Persiából, szóval Kelet régi műhelyeiből kerültek ki. Ilyen darabok birtokában van a szamosújvári egyház is. Ezeknek alapja részint ezüstszövet, részint nehéz selyemszövet, melyeken arannyal bevont ezüstoffonallal vagy különféleszínű selyemmel, a legrikítóbb színű fántasztikus madarak, élő alakok, levelek és nagyon különféle, szögletes meg építészeti alakok vannak himezve.

A szamosújvári örmény kath. templom tulajdonát képező, de keleti eredetű egyházi öltözetek:

1. Az a kilencz darab misemondóruha (casula), melyeknek mellékdarabjai (kehelytakaró,

stola, karöltő stb.) hiányzanak. Ezeknek szövete ezüst, vagy különféleszínű drága, nehéz selyem. Szépek, becsesek. Ezek között vannak olyan darabok, melyeknek alapszövete selyem, de a kivarrás ezüsből meg különféleszínű selyemvirágokból és levelekből áll; azon darabok ellenben, melyeknek alapját selyem képezi, aranyhimzésekkel vannak ellátva. Szerintem nálunk ezek a legbecsesebb ruhadarabok, mert valóságos keleti szövetek.

Hazai örmény: Lenyvel Ödönné.

2. Ide tartozik azon öt darab különféleszinű gallér (*qulqun* vágász), melyekre aranyozott ezüsttel vannak himezve Jézus, Szűz-Mária és az apostolok alakjai. Ezen gallérok megfelelnek a latin egyház mostani vállkendőinek. Egy-egy gallér hossza 50—55 cm. és szélessége 12—15 cm.; ez a pluvialén áll és a misemondó pap nyakát szokta vele eltakarni. Vizsgáljuk meg ezeket a ruhadarabokat tüzetesebben:

Ezek közül két darabnak anyaga veresbársony. Az egyikre arannyal és zöld selyemmel a következő alakok vannak himezve. Középen Jézus, a főpap misemondó ruhában trónon ül, fölirata ez: *ϣηουϣ ρηουϣ* (Hiszusz Kriszdosz: Jézus Krisztus); jobbról és balról a tizenkét apostol diakonusi öltözetben, stolával. Az egyes alakok fejei felett arany himzésű betűk láthatók, melyek az illető apostol nevét képezik. A második nagyon hasonlít az elsőhöz, csak hogy az apostolok alakjai hosszabbak és nincs stolájuk. A harmadik és negyedik kékselyem alapon fekszik. Az egyiknek közepén aranyozott ezüstfonallal Krisztus feltámadása van himezve; e gallér bal-oldalát az Annunciatio, jobbját a Szűz-Mária mennybemenetele foglalja el. A második darab közepén látható Jézus a keresztfán, mellette a Szűzanya és Szent-János, balfelől van az Annunciatio, jobbfelől Mária, Szent-József és a kis Jézus. Ezen gallérok nagyon régieknek lehet tekinteni, legalább a kivitel igen kezdetleges, úgy hogy az, az örmény művészet barbár időszakára mutat. A mi azonban a feliratokat vagy a betűk alakját illeti, ezek nem nagy régiségre vallanak; úgy hiszem eredetők a a XVI. századnál messzébb nem vihető.

3. Ide számítandó egy püspöki süveg is. Ennek alapja sötétpiros bársony. Az egyik oldalán selyemfonallal van himezve Krisztus a keresztfán; a kereszten levő felirásból tisztán leolvasható ez a két szó: *ϣηουϣ νααηουϣη* (Hiszusz Názovrécshi: Názáreti Jézus); a kereszt alatt van Szűz-Mária és Szent-János. A süveg másik részén, szintén selyemmel, Krisztus feltámadása van himezve; alul van a sírkő, mellette két angyal. A süveg alakjainál a testszín nem himzés vagy varrás, hanem fehér selyem, melynek kórrajza kávészínű selyem. A püspöki süvegen eredetileg

volt tiz darab drágakőnek csak nyoma maradt meg a bársonyon.

4. Különös említést érdemelnek azon többrendbeli kendők és törölközők is, melyek aranynyal és ezüsttel és többféleszinű selyemmel vannak himezve és különféleszinű madárral, vázával, virággal, levéllel vagy másféle képzelt alakokkal ékesítve.

5. Ezen osztályhoz tartozik még, azon két darab egyenként 2 meter 25 cm. hosszú és 1 m. 65 cm. széles, piros meg sárgaszínt játszó, valósággal megbecsülhetlen keleti szőnyeg. Ezek perzsa eredetűek — valódi Taghistan — és eredetileg térdeplő szőnyegek voltak. Mindkettőnek közepén a mohamedán cultusban szokásos mecset-jelvény.

6. Van még templomunkban két darab selyemszövetű, nagyon finom velum. Nincs benne semmi kétség, hogy ezek valódi, régi keleti shawlok (olv. sál); ezeket régen öv gyanánt használták. Keleten most is divik e szokás. Az egyházi használat (velum) ezeken semmi változtatást sem tett. . .“

4. Fejezet. Az örmény varrottasak.

Említést kell tennem még a szamosújvári örmény kath. templom azon fölötté becses kincséről, mely „varrottas“-ok neve alatt őriztetik. Minden darab más-más örmény motivummal van ellátva. Sokan látták: minden szakértő sokra becsülte ezeket. Fadrusz János neves magyar szobrász azt mondja, hogy ezek: „Európában ritkítják párjukat. Sokkal szebbek a kalotaszegi varrottasnál; egész könyvet lehetne azokról írni. Be kell mutatni fényképekben, mert ezek a szakértőket, érdeklődőket meg fogják lepni.“

*

Az örmény nő szépen, csinosan, izlésesen öltözik ma is, de mindenben nem követi a divat hobortos szeszélyeit. A férfi — ha másképpen nem teheti — megvonja magától, jár a lehető legegyszerűbben, de nejének mégis megszerzi a divat termékeit. . .

5. Fejezet. Az örmények műkincsei.

A szamosújvári nagytemplom segrestyéjében — mondja Harmath Lujza — egész szekrények vannak tele azokkal a felséges templomi ékességekkel, melyeket az örmények még ázsiai otthonukból hoztak magukkal.

Püspöksüvegek, infulák, misemondóruhák, szentség-alávalók, oltártakarók és egyéb ékitmények, mind oly művészi kivitelű himzésekkel, hogy az újabbkor finnyás

Hazai örmény: Simay Részália.

gyermekai is irigységgel vegyes bámullattal nézhetik meg. Szebbet (vagyis ilyent) a mai túlfinomított izlés nem tud produkálni. A mély hit fönsége és átszellemült odaadás szükséges, hogy ilyen évekre terjedő lehelletszerű finomságokat létre hozzon az emberi tudás. Ma már a zárdák angyallelkű, végtelen türelmet tanusító hölgyei ajándékozzák meg csak néha Isten-házát hasonló dolgokkal. Az ideges nemzedék nem tudja nyugtalan lelkét oda lánczolni hetekre (sőt évekre) egy munkához. A változatosság,

a villamos gyorsaság élteti a mostani nemzedéket; nincs érzéke, vagy beleőrül a nagy alkotásokba.

De a nagy-templomnak s így Szamosújvárnak is nemcsak ezek a gyönyörű himzések a büszkeségei, hanem a fönséges Rubens-kép, melyet az imaház egyik fülkéjében féltő gonddal őriznek.

Igen bizony, egy valódi eredeti Rubens-kép Krisztus levétele a keresztfáról, melynél szebbet nem igen alkotott a nagy művész. A képen a főalakon kívül József és Magdolna alakjai csodálatos szépek, oly igaz fájdalom van kifejezve arczaikon, hogy önkénytelen könnyek gyűlnek szemeinkbe és lelkünket, melyet a kor szelleme oly fásulttá tett, mély áhitat fogja el s térdünk önkényt hajlik meg az Igaz előtt.

E gyönyörű műkincsről keveset beszélnek az emberek, még kevesebben tudják létezését. Mint a féltve őrzött titkot takargatják a jó örmények, vagy legalább is nem hirdetik a világnak, mintha félnének, hogy valamely hatalom még elveheti tőlük. Szó sincs róla! Becsülettel szereztek; áldozatkészségükért, hűségükért kapták jutalmul, övék a dicsőség és tulajdonjog.

Ferencz király a sok háboruskodás folytán gyakran jött abba a helyzetbe, hogy kénytelen volt alattvalói áldozatkészségét igénybe venni

s ily esetben többször voltak segítségére az örmények. Mindig készséggel, hőkezűen áldoztak fejedelmükért s szerényen megelégedtek egyes kiváltságokkal a város (szab. kir. város stb.) és nemesi czimekkel a maguk részére.

Egy alkalommal a pénzhozó küldöttségtől kegyesen kérdi a király, ha nincs-e valami különös kívánságuk, a mit teljesíthetne? Nincs-e valamire szükségük?

Az örményeknek élelmes eszük volt s nem utasították vissza a fejedelmi jóakaratot, hanem egész alázattal

Hazai örmény: Simay Irma.

kinyilvánították, hogy nekik bizony volna egy igen-igen nagy kérésük. Ugyanis épen új templomot építenek s abba kellene egy egyszerű oltárkép.

Oh csak egy oltárkép! Ez bizony elég kis kívánság és Ferencz király sajátkezü utalványt adott a Belvederbe, hogy adassék át Szamosújvár képviselőinek az a szent kép, a melyet ők választanak maguknak.

És az örmények müizlését egy felséges Rubens-kép nyerte meg, melyet az igazgató fájó szívvel csomagoltatott be. Inkább tiz mástól vált volna meg, mint ettől az egytől; de hát nem tehetett kifogást: a királyi szó, a királyi ígéret — szent.

Mikor a Belveder igazgatója jelentést tett a császárkirálynak a dologról, rögtön a küldöttség után indította futárjait és kérte a visszahívott örményeket, hogy válaszanak más képet, akár tizet, csak ezt, épen csak ezt az egyet nem.

-- Vagy ezt Úram, vagy egyet sem, felelték a küldöttek — a mi templomunkkal csupán ez az egy talál.

És mert a királyi adott szó szentség, Ferencz császárkirály fájó szívvel ugyan, de fejedelmi nagylelkűséggel egyezett bele az elszállításba . . és ma oly kincset képez e kép, a melyre ugyancsak büszkék lehetnek Szamosújvár polgárai.

VII. Czikkely.

Fényűzés és ennek korlátozása.

1. Fejezet. Fényelgő¹⁾ örmények.

Alig cserélte fel az örmény nemzeti ruháját a magyar viselettel, már-is nemcsak versengett a fény üzésében a magyarral, hanem azt még túlszárnyalni is akarta. Az igaz, hogy volt hozzá vagyona! A férfi arany sarkantyút, aransujtásos nadrágot, ezüstgombokkal diszített mellényt, kabátot, ezüst-csattos dolmányt viselt. A nőkön csak úgy

¹⁾ Fényelegni: prunken, prangen, brilliren; fényelgő: prunkliebend. prankliebend.

suhogott a selyemruha; „lájbi“-jaikon és mentéiken bőven fénylett az aranypaszomány. Ujjaikon 4—5 gyémánt- vagy drágaköves aranygyűrű; a nyakot aranyláncz vagy értékes fehérgyöngy ékesítette; a fejkötő arany- vagy ezüst-csipke. Fülönfüggőt is viselt minden nő.

2. *Fejezet. Fejedelmi kelengye.*

Sok eredeti, egykorú örmény okirat van kezeim közt, melyek mind állításon igazságáról tanuskódnak. A sok közül álljon itt egy 1761. január 28-án Erzsébetvároson kelt házassági szerződés-nek ide tartozó része magyar fordításban: „Én Auxencius és hitestársam adunk leányunknak: négy arany jegygyűrűt, értéke 60 aranypénz; egy nyaklánczot, értéke 30 arany; két pár fülönfüggőt, az első párnak értéke 6 és a másodiké 3 arany; hat sor drágagyöngyöt, értéke 30 arany; egy drágagyöngy nyakbavalót (gerdán); egy aranyozott ezüst-övet és egy más karmazsin-selyem övet, a kettőnek értéke 6 arany; továbbá 4 szoknyát (ekkor szoknyának nevezték a köntöst). Az első szoknya zöld szövetből készült, mely aranyszállal ékitett pozsonyi mellénnyel is el van látva; a mellényen 16 pár ezüstkapocs van. Evvel a ruhadarabbal jár egy fehér reczekötény. A második, hamúszínű szoknyának ugyanolyanszerű mellénye van, melyen 10 pár ezüstkapocs létezik; evvel a ruhadarabbal egy „linczi“ kötény jár. A harmadik szoknya kék troket, ugyanolyanszerű mellénnyel és svábszövet- köténnyel. A negyedik szoknya „kálámájká“-ból mellénnyel és köténnyel. Két mentét; az első, mely zöld morból készült, rövid és aranyszállal van ékitve; 8 pár aranyozott ezüst gombbal, béllése szörme, prémje nyest. A másik mente, mit galamszín vékony posztóból készítették, arany paszománttal van ékitve; van rajta 8 pár aranyozott ezüstkomb, ki van béllelve mállal és szörmetorokkal prémezve. Két felöltöt; az egyik szövetből készült arany paszománttal van ékitve és szörmetorokkal prémezve; a másikat kék troketből csinálták, arany paszománttal van ékitve, béllt, prémezett. Két fejkötöt; az egyik szövetből készült és széles aranycsipkével van diszítve; a másik

karmazsin dámásztból, mely szintén aranycsipkével van diszítve. Huszonkét inget, ezek közt van a völegény-ing¹⁾ is. Két abroszt; egyik színes selyemmel van himezve és csipkével ékitve; a másik, mely szintén csipkével van ékitve, fehér. Két lepedőt; az egyik linczi vászonból, széles fehér csipkével diszítve; a másik örmény vászonból²⁾ való. Négy párnahéjt; kettő fehér lincziből csipkével diszítve és kettő lipcei szövethől (czivilich). Öt velencei kendőt; egyik a jegykendő,³⁾ másik a völegényé, a harmadik nyak-kendő. Három sing fekete fejrevaló fátvölt; egy derékaljt lipcei czivilichből készült borítóval. Két párnát, egy tálczát, egy ladát stb.“

Fejedelmi kelengye! és majdnem minden örmény család ilyen gazdag, az idegenektől sokszor megbámult kelengyét adott férjhez mert leányának. (Hátrább „Házasság“ czimű czikkely alatt még bemutatok néhány ilyen drága szerződést).

De hogy a nagy fényűzés káros hatást ne gyakoroljon a mérsékeltebb vagyonnal bíró osztályra, mely a fényűzés minden ágában már-már utánozta a dúsgazdag nagy gazdákat, az örmény helységek előrelátó tanácsai szükségesnek látták rendeletekkel korlátozni a fényűzést.

3. Fejezet. A hazai örmények osztályozása.

A hazai örménység 1848-ig az örmény helységekben osztályokra volt osztva. A tanács meghatározta, hogy milyen lehet háztartása, ruháza, evőeszköze stb. annak, ki az első, második és harmadik osztályhoz tartozik, — és azt, ki a határozat ellen vétett, pénzbírsággal büntette. Járt kezében egy, a XVIII. századból való eredeti örmény irat, mely az erzsébetvárosi levéltárhoz tartozik. Ebben több egyén neve van felsorolva, kik pénzbírsággal büntetettek, mivel a ruházaiban nem tartották meg szigorúan a tanács határozatát. Az érdekes iratból ime a példák: „Lengyel

¹⁾ Az örmény menyasszony maga küld a völegénynek inget; evvel megy a völegény a templomba esküdni. (L. a „Házasság“ czimű czikkelyt).

²⁾ Akkor szőtt is az örmény asszony.

³⁾ Így nevezték a jegyváltáskor használt kendőt.

Vártán 6 frt büntetést fizetett, mert aransujtásos nadrágot viselt. Thorosz Lukács neje, ki ezüst csipkével szegélyezett köténnyel ment templomha, 6 frttal büntettetett. Pátrubán Márton leányára, kinek kezelőjén aranycsipkét láttak, 3 frt birságot szabtak. Vártig (Rózsa) leánya, ki paszománttal füzte be magát, 4 frt büntetést fizetett. Meghdesz Gergely felesége és nővére, kik aranyfonállal himzett keztyüt viseltek, együtt 4 frt 76 kr. büntetést fizettek. Szárkisznak, Szenkovics Mártonnak, Vártig Tódornak, Jolbej Vártánnak, Várteresz Minásznak neje, Kéndovnak menyé, Szentpéteri Kristófnak leánya keztyü-viselésért egyenként 2 frt 38 krral büntetettek. Dsirách (Gyertyánffi) Miklós neje aranyfonállal himzett völegényi ingért 3 frt büntetést fizetett. Der-Észthephán Chácshádur (Pap-István Kristóf) leánya bársony mellényért 480 pénzt fizetett. Végre Pátrubán Lukács, ki aranyfonállal himzett sapkát viselt, 2 frt 38 krral büntettetett.“

4. Fejezet. A fenyűzést korlátozó rendelkezések.

A. Mi az örmények városának (այոց քաղաք: hájoczkh khághkhi) birája, a tanács (պարսնա: ághánér és a képviselőt (communitas, սուրբնա: szulásnér) az alább irt napon — Isten kegyelméből — összegyűltünk és a következő pontokat határoztuk el. Ugy vagyunk meggyőződve, hogy ezen pontok a városra nézve hasznosak; azért tartsa meg azokat mindenki az alább irt büntetés terhe alatt:

1. Aranyfonállal ¹⁾ kivarrt zsebkendőket a násznagy vagy völegény emberei számára, továbbá aranyfonállal himzett abroszt és völegényi inget csinálni és adni nem szabad. Az (varrónő), ki ezen parancs ellen cselekedne, a városból ki fog üzetni. A varrató 40 arany büntetést fizet; az elkobzott tárgy pedig (zsebkendő, völegényi ing stb.) tűzbe vettetik.

2. (Ez a pont, mely a vendégségekről szól, előfordul a „Házasság“ czimű cikkely alatt).

3. A kelengyében ezután ne legyenek aranyfonállal himzett női ingek, de olyan ház számára, hol nincs meny-

¹⁾ զիւսպտօն, զլսպտօն: gilábdon, gélábdon.

asszony, sem szabad ilyen (aranyfonállal kivarrt) ingeket készíttetni. Azon urnő (*убру*: bikhá), kinek már vannak készen ilyen ingei, azokat elviselheti; de újat senki sem csináltathat. A varrónő a városból kiüzetik, a munkaadó pedig 40 arany büntetést fizet.

4. Ezután nem szabad prémes¹⁾ ruhát viselni — a tanácsnokokon kívül senkinek; de az olyan, kinek adója 50 magyar frt, továbbá a kereskedőtársaság elnöke, valamint a czéhmesterek viselhetnek prémes ruhát. Más — még ha tanácsnoknak testvére vagy fia is — nem viselhet 40 arany büntetés terhe alatt. Kivételt képeznek a völegények, továbbá azon ifjak, kik a 22-dik életévet már betöltötték és vagy tanácsnok-fivérek, vagy tanácsnok-fiak, vagy olyan gazdag polgárok, hogy adójuk az 50 magyar forintot meghaladja. A meglevő régi ruhát elviselheti bárki, de újat csak a mondott kivételek csináltathatnak.

5. A férfiúnak, ki 50 magyar frt adót fizet, — neje vagy leánya nem viselhet topánkát (Schürstiefel, Halbstiefel), sem selyemharisnyát, vagy aranyfonállal díszített csizmát.²⁾ De az 50 frtnál kevesebb adót fizető tanácsnok neje vagy leánya sem viselhet olyan czifra ruhadarabot 40 arany büntetés terhe alatt. Annak, ki e parancsot nem tartja meg, a városszolgák le fogják huzni lábairól a tiltott ruhát.

6. Az a nő, vagy nőtelen férfiú, ki 50 magyar forint adót nem fizet, ne tétessen ruhájára aranyfonalakból készített sujtást; de a tanácsnokoknak és azoknak is, kik fizetnek 50 m. forint adót, szabad arany sujtást viselni. Azonban lehet valaki tanácsnoknak, vagy 50 frt adót fizető polgárnak fivére, vagy fia, azért még sem szabad arany sujtást tétetni ruháira, míg völegénységét el nem érte. Az, ki 50 frt adót nem fizet, még völegény korában sem tétethet ruháira arany sujtásokat. (Vár. lev. 1741. év. ápril 14-én hozott városi határozatok).

7. Aranyfonállal himzett zsebkendőt, abroszt, ingeket, párnahéjakat ne használjon senki (a rendeletben: „ne

---

¹⁾ Ebben az időben az állati bőrnek csak torkát (gusá) használták prém gyanánt és azért a prémes ruha („gusánerov hákuszt“) igen sokba került.

²⁾ Ezek papucsot viseltek.

találtassanak sehol: *zh qunqilü* cshi kédvin). Aranyfonállal diszített csipke se találtassék; de a gallérokön és kézfodrokon szabad aranyfonalakat használni. (Vár. lev. 1765 év ján. 24-én tartott tanácsi ülés határozataiból: 21-ik pont).

B) Az a nő, kinek nincs drága-anyagból (zárbáje) vagy nehéz szövethöl készült szoknyája és mentéje, ne merjen ilyenböl újat csináltatni, bármily anyagi állapotban is legyen. Kinek van ilyen kész ruhája, ezt felöltheti. Az, kinek tehetségében áll, fejkötöt (*zh. ph. z* cshephecs), mellényt. . . csináltathat drága-anyagból és nehéz szövethöl, de szoknyát, mentét a mondott anyagból nem varrathat. (Vár. lev. 1754 év. Tanácsi határozatok, 6. pont).

C) A tanács a képvisellel együtt a következő pontokat határozta el; mátol fogva tartozik mindenki azokhoz alkalmazkodni és azokat megtartani:

1. A női szoknyákra vagy köntösökre paszományt (Tresse, Borte, Franse, Posament), csipkét vagy rojtot, aranyfonalból készített himzést ezután ne tegyenek.

2. Bársonyból sem mentét, sem köntöst, sem szoknyát, sem mellényt ne csináltasson senki; de az a nő, kit igazán megillet, csináltathat, ha akar, bársonyból fejkötöt (fökötö (*zh. ph. z*: cshephecs).

3. A nők egyéb ruhadarabok viselésében se üzzenek fényt, hanem mindenki a maga vagyoni állásához alkalmazkodva (*qnd hphü kwphwgr qorow*: vov irjén gáréaczhé koráh) öltözködjék; azért senki se lépje át tehetségének határát (*zh pwlhü kwphhuni phüü: qow*: cshi khálin gárochuthéne tusz). Azokat, kik az öltözetben ezután is tulságoskodni fognak, a tekintetes tanács és a város más teherrel (*oqlhwy dwhhphni-phhüü*: ozgáh dzándruthénov) fogja sujtani.

4. A mi a férfiak ruházatát illeti, eltiltjuk, hogy arany-paszománynyal, vagy arany „krepin“-nel diszített köpenyt viseljenek; azt sem engedjük meg, hogy a köpenyen vagy kabáton arany- vagy ezüstfonalból, vagy tiszta arany-, ezüsből készített gombokat, csattokat viseljenek. De a kinek már van ilyen kész ruhája, azt elviselheti. Ezután csakis a csizmára tétethetnek diszítéseket aranyfonalból.

5. A völegények ezután menyekzőre nem mehetnek kék vagy karmazsincsízmában (die Tschizmen von Karmasinleder; carmasinroth), hanem fekete vagy vörös-szízmában.

6. Ezután az újasszonyok (dêghá gëndikhê: *σημω κρη-σηρε*) a fejkötőre pártát („phárthá“) ne tegyenek, aranyos lepelt (*ζωρη*: sár) fejeiken ne visejjenek, se drágagyönggyel kirakott fejkötőket (*στροφασσουλ ελ.ρλ.ζηθη*: márkêdov cshephecsh-

Hazai örmény: Gajzágó Gizella.

niér) ne csináltas-
sanak. Az úrnők
(*αρηρωδληρε*: bikhánéré)
tászlit¹⁾ se viselje-
nek.

7. Ezután az asz-
szonyok vagy leá-
nyok arannyal ki-
varrt zsebkendőt
(*αρηθη*: lálêch), kez-
tyűt (*αληρηγ*: czer-
noczh), továbbá pa-
szománnyal vagy
aranyfonállal diszí-
tett papucsot, selyem
harisnyát, sem arany
vagy drágagyönggy-
övet (*κουρη*: kodi) nem
viselhetnek; arany-
ezüst szalagot kar-
jaikra ne kössenek.
Az asszonyok csak
fejeiken és a leányok
karjaikon is — mert
ezeket megilleti — viselhetnek selyemszalagot. Az asszonyok
ingeikre vagy kötényeikre fodrot ne tegyenek; a leányok
ingeikre tétethetnek fodrokat, de kötényeikre vagy nyakukba
ezek sem tehetnek fodort.

¹⁾ A tászli idegen neve: Manchette (olv. mansett); igen de a Manchette mai napság magyarul: kézfodor; ellenben az örmény a mult századokban a „tászli“ alatt nyakfodort is értett; itt tehát nyak- és kézfodor.

8. A leányok fejükre se koronát¹⁾ se drágagyöngyöt nem tehetnek; de a ki mégis akar tenni ilyeneket, vegye tekintetbe vagyoni állását és (szüleinek) érdemességét (*արժանատիքի*: árszánávoruthiun). A nagyon vagyonos család úrnője vagy leánya tehet fejére négy sor drágagyöngyöt, nyakába nyolcz sort, továbbá aranylánczot és egy keresztet (*խաչ*: chácsh). Azonban az alsóbb rendhez tartozó nő (asszony és leány) vagyoni helyzetéhez képest (*իրեն կարեացք*

գորայ սի դընէ եւ սիհսգնի:

iréngaréáczhē koráh

bi tēne jév biháknj)

rakjon fejére és

nyakába drágagyön-

gyöt . . . és öltöz-

ködjék. A leány

menyasszony korá-

ban — különösen

ha megilleti őt —

tehet fejére koronát.

9. Ruházat tekin-

tetében (*հարցսղընուն*

կողմանն: hákésztén-

nun goghmänen) új

dolgokat (*սոր քաներ*:

nor pánér) vagy (új)

divatot, milyen eddig

(*ինչպես*: incshvász) a

tekintetes városban

nem volt, ezután ne

találjon ki és ne

csináljon senki

(*չի հընսարդի ոչ սարի*:

cshi hēndsárvi ocsh árvi. — Vár. lev. 1765. ján. 24. hozott

tanácsülés határozataiból.)²⁾

Հայի օրմény: Kerekes Emilia.

¹⁾ Nem koszorút, hanem a szó szoros értelmében vett koronát viseltek fejükre a leányok — ezen rendelet keltéig.

²⁾ A tanács ekkor összesen 38 határozatot hozott; ezek közül 1—9. pontot itt közlöm, a 10. pont a „Keresztelés,” 12. a „Temetés” 21. a „Ruházat,” 31. az „Étel-ital” című czikkelyeknél fordulnak elő; a többit pedig a „Házasság” című czikkely hozza.

5. Fejezet. Erzsébetváros hatósági rendeleteiből.

Ezen cikkely 3-dik fejezete („A hazai örmények osztályozása“) említést tesz azon fényes ruhákról, melyeket az erzsébetvárosi örmények a mult században magukra öltöttek. És előhoz eseteket is, melyekből kitűnik, hogy akkor némelyek állásukhoz nem illő, igen drága, vagy túlságos czifra ruha viseléseért pénzbírsággal büntették. . .

És a mondott fejezet állítása igaz, — egykorú oklevelekből beszél. De miért történt e bírságotlás? Erre a feleletet így adja meg az „Armenia“ (1891. évfolyam):

Áni elpusztulása után a legjobb és legvagyonosabb családok közül sokan elhagyván a barbár ellenség által előidézett nyomor színhelyét, Európa felé vették útjokat. Ott maradt a földbirtok, ott hagyták pompás épületeiket; de vittek magukkal aranyot, ezüstöt, drágakövet bőven. Megtelepedtek idő folytán Krimióban, Lengyelországban, Moldovában, Bukovinában, de édes otthonukat csak e hazában lelték fel. — Habár apáink nem éltek készből, hanem ernyedetlen munkásságuk mindig tudott szerezni: mégis a hosszas vándorlás, annak a földnek megvásárlása, melyre letelepedtek, szép városok és fönséges templomok építése, sok pénzükbé került. Azért a magyar földön történt végleges megállapodásuk után e hazában már nem folytathattak olyan fényes életet, milyenhez addig szokva voltak. Előre látó apáink tehát, hogy útját állják a beállható elszegényedésnek, a fényűzés korlátozását czélzó helyes rendszabályok megteremtéséről kezdettek gondoskodni . . . és azokat, kik e szükséges szabályok ellen cselekedtek, meg is büntették. . .

A törvényhatóság szabályrendeletében az indokokat is felsorolja, melyek szükségessé tették ezen rendelet közrebocsátását. „Mert látjuk — mondja többek közt — hogy napról napra újabbnál újabb, fölösleges öltözetek jönnek divatba és használatba; mert kis városunkból ki akarjuk irtani a szegénységnek okozóját: a kevélységet, a nagyra-vágyást.“ — Az idegen uraktól hallottuk: „Mily gazdagok lehetnek ezek az örmények, hogy olyan drága ruhákba öltözködnek.“ — „Nem tudjuk megkülönböztetni, hogy melyik a gazdag és melyik a szegény.“

Hogy a fényüzést valósággal nagy mértékben gyakorolták az örmények akkortájtban, az indokolásból és rendeletekből tisztán kitűnik. Ennek pusztításait és továbbterjedését akarta a hatóság megakadályozni. . .

Nem lesz talán felesleges az ide vágó — 1738 ján. hó 30-án kibocsátott — első rendeletet egész terjedelmében közzé tenni: „A tekintetes tanácsos urak tanácsot tartottak és miután látják, hogy napról napra új meg új felesleges és túlságosan sok ruhanemű hozatik divatba és használatba — elrendelték, hogy a válisz-féle főkötőt senki se használja; mert a mely asszonyság (*убууу* bikhá) fején olyan főkötő találtatik, az a fejről levéttetik s egyszersmind 12 magyar forintig megbírságotlatik.“

Tizenkét évvel később, 1750 június 16-án újabb törvényhatósági intézkedéssel találkozunk, a mely megengedi ugyan a főkötő viselését, de valamint a nőket, úgy a férfiakat is többféle ruhanemű és különböző ékszerek használatától szigorúan eltiltja.

Ezen rendelet — magyar fordításban — szóról szóra következőleg hangzik:

„Mivel látja a város tek. tanácsa, hogy napról napra egyik a másikat felülhaladja a különféle ruhák használatában, azért jónak találta a sok ruha közül az alulirottaknak kitiltását. Olyan ruhát tehát ezután senki se ne viseljen, se gyermekét olyanokba ne öltöztesse; mert arról, a ki e parancsot áthágni merészelné, emberek közt, vagy az utcán, vagy akár hol legyen, levéttetik az, a mi nagy szégyen lenne reája nézve — ezen kívül pénzbeli bírságot is fizet.

„Ennek okáért tehát megtiltatik, hogy senki gyermekének fején ne találtassék hajpor, lánczocska, gyöngy, boglár vagy másnemű főrevaló ékesség; azonban ha a szükség okvetlen megkívánja, akkor meg van engedve, hogy rézből vagy kerti virágokból tehessenek a fejükre ékességeket; de koszorút, koronát, a mit fejre szoktak tenni, még ha rézből is volnának, nem szabad viselni. Hasonlóképen a karkötő viselése is, melylyel az inget a karra szokták erősíteni — tilos. Mindenki elégedjék meg az Istentől adott hajjal és ne kössön homlokára felesleges dolgokat. A ki ezen parancsnak nem engedelmeskedik, 24 magyar

forintig fog megbírságotlatni.“ — „És mivel a leányoknak nem engedtetik meg, hogy fejkön ékességeket hordjanak, annál inkább tiltatik, hogy az asszonyok a fejkötön kívül semmiféle arany, ezüst, gyöngy, vagy másféle ékességeket ne viseljenek a megjegyzett feltételek és bírság mellett. Ezen rendelet végrehajtásával a tekintetes tanács Ötvös János felügyelő urat bizta meg és jogot adott neki arra, hogy azon, kiről megtudja, hogy a törvény ellen cselekszik,

a bírságot azonnal vegye fel. Ezen bírságnak egy harmad része a felügyelő urat, a két harmad rész pedig a tanácsot illeti.“

Mint említém, ezen rendelet 1750. június hó 16-án bocsáttatott közre. De — a mint látszik — vagy a rendelet nem volt egészen nyilvános, vagy a felügyelő nem volt képes személyesen felügyelni és a rendeletet végrehajtani, vagy pedig a keresztülvitel több nehézséggel járt; azért ugyanazon év december 28-án a mondott

Hazai örmény: KISS ANNA.

rendelet a következő módosításokkal bocsáttatott ki:

Az Ur segítségével Erzsébetvárosa a következő határozatokat hozta. A tekint. tanács felkérte főtiszt. dr. Chén-gánosz Mennász apostoli misszionárius-kanonok urat, ki a méltóságos káptalannak apostoli protonotariususa, esperes, az örmény nemzet archidiakonusa, egyszersmind városunknak érdemdús plebánosa, hogy vegyen ő is részt a gyűlésen,

melynek tagjai a város tek. tanácsa és a tek. polgárok akarata szerint a ruházatviselésre vonatkozólag az alább irt határozatokat hozták; az indokok közül azonban itten röviden csak egy néhányat sorolunk elő:

1. Miután arra törekszünk, hogy megállapodott várost alapítsunk és azt kellően igazgassuk, melyre már — Isten kegyelméből -- engedélyünk is van és sok kiváltságokat kaptunk; azért úgy vélekedünk, hogy azt más módon nem leszünk képesek kormányozni, hacsak nem igyekszünk a takarékoskosságot városunkban meghonosítani.

2. Azt akarjuk, hogy a mi kis városunkból kiirtsuk a kevélységet, a nagyravágyást, a szegénységnek okozóit: a rendetlen öltözeteket; mert napjainkban oly nagyra nőtt a kevélység, hogy nem istudjuk megkülönböztetni a szegényt a gazdagtól; mivel a szegény is úgy öltözködik, mint a gazdag.

3. Ámbár ezelőtt elhatározták a tekint. tanácsos urak és elrendelték, hogy mikép öltözzék a szegény és mikép a gazdag; de a mi nemzetünk engedetlen lévén, elrontották a határozatot úgy, hogy most egyik úgy öltözik mint a másik. Azért jónak látta a tek. tanács, hogy mostantól fogva úgy legyen, a hogy itt leírva van.

4. Mivel minden zavart ki akarunk kerülni; azért a tek. tanács elhatározta, hogy az alulirt pontoknak mindenki tartozik engedelmeskedni, legyen az bíró, tanácsos, városi

Hazai örmény: Kriisa Klára.

polgár vagy nemes, ha e városban él. Az ellenkező avval a birsággal fog megbüntettetni, a mi itt lenn meg van határozva.

5. Azért is akarjuk, hogy ezen szükséges határozataink érvényesüljenek, mert túlságosan kevély rukák levén használatban e városban, az ország előkelői (*благородные граждане*) nagy bajt hozhatnak fejünknek. Mert sokan közlünk saját füleinkkel hallottuk és most is halljuk ezt a mondást: „Az örmények kimondhatatlan gazdagok kell hogy legyenek, különben nem viselnének ilyen (fényes) ruhát.“ Azt mi is látjuk, hogy ezen ruhaneműek nem a mi állásunkhoz való, azért a tek. tanács egyhangúlag jónak vélte, hogy ezen felesleges öltözetek a mi kis városunkból kiirtassanak és a polgárok se ezen városban, se a környéken, se más országban¹⁾ az alább jegyzett és megtiltott öltözeteket ne viseljék; mert ha valaki a parancs ellen merészelné cselekedni, az meg fog büntettetni.

*

Az öltözeteket illetőleg a férfiak úgy, mint a nők, a fiatalok úgy, mint a leányok, kik e városban tartózkodnak, az alulirt pontoknak engedelmeskedjenek és azok szerint cselekedjenek.

1. Semmiféle arany szövetű öltözet ne legyen a mi polgárainkon, se ezen városban, se ennek környékén, se ezen országban, se más országban.²⁾ Ne készítsenek e szövetből se mentét, se szoknyát, se kötényt, se örmény, se magyar viselethez tartozó mellényt, se vállfüzöt.

2. Semmiféle ruhaneműn ne legyen ezüst vagy arany ékszer, se kötés, se csipke, se paszomány, se rojt, se bármi névvel nevezendő arany vagy ezüst cifraszág, se a mentén, se a szoknyán, se a kötényen, se az örmény, se a magyar divatú mellényen, se a vállfüzön; de meg van engedve az arany vagy ezüst zsinor és szarkaláb viselése;

¹⁾ Erdély akkor nem volt Magyarországgal egyesülve; a más ország alatt tehát Magyarországot érti.

²⁾ Más országban lakó örmény alatt azt értette a rendelet, ki ugyan Erdélyben lakott, de kereskedésének (marhakereskedés) folytatása végett az évnek bizonyos szakát Magyarországon töltötte.

a zsinort azonban úgy viseljék, mint a hogy most szokásban van. A zsinorból készült és megfelelő rojttal ellátott szarkaláb, melyen vitézkötés nem lehet, lehet az eddiginél valamivel hosszabb is. Ezt is csak az asszonyok viselhetik, de a férfiaknak nem szabad ezt viselniök; mivel a fejkötőről kell megismerni, hogy szabadok.¹⁾

3. Az arannyal és ezüsttel himzett völegényi zseb-
kendők és nyakkendők használata tiltva van, ezeket tehát nem szabad használni. Hasonlólag nem szabad arany vagy ezüst himzéssel ellátott abroszokat, párnahéjakat, lepedőket használni.

4. Valamint a nők, úgy a leányok sem viselhetnek aranyos és ezüstös topánkákat, vagy selyemharisnyákat.

5. Hasonlóképen se a férfiak, se a nők ruháján ne találtassék se arany, se ezüst, se selyemkrepin; mert tiltva van még az ezüst, arany vagy selyemszállal való varrás is.

6. Sodronymivű és aranyszálból kötött gombokat az öltönyökre sem a férfiak, sem a nők nem tehetnek; arany vagy ezüst zsinoros csizmákat sem szabad viselni.

7. Mindenki azt a fehérmüt, a mi már készletben van, használhatja békével, míg azok elszakadnak. De mostantól fogva nem szabad az inggallérokat aranyfonallal csinálni; azonban az ing-előt és ing-fodort lehet aranyszállal himezni.

8. Mindenki azt a paplant használhatja békével, milyene van; de mától fogva nem szabad aranyszövetből, bársonyból, damaszból, brokátból¹⁾ és gázból paplant készíttetni. Hasonlóképen a völegényi ing se legyen ezüst- vagy aranyszállal varrva. Ha megtudódik, hogy valaki a fennirt szövetek valamelyikéből magának paplant varratott, meg fog birságotlatni.

9. Elhatároztatott, hogy a mai naptól kezdve az asztalon semmiféle menyasszonyi hozomány (*szüa* dsehez) ne legyen. Ezentúl se a völegény a menyasszonynak, se a

---

¹⁾ Ugy látom, hogy nem a határozat hiányos, hanem a jegyzőkönyvi másolat a hibás. A rendelet ezen részének értelme következő: A szarkalábot az asszonyok viselhetik, de a lányok nem; mivel a fejkötőről lehet felismerni azt, hogy kik a szabadok.

menyasszony a völegénynek asztali ajándékot ne küldjön. A völegény egyedül öltözzék fel és ne öltöztessék őt a fiatalok.

Ez a tekintetes város határozata, a mit leirt kilencz pontban; és kívánja, hogy e pontokat — Isten segedel-mével — megtartsa mindenki; reméli is, hogy a boldog-ságos Szüz-Mária közbenjárása mellett mindenki e ponto-
kat megtartja.

De ha találatnék olyan kemény fejű tekintetes úr, vagy polgár, különösön azon urak közt, a kik ezen hatá-

Hazai örmény: Kriszta Róza.

rozat hozatalnál jelen vol-
tak, — a ki lábbal akarná
ezen pontokat tapatni és
engedetlenségből vagy ellen-
zésből ezen határozatot
megsemmisíteni, az olyant
a tek. tanács Jézus Krisztus
rettenetes ítéletére bizza,
hogy számoljon vele; de
ezen lelki büntetéstől ő
maga az Úr Krisztus ment-
sen meg mindnyájunkat.
Az olyan azonban, ki ezen
iszonyatos ítélettől nem
félne és az ő megkövesedett
szive után járván, a közön-
ségnek kárát kívánná, testi
büntetéssel is meg fog bün-
tettetni, huszonnégy (24)
aranyat fog birságképen
fizetni, mely birság négy részre fog osztatni; az egyik rész
az egyházé, a másik a tek. tanácsé, a harmadik a tekint.
társulat ládájáé, a negyedik az alább jegyzett igazgatóságé
lesz. Ezen ügyre nézve felügyelőkül a tek. város kinevezte
tekint. Ötvös János urat, Issekutz Vártán fiát Auxendet,
Unánián Thorosz urat, Issekutz Vártán fiát Chéngánoszt
és kezökbe tette a fentirt hatalmat, hogy azokat, kik ezen
határozat ellen cselekednének, birságotják meg a fenn
említett összegig.

Miután a tek. tanács látja, hogy — úgy hamarjában és kiváltképen az ünnepnapok előtt — a tisztelt polgárok nem képesek -- mert nincs idejük, sem a férfiaknak, sem az asszonyoknak, sem a fiataloknak, sem a leányoknak -- ruháikat ezen megállapított szabályok szerint elkészíttetni és átváltoztatni; azért a tek. tanácsosok a közönségnek időhaladékat adnak még a bekövetkező farsangi napokra is, t. i. hamvazó szeredáig, hogy mindenki öltözetét a tek. város parancsolatja szerint elkészíthesse úgy, a hogy az őt megilleti. Ezen a farsangon tehát mindenki ruhaneműit úgy használhatja, a mint vannak, azonban köteles minden csuládfő saját házában mindenféle ruhaneműről, legyen az akár férfi, akár női öltözet --

az aranyat, ezüstöt lebontani; szóval a megállapított határidőn túl se új, se régi ruhán arany-ezüst ne találtassék. Arról az engedetlenkedőről pedig, ki a parancs ellenére a farsang ideje alatt ruháit át nem változtatván a jövő hamvazó szerdán ezüst és arany ékességekkel menne templomba, a tekint. felügyelő urak a tek. tanács által nekiök adott hatalomnál fogva a kiállított város-szolgák által az ilyen ékes ruhát le fogják huzni. Az ilyen tehát nemcsak szégyent fog vallani, hanem

Hazai örmény: Harmath Lujza.

még meg fog birságoltatni is a fent meghatározott összegig. Lehet, hogy lesz a polgárság között olyan is, ki azt fogja hinni, hogy ha engedetlenségeért egyszer megbüntettetett, akkor szabad neki bármilyen ruhát viselnie, — azért kijelentjük, hogy az engedetlen annyiszor fog megbirságoltatni, a hány ízben vét e határozat ellen. Ezért értésükre adják ezt a tekintetes tanácsosok a tisztelt polgároknak, hogy senki se mentegesse magát avval, hogy nem ismerte a határozatot.

Nagyobb megerősítés végett aláírták: főt. P. Chén-gánosz Mennász, a tekint. bíró úr és a tek. tanácsos urak, a tek. társulat főnöke és tagjai; egyszersmind a tek. város pecsétjével is ellátatott, hogy mindig változatlanul maradjon.

Kelt üdvösségünk 1751-ik évében deczember 28-án Erdélyben, Erzsébet örmények városában.¹⁾

VIII. Cikkely.

Táplálkozás.

1. Fejezet. A keleti örmény étkei.

Keleten is az örmény konyhát kitünőnek tartják. Nemcsak ízletesebb, de többféle étket is esznek azok az örmények, kik az ősi hazából kivándoroltak: ugyanis elfogadták azon népektől, kiknek szomszédságában laktak, a maguké mellé még ezeknek is legjobb étkeit.

Alig foglalt helyet a vendég az örmény háznál, — rögtön előhozakodik a szíves házi asszony ízletes csemegéivel . . .

A bukovinai örmény — mondja Wlilocki Henrik dr. — vendégét az ismert „dáláuzi“-val és „daktákhálvá“-val vagy „cháthámejki“-vel (= sáfránnal és mézzel készített pogácsa; a magyar-örmény ezt a süteményt „chátlámá“-nak mondja és a poharas-pánkó tésztaájából, melytől csak alakban különbözik, — csinálja). Vagy ha a vendégnek ezen édességek nem kellene, úgy elejébe teszi a kancsó bort és a különös módon készített örmény kenyeret, melyet ők „lávács“- vagy „tumuk“-nak neveznek. Csak ha ezett-ivott a vendég, akkor hallgatja végig kívánalmait, még pedig keleti türelemmel — a háziúr.

2. Fejezet. A magyar-örmény konyhája: ételek, csemegék.

A magyar-örmény rendszerint bőségben él. Jó asztalt tart, de nem él a hasának. Ha vendégséget ad, nincs

¹⁾ Ezt a szabályrendeletet eredetileg a szamosújvári tanács alkotta (Erzsébetváros pedig azt az ő viszonyaihoz alkalmazta) és így nálunk is egész terjedelmében érvényben volt.

vége-hossza a sok ételnek, máskor megelégszik a 3—4 tál étellel. Jól tudja, hogy unalmas és egészségtelen egyedül enni: azért mindig a család körében eszik. Az édesség, a csemege elősegíti az emésztést: ezért sok az örmény étek között a csemege. Az örmény asszony jól főz és ízletesen tálal; az étkeket jól meg tudja választani és az összeillesztésre is kiváló figyelmet fordít.

Legtöbb örmény asszony ö maga főz: megtanította anyja, mielőtt férjhez adta volna. Ha tart is szakácsnőt, ő kormányozza ezt. Kitünő az örmény konyha: ezt mondják azok is, kik nem születtek örményeknek; különleges étkeink elkészítését elsajátították mások is. Az, ki egyszer megkostolta az örmény ételt, szívesen odaül más alkalommal is az örménynek asztalához.

Elkészíti jól az örmény nő és meg is eszi mindazokat az étkeket, melyekkel a magyar élni szokott; de remekel, midőn a következő örmény különlegességeket készíti:

Leves étkeink: ángádsábur, tukmáds, szulig, korpaczbirelevés és táskáslevés.

Vastag ételek: heriszá, szoche-dolma (hagymadolma), ekuderevoldolma (szőlőlevéldolma), podbálovdolma (martilapúdolma), tétumdolma, costabona, hiribsislik, gorgod, philáv, máchoch, dábgádz fászul.

Főtt tészták: hóku-erustá, thélpádz, dsidsu.

Édes étek és sütemények: kátá, pászká, phéthádz-khénis, pázugoz-khénis, dáláuzi, dáktákhálvá, páchlává, holip, chádájégh, czerácz-chojmách, hálvá, los, pirahi, mészov-pághbáds.

Hús-ételeink: jáméz, buzsenyicza, bátok.

Sonkáink híresek. A churut az egész országban keresett cikk; különlegességeinknek Budapesten is van piacza.

3. Fejezet. Alkalmi készítmények.

Régen minden nagyobb ünnepnapra külön tésztát vagy süteményt készítettek az örmények (így van Keleten most is); mi most új-évre készítünk dáláuzi-t, húshagyóra heriszát és ekuderevov-dolmát, nagyböjtire máchochot; húsvétra kátát, pászkát, kalácsot; menyekzőre chádájégh-ot

és dáktákhálvát. A többi különlegességek elkészítése nincs időhöz kötve. Eddig a hoku-erustá halotti tor alkalmával ott párolgott az asztalon; most e szokás kiment a divatból.

Gyakran ad nagy ebédet a hazai örmény: ekkor a rokonok és „jó emberek“ mind ott vannak. A háztartásban inkább fényűző az örmény, mint fukar.

Használt fűszerek: só, citromsó, bors, paprika, fahéj (philáv) . . .

Naponként háromszor eszik az örmény: reggel, délből, estve. A reggeli rendszeren kávé (szereti a kávé; ő honosította meg ezt Európában); az ebéd három és a vacsora két, (ritkán egy) tál ételből áll. Némely helyütt a vacsorát is levestel kezdik; ha vendége van ozsonnát is eszik.

Hazai örmény: Tsatsak Anna.

Egyik legszebb tulajdonsága: a vendégszeretet. Ha délelőtt jött a vendég, megkínálja szilva-, seprőpálinkával vagy rozsolissal, mely mellé vagy mazsolával kevert mandolát, vagy páchlákvát, vagy fehér kenyeret, sonkát és vékony, finom szalonnát tesz. A délután jött vendéget is asztalhoz ültetik: ezerféle „jó“-ból áll az ozsonna. A házi asszony szíveséggel halmozza el a vendéget.

Eddig — midőn gyakrabban járta az örmény kereskedő a vásárokat, saját lovaival és szekérével falúról-falura ment — kénytelen volt ételt hazulról vinni magával, mert az úton nem kapott vendéglőt. Tett a tarisnyába felesége kenyeret, szalonnát, sonkát, száraz füstölt kolbászt . . . ; böjtös napra (mert a böjtöt útközben is megtartotta) sajtot, turót, „bátok“-ot, mákos „bidá“-t, néha még olajos dolmát is. — Az asszony, ha bucsúra megy, ma is visz magával mákos-bidát.

Csak annak van fogalma arról, hogy milyen az örmény gazdasszony, ki vagy ebédjét ette végig, vagy éléskamarájába bár egyszer bepillantott. A jobb gazdák házánál

mai napság két éléskamra is van; egyikben tartják a befőtteket, ízeket, aszaltneműeket (paszuly, borsó, lencse), a másikban a szalonnát, sonkát, füstölt húst, füstölt száraz kolbászt, szalámit, zsírt. . .

A télire eltett és ágyásra rakott gyümölcsöt (alma, körte...), a poronddal betakart zöldséget (zeller, petrezselyem, murek, kalaráb, czékla, retek...), a hordóba savanyított káposztát, az eczetes ugorkát, a szőlőlevelet, bort a pinczében tartják.

Az örmény délben és estve bort iszik, — de mérsékel. Az iszákosság szenvedélye közöttünk nincs elterjedve.

Midőn az örmény iszik, hosszabb felköszöntőt nem mond ugyan, de legalább elmondja ezt a rövid áldomást: *Տօվաթ եւ արեւշուքիւ* (dolváth jév árochshuthiun: szerencsét és egészséget!).

4. Fejezet. Örmény különlegességeink készítési módja.

Leves ételünk között legelső az ángádsábur.¹⁾ Itt előbb a főalkotórészről: a churutról (*խորուր*) szölok. Ez így készül: Döbörkébe gyűjtenek főtt, oltott tejet nyáron; ezt naponként bár kétszer felkavarják, hogy megsavanyodjék. Három-négy hét múlva aztán üstben — melybe apróra vagdalt petrezselem-, egy kis tárkony- és zellerlevelet tesznek — kifőzik. Ezután kúp-alakú darabokban megszáritják. Ezt megreszelve és tejföllel vegyítve használják. — A laska-tésztát kis négyszögű darabokra vágják, minden darabba apróra szeldelt húst tesznek és sajátságos módon összefoglalják. Minthogy így a tészta mintegy fülalakat nyer, örményül füllevesnek (ángáds-ábur) nevezték el e tápláló, izletes és közkedveltségű nemzeti ételünket. A megmaradt húsból kis gömböcskéket — dolváth²⁾ — csinálnak. Azt tartották régen, hogy az, kinek találáskor a dolváthból jutott — szerencsés lesz. Ezt a tésztát húslében megfőzik, aztán a churuttal megsavanyítják. — Csinálnak bőjtös ángádsáburt is, de ezt nem húslébe főzik

¹⁾ *Աղվաճապուր* az örmény *սնկաճ* [սկսնչ ágáncs] fül, auris és *ապուր* ábur [ապրել ábrél tőből] eledel — szavak összetétele.

²⁾ A törökben: deolveth, szerencse.

és a négyszögű tészta-darabokba nem apróra szeldelt húst, hanem rántottát tesznek. — A böjtös rizskása-levest is szokás churuttal savanyítani. A böjtös levesekbe gombát is tesznek.

Tukmáds (*ηηϛϛϛ*, tétmáds, ebből az erdélyi örmény *ηηϛϛϛ*): churuttal savanyított böjtös leves, mely laskára vagdalt tésztából áll. Ez hús nélkül készül.

Churuttal savanyítják az úgynevezett filákot¹⁾ is; ez a disznó-gömböcz, levesbe aprítva.

A szulig-leves (*սուլիկ*), káposzta-lébe főzött vetemény és koczkás tészta.

Korpaczi-bre-leves; a búzakorpára forró vizet töltenek, mely pár nap alatt savanyú levet képez; ez leszűrve adja a czibrét, melybe veteményt és tehéntúrógaluskát tesznek.

Táskás-leves. A malacz tüdőjét, máját és szivét megfőve apróra vagdalják és laska-tésztába rakják, azután tésztavágó sarkantyúval négyszögű darabokra vagdalják; a malacz lábait pedig hosszában elvágják, vízben megfőzik. Most a lábakat a tésztával együtt húslében főzik meg.

A polovkát (kendermagból) most már nem készítik. (A lengyelektől elfogadott leves).

Mákos-leves²⁾. A mákot vízben megáztatják, fakannállal jól eldörzsölik s főtt mézzel összekavarják, azután piritott-kenyérkoczkákra öntik. Nagypénteki eledel.

Vastag ételek: Heriszá (*հրիսայ, շրիսայ*). A jól megfőtt marha- vagy pulyka-húst finom szálakra tépik, azután főtt buzával és rántással elegyítve húslében egybefőzik. Ezt, mint alkalmi ételt, különösen a húshagyói napokon szokták készíteni.

Szoche-dolma³⁾. A megfőtt és szétválasztott hagymarétegeket vagdalt hússal megtöltik és levessel megfőzik; ha kész, tejfölt, tojássárgát téve levébe, eczettel kellemes savanyú-édes lesz. Igen izletes vastag-étel.

¹⁾ Filák arab szó: vagdalék, metélt.

²⁾ Los (*լոշ*), az arab nyelvben: lávás.

³⁾ Az örmény szoche (*սոխ*: cepa, olaszul cipolla, hagyma, és a török dolma (töltelék) szóból: hagymatöltelék.

Tétum-dolmá ¹⁾. Az ugorkát ketté vágva héjától, magvától megtisztítva, szintén vagdalt hússal töltik és megfőzik; leve ép úgy készül, mint az előbbié, csak az eczet helyett citromsavat tesznek. Szokták paradicsommal is savanyítani. Csinálunk dolmát marti-lapúból (podbálov-dalmá) és szőlőlevélből (ekuderevovdolmá, az örmény *ωγαβ, τρηβ* ájki: szőlő és *αλεβου* derév: levél szóból.)

Olajos-dolmá. Lenmag-olajban hagymát rántanak, apróra vagdalt főtt hiribet, köleskását s borsat vegyitenek bele és savanyú káposzta levelekbe rakják. Azután fazékban, vagdalt káposztával elrételik s olajban rántott hagymával feleresztvén megfőzik nagybőjtben.

A vajas-dolmá szintén így készül, annyi különbséggel, hogy olaj helyett vajat, köleskása helyett rizkását használnak és melegen eszik.

Costa-bona ²⁾. Malacz lábakat, fejet és fület megfőznek, melyhez tejfölös, citrommal savanyított levet készítenek.

Hirib-sislik. Száritott, főtt gomba felszeld elve, megfőzött rizkásával, melybe hagymát rántanak, s hozzá rántással készítenek kevés levet; ebből a tejföl nem hiányozhatik. Készítik ezt kása és rántás nélkül is, csak tejföllel.

Gomba-becsinált. A száritott hirib-gombát megfőve apróra vagdalják, tojással, lisztel, sóval és borssal összekavarják és zsírban laposra megsütik, azután négyszögű darabokra vágják. Eczettel megsavanyított leve rántással készül, melyhez kevés tejfölt is adnak.

Gorgod (*γοργωδο*). A szemelt buzát megdarálják, azután húslében megfőzik, melybe kis rántást is vegyitenek. Készítik ezt húslé nélkül bőjtölösen is.

Philáv (*φιλαβ*). Rizkása malozsával; ezt szintén húslével főzik. Eredeti keleti étel.

Máchoch, (*μαχοχ* = *μαχοχ* *μαχοχ* *μαχοχ* *μαχοχ* *μαχοχ*: théthuádz thephi csére ábur). A szigorú bőjt napokra való ételmi szer; egy neme a vastag-ételeknek, mely fodor-méntával készül.

¹⁾ Az örmény tétum (*τητουμε* tök, a törökben kábák, ez utobbiból a magyar kabak) és dolmá szóból: ugorka-töltelék.

²⁾ Az olasz costa: oldalas, Ruckenstück és buon jó szavakból: jó oldalas.

Dábgádz fászul (*muuqhuó puuni*), rántott paszuly. Ez szochorádzdal készül (szoch erádz: rántott hagyma.)

Főtt tészta: Haku-erustá (*inani l,oniqnu*). A metélt laska-tésztát apróra vagdalt húsgomboczkokkal húslében főzik. Régen e laska a halott-tor kiegisztő részét képezte; innen nyerte örmény nevét: a meghalt lelkéért adott laska.

Thêlphác (թղիս). E laska-tészta töltelékét hagyma vagy túró képezi.

Hazai örmény: Dr. Mály István szóok-örös.

Pászka (*puuqu*). Tehéntúrót, tojást, tejfölt, lisztet, citromhéjat, cukrot, malozsát vegyitenek össze, mit vékonyra nyújtott tésztában sütnék ki. Igen finom húsvéti tészta.

(Az örmény, húsvét napján reggel addig mit sem eszik, míg a szenteltet a templomból haza nem hozzák. A háziasszony még szombaton este előveszi a szentelő-

Dsidsu (*óhóni*), olajos laska.

Édes étkek és sütemények: Kátá (*ququ*). Ez így készül: Egy mérték vaját ($\frac{1}{2}$ liter) tesznek fatálba, ezt addig dörzsölik, míg habbá nem lesz, most két mérték (1 liter) mézet vegyitenek bele, — azután élesztőt, kevés hamúzsirt és két tojás-sárgáját, végre e vegyítékbe barna lisztet dagasztanak; ezt a közép-keményiségű tésztát nagycsütörtök délutántól szombat reggelig hagyják meleg helyen kelni; ekkor porhanyó, vékonyra nyújtott tésztába takarva sütik ki. Minthogy ez a kalácsnál nagyobb meleget kíván, a sütő-kemenczében hagyják délután 6 óráig is.

kosarat és rak bele kalácsot, kátá-t, pászká-t, főtt sonkát, piros tojást, sót, szalonnát, néha bárány-sültet és bort is. Másnap reggel egyik pap korai misét mond; azalatt a cselédség a kosarakkal összegyűl a czinteremben; most kijön a pap és megszenteli a sorba tett és kitakart kosarakat.)

Phêthádz-khénis (*phθθuud-pühz*). Tehén-turós-tészta; a kis szeletekre vágott darabok, miután csinos alakot kaptak, zsirban sülnek meg.

Dáláuzi (*uuuuniqh*). Pörkölt forró mézbe kevés reszelt narancshéjat és tisztított diót, melynek czikkei 2—3 részre

vannak aprózva, tesznek. Némelyek mákot is kevernek a dáláu-ziba. A forró keveréket ostya-aljra öntik, azután formát adnak neki; néha még czukorkákkal is díszítik. Újévi cse-mege. A jó dáláuzeit így készítik: Tegyük fél liter mézet láng-tűzre pergelődni. Miután a méz keverés közben sötét-barnára pergelődik, akkor nem lesz a dáláuzi kemény, tegyük bele egy tenyérnyi, héjától megtisztított, de meg nem tört dióbelet és két deczi mákmagot, melyet előbb szárazon

Hazai örmény: Mály Jstván kuriai bíró.

kávépergelőben kevésbé megpergettünk (sokan mák nélkül is csinálják; azért jó a dáláuzi). Kavarjuk ezeket jól össze és gyorsan kezeljük, hogy meghűlvén meg ne keményedjék. Egy lapítódeszkát vizezzünk be és rakjuk ki arra a dáláuzeit tetszés szerint nagy vagy kisebb csomokba. E csomocskák tetejét hintsük be tarka borsóczukorral, középebe felül szurjunk egy piros czukros mandulát (ez a czifrázat el is

maradhat). A csomokat vizes kézzel nyomjuk össze és adjunk azoknak kerek, négyszögű vagy más alakot, — aztán hagyjuk hűlni. Fogyasztás előtt belőle annyit aprítunk, mennyi szükséges. Mivel hűlés után nagyon megkeményedik, felaprózáskor kést és kalapácst használunk: kalapácsal ütünk a kés fokára. (L. hátrább a „Népköltészet“ című cikkely alatt a „Dáláuzi“ kezdetű dalt és dallamot).

D á k t á k-hálvá (*սուղիսոցճուլու*) az örmény *սուղ*: dákh, meleg [a *սուղ-սուղ* helyett dakták-ot mond a hazai örmény] és hálváh (*հէլլուջ=բաղադրուեծի*, L. Mechithár szótár 352 lap) szóból. Vajból, lisztből, úgynevezett rántás készül, mibe méz és mandola jő; az egészt formába teszik s csak torta alakban kiborítva szokták felvágni. E csemegét menyasszony-pogácsának is hívják, mivel örmény szokás szerint, lakodalmakra készítik. A menyasszony ezt magával viszi.

P á c h l á v á (*բախլավա*). Alkotó-részei ezek: Három liter apróra tört dió, 1 kiló cukor, egy citromnak héja reszelve és egy kanál pörkölt forró méz; ebbe vegyítik az egészt és vékony tésztába foglalva sütik meg.

Holip. Tésztáját, mely hasonlít az ostyához, forró mézzel öntik le.

C h á d á j é c h (*խաճախի, խաճախի*), vagy bábakalács; ez a tojássárgától aranyszínű, páratlan finomságú tészta lakodalmi örmény vendégségből nem hiányozhatik. Jól készíteni nem kis művészet! Készítési módját lásd az „Armeniá“-ban.

C z e r á c z c h o j m á c h (*ճէրաճ խոյմախ*). A fánk tészta lágyabban készítve; a gyakorlott kéz majdnem mind egyenlő nagyságban ereszti e kis fánkokat a sütő-zsirba. Húshagyó kedden majd minden háznál van; mert ez hagyományos szokás. Pörkölt mézzel is szokták leönteni.

H á l v á (*հէլլու*), hosszukás fonatokban pörkölt mézből álló csemege.

P i r a h i (*բիրի*). Nyujtott tészta, szeletekre vágva; ezt rizskásás vagdalt hússal, tehéntúróval vagy ritkán szilvaizzel szokták megtölteni, azután összehajtva, zsirban sült ki. (Bőjtű napra azonban tehéntúróval vagy szilvaizzel megtöltve vízben főzik és azután vajjal, vagy olajjal öntik le).

Mészov-pághbáds (*ძინდი მუნჯუაშ*). Szintén nyújtott tészta, hússal töltve; béles alakban készítik.

Pázugov khénis¹⁾. Ezen izletes placinta, porhanyó-tésztából készül; tölteléke ez: a hosszú, keskeny szálakra aprított czéklalevelet kissé fonnyadni engedik, azután megsozzák, kiszürik; vegyitenek bele egy kis dörzsölt vaját, tojást, édes tejfölt, czukrot és utójjára kevés lisztet.

✓ siros-kakas. A kukoriczát zsirban kipattogtatják. Ezt tavasz felé, mikor a gyümölcs már fogyatékán van — vasárnap délutánokon szokták enni időtöltésből. Igen izletes. Más helyütt nem zsirban, hanem rostában láng felett pattogtatják a kukoriczát és vagy úgy eszik, vagy pörkölt mézzel öntik le.

Dinnye csemege (confect.) A görögdinnye héját megtisztítják s meszes vízbe teszik, hogy megedződjön, aztán tiszta vízben felforralják, a vizet leszürik, mézzel feltöltik, kevés szegfűszeget tesznek beléje s mindaddig főzik, míg szép, sötét, átlátszó színt nyer. Ha kihült, üvegbe rakják s elteszik télire.

Retek csemege. A fekete retket megtisztítván, hosszú, keskeny darabokra vágják s tiszta vízben felforralják. Ezt leszürvén róla, mézzel töltik fel s hámozott, hosszúra vagdalt mandulát tesznek közébe s addig főzik, míg sötét és átlátszó lesz.

Húsételeink közül említendők: Jámez (*ხაშქა*). Pirosra sült kecske vagy bányahús, hagymával megtöltve, összevarrva és gömböczalakban feltálalva, melyből izletes szeleteket vágnak. Ez az egyik legnevezetesebb örmény nemzeti sült.

Buzsenyicza (*ბუზენიჭა*). Kecskeoldal vagy czomb, és pedig bepáczolva s füstölve; ez frissen sülvé vagy szárazon is igen izletes.

Serdán (*სერდანი*). A kecske gömböczét apróra vagdalt marha- és kecskehússal s szalonnával, valamint hagymá-

¹⁾ Az örmény *მუნჯი* (= *მუნჯი ნახელები მუნჯუაში*): ánun udéli páncsáro) pázug: czéklá és *ძეხე* (khénis. Erdélyi örmény tájszó) palacsinta szókból.

val megtöltik, azután összevarrják, megsütik és szeletekre vagdalják.

A kecske csáfája is nyáron sülve kedvencz eledele az örménynek.

5. Fejezet. Vendégeskedés, lakoma, lakodalom.

Az örmény asszony állandóan tart a csemegetárban (credenz) vagy éléskamrájában különféle csemegét és egyéb különlegességeket.

Hazai örmény: Dr. Császár Márton egyetemi tanár.

Még a látogatót is megkínálja dél-előtt itallal, mely mellé tesz malozsát vegyesen mandolával, vagy páchlávát, mákos bidát, befőttet . . . ; délután pedig addig el nem távozhat a látogató, míg az előhozott ozsonnát el nem fogyasztotta.

Az örmény szereti a vendégeket: ¹⁾ a vendégséget. ²⁾

Évenként nem egyszer vendégeli meg ³⁾ szomszédait, ismerőseit, barátait — fényesen. Keresi a cziemet, az alkalmat,

¹⁾ Vendég oly személy, ki ingyen barátságából másnál eszik.

²⁾ Vendégek számára adott lakoma.

³⁾ Valamely idegen (tehát nem a házhoz tartozó) személyt, mint asztali vendéget fogad s lakomában részesít.

(Név-, vagy születésnap, húsvét, farsang, karácson), hogy rokonai számára pompás lakomát¹⁾ üthessen: vendégeskedik.²⁾ Lakomázik elég gyakran, de nem lakmározik,³⁾ nem dözöl.⁴⁾

Hazai örmény: Gábrus Zekariás.

¹⁾ Akármely ezim alatt adatni szokott vendégség, melyben az ételek és italok nagyobb számmal szolgáltatnak fel.

²⁾ Vendégek társaságában gyakran lakomázik, eszik-iszik.

³⁾ Vendégeskedik, duskálva eszik-iszik, töltözik. (Magyar Akad. szótár. III. köt. 1269–1270 lap).

⁴⁾ Korhelyek, dorbézolók módjára duskálkodva eszik-iszik, részegeskedéssel tölti az időt. Dözsölés — időn kívüli és mértéken túl duskálodva eszik-iszik; részegeskedés, dorbézolás és ez által a vagyonnak prédálása. (Magy. Akad. szótár, I. köt. 1315 lap).

Mások csak menyekző alkalmával szoktak lakodalmat¹⁾ adni; ellenben az örmény nagy ünnepélyek idején is csinál lakodalmat. (L. hátrább „Keresztelés“ „Házasság“ és „Temetés“).

IX. Czikkely.

Néposztályok.

1. Fejezet. Gazdag, szegény.

Habár gazdag és szegény viszonylagos fogalom, mégis én így határozom meg ezen fogalmakat. Szegény²⁾ az, kinek annyija sincs, mennyi kell; ellenben az a gazdag, kinek többje van, mint a mennyi kell.

Olyan szegény, kinek annyija se lett volna, mennyi kell, — a beköltözött örmények között, — egy sem volt. Mert a szegény ott maradt az ősi hazában. Ellenben a gazdag, kinek sok vesztenivalója volt, — kiköltözött. . .

Beköltözött őseink itt e hazában soha sem dicsekedtek vagyonukkal; pedig roppant sok vagyont (aranyat, ezüstet, drágaköveket, ékszereket, értékes ruhadarabokat. . .) hoztak magukkal. Legtöbb — ha kérdezték is — túlszerényen csak ennyit mondott: „Van valamim!“ — „Megélhető állapotban vagyok!“ Ellenben a nem-örmény így nyilatkozott: — Mily gazdagok lehetnek ezek az örmények, hogy olyan drága ruhákba öltözködnek. Ezt is mondották:

---

¹⁾ Lakodalom = házasság vagyis menyekző alkalmával adadni szokott vendégség, lakoma, mely a nép szokása szerint a legpazarabb bőségben történik minden egyéb vendégségek között. (Magy Akad szótár, III. köt. 1269—1270 lap).

²⁾ Kérdi valaki, hogy mit csináljon, mert szeretik ugyan egymást, de szegények mind a ketten! Erre a »Pesti Hirlap:« Szent Isten, ha a szegényeknek be volna zárva a házasság kapuja, kevés dolguk volna a statisztikusoknak. Hiszen a világ legnagyobb része szegény emberekből áll, sőt néhány ezer ember kivételével csupa olyanokból áll, a kik szegényeknek vallják magukat. Mindenesetre helyes elv az, hogy csak azok alapítsanak családot, a kik azt el is tudják tartani. Azonban óriási különbség van a felfogásban. Budapesten pl. vannak olyan szerelmesek is akárhányan, a kik évi

— Az örmények között nincs szegény. Nem tudjuk megkülönböztetni, hogy melyik a gazdag és melyik a szegény. De nem egyszer tettek a nem-örmények ilyen nyilatkozatokat is: „Az örmények kimondhatatlan gazdagok kell hogy legyenek, különben nem viselnének ilyen fényes ruhát.”³⁾“

Csakugyan „kimondhatatlan gazdag“ volt minden örmény, mikor bejött, sőt egy darab ideig azután is; azonban a nagy anyagi áldozat, mit a haza oltárára tettek, a kereskedelem irányának megváltozása, a sors-csapások, a devaluatio, 1848 egyeseket majdnem minden vagyonuktól megfosztották, úgy hogy mai napság közöttünk is van — elég szegény!

X. Cikkely.

Életmód és foglalkozás.

1. Fejezet. *Mivel foglalkozik az ázsiai örmény?*

Minden pályán találunk örményt. . . Mihelyt megdőlt az örmény királyság és a nemzet függetlenségét elvesztette, az örménység egyik része kivándorolt. Ezek közül több mint tizenkettő ült a byzáncti trónon: a kelet római birodalom császárai lettek.

Oroszországban egyik (Loris-Melikof gróf) mint diktator tesz jelentékeny szolgálatot a czárnak, néhány kiváló hős hadvezér pedig a csatatéren arat hervadhatlan babérokat.

1600 korona jövedelem után epednek csak s ismét akárhányan olyanok, a kiknek 10.000 korona kevés a családalapításra. (Minél fogva nagy hozományt követelnek). Az, hogy valaki szegénynek mondja magát, még semmit sem jelent. Viszont olyan ifju embereket is ismertünk, a kik 5000 korona évi jövedelemből, mint legényemberek nem tudtak megélni és adósságokat csináltak, a mikor pedig megházasodtak, ugyanebből még félre is tudtak tenni valamelyest. Egyébiránt pedig az, a ki szük jövedelemre megházasodott, ha jóra való ember, rendesen erős ösztönzést kap arra, hogy több jövedelmet szerezzen magának és ezt rendesen el is éri, ha nem is azonnal, idővel. Csak becsületes maradjon az ember; az a fő.

³⁾ L. a VII., VIII. és hátrább a „Házasság“ czimű cikkelyt.

Törökországban Hâgop pasa, a genialis pénzügy-miniszter rendezi az ozmán birodalom zilált pénzügyeit... Nehrimán chán (Bécs) és Melchon chán (Paris) mint nagy-követek szereznek dicsőséget az örmény névnek.

Hazai örmény: Dániel Pál.

Krimián (Ecsmiádzin) kátholikosz nagy eszt mindenki csodálja, Nubár pasa Egyptom büszkesége volt, a nagy-tudományú Álisán Leont az irodalom terén tünt ki,

Csughádsiánt tartják legjobb örmény zeneszerzőnek, Pátkánián Ráfáel az örmény költők koronája. Ájvázovszki tenger-festményei Európában is utólérhetlenné,

Hazai örmény: Hollósy Simon festő. (München).

Ádamián a színművészet igen magas fokára emelkedett, Ráfáel lovag fejedelmi alapítványaival tette nevét halhatatlanná. . .

Minden pályára alkalmas az örmény... és nemcsak kötelességeinek tesz eleget, sőt igyekszik azon a téren, melyet elfoglalt, kiemelkedni is. Nagy része iskolázott; de mégis legtöbb hajlamot érez a kereskedés iránt. „Az örmény kereskedő ékességei: becsület, igazság, munkásság. Az örmény kereskedőnek minden perczét az üzlet ügy igénybe veszi, hogy alig marad ideje az üdülésre. A hazugság nem kenyere. Ha sikertelen évek olyan mostoha helyzetbe juttatják, hogy elvállalt kötelezettségének eleget tenni nem képes: eladja felesége ékszereit, megfosztja magát mindenétől, hogy becsületét megóvja.“ („Armenia“ 1888. évfolyam, 127 lap). Vannak azonban olyanok is, kik azt mondják, hogy az ázsiai örmény kereskedő ravasz, nyervagyó, kapzsi és fősvény. A kereskedő osztályt ezen vádakkal szemben így védi Leist Arthur, ki nem örmény és a ki jól ismeri az örményt, mert sokáig tartozkodott közöttük. Leist egyik jelentékeny munkájában ¹⁾ a többek között ezeket mondja:

„Armenia, az örmény felföld, az örmények tulajdonképeni hazája, vad rendetlenségben emelkedő hegycsúcsai és sziklás, meredek lejtőivel, ugyancsak próbára teszi lakóinak minden iparját. Az örmény felföld benszülött lakóinak, hogy megéljenek, dolgozniok kellett és pedig kemény, fáradságos munkát. Megélhetésükért folytonos küzdelemben voltak és vannak a természettel. E küzdelem nem engedett időt a phantasia működésére és így lett az ázsiai örmény, kevesebb teremtő erővel, első sorban kitartó és munkás nép.

A ravaszsgot az örmények azon tulajdonságai közé sorolja, melyet „a viszonyok kényszerítő hatása alatt öltött magára a keleti örmény.“ És csakugyan úgy van! „Ha reflectálunk — mondja az idézett forrás — azon évszázadokig tartó elnyomatásra, melynek az örmények, a perzsák és törökök részéről ki voltak, s részben máig is ki vannak téve; ha eszünkbe jutnak a nomádizáló kurdoknak megmegújuló vad kegyetlenségei, melyeknek még napjainkban is egész virágzó örmény községek esnek áldozatául: akkor

¹⁾ Arthur Leist, Georgien. Sitten Völker und Bewohner. Leipzig.

nagyon természetesnek fogjuk látni az elnyomott örmény nép pszichológiai habitusában a ravasz, alattomos vonást. Zsarnok, kegyetlen népek között élve, 'hogyan is képzelhetnék, a különben józan eszű örményekben nyilt-szivűséget, mely által önmaga ásná meg sírját magának.

Úgy van az, hogy az ember állat is, és mint ilyen küzd és harczol az életért. Ez a létért való harcz; az önfentartási ösztönnek ez a kényszere az, mely kiragadja az öntudat mélyéből az akaratot, az elhatározást szabályozó okokat s kizárólag a személyiségen kívül eső feltételekbe helyezi azokat át. Csoda-e aztán, ha így elhomályosúlnak, vagy épen létre sem jönnek az emberi léleknek úgynevezett maximái, gyakorlati elvei, melyeknek itélőszéke volna hivatva megteremteni az embernek pszichológiai szabadságát.“

Egy másik vonás, melyről Leist megemlékszik a tifliszi örmények nyervágya, kapzsisága, fősვნისე. „Oly tulajdonság ez, mondja az író, melyet az eredeti hazájukból kiszorított, idegen földön élő népek gyakran szoktak magukra öltetni és pedig azért, mert az ilyen életfeltételekkel küzködő népet rendszerint jövő sorsa aggasztja s aggályait — legalább részben — gyors vagyonosodása által véli és óhajtja eloszlatni.

Tehát itt is nem annyira a hajlam, mint a létért való harcz, itt is az önfentartás természeti ösztöne az, melyben gyökeret verve a vágy, szilárd — képzett — alapra jut és szenvedélylyé növi ki magát. Az önfentartási ösztön az, mely impulzust ad a vagyon szerzésére. Az örmény, ki idegen földön soha sem látja jövőjét, existenciáját biztosítva, vagyonban akar legalább magának támpontot teremteni. A mindig kétes jövő az, mely szenvedélylyé növeli benne a birvágat.“ (L. „Armenia“ 1887. évfolyam 371—372 lap).

*

Az ipart és földművelést nem kedveli annyira, mint a tudományt és kereskedelmet; de azért van elég kitűnő iparos és szakképzett földművelő is az örmények között. . .

„Tanulás és ipar“ — e kettő képes előre vinni az emberiséget. Tanulás nélkül vad az ember; de ipar nélkül

meztelen és éhes. Így gondolkodik minden művelt nép. Tanulni, nagyon is tanulnak az örmények; mert népünk a tanulást szent foglalkozásnak tekinti; ő a tudományt Isten szavának mondja, melynek erejénél fogva a lehetetlen lehetségessé lesz. De már az ipart, mely épp oly nemes foglalkozás, mint a tanulás — nem szereti olyan nagyon. . . Alig végzi el az örmény ifjú a falúsi iskolát, kereskedővé lesz (cshárdsi = szatocs, kalmár; így nevezik hazánkban is; mert cshárt = árúcikk, portéka). Nem szereti a földmívelést sem. Nem, mert „van elég eset, midőn 10—20 rubelnyi összeggel elkezdi kereskedni és 5—6 év alatt csinál abból 500—1000 rubelt.“

A török-örmények az ipar terén kiváló helyet foglalnak el. Csak az örmények a festők, rézművesek; csak ők üzik a kovács-, ács-, ötvös-, takács-, szabó-, csizmadia-mesterséget. Örményország városaiban az ipar örmények kezében van. A mesterség sokakat juttatott jóléthez. Az örmény ügyes, találékony, jó mesterember és igyekszik mesterségében előhaladni magát hova-tovább tökéletesíteni. Vannak köztük sokan, kiknek kezei közül olyan csinos készítmények kerülnek ki, hogy azok Európában is számot tennének. Az ipart nemzeti szellemben fejlesztik. Ez általános törekvés az örmény iparosoknál. Majd, ha a gépek használata jobban fog közöttök elterjedni, a tehetséges örmény iparosok még több sikert fognak felmutatni. („Armenia“ 1893. évf. 126 lap).

*

Itt még megjegyzem azt, hogy Armenia a szolgágot nem ismerte. Népünk között soha sem volt meg ez az osztályozás: szabadok és szolgák. Örményországban minden ember szabad volt. A magyarországi jobbágy 1848-ban lett szabad d á, ellenben Armenia gyermekei kezdet óta szabadságot éldeltek. . .

2. Fejezet. A bukovinai örmény foglalkozása.

Bukovina földbirtokának egy harmada még ma is az örmények kezében van. . . Ezelőtt a bukovinai örmények a kereskedelem majdnem minden ágával foglalkoztak;

mai napság még csak egy néhányan foglalkoznak ló- és marhakereskedéssel; a többi vagy szatócs, vagy földbirtokos. Feltűnő, hogy műveltségük daczára a „hivataloskodást“ kerülik és eddigelé se állami, se magánhivatalt nem vállalt egy bukovinai örmény sem . . .

3. Fejezet. A magyar-örmények életmódja.

A beköltözött örmény családok mind vagyonosak, nemesek és műveltek voltak. Ezzel az igazsággal azonban nem azt akarom mondani, hogy akkortáiban Armeniában szegény és műveletlen ember nem is volt. Volt itt is elég; csakhogy a köznép és a vidék, melynek nem volt oly sok veszténivalója, honn maradt, ette tovább is az üldözés és a nyomor könnyvel áztatott sanyarú kenyerét, és nem is gondolt a kivándorlásra, — mert nem volt miből fedezze a hosszú és bizonytalan út roppant költségeit. Az ádáz ellenség: a török, tatár, perzsa, mongol, görög . . . mind a nagy fővárosra: a páratlan szép Áni-ra rontott, mert itt laktak a dúsgazdag családok. Apáink mind Áni-ból valók.

A magyar földre beköltözött többi népek és az örmények között éppen megfordított viszony létezik. A többi népek közül csak azok jöttek be, melyeknek otthon (némelyeknek még otthona se volt) mijök sem volt és így otthon mit sem hagytak, magukkal sem hoztak semmit — és itt ingyen földet kaptak; kaptak „több évi adómentességet, pénzelőleget és vetőmagot.“ (L. Mangold Lajos, A magyarok története. Hatodik kiadás. 1900. év, 114 lap). De azért hálából (!) nem egyszer fogtak fegyvert az édes anya: a haza ellen, mely ölelő karjaiba fogadta. Ellenben az örményből, — kinek fényes multtal dicsekvő régi, virágzó, nagy országa volt, ki vagyont, műveltséget, vallást, erkölcsöt, kereskedelmi szellemet, szorgalmat, becsületességet stb. hozott magával s a ki itt a levegőn kívül ingyen semmit sem kapott, itt minden talpalattnyi földet drága pénzen vett meg, — a legjobb hazafi lett, ki jóban-rosszban mindig a leghivebben osztozkodott a magyarral . . .

Mihelyt felépítették az örmények e hazában házaikat, azonnal hozzáláttak a munkához. Három osztályt képeztek. Legtöbben kereskedők voltak; elég sok tagot számlált az értelmiség is, — legkevesebben voltak az iparosok (szattyánkészítő: szurubdsi). Földművelő vagy paraszt egyetlen egy sem volt köztük.

Az értelmiség az egyházi és világi pályán nyert alkalmazást: hivatalt viseltek az örmény helységekben, papokká, orvosokká, ügyvédeké, tanárokká stb. lettek. De a katonáskodást az örmény nem szerette; léptek közülök egyesek a katonai pályára is és habár némelyek felemelkedtek a tábornokságig (Czetz János, Kiss Ernő, Lázár Vilmos, Mály Mihály . . .), mégis elmondhatjuk, hogy általában az örménység idegenkedik a katonai pályától. — A kereskedők nagy száma bejárta Ausztriát, Német-, Olasz-, Törökországot, sőt a Keletet is; visszajövet szekereiket meg rakták áruczikkal és így az örmény kereskedő közvetítette a kivitt és a behozatalt. A kiskereskedők a hazai országos és hetivásárokat látogatták szorgalmasan. Két, három vagy négy lovas szekereiken nemcsak a ládába helyezett vagy bálókba ¹⁾ csomagolt áruczikkat vitték magukkal, hanem a sátor alkatrészeit is. Volt olyan kiskereskedő is (kikicsár), ki lóháton járta be a falvakat (most van majdnem minden faluban egy-két zsidó kereskedő, akkor egyedül az örmény árult); ezek általában (kopobkák: vesszöböl font, kívül bőrrel bevont és kötéllel összekötött ládaszerű tartály) vitték magukkal az apró-cseprő áruczikkeket. Mihelyt megtudta a falú lakossága, hogy kereskedő érkezett közibök, tudult a vevő . . . Legtöbb kereskedő ma boltjában árul.

Magyarország pusztáit marhakereskedők tartották haszonbérben. Ezen pusztákon hizott meg az itt-ott bevásárolt sovány marha, örmény gondviselő (pusztádsi) felügyelete alatt. A hizott marha legnagyobb része külföldre került. Marhakereskedők — ha nem is oly nagy számmal — ma is vannak; sátoros kereskedőkkel is itt-ott találkozunk; de már a „kikicsár“-nak nevezett kiskereskedők

---

¹⁾ Göngy, göngyöleg, köteg, Ballen.

faja egészen kiveszett. — Némely helyütt nő is vezet kereskedést.¹⁾

A „szurubdsi“-k szép gyártmányaikkal bejárták az egész országot. Műhelyekben (pándun: *puumnu*) készült a piros vagy fekete szattyán és kordovány. A „skumpia“ nevű nélkülözhetlen növényi festéket nagyobb részét külföldről hozták; kis mennyiségben e hazában is termett (Eger). A műhelyekben a munkások (*chortogh*) legnagyobb része nem volt örmény. Csik-Szépviz kivételével minden örmény helységben készítettek szattyánt és kordoványt. Az utolsó szattyánt a hatvanas évek elején készítették Szamosújvárt; azután kiment divathól a szattyán- és kordoványcsizma-viselés.²⁾

A mézárósságot sem veli meg az örmény.

Más ipar-ágot³⁾ nem üzött az örmény. Mikor bejött vagyonos úr volt; azért lealacsonyító foglalkozásnak tekintette a mesterséget. Ma sem szereti; ezért alig találunk egy-két örmény szabót, asztalost, csizmaliát és néhány szöcset.

Mai napság minden örmény taníttatja fiát; ez az oka, hogy az örménységnek több, mint fele intelligens. Ha figyelemmel forgatjuk a statisztika lapjait, akkor ez a csalatkozhatlan tudomány nemcsak arról győz meg minket, hogy a különböző hivatalok minden ágazatában van örmény, hanem arról is tesz fényes tanúságot, hogy a hazai nemzetiségek közül aránylag az örmény adja a hivatalnoki karnak a legnagyobb jutalékot.

Azt a fiút, ki semmiképen sem akar tanulni, kereskedésbe adják. Lejebb nem száll az örmény; még ma sem tartja tisztéséges foglalkozásnak az ipart.

Van akárhány örmény, ki ha egyik pályán nem boldogul, „köpenyt cserél.“⁴⁾ A hivatalnokból kereskedő lesz; soha se tanulta a kereskedést és idővel mégis feltűnő

¹⁾ L. Szamosújvár város monográfiája II. köt. XXXV. cikkely 311—322 lap.

²⁾ L. Szamosújvár város monográfiája. III köt. 33—43 lap.

³⁾ L. Szamosújvár város monográfiája II. köt. XXXIV. cikkely 305—308 lap.

⁴⁾ Örmény közmondás: „köpenyt cserélni“ == állást változtatni.

jó eredményhez jut. Vagy viszont a kereskedő felhagy a kereskedéssel, földbirtokot vesz és oly szakszerűen művel-teti „joszág“-át, hogy még az is csodálja, ki gazdasági

Hazai örmény: Dr. Verzereskul Oxendius.

tanintézetet tanult; meggazdagszik, százezerekre tesz szert. Lompérdi Korbuly Bogdán (Kolozsvár), a kolozsvári nemzeti színház volt intendánsa, ki e színház körül szerzett

elévülhetlen érdemeiért magyar nemességet nyert, — kereskedő volt; Kovrig Tivadar (Nagy-Ikland) szintén a kereskedők osztályához tartozott és mindketten Erdély legnagyobb földbirtokosai közé emelkedtek. Gorove László szamosújvári hivatalnok, ki édes atya volt Gorove István miniszternek, kiment Tisza-Varsányba és itt annyira megkedvelte a földet, hogy nemsokára nem egy-

Hazai örmény: Dr. Esztegar Várlán érsek.

két „jóság“ tulajdonosa lett. Az erzsébetvárosi kereskedő Kiss család Déli-Magyarországon akkora földbirtokot szerzett (Ellemér), hogy Kiss Ernő tábornok már milliókkal rendelkezett. Karátsonyi Kristóf Szamosújvár főbirája megvette Beodrát (Torontálmegye) és unokái ma a magyar főrendi házban mint bőkezű grófok szerepelnek. De nem folytatom tovább a példák felsorolását, hanem csak azt mondom, hogy nem mondanak valótlanúságot a többi nemzetiségek, melyek méltán csodálhatják is az örménynek ezen kiváló tulajdonságát, — midőn azt állítják, hogy „az örmény minden állásra alkalmas.“

4. Fejezet. Társadalmi viszonyok az örmény helységekben.

Az örmények főfoglalkozása még mai napság is: a kereskedés. De van közöttünk hivatalnok is — az elégnél is több.

A szamosújvári kereskedő: marhával, juhval, disznóval, állati bőrökkel (bárány-, juh-, marha-, kecske-, roka-, nyulbőr...), mézzel, borral, gabonával... kereskedik; a többi a boltban árul. De van olyan is, ki a vásárokat is járja, hol a magával vitt sátorfákból sátrat állít.

Négy országos vásárunk van: febr. 5, máj. 1, júl. 25 és okt. 28. Minden vásár három napig tart; a kirakó napot, két napig tartó marha-vásár előzi meg. Vásárainkra mindig nagy a marha-felhajtás. Legjobb az őszi vásárunk. Tavaszi vásárunk híres juhvásárral van összekötve. Juhvásárunk, mely egy hétig tart, a tavaszi kirakó vásárt (máj. 1) megelőzőleg hét nappal előbb kezdődik. Ezt a vásárt messze vidékekről jött juhkereskedők is meglátogatják.

A heti vásárt hétfőn és pénteken tartjuk.

Csak egynehány örmény iparos van közöttünk; de már hentes van elég. Erzsébetvárosban öt országos vásár van. Állatvásár: jan. 24, 25, 26; gyümölcsoltó boldogasszony napján és előtte két napon; áldozó csütörtökön és előtte két napon; júl. 2, 3, 4; szept. 18, 19, 20; nov. 17, 18, 19. Országos kirakóvásár: jan. 27; gyümölcsoltó boldogasszony után való napon; júl. 5; szept. 21; nov. 20. A szeptemberi nevezetes „kender“-éről és a februári „czerná“-járól. Heti vásár minden szerdán (régén szombaton volt).

Kivitel bor, gyümölcs.

Iparos: asztalos, szabó, csizmadia, bádogos, szappanos.

Gyergyó-Szent-Miklósban legtöbb örmény: marha-, ló-, juhtenyésztéssel, méhészetrel, bor- és fakereskedéssel foglalkozik. Behozatal: juh. Kivitel marha, juh. A hizlalt marhát Szász-Régenbe vagy Budapestre viszik...

Négy országos vására van. Állatvásár: virágvasárnap előtt való negyedik, harmadik és második napon; jún. 12, 13, 14; szept. 4, 5, 6; decz. 10, 11, 12. Kirakóvásár: virágvasárnap előtt való napon; jún. 15; szept. 7; decz. 13.

Hetivásár (kirakó és barom) minden szombaton. Nehány iparos; a mézszárosok mind örmények.

Csik-Szép vizen is négy országos vásár van. Állatvásár jan. 4, 5, 6; ápr. 11, 12, 13; jún. 27, 28, 29; szept. 6, 7, 8. Kirakóvásár: ján. 7; ápr. 14; jún. 30; szept. 9. Hetivásár (kirakó és barom) minden szombaton. Kivétel: marha. Itt egyetlen egy örmény iparos sincs; de már hentes van. Itt a kereskedőkön kívül a többi földbirtokos.

X. Czikkely.

Közművelődés.

1. Fejezet. Iskolázás.

Mivelt, iskolázott volt a beköltözés alkalmával (1672. év) minden örmény. Háromezer család jött be; de ezen családtagok között egyetlen egy férfiú vagy nő nem volt (a kis gyermekek kivételével), ki iskolába ne járt volna. Papokat, tanítókat hoztak magukkal. A letelepedés után rögtön templomokat, iskolákat állítottak. Az iskolák azonnal megnépesültek . . . Azután új papok- és tanítókról gondoskodtak, hogy legyenek, kik oktassák, tanítsák a jövő nemzedéket is. Így folyt ez az áldásos munka napjainkig. Mai napság is az örmény helységekben (Szamosújvár, Erzsébetváros, Gyergyó-Szt-Miklós, Csik-Szép viz) nemcsak szépen berendezett és jól felszerelt népiskolákat találunk, hanem Szamosújvár és Erzsébetváros főgymnasiumai — melyeknek felállításához mindkét hazafias város nagyon jelentékeny pénzáldozattal járult az örmény kaszszából, — mintaszerű. (L. Szongott Kristóf, Monográfia, második kötet, XVIII. czikkely, 56—118 lap).

2. Fejezet. Irás és olvasás.

Az örmény kiváló gondot fordít gyermekeinek nevelésére. Gyermeckorában iskolába járattja . . . és mindent elkövet, hogy gyermeke műveltség nélkül ne növekedjék fel. . .

Sok nemzetiség lakja hazánkat; de ezek közül egyik sem szereti annyira az iskolát, mint az örmény. Egy-két eset kivételével majdnem minden örmény jár iskolába.

Az 1890-ik évi népszámlálás eredményét Keleti Károly, a magyar statisztikai hivatal volt főnöke, a Magyar Tudományos Akadémia „Értesítő“-jében tette közzé; ebben

Hazai örmény: Dr. Theodorovics Mihály.

a derék dolgozatában a többek között azt mondja, hogy a hazai örmények közül 86% tud írni és olvasni... és így a magyar nemzetet alkotó összes nemzetiségek között — a magyarságot sem véve ki — az örmény a legműveltebb.

Ámde a mondott évben készített népszámlálási eredmény (mert az 1900. évi még nincs nyilvánosan közzé téve) egyéb hiányai mellett — reánk örményekre vonatkozólag — még egy nagy hibában szenved, midőn 20000 örmény helyett (mert legalább ennyien vagyunk) csak 2731-et mutat ki. És honnan e nagy különbség? Az egyéni lapokon előforduló hiányos és nem megfelelő kérdőpontok idézték elő a szembe-tűnő nagy különbséget.

E helyen azonban nem foglalkozom statisztikánk hiányaival; azért csak azt mondom, hogy a 20000 örmény között nincs 20 egyén, a ki ne tudna írni és olvasni... és így $\left(\frac{20 \times 100}{20000} = \frac{100}{1000} = \frac{1}{10} = \frac{1}{10}\right)$ azoknak száma, kik írni és olvasni nem tudnak és $99\frac{9}{10}\%$ ellenben azon örményeké, kik tudnak írni és olvasni. Melyik hazai nemzetiség képes ilyen nagyon kedvező, örvendetes százalékokat felmutatni?

Hazai örmény: Stephánovics István apostoli visitator.

XI. Czikkely.

Egészségügyi viszonyok.

1. Fejezet. Házi orvosságok.

A beteghez orvost hínak. Ha egy-egy beteg olyan szegény, hogy nem képes az orvosságot fizetni, akkor a vényt a város (Szamosújvár) számlájára csináltatják. A nép orvosi rendelés nélkül fodros ménta és bodzavirágból készült „herba thea“-n kívül más füvet vagy növényt nem használ.

Mivel már a régiek azt mondták: „Vitam faciunt balnea, vina,“ — nemcsak a beteges, de az egészséges örmény is gyakran látogatja a fürdőket.

2. Fejezet. „Életadó víz,“ kék ruha, votum.

Az „életadó víz“ csak egy mesében fordul elő; az ó-korban az örmény hitte, hogy ha a feldarabolt emberi testrészeket evvel a vízzel megkenik, ismét életre ébred az ember.

A beteg a boszorkányság, bűbájosság, talizmán csalfa szereivel nem gyógyíttatja magát, hanem buzgó imában kéri Istent, hogy adja vissza egészségét... és igéri, hogy ha meggyógyul vagy „kék“-ben jár, vagy bucsúra megy, vagy a Szüz-Anya (más helyütt Szent-Anna) oltárára arany-ezüstből készült és a fájó testrészt ábrázoló „votum“-ot tesz.

A veszélyes betegért Szent-József oltáránál (Szamosújvár) gyertyát égetnek. A haldokló mindig felveszi az utolsó szentségeket: készületlenül nem megy Isten ítélőszéke elé. A mult században, ha hosszú útra kelt a kereskedő: meggyónt; mert — úgymond — hátha csak holttestem kerül vissza. . .

XII. Czikkely.

Az örmény gyermek.

1. Fejezet. Az ázsiai örmény gyermek.

Nem akarok valami szellemes csevegést — mondja Wlislöckiné Dörfler Anna — vagy rajzot a gyermekéletről írni, sem pedig valami tudományos értekezést a gyermek testi és lelki neveléséről, azt megtették már mások és meg fogják tenni, a míg csak gyermek lesz a világon; de igenis szándékom, egyetmást a gyermekekre vonatkozó örmény néphítből, úgy a mint ezt egyes tudományos művek mellékesen felemlitenek, itt felsorolni. Egyszersmind talán okot is adok rá hazai örmény anyáinknak, hogy az ide vonatkozó néphitnek hazánkban még imitt-amott található foszlányait az „Armenia“ tárházába az utókor tudománya számára felhalmozzák. Mert legkevesébbé sincs arra szükségünk, hogy a néphít azon babonái felett neves-sünk, melylyel a gyermek felett az anyák örködni szoktak. Hisz a néphít és a népies szokás nem egyéb, mint az alsó néposztály tudománya, melylyel magáról és környezetéről a rossz befolyást elhárítani igyekeznek. Nem emlékszem, melyik író jegyzé meg: „A nép műveltségére azon szó-lásokból lehet nagyon is biztosan következtetni, melyek a gyermekekre vonatkoznak.“ Legyen egy nép bármily míveletlen, vagy számított az, az úgynevezett vadnépek közé, mégis a műveltség némi csiráját nem tagadhatjuk el tőle, ha vannak hitvilágában olyan szokások, melyekkel csecsemőit körül fogja, még pedig azon hitben, hogy őket azok által életben tartja; megóvja a betegségtől, sinlődéstől; növésüket gyarapítja, testi és lelki jólétüket előmozdítja. Az örmény anyák büszkék lehetnek e tekintetben is, hogy voltak és vannak ugyancsak ilyen népies szokásaik, a melyeket itt röviden felsorolni szándékom.

A terhes állapot, a szülés, a gyermek gyarapodása — mindezen tünetenyeket a műveltség alsóbb fokán álló ember, kinél a természettani elemek ismerete hiányzik,

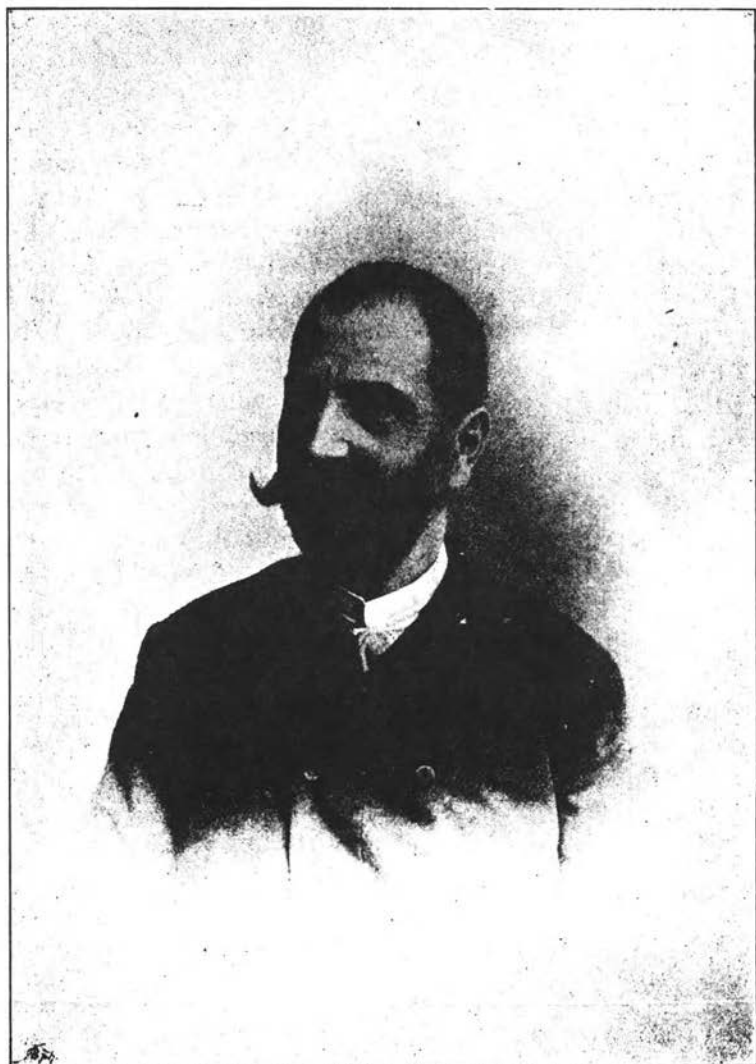

Hazai örmény: Szongott Jakab volt országgyűlési képviselő.

csak úgy képes magának megmagyarázni, ha ezeket közvetlenül valami földöntúli lény befolyására visszavezeti. Az ókor majdnem minden népénél a hold ezen tekintet-

ben nagy szerepet játszott. Az éjjeli sötétség, melyet az megvilágít, a melyből aztán virradatkor a látható élet ki-

Hazai örmény: Ávéd Jákó gymn. igazgató.

bontakozik, a mellett ezen égi test növekvése és fogyása, mindezek oly tünetmények, melyek a primitiv embert önkénytelenül arra a gondolatra vezették, hogy a holdat

nemcsak mint égi testet, mint holdistennőt, hanem egyszerűsrimind, mint a gyarapodás, növés és szülés istennőjét tisztelje. Ezt találjuk a rómaiaknál, görögöknél, arabok- és egyiptomiaknál és az ó-kor számtalan népeinél. Az iráni népek: a perzsák, médok, baktriaiak és örmények a holdistennőjét az úgynevezett Anaitis-t vagy Ánáhid-ot, mint a szülés istennőjét is tisztelték, az ő védelmébe ajánlották a szülőanyát és a csecsemőt.¹⁾ A magyarok ilyen istennője a Nagyasszony vagy Nagyboldogasszony volt, kinek tulajdonságait, mint a szülőnő ovó-szellemét, a keresztény egyház holdogságos szüzére: Máriára ruházta át, kihez áldott állapotban levő nők fohászkodnak, ki a magyar néphit szerint az anya felavatásáig örködik a csecsemő felett.²⁾ És hogy az örmény hold- illetve szülés-istennő elhalványult emléke még lappang európai örményeink néphitében, arról tanuskodik még ezen hit, mely főleg a bukovinai örmények közt divik: keresztelés előtt t. i. a csecsemőt oly helyre teszik, a hova a hold süt és mindenki néhány percze a szobából, hol a csecsemő nyugszik, eltávozik. Ez azért történik, hogy a most, esetleg, megjelenő szerencseasszony (azaz holdistennő) nyálából készítse el a gyermek számára a „szerencseinget,” melyet a gyermek egész életében látatlanul magán hord és aztán minden tettében szerencsés lesz.³⁾ Ezzel a „szerencseinggel“⁴⁾ összefügg — az egyébiránt más nép körében is elterjedt — örmény néphit, mely szerint azon gyermek életében nagyon szerencsés lesz, a ki az úgynevezett „burokban“ (Embryonenhaut) jön a világra.

¹⁾ L. Windischmann, Abh. d. philos. Cl. d. bayer. Akad. d. Wiss. VIII. 1858. 85 l.

²⁾ L. Kálmány. Boldogasszony, mint ősvallásunk istenasszonya (Akad. értek. 1875.) — Wlilocki H., Aus dem Volksleben der Magyaren (München 1892) 156 l.

³⁾ L. „Germania“ XXII. köt. 136 lap.

⁴⁾ Az örmény hold- (= szülés-) istennő elhalványult emléke még a hazai örmények néphitében is lappang, — habár tudatlanul; mert a szamosújvári örmény még mai napság is mondja arról, kit valamiben szerencse ért, hogy „sábgi mecs éndzájile“ (ingben született).
S. K.

Mai napság is az oroszországi örmények azt tartják, hogy a gyermek előbb-utóbb életében holdkóros lesz, ha születése után nem hintik be azonnal sóval.¹⁾ A tífisi kerületben (Nücha körül) lakó örmények a gyermeket születése után nem mossák meg, hanem azonnal behintik egész testét finomra tört sóval, csak 30—40 órával születése után fürösztik meg a gyermeket. Ugyan ezt teszik az ásztracháni örmények is; ²⁾ sőt Kis-Ázsiában akárhány községben az újszülött gyermeket több mint 24 óráig kegyetlenül sóba fektetik és azzal jó vastagon behintik.³⁾ Sok helyen, így pl. Bukovinában, só helyett olajjal kenik be az újszülött gyermeket, mely eljárás azon téves hitre adott alkalmat, hogy a bukovinai örmények az úgynevezett „Serd náhádág orthnuthián“-nál t. i. midőn a gyermek ajkát a pap szentelt borral érinti, — már is megadják gyermekeiknek az utolsó kenetet.⁴⁾ Általában a Keleten lakó örmények azt tartják, hogy az újszülött gyermek testét nem a víz, hanem csak is a só és később az olaj tisztíthatja meg, miért később is a gyermeket nem igen fürösztik. Az eriváni örmények csak 5—7 napig fürösztik a gyermeket naponta egyszer keresztelésig, mely után három napra a fürösztés végleg elmarad; ekkor a gyermeknek szentelt olajjal bekent tagjai lemosatnak és a rendes fürösztés be is lesz ezzel szüntetve. Ha már fürösztik is néha a gyermeket, annak testét előbb bedörzsölik sós agyaggal és fürdés után beolajozzák.⁵⁾ A Kaukaszus kubani tartományában lakó örmények csakis a három első héten fürösztik a gyermeket, azután míg fel nem nő, soha többé.⁶⁾ Az olaj pótolja a vizet és előmozdítja testük tisztaságát.

Az eriváni tartományban lakó örményeknél a bábának egyik fődolga a csecsemő „testét helyre igazítani.“ Ezen helyreigazítást a bába a csecsemőnek tizenötödik életnapjától kezdve 3—4 hétig minden nap egyszer megteszi.

¹⁾ K r e b e l, Volksmedizin verschied. Volkerst. Russlands.

²⁾ Meyersohn, Medic. Zeitung Russlands 1860; 189 l.

³⁾ P l o s s, Das Kind II. 16.

⁴⁾ C a n, Die orientalischen Armenier in der Bukovina, 30 l.

⁵⁾ P l o s s idézett hely, II. 21.

⁶⁾ „Kawkas“ 1879. 62. sz.

Kezével simogatja vállait; huzza, ránczigálja a gyermek végtagjait, a csuklókat ujjaival nyomja, a fejét felfelé húzza, hogy a kisednek majdan hosszú nyaka legyen. Sok helyen a gyermeket lábánál fogják s lefelé hajtott fővel, mint valami ingát néhányszor ide-tova mozgatják. Mindez azért történik, hogy a tagok izmosodjanak, a test általában szépüljön.¹⁾

Örményországban a csecsemőt keresztelésig csakis egyszerű rongyokba burkolják; keresztelese után pedig egy ingecskét és egy mellényforma felöltőt (árdzáluk-nak nevezve) adnak rá. Az ottani örmény néphit szerint valami ruha formát azért nem szabad a csecsemőre adni keresztelese előtt, mivel a gyermek keresztelésig tisztátalan és ha véletlenül kereszteleetlen ilyen ruhadarabban meghalna, azt az embert, ki a gyermekre a ruhát feladta, kimondhatlan szerencsétlenség érné. Ép úgy tilos a gyermeket keresztelese előtt bölcsőbe fektetni.

A Saruró-Daralagesk körül lakó Eriván tartománybeli örmények különös szerkezetű bölcsőt használnak gyermekeik számára, mely az örmény anyák praktikus észjárásának csakis dicséretére válik. Egy körülbelül egy méter hosszú és harmad méter magas és ugyanannyira széles deszkaszekrény fenekével két félkörforma deszkadarabon nyugszik. Ez a voltaképeni bölcső, melynek két végén (a fej és lábánál) két gömbölyű fadarab van megerősítve. Ezen fadarabok tetejére a bölcső hosszában egy pálcza van fektetve, melyre gyöngyöt, kagylót, játékszert kötnek, hogy mulassa magát a kised. A bölcsőben egy jűhszörrel töltött matrác és arra egy kendő van ráborítva; mindkettőnek közepén van egy lyuk, mely egy, a bölcső fenékdeszkájában levő lyuknak megfelel. A gyermek feje és lába alá külön-külön kis párnákat tesznek, úgy, hogy a lyuk felett egy kis mélyedés támadt. Ha a gyermeket a bölcsőbe belefektetik, úgy ezen lyukon keresztül egy fából készült és belől viasszal bevont csövet tesznek, melynek alsó vége a bölcső fenekén megy át, felső vége pedig a gyermek alfeléhez illesztetik. A gyermeket így

---

¹⁾ Ugyanott 300 l.

aztán betakarják és zsinorral lekötik. Ily módon a csecsemőt 3—4 napig is nem kell tisztába tenni vagy csak a bölcsőből ki is emelni, mivel nedvesség nem éri a csecsemőt, és ő mindig tiszta, száraz ágyban fekszik.¹⁾ Ha az anya gyermekét szoptatja, a bölcső fölé alkalmazott pálczára támaszkodván, végzi tápláló kötelességét. Itt fel-
említendő még, hogy az örmény anya hetenként 2—3-szor sóval vegyített cukorporba mártván mutatóujját, azzal gyermekének száját bekeni, nehogy a csecsemő valami szájbetegséget kapjon.²⁾

Az örmény gyermek legelőször életében nem a saját anyja emlőit szopja, hanem előbb három napig idegen nő szoptatja, csak azután adják át édes anyjának. Állítólag a Kuban vidékén lakó örményeknél nem ritka eset, hogy a nagyanya (egy körülbelül 40 éves nő) átveszi az újszülöttet és hogy leányának nyugalma legyen, a gyermeknek oda tartja emlőit, melyekben rövid idő alatt tej képződik, úgy hogy a nagyanya szoptatja unokáit, a nélkül, hogy rövid idővel előbb szült volna.³⁾ A gyermek rendszeren egy évig szopik, s csakis a tiflisi kerületben szokás a gyermeket 3—4 évig szoptatni. Ott is — mint mi nálunk is — az a balhiedelem divik, hogy ez által a gyermek erősödik és az anya nem esik addig teherbe, míg szoptat. A csecstől való elválasztásnál az örmény anya bekeni emlőit nemcsak keserű folyadékkal, hanem az eriváni kerületben kátránnyal, sőt marhatrágyával is.⁴⁾ Az anyatej mellett a gyermeknek már az első hetekben egy pépforma eledelt is adnak, melyet tehéntejből, a „pats“ nevű lisztből, cukorból és az Eleagnon hortense növény gyümölcséből készítenek.⁵⁾ Fájdalom az örmények közt is divik az a szokás, hogy a gyermeket opiummal vagy mákkal altatják el.⁶⁾

Ámbár a szegényebb sorsú örmény nő jó sokáig szoptatja gyermekét, úgy mégis szerfelett igyekszik arra,

¹⁾ „Globus“ 1880. évf. 270 l.

²⁾ Ploss II. 153.

³⁾ Ugyanott II. 156.

⁴⁾ Garril Oganisjan z Kawkas 1879, 58 sz.

⁵⁾ Ploss II. 186; „Globus“ 1880. 16 sz. 254 l.

⁶⁾ Ploss II. 233.

hogy magzata mielőbb lábon álljon és járjon. Erre egy „csèrik“ vagy „cshor“ nevű készüléket használnak. Hogy a gyermek hamar tanuljon lábon állani, úgy a „cserán“ nevű készüléket alkalmazzák. Ez egy háromszögű, kerekeken járó faszekrény, melybe a gyermeket beleállítják. A „csèrik“ vagy „cshor“ pedig egy négyszögletű függőlegesen álló faráma, melynek alsó párkánya két kerékhez van illesztve. Ezen két kerék tengelyének közepéből egy pálcza megy előre, melynek végére szintén egy kerék van alkalmazva. Ezen pálcza kerékkel ellátott végét az említett függőlegesen álló faráma felső párkányával szintén egy pálcza köti össze. A gyermek megfogja kezecskéivel a ráma felső párkányát s az egész készüléket ez által előre tolva, önkénytelenül követi azt. A jelisawetpoli kerületben Kasach környékén lakó örményeknél a „cshor“ még egy más fajtája is van divatban. Egy körülbelül 35 cm. hosszú, a földre vert bothoz egy szintén oly hosszú, vizirányos, mozdítható pálczát kötnek. A gyermek megfogja a vizirányos pálczát és vele együtt a függőleges bot körül foroghat.¹⁾

2. Fejezet. *Hogyan neveli a hazai örmény gyermeket?*

A szülők nagyon szeretik gyermekeiket; azért gyermek-elhajtásról (?) szó sincs az örmények közt. A férfinek kevés szabad ideje van; mert vagy vásárban van, vagy a boltban ül. . . Azon, a család körében eltöltött csekély idejének is egy részét gyermekeinek szenteli. Irigykedve nézi akárhányszor a gyermektelen férfi vagy nő, hogy mily szépen játszik a szomszéd gyermekeivel.

A szeretet kapcsa, mely a gyermeket szüleihez fűzi, a nagy korban sem lazul el. Legtöbb gyermek azt a vagyont, mit szülei nevelésére fordítottak, kölcsön adott pénznek tekinti; azért rászorult öreg szüleinek azt kamatos-kamatjával együtt visszafizeti. De ha a szülők kedvező anyagi helyzetben vannak, csak a tisztelet adójával rojja le a kamatokat.

---

¹⁾ Garril Oganisjanz „Kawkas“ 1879; „Globus“ 1880, 38 köt. — A múlt század első felében még a hazai örmények is használtak ilyen járó-készüléket. Sz. K.

Nagy gondot fordít a szülő arra, hogy gyermeke iskolázatlanul ne maradjon; azért csak egynehány olyan gyermek van a hazában, kik az iskola áldásaiban nem részesültek. Ha nem telik, megvonja magától a kényelmet, de a szükségessel mégis ellátja gyermekeit.

A gyermek megtartja a tizparancsolat negyedik parancsát: de aztán aránylag közülünk sokan is elérik az öregkort. A gyermek a mily mértékben hiszi, hogy azon imádságnak, mit a szülők érte végeznek, fogantja van; annyira fél a szülők átkától. — Szamosújvár város kétszáz éves történetéből a krónikás csak egyetlen egy esetet említ, midőn a háládatlan gonosz fiú nemcsak tetteleg bántalmazta öreg apját, hanem hajánál fogva még kihurczolta az udvarra. Mire az ártatlan öreg csak ennyit mondott: „Dákh háczé phéeh e.“ (Örmény közmondás: „A lány kenyeret csak költsön adták.“ Vagy: A bűn büntetlenül nem marad. Még így is: A milyen mértékkel mérsz, avval fognak neked is mérni). Nemsokára az ő fia (unoka) markolt, a háládatlan fiú (apja) üstökébe és az udvarra ránczigálta. „Elég fiam, ne ránczigálj tovább; én is csak e pontig hurczoltam apámat.“ . . .

XIII. Czikkely.

Hitélet.

1. Fejezet. Az örmény az első keresztény nép.

Ahhoz, mit Monográfiám második kötetében „Vallás és erkölcs“ czím alatt (XII. czikkely 366—374 lap) ide vonatkozólag mondtam, még hozzáadom a következőket:

Az (ázsiai) örmények kisebb része — mondja Eliséé Reclus¹⁾ — a róm. kath. vallást követi, míg a nemzet nagy része — az Euphrat- és Araxes-völgye — hív maradt az ősi keresztény valláshoz. Minden nép közül az örmény nemzet volt az első, mely a kereszténységet felvette. Elvetette az isteneket, de hagyo-

¹⁾ Nouvelle géographie universelle, Par Eliséé Reclus. Tom. VI. l'Asie Russe.

mányait csak lassan-lassan felejtette el. Még most is, úgy mint Zoroaster idejében, ünneplik az isteni tüzet; Ámánor

Keleti örmény: Sáházizján költő (Moszkva).

ünnepén réz-edényben égetik a jöltvő föld adta terményeket, gyümölcsöket, kalászokat, borostyán-ágakat, szőlőgerezdeket. . .

2. Fejezet. Nagyböjt.

Az ázsiai örmény a nagyböjt alatt nemcsak a húseledeltől tartozkodik, hanem még tejneműt sem eszik:

Keleti örmény: Ádámján színművész.

hét hétig tisztán böjtel. A Belső-Áchdában lakók nagyhéten aláírás útján bizonyos összeget gyűjtenek és avval marhát vesznek; ezeket a marhákat leölik és húsvét

vasárnapján mise után a húst magok közt felosztják. (L. „Armenia“ 1891. 318 lap. Szamosújvár város Monográfiája, I. köt. 231 lap).

3. *Fejezet. Kiabálás, illetlen szó, szitkozódás.*

„Ha városi polgár vagy idegen kereskedő, vagy bárki korcsmában elittasodván nagyon kiabálna vagy illetlen szót beszélne, vagy szitkozodnék, — úgy az ilyen 12 magyar frttal büntetessék. A ki csak kiabál, de nem szitkozodik, vagy a ki a vásárban iszik, 6 magyar frt büntetést tartozik fizetni.“ (Vár. lev. Örmény prof. I. köt. 4 lap. 1714 év. 26 pont).

XIV. Czikkely.

Családi élet.

1. *Fejezet. Örmény család Bukovinában.*

A ki valódi szeplőtlen, patriarkhalis családi életet akar tanulmányozni, az telepedjék le egy bukovinai falusi örmény család tűzhelye mellé. Alig hiszem, hogy kultivált nép körében még valahol annyira tiszta erkölcsiség léteznék, mint épp a bukovinai örmény családban. . . Napközben keveset esznek, legfeljebb egy darabka sajtot, vagy füstölt juhhúst („buzseniczá“-nak vagy „pásztrámá“-nak nevezve); de azért estve — valódi keleti szokás szerint — gazdagon terített asztalhoz ülnek. Mértékletesség, szeplőtelenység, vendégszeretet és — becsületesség jellemzik a bukovinai örmény családot. Falúkon még mindig lehet hallani a régi örmény titulációkat: „der“ (úr), „báron“ (úr) és „ámir“ (herceg). Igen, mert ezeknek ősei a kiköltözés előtt otthon (Örményországban) igazán urak voltak. Annak a családnak ősei pedig, melynek unokáit még mai napság is „ámir“ címmel tisztelnek meg, — valóban emirek-hercegek voltak az ősi hazában. A magyarországi ámir-ok címök, rangjok névszóját vezetéknev gyanánt használják és a régi vezetéknev elhagyásával — Ámir-ás-ok-nak nevezik magukat.

2. Fejezet. Örmény család a hazában.

A családban az apa nem élvez nagyobb tiszteletet, mint az anya. Az aggkortól az örmények nem vonják meg az illő tiszteletet.

A férfi és nő rokonai: hájr (apa), májr (anya), báb (nagyapa), mám (nagyanya; régen „áján“-nak hívták, Chárpert-ben most is így nevezik); hopár (horjéghpár atyúlbátya, atyúlöcs, atyabátya vagy atyaöcscse), horkhur (apanéne, apahúg); kheri (anyabátya vagy anyaöcscse), morkhur (anyúlnéne, anyanéne, anyúlhúg, anyahúg); jézná (apánk vagy anyánk nővérenek férje), jèngá (apánk vagy anyánk fivérének neje). A rokonság (*արևուտից*, árénágiczh), sógorság (*հասարակիւն* chénámuthiun) többi fokai: férjének anyja: *սոցեսուր* szgészur (socrus), férjének apja: *սոցեսրար*, szgészrár (socer); nejének anyja: zokáncs; nejének apja: *աներ*, ánér; férjének nővére: *սուլ*, (dal; így nevezi a férj is nejének nővérét) glos, soror marii; férjének fivére: *մարր*, dákhèr; nejének fivére: *աներցաք*, ánérczák; nejének nővére: *թիցին*, thigin; testvérek nejei: *ներ*, nér (connurus, janitria); sógor-férjek: dákhèr; unokatestvérek: ver, unokanővérek: verisoráh.

Az örökbefogadás (dásdákheránkh) nincs szokásban; örökbefogadott gyermek (hokevorti, hokezavág) nem igen van közöttünk.

A férfi nejét idegenek előtt így nevezi: goghágiczh (oldaltárs), lédzágiczh (terühben osztozó társ, segítőtárs, feleség, munkatárs), ámuszin (hitestárs), hárszè (menyasszonyom) . . . ; a nő férjét -- ha ez nincs jelen -- ilyen nevekkel illeti: im déghámárté (ifjú emberem), im Krikori (vortu) hájrè (Gergelyem apja), inkhé (ő), jérigész (férjem).

3. Fejezet. Községi élet Szamosújvártt.

Nem célom ezen fejezet alatt a községi élet minden nyilvánulásáról részletesen szólni, — hanem csak néhány rendeletet, tilalmat, kihágást teszek közzé szó szerint. Ezek a következők:

„Mivel az a parancsolat ezen a városon, hogy a takarodásra lett harangszó után (estvéli „Ave Maria“) az utczákon

lámpás nélkül járni nem szabad, . . . két német pedig a nélkül járt éjféli után; azért ítéltetett, hogy mindketten három-három forintot fizessenek, és minthogy az asszony azonkívül is gyanús személy, a városból takarodjék ki.“ (Vár. lev. 1776. márcz. 29-én vezetett jegyzőkönyv).

„A kéményeket ki kell sepertetni. Az a gazda, kinek házánál tűz ütne ki, vagy kéménye kigyuladna, meg fog büntettetni.“ (Vár. lev. 1800–816. sz.).

Keleti örmények: Mechithárista atyák egyházi díszöltönyben Szt-Lázár-szigetén.

Pipázni nem volt szabad nemcsak az utcán, de még az udvaron sem: „Tapasztaltatván, hogy némely városi polgárok és más személyek is, semmit sem gondolván a több rendbeli tilalmazásokkal, az utcán szélitiben pipáznak: végeztetett, hogy az utczaí pipázás — az eddig volt mód szerint — minden személyes tekintet nélkül, büntetessék meg.“ (Vár. lev. 1800—754. sz.).

„Senki se merészeljen az utczákon pipával jární és dohányozni nagy büntetés terhe alatt.“ (Vár. lev. 1800—816. sz.).

„Szélfúvás alkalmával tartozik minden gazda háza elejébe csöbörben vagy más edényben vizet tenni.“ (Vár. lev. 1800—754. sz.).

Tűz pusztított a városon 1807. szept. 14-én. A Kovrig-és Mezöutcza égett el; azért dobszó útján a következö

Kéleti örmények: Gyermekök kara. Örmény egyh. ünnep Szeqi-Lázár-szigetén.

hirdetés tétetett közzé: „Ezentúl nem leszen szabad senki-
nek az istállóban, ennek hijazatán, a kamarák-
ban és az utczákon — pipázni; a kik ez ellen
hibáznak — minden személyes tekintet nélkül — meg
fognak büntettetni. A várba se szabad pipával bemenni.“
(Vár. lev. 1807—1201 sz.)

„Tapasztaltatván, hogy mind a civilis, mind a katonai
részen levö személyek az utczákon gyalog, lóháton és

szekeren járva, nemkülönben az istállókba, csürökbe és más helyeken is, a hol könnyen támadhat a tűz, a fennálló kemény tilalom ellen szabadon gyakorolják a pipázást: meghagyatik ezennel Kegyelmeteknek, hogy a pipázás tilalma iránt innen kelt rendelést késedelem nélkül újra kihirdetvén, a kikét mégis az ellen cselekedni észrevesznek, minden személyválogatás nélkül, ha nemesek vagy polgárok constitutionalis poenával, ha pedig parasztok testiképpen mindannyiszor, a hányszor afféle cselekedeten érettetnének, megbüntetni, és erre a végre az illető járásbeli tiszteknek szorosán megparancsolni el ne mulasszák, hogy ezen újabb rendelkezésnek pontos teljesítésére mind magok szorgalmatosan vigyázzanak, mind mások által vigyáztatni szoros kötelességöknek lenni ismerjék. Meg levén a főhadí vezérség is mai napon ez iránt találva, hogy az utczákon, istállókban és más veszedelmes helyeken levő pipázást nemcsak a közkatonáknak, hanem az ök tisztjeiknek ujlag keményen tiltsa meg.“ E Regio M. Princ. Trans. Gubernio. Claudiop. die 6 apr. 1815. (Vár. lev. 1815—698 sz.).

A pipázás tiltva van:

„Az utczákon és istállókban pipázni nem szabad. Esténként lámpás nélkül ne járjon senki. Az, ki ezen rendelet ellen vét. ha gazda — pénzzel, ha pedig cseléd ‚corporaliter‘ fog megbüntetteni.“ (Vár. lev. 1804—1334 sz.).

1. A boltokban és a boltok előtt; 2. a mészárszékben és a kis dugjában (bolt, hol szalonnát árultak); 3. az udvaron és istállóban. A gazdák saját házaik előtt pipázhatnak, de másnak háza előtt pipázni nem szabad; 4. az utczákon sem a gazdák, sem a kocsisok nem pipázhatnak; 5. lámpás nélkül — meztelen gyertyával az udvaron vagy istállóban járni tilos; 6. az udvaron tüzet rakni nem szabad (hurut- vagy szilvaizfőzés); 7. a kenyérsütők vigyázzanak, hogy általuk tűz ne támadjon; 8. A gazdák engedjék meg, hogy a kéményseprő a maga idejében sepherhesse meg a kéményeket. Azok, a kik ezen rendeletek ellen véténének, 12 ezüst magyar frttal büntettetnek.“ (Vár. lev. 1827—1336 sz.).

„Szigorúan meghagyatik a strázsáknak, hogy vigyázzanak arra, nehogy valaki, -- idegen helyekről jött és itten lappangó személyeknek szállást adjon vagy őket itten tartozkodni engedje . . . és ha az itten tartozkodók között gyanús embereket találának, azonnal tegyenek jelentést, hogy a további kártételtől félni ne lehessen.“ (Vár. lev. 1803--860 sz.).

Miután a kocsmákban verekedések szoktak történni, elhatároztatott, hogy ezután nyári időben 10, téli időben estvéli 8 órán túl senkinek lámpás nélkül az utczákon járni és ott tartozkodni nem szabad; ide nem érve a városi polgárokat és ezek gyermekeit, a kik a rosszban gyanú alá nem jöhetnek.“ (Vár. lev. 1803--944 sz.).

„A sertés-perzselések nappal és tágas helyeken történjenek; a kiknek tehát szük az udvaruk, a piaczkokon és utczákon perzseljenek, de szorosan vigyázzanak a lángra és szikrákra.“ (Vár. lev. 1803--1220 sz.).

„Szépvízi József és Szépvízi Antal, mivel hamis mértékkel mérték a húst, déltől másnap estvéli harangozásig a fogházban aristommal büntették. (Vár. lev. 1804--498 sz.).

„Mégmérték a tanácsháznál a zsemlék és hiányosaknak találtattak; azért mindkét pék 3--3 frttal büntettetett meg. A büntetéspénz a szegények pénztárába tététt.“ (Vár. lev. 1804--617 sz.).

A lövöldözés az utczákon el volt tiltva. „Mivel Misug Káluszd, Misug Kristóf és társaik a városon pisztolylyal lövöldöztek (a vásárból jöttek haza lóháton) 3--3 forinttal birságoltattak meg. (Vár. lev. 1800--757 sz.)

Senki se merészeljen a városban az utczákon, vagy benn a maga telkén puskát vagy pisztolyt löni. (Vár. lev. 1800--816 sz.).

„A ki akár a farsang utolsó napjaiban, akár máskor is benn a városban, vagy a vár körül lövöldözni bátorodik, -- megbüntettetik, még pedig a városi polgár 12 forinttal, a külső paraszt 12 pálcaütéssel.“ (Vár. lev. 1803--192 sz.).

„A kofák sem gabonát, sem gyümölcsöt — elkobzás terhe alatt — délelőtt 11 óráig nem vehetnek.“ (Vár. lev. 1795. aug. 4-én szerk. jegyzőkönyvből).

Nem szabad a városon kívül az eladó elejébe menni és ott tőle megvenni az eladásra szánt holmit“ (fát, bőrt, élelmiszert. . . Vár. lev. 1783 és 1810 évi jegyzőkönyvből).

„A kártyázás tilos. A ki kártyázik megbüntették.“ (Vár. lev. 1805—230 sz.).

1701 ՆՐԿԵՐԻԻՐԱՄԵԱԿ ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ 1901

„Télen estve 9 óra után az utcákon jární — nem szabad. Eránosz Emánuel feleségét, ki január végén estve 9 órakor járt az utcán (férjét kereste), — el akarta fogni a strázsamester.“ (Vár. lev. 1809—197 sz.).

A férfiak kitiltatnak a fönókból 25 pälczabüntetés alatt; „mert ezen éjszakai találkozás tilalmas cselekedetekre és erkölestelenségre ad alkalmatosságot.“ (Vár. lev. 1815 év 86—101 sz.)

XV. Cikkely.

Népjellem.

1. Fejezet. *Nemzeti vonások, erények és hibák.*

Egy író, ki jól ismeri az örményt, ide vonatkozólag ezeket mondja:

ՔԵՐՈՎԷ ՊՍՅԱՆԵՍՆ

Keleti örmények: Páikánján Kheroupe.

„A népjellem kifejlesztésére nagy hatással vannak a külső természet, származás, életmód, kereset és foglalkozás kö-

rülményei. Az örmény megőrizte teljes épségben testi és lelki sajátságait. Népjellemalakulat: komoly és érdes; kedélyes és nyílt szívé; okosan számító; munkás, vagyonszerző és takarékoskodó hajlamú; megfontolt lassú, de biztos észjárású.

Általában véve szellemi tehetségekkel gazdagon vannak megáldva az örmények. Erre vall a kiváló férfiak nagy száma, melylyel a tudomány és művészetek különféle ágainak munkásai között szerepelnek... Világos tehetséggel tűnik ki, kinél e tehetség okos előrelátással jár együtt. A világos észszel együtt jár a lelkület bizonyos nyájas melege: ezek a legszeretreméltóbbak és legönzellembek. E sajátsággal együtt jár a kitörő életkedv és érzékiség. E kedélyi hangulatból érthető mély vallásos érzületük. Ennek tanújele a sok templom és kápolna. A napi foglalkozások elseje a szentmise hallgatás és záradéka a rózsafüzér-imádkozás. Ezen isteni félelemmel karöltve jár, illetőleg ebből származik az a nagy tisztelet, melyben a papság a nép előtt áll s viszonyt az a nagy hatás, mit a pap a népre gyakorol. Erkölcsös; kevés az örmények között a törvénytelen. Dicsérve említhető még a népjellem jó vonásai közül a nyíltság, becsületesség, megbízhatóság, erős jogérzet és igazságérzet. A házak, nem egy helyt, — még ma is záratlanul állanak. Pénzbeli ügyek és szerződések egyszerű kézadás által intéztetnek el. A munkakedvnek és szerzésnek kívánatos mértéke van meg bennök. Az örmény takarékos, sőt fukar. Az ételben, italban mértékletes. Pálinkaivás nem honos (de — sajnos — utóbbi időben az iszákosság és kártyázás kezd tért foglalni).

A szeretet hazája és szülőföldje iránt — páratlan: (A szamosujvári örmény például önmagát sem szereti jobban — szülővárosánál) hiven ragaszkodik ahhoz... De ha a kereset után való járás kivándorlásra készíti, minden ünnep alkalmával (karácsony, húsvét...) és ha előbb nem, aggkorában mégis visszatér — szülővárosába... (L. Magyarországi örmények ethnographiája I. cikk, 1. fejezet 1—9 lap és 4. fejezet 14—21 lap, III. cikk 30—34. lap, IV. cikk 36—48. lap.

2. Fejezet. Hazafiság.

Az örmények a hazafiságnak példányai... És ezt nem mi: az örmények mondjuk, hanem mondja minden jó polgára e hazának... Azon szép, de igaz nyilatkozatokból, miket tekintélyes, tudós férfiak tettek az örmények hazafiságáról, — legalább is egy vastag füzetet lehetne összeállítani. De mivel ezen fontos tárgyról más helyütt bővebben akarok szólani, itt — kistolóul — csak a tudós Vadnai Károlynak következő szavait idézem:

„Az örmények a legjobb hazafiak. Az örmények derék polgárai e hazának.“ (L. „Armenia“ 1891. évfolyam 213--214. lap.)

3. Fejezet. Fajszeretet.

Az örmény a haza- és a magyarság szeretete mellett szereti a maga fajtát is; mert jól tudja, hogy midőn fajtát szereti: a magyarságot szereti. Ugyanis a honfoglaló ősök között nagyszámmal voltak örmények is és a művelt, gazdag örmény nyelv, mely akkor már elérte volt virágzásának fénykorát, — jelentékeny befolyással volt a magyar nyelv alakulására... Ez az oka, hogy helyes, indokolt felfogásunk szerint, a rossz örmény, nem lehet jó magyar és viszont a legjobb örmény a legjobb magyar. Nagy igazságot mondott tehát Kemény Gábor báró, volt magyar miniszter, midőn így szólott: „Az örmény magyarabb a magyarnál.“

4. Fejezet. Üzleti szellem.

A madarat nem tanítja senki a fészekrakásra... és mégis mesterséges, sőt néha művészi fészket készít: ösztöne a tanítója. A cseh természeténél fogva kedveli a zenét. Az örmény születésénél fogva hajlammal viseltetik a kereskedelem iránt.

A múlt századokban tekintettel voltak a szülők fiaik ezen hajlandóságára és legtöbb fiú-gyermekekből kereskedőt csináltak... És nemcsak ezen kereskedők boldogultak, meggazdagódtak, de emelkedett az ország nemzetgazda-

sági állapota is: emelkedett, gazdagodott, megerősödött az ország is. Sajnos azonban, hogy újabb időben mind inkább eltérnek a régi jó, jövedelmező iránytól... és legtöbb örmény ifjú a tanpályára adja magát: az elégnél is többen tanulnak... És mivel az örmény kiváló észtehetséggel bir, az életben közülök sokan ki is emelkednek. Mai napság az örmények közül kerül ki aránylag a legtöbb hivatalnok; de találkozunk jelentékeny örményekkel más téreken is: vannak köztök tudósok, írók, lapszerkesztők, művészek, törvényszéki birák, táblai birák, országgyűlési képviselők, főispánok... Mindnyájan uri házat tartanak; némelyek el is költik jövedelmüket — mind; de a máséhoz, a közpénztárhoz nem nyulnak: örmény sikkasztól egyetlen egyet sem mutathat fel — hála Istennek — senki... és valamint a megyei és törvényszéki fogházakban, úgy az országos fegyintézetekben sincs egyetlen egy — örmény!

XVI. Cikkely.

Népmulatságok.

1. Fejezet. Farsang Örményországban.

Mindjárt vizkereszt után kezdődnek az év legvigabb napjai; ezen idő alatt tartatnak többnyire a menyekzők¹⁾ is. Tulajdonkép a farsang karácson másodnapján veszi kezdetét és tart hamvazó szeredáig.

Ezt arról is lehet észrevenni, hogy itt-ott, különösen esténként szünetlenül hallszik a zene- és énekhang. Ekkor szoktak a sütők az idő rövidsége ellen panaszkodni, mivel alig győzik a sok „kátá“-t (*κατάρ*) és págháres-ot²⁾ (*παγάρης*) sütni; farsang napjaiban minden örmény háznál ezekkel

¹⁾ Ez azért is történik, mert az örmény egyház nagybőjtől kezdve 14 hétig házassági engedélyt nem ad; aztán valamint a városbelieknek, úgy a falúsiaknak is télen több idejük és alkalmuk van lakodalmakat tartani.

²⁾ Élesztő nélkül sütött tészta, kovásztalan, *ἄζυμος*, azymus, non fermentatus.

kinálják meg először a vendéget. — Ekkor gyakran tartanak a rokonok összejövetelt, és ha egyik vagy másik között meghasonlás uralkodik, úgy kísérletet tesznek, hogy ezek még a nagybőjt előtt kibéküljenek.

Az arczfestés és jelmezbe öltözés sem marad el a farsang napjaiban; de nagy kiterjedést nem szokott ölteni, hanem inkább csak a rokonok szűk körére szorítkozik. A leányok fiúknak és a fiúk leányoknak öltöznek és így látogatnak el a közeli rokonokhoz; egy szót sem szólnak, hogy fel ne ismertessenek, és csak akkor kezdenek beszélni, mikor már felismerték őket. Álarcot nem viselnek, hanem

Örmánián patriarkha.

Keleti örmények:

Abahuni püspök.

arcz-befestés, mesterséges bajusz és szakáll által álozzák magokat.

Megtörténik az is, hogy ezen jelmezeselek közül egyik vagy másik — nemcsak a férfiu, hanem a leány is — ezt az alkalmat arra használja, hogy szíve választottjával egy-két szót váltson — és előtte szívét feltárja. A kedvező alkalom pedig kínálkozik; mert ime alig léptek be a jelmezeselek valamely házba, — már hivatja a házi úr a zenészeket . . . és tánczra perdülnek. Egy-egy jelmezeselek csapat nem áll több, mint 4-5 személyből; rendszeren a testvérek indulnak el együtt, kikhez legfőlebb még egy

jó ismerős csatlakozik, ki érdeklődik valamelyik tagja iránt azon családnak, melyet a jelmezesek meglátogatni akarnak.

Legvigabb húshagyó estéje; e napon korán összegyűlnek a rokon családok a legtekintélyesebb háznál, hogy közösen étkezzenek és együtt töltsék e vig napot. Ezen estve némely háznál a zene sem hiányzik. Tánczolnak, játszanak, énekelnek. Ezen estve mutatják be a magántánczot lejtő fiatal leányok művészetöket, ekkor lehet megtudni azt is, hogy melyik ifjú énekel legszebben; az öregek bölcsesége a társas játékokban mutatkozik. A nap hősei azonban a kis gyermekek; ugyanis a társaság legöregebbje ünnepélyesen kijelenti, hogy a beszélő kisdedeknek szabad ma az atyától (vagy attól, ki a házban legöregebb) bármit is kívánni; ezek ma parancsolnak is.

Mily váratlan és kellemes meglepetés a gyermekekre nézve! Egyik csemegét kér, a másik meg azt mondja: „Szeretném látni, hogy tánczol apám?” Ha valamelyik ügyetlenül tölti be tisztét, a másik imígy figyelmezteti ötet: „Vigyázz, uralmunk nem tart sokáig!”

Új-év estéjén (húshagyó kedden) mire sem figyelnek; azonban úgy éjfél felé pontosan lesik, hogy mikor üt az óra tizenkettőt. Mert ekkor van vége a farsangnak! Most előbb eléneklik az „Árávod luszoh“-t (egyházi ének), azután köszöntik a beállott nagyböjtöt!

Talán a föld kerekiségén egyedül az örmények azok, kik a böjt első napján meglátogatják egymást, hogy: „Snorhávör miédz bász“-t (*շնորհաւոր մեծ սուս*, kegyes nagyböjtöt) kívánjanak egymásnak! (L. „Armenia“ 1888. évfolyam, 89—90 lap).

2. Fejezet. Farsang Szamosújvártt.

Nagy különbséget látunk, ha összehasonlítjuk a régi farsangokat a mostanival. Akkor állandó jó kedv, vigság uralkodott. Akkor kevesebb fáradsággal többet szereztek, a kiadás pedig kevesebb volt; most több fáradsággal kevesebbet szereznek és mégis sok a kiadás. Akkor minden héten volt egy bál a „Fácse-binyé“-ben, vagy a „Hosszúfogadó“-ban. Akkor háziason öltözve ment bálba a leány.

A cseléd utánok vitte az izletes, bő vacsorát. Ott aztán összetették és úgy költötték el, mint egy népes nagy család. Egy családnak a multság csak néhány garasába került; de azért a hamvazó szereda alig látott egy-két pártában maradt leányt, a többi mind férjhez ment. Most vagy olyan költséges ruhát ölt magára a leány, hogy a „tata“ zsebe azt megérzi, vagy — nem megy el a bálba. És mégis. . . Régen a vigság húshagyókedden hágott a tetőpontra. Ebéd után majdnem minden gazda befogatta szekerét, teletömte azt nevetséges, álarczos alakokkal és kihajtatott; 30—40 ilyen multságos szekér robogott egymás után órákon át. Az utczákon, de főleg a piacon hullámozott a nép és gyönyörködött a gyalogjáró „maszk“-ok bohóságában is. A gyermekeket a tánczoló „turkás“ mulattatta, ki csőrével szedte a sűrű krajczárokat. De már elvégezte a „turkás“ ugránczó tánczát, megy a másik ház elejébe, utána cigány zene, a zenét kíséri a feldiszített, kifestett ökör, leghátul a szekér az üres hordóval (ebbe töltötték a fölösleges bort, mit ez az álarczos menet elfogyasztani nem tudott). A „turkás“ közelébe tuduló gyermek-sereget rendszeren a „goczoj“ (a menet egyik kiegészítő álarczos alakja) szokta szétverni a felfujt és zsinegre erősített száraz marhahólyaggal. Ha a menet mézszáros házához ért, itt kinyitották a kapút, behocsátották azt és — megvendégelték. Estefelé mindenki haza ment. Nagy vacsorával zárták be a farsangot. Másnap templomba mentek „hamút venni.“ Aztán minden ember dolga után látott. Egyik kiment a pusztára, másik vásárra, a harmadik vásárolgatta a „bárányhört. . .“ Nem volt több hús és multság — húsvétig.

3. Fejezet. A húshagyó keddi „turkás.“

Nálunk az ázsiai szokások közül három már a múlt századokban elkallódott. . . Ugyanis a jelmezes e hazában már nem tárja fel szívét választottja előtt, a „beszélő kisdetek“-nek pedig nem szabad „bármit is kívánni“ az atyától. Jelmezekbe is még most öltöznek elegen, de az arcfestés már nincs szokásban. . .

Ezen különbségektől eltekintve éppen úgy töltjük el mi is a farsangot, mint keleti testvéreink. (L. ezen czikely 1. fejezetét).

Ezek után általmegyek a húshagyó keddre. . .

. . . Kedden reggel a bámuló nép, a dologtalan cselédek és a gyermeksereg azon irány felé sietnek, honnan a dobszó hallszik: ott van a „turkás.“ Már tánczol. Ném annyira tarka jelmezét nézik, mint inkább két kiálló szarvát, folyton kelepelő facsörét és sajtáságos tánczát. A zenészek huzzák a talpalá-valót. És míg a turkás ropja

Keleti örmény: Ąjdiniān érsek.

és csörével egyre sze-degeti a sűrű krajczá-rokat, a csinosan öltözött „goczoj“ (ez a turkás egyik társa, ki fejére sapkát tesz, aztán bő karú fehér inget, magyar mellényt és lobogós bő gatyát [alúl van meleg ruhája is!] ölt magára) szünetle-nül veregeti száritott disznó-holyagjával, — melynek belsejében le-vő izgó-mozgó török-buza - szemek ijesztő hangot adnak, s mely hólyag hosszú nyélre van erősítve — a gyer-mek- és cselédhátakat, mert távol akarja tar-tani ezeket az akadá-

lyokat a turkás közvetlen közelségétől, hogy ez szabadon lejtessen idétlen tánczát. Azalatt a turkás segédei már betöltötték a szomszédoktól a cilinderüvegekkel begyűjtött bort a taligán levő hordóba. . . . De már alig tudják egy helyt tartani a felczifrázott ökröt, melynek szarvai zöld-ággal és szalagokkal vannak feldiszítve; azért tovább halad a menet egy más házig: elől van a zene, ezután megy a turkás,

mellette a goczój, mögötte viszi két férfiú szarvainál fogva az ökröt, leghátul van a taliga a hordóval (a taligába ló van befogva). A hivatlan kíséret nem marad el; a távozókat újak pótolják. Így megy a turkás házról házra, utcázáról utcázára — napestig. Délben azon mészáros udvarában telepednek meg, ki nekik használatra az ökröt kölcsönözte . . .

A „turkás“ nem örmény mulatság (még a személyzet sem örmény), hanem vándorlás közben valahol külföldön (talán Moldva-Oláhországban, vagy Törökországban) ragadt ez a népmulatság az örményekhez . . . és Szamosújvárt megmaradt a mai napig; de itt is már kiveszöfélben van . . .

Megvan különben ez a népmulatság máshelyütt is: megvan Romániában is. Dr. Moldován Gergely egyetemi tanár egyik dolgozatában („A moldovánok néprajza,“ „Erdélyi Múzeum“ XVIII. kötet 1901. febr. 15. a 88. lapon) ide vonatkozólag ezeket mondja: „Turca. A törökök elleni gyűlölet szülhette ezt a tánczot a régi időkben. Karácsony napján valaki fejére szarvas alakú álarczot tesz, hosszú vászonzsák-félébe buvik, hogy a lábai se látszodjanak ki; hasonlóképen egy másik álarczos, görnyedt alak, az utczákat végig járják, tánczolnak és kurjongatnak“ . . .

Keleti örmény patriarkha.

*

Kedden délután vette kezdetét az örmény népmulatság. Ebéd után befogatott a gazda, feltette szekereire fiait, szomszédjait . . . és kiindult. Az utcán rövid idő alatt összeverődött 30--40 szekér is. Némely szekeren 2—3 álarczos is foglalt helyet. Sorakoztak a szekerek

és egymás után haladva útczáról útczára jártak. Ha valamelyiknek nem tetszett helye, vagy szomszédja, leszállott a szekérről, . . . és felült más szekérré. Mikor haza tértek, már sötét volt. Otthon terített asztalok váraoztak reájuk. A nagy vacsora kinyult akárhány helyütt — éjfélig is. Ekkor megkonditották a nagyharangot; a vendégek elvégezték imájukat, azután — nyugalomra tértek.

De mióta vasútunk van, a kereskedők nem tartanak lovakat . . . és így ez az ártatlan népmulatság is majdnem véglegesen — elmaradt.

4. Fejezet. Jártak-e ősünk a mult századokban -- bálba?

Tudták okos apáink azt, hogy valamint a testnek, úgy a léleknek is szüksége van az -- üdülésre. Azért minden elfoglaltatásuk mellett is szakítottak időt arra, hogy néha-néha üdülhessenek is. Összejöveleteket rendeztek év közben is. A keresztelő alkalmával adott paszitából sokan vettek részt. A menyekzőkre meg volt hiva -- az egész város.

A bálokat a farsang tartama alatt felváltva a „Fácsebinyé“-ben és a „Hosszúfogadó“-ban tartották (Szamosúvjártt). A tanács egy biztost („commissarius“) küldött ki: ez ügyelt fel a rendre. Két-három forintot kapott a cigány és egy forint tiszteletdíjt adtak a biztosnak: ennyibe került egy bál. A zenét és a biztost az előtánczosok fizették úgy, hogy maga a bál az egyes családoknak mibe sem került; mert beléptidíjt nem fizettek, új ruhát nem csináltattak; de söt vacsorára sem költöttek: vitt mindenki hazonnan kosarakkal: kalácsot, sültet, tésztát, csemegét, gyümölcsöt, bort. . . A rokonok, ismerősek, szomszédok összecsapták vacsorájukat. Sokkal különb, jobb és izletesebb vacsorát fogyasztottak akkor, mint milyent kapunk ma — drága pénzért. Az egész társaság néhány nagyobb családdá tömörült össze. . . Jól táncoltak, kedélyesen vigadtak, ettek-ittak, mulatoztak — családiason. Egyformák voltak mindnyájan; nem nézte le egyik a másikat, nem vetette meg, nem szolta meg. De ezek a jó idők eltűntek . . . és a mondott, fölötte jól sikerült, fesztelen báloknak emlékét csak egyes elfakúlt akták őrizték meg. . .

Ezen akták közül néhány érdekes részletet itt szó szerint közre is adok:

A farsangi bál-okért „kamarai taksá“-t kellett fizetni. Egy bál taksája 1 frt. 1799. farsangja alatt a „Hosszú-fogadó“-ban 5 és a „Fácsebinyé“-ben 3 bált tartottak. A nyolcz bálért a királyi pénztárosnak összesen 8 frtot fizettek. (Vár. lev. 1799—708 sz.). Csak a mondott két helyen tartottak nyilvános bálokat. Gorove Kristóf, a volt főbíró indítványára a bálokra felügyelő biztosok rendeltettek ki. A felügyeletért „minden alkalommal“ kapott a „Hosszú-fogadó“ bálbiztosa 1 frt 10 krt, a „Fácsebinyé“ biztosa 30 krt, a hajdúnak (város-szolga) 10—10 krt adtak. „Ha egyebütt is közönséges és pénzes multságok és gyűlések tartatnának, az olyan helyekre is biztost küldjön a főbíró.“ (Vár. lev. 1800—110 sz.).

1801-ben új bálház épült e városon. A bálók elnökei a szónokok (fő-orator és vice-orator) voltak. A „Hosszú-fogadó“ bálbiztosa egy tanácsos volt, ellenben a „Fácsebinyé“-ben a bálbiztosi tisztelet egy közgyűlési tag (centumvir) teljesítette. (Vár. lev. 1801—13 sz.) — A bálók „taksájá“-ból begyűlt (à 1 frt 20 kr.) 1801-ben 34 frt.

Drága volt a táncztanítás: 6 heti tanításért 36 frtot adtak. (Vár. lev. 1806).

Minden bál után tartozott fizetni a vendéglős 1 frt adót, 1 frtot a biztosnak, a dobért a városnak 20 krt, a strázsa-hajdúnak 20 krt. Ezeket a biztos (comissarius) szedte be. (Vár. lev. 1806—404 sz.).

A billiárdháznál tartandó bál belépti díja 30 kr. személyenként, más helyütt 18 kr. (Vár. lev. 1806—1437 sz.).

A „Fehér ló“-nál volt ján. 9-től febr. 26-ig 23 bál és a „Hosszú fogadó“-ban ján. 8-tól febr. 25-ig 15 bál.

Jegyzéke azon napoknak, melyekben a táncz meg van tiltva: Egész nagybőjt és egész advent alatt. Húsvét, pünkösd és karácsony első napján, nagybaldogasszony napján.

Napok „melyeken a közönséges komediák és egyéb productiok meg vannak tiltva:“ Húsvét, karácsony, pünkösd első napján, Urnapján, N.-Baldogasszony, Kisasszony, Gyertyaszentelő napjai előtt való napon, a bőjt utolsó

hetében és az advent három utolsó napjain (22, 23, 24 decz. Vár. lev. 1808--173 sz.).

A 17 frt, mi 1817-ben gyűlt be bál-taksából — a szegények közt osztatott fel.

5. Fejezet. A mostani bálók.

Mivel 1848 óta teljesen bele olvadtunk a magyar társadalomba, tehát bálaink is éppen olyanok, mint a

Keleti örmény: Álisán Leont.

magyarokéi; azért igen alkalmoszerűnek tartom közzétételét annak, mit a magyar bálokról két tekintélyes magyar lapban nem régen olvastam.

Az egyik „Fenn az ernyő, nincsen kas” czím alatt ezeket mondja: „Mullatunk és költekezünk: farsang van.

Társadalmunk igen sok bajának forrása a túlköltekezés. A túlköltekezés nem mai keletű hibája a magyar embernek.

A fényűzés, a vagyonnak fitogtatása, az örökös dinom-dánom régi hibája társadalmunknak. De az ősök fényűzése realisabb alapon nyugodott, mint a mai. Az ősök, az ősnyák diszruhája nemzedékről nemzedékre szállott. A butorzat, a lakások berendezése egyszerű volt és a gazdaságból telt ki minden, a mi a lakomákhoz kellett.

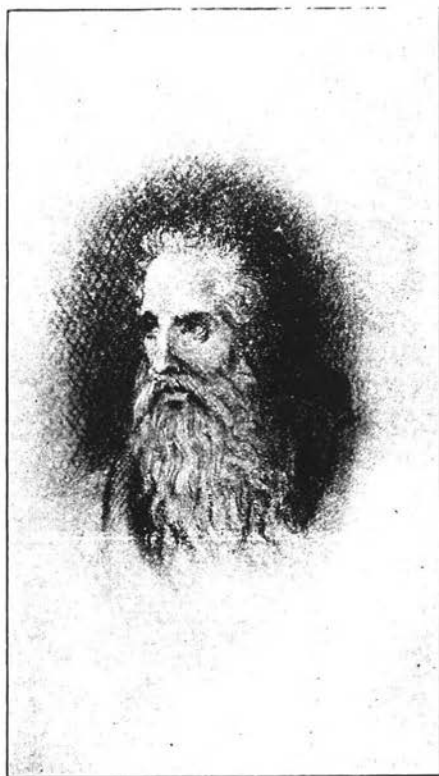
Napjainkban ellenben a fényűzés károsabb fajtája van divatban. Ruha, ékszerek, házak berendezése a változó divat szeszélyeinek van alávetve.

Nem tudunk takarékoskodni Mege-sz-szük, megiszszuk, eltánczoljuk, elmulatjuk, a mink van.

A szórakozás és a mulatás az élet zománca. Nem is ez ellen beszélünk. Nehéz munkában, az élet sok gondja alatt görnyedve,

huzva a kötelességek jármát: szűksége van a testnek is, a léleknek is üdülésre; szűksége van, hogy jó nagyokat huzzon az örömnnek és életkedvnek kútjából.

Az ellen szólalunk fel, hogy szorakozásaink költségesek legyenek. Hogy az ablakon dobjuk ki a pénzt néhány óra röpke örömeért. Az oktalan fényűzést panaszoljuk fel, a melyet bálba menő leányaink és asszonyaink kifejtnek.

Մ. ԽՈՐԵՆԱՅԻ

Keleti örmény: Chorenei Mózes.

A méregdrága báli öltözéket, a melyben egyetlen báli éjszakát tánczolnak végig. Egyszerűbben is lehetne jól mulatni. Sőt talán jobban. Mert akkor nem leskelődne ránk a báli termék zugában a sötét gond, hogy mi módon heverjük ki anyagilag a mai estét?

Az élet egyszerű, tiszta örömei tárva vannak minden fogékonylelkű ember előtt. Csak érteni kell hozzá, hogy ne azért szórakozzunk, hogy pazarolhassunk. A régi példát ajánljuk az új generációnak. A házi összejöveteleket. A bálban pedig egyszerű, csinos öltözéket; mert a fiatalság szépsége drága keret nélkül is érvényesül s mert a drága viganókban tánczoló leányokból válnak az elégedetlen vagy a pazarló asszonyok.“ („Magyar Nemzet“ 1900. ján. 17. 16. sz.).

A másik lap „Farsang“ című vezércikkében ezeket olvassuk: „Az ifjúság nem tánczol többé idealizmusból, s a leányok többé nem a gráciákat képviselik, hanem a hozományt. Hajdan a farsang a társadalom élénkségét jelentette: ma csak egyes társaságokat képvisel. Hajdan a farsang egyesítette az összes magyar társadalmat: ma a tánczoló társaságok sem vegyülnek egymással többé. Hajdan a farsang jogczím volt az ismerkedésre: ma ürügy a költsönös ignorálásra. Hajdan mosolyogva néztek egymásra az idegenek is, ha a bálteremben összejöttek: ma farkas-szemet néznek egymással olyanok is, kik jól ismerik egymást, csakhogy nincsenek egymásnak bemutatva.

Ellenben a milyen általános a szegénység, olyan általános a feszítés és hivalkodás éppen a farsang alatt. Mindenki többnek akar látszani, mint a mi és ha le is tűnt a régi farsangok divatja, a mai is elég arra, hogy családot tönkre tegyen. Mert az egyszerűség és őszinteség kiveszett az emberekből. A versenygés szenvedélye elfojt minden gondolkodást. . .

S igazán melancholikus lesz az ember, ha hallja, hogy mik is voltak a bállok hajdan, akkor még, midőn a magyar társadalom tele volt kölcsönös becsüléssel és szeretettel. . . Ma akármilyen meleg is a bálterem temperaturája, fázik, a ki oda belép s megüti az a fagyos hidegség s tartozkodás, mely minden szemből kiárad.

Gúnyos pillantások, szárkasztikus mosoly, blazirt szemlélet, — ezek az uralkodó vonások egy mai nagy bál arczatán. Senki sem biztos, hogy nem szólják-e meg? Senki sem biztos, hogy nem röpködnek-e csipős megjegyzések a háta mögött? — Megbánja legtöbbször, hogy odament.

S a modor is milyen más! Az ifjúság úgy tekinti a tánczot ma, mint valami kegyet, melyet úgy oszt, mint az uralkodó az ordót. Nem az ifjú van kitüntetve az által, hogy a nő elfogadja, hanem a nőnek kell kitüntetve éreznie magát, ha felhívásra méltattatik. Az ifjúsághoz kellő udvariasság és szerénység eltűnt s helyét a bizalmaskodásnak sokszor legilletlenebb, de mindig legizléstelenebb tonusa foglalja el. És védekeznek ez ellen a nők? Dehogyan védekeznek... („Pesti Napló“ 1902. ötödik szám, ján. 5).

6. Fejezet. Játékok.

Mivel ahhoz a kimerítő cikkhez, mit más helyütt „Játékok“ czime alatt (L. „Szamosújvár város Monografiája“ III. köt. 266—272 lap) a játékról már közreadtam, semmi hozzáadnivalóm nincs, itt csak felemlíteni akartam azt, hogy a játékokról már szólottam — részletesen.

A hosszú téli estéket apáink élményeiknek, melyekben a kereskedői élet bővelkedik, vagy érdekes keleti örmény mesék elbeszélésével töltötték... Most legtöbbször férfiú a téli estvéket a kártya-asztal mellett tölti... A kártya játék újabb időben mindjobban terjed.

XVII. Czikkely.

Népelet.

1. Fejezet. A Mithra-áldozat maradványai.

Jelmondat. Az örmények, kik az egész világon el vannak szóródva, mindenütt a művelt osztályhoz tartoznak. Nasreddin sah (L. „Armenia“ IV. köt. 32 lap).

Az élet fontosabb körülményei között a nap felé tekintenek (az ázsiai nem-egyesült örmények), mintha ettől kérnének erőt; a jegyesek arcukat a nap felé fordítják,

hogy e legyen szeretetök tanúja.¹⁾ Nagy ünnepek alkalmával fa-ágakat visznek áldozatul a templomba²⁾ és a czinterembe virág-koszorúzza bikákat és kosokat³⁾; ezeket aztán imádság és énekszó mellett vágják le. Világos, hogy ez a Mithra-áldozata, mely e régi szokást örökül hagyta...

2. Fejezet. A „dároni“ népeletről.

A dároni (Dáron Örményország egyik tartománya) örmény télen tartja a menyegzőt; mert az év másik három szakában mezei munkával van elfoglalva. A menyegzői ünnepély a gazdagoknál 7, de a szegényebb sorsúaknál 3—4 napig tart. Ha a helység előljárója, vagy valamely előkelő egyéniség halt meg, tekintettel a család gyászára, csendes menyegzőt (zene nélkül) tart a helység; vagy alkalmas ajándékokkal a gyászoló családhoz mennek, azt kivetkőztetik a gyászból és csak azután tesznek előkészületeket a menyegzőre. — A farsang náluk nem húshagyó kedden, hanem vasárnap estve zárul be. A nagyobbjt

¹⁾ Cirbied, Mémoire de la Société des antiquaires de France. Tom. II. 1820. — Bodenstedt, Die Völker der Kaukasus. — Moritz Wagner, Reise nach dem Ararat.

²⁾ A szamosújvári örmények még mai napság is visznek „nagy ünnepek alkalmával“ (Úrnap, Világosító-Szent-Gergely napja, a templom felszentelésének évfordulója . . .) fa-ágakat a templomba, és diszitik fel a templom körzetét ilyen ágakkal. De azért ezzel az ártatlan szokással, mit apáinktól örököltünk, nem Mithrát, miről a népnek fogalma sincsen, tiszteljük, hanem az igaz Istent, a teljes Szent-Háromságot, kinek tiszteletére épült fölséges templomunk . . . De itt talán valaki azt kérdezhetné, hogy miképpen történhetett az, hogy a világ legelső katolikus népénél: az örménynél még ma is fennálljon egy olyan szokás, mely a pogányságra emlékeztet? Mire én: Azért, hogy az átmenet a pogányságból a kereszténységbe könnyebben megtörténhessék, a kath. egyház mélyreható, előrelátó bölcsessége meghagyta és így el nem törölte azokat az ártatlan szokásokat, melyekhez már hozzá volt szokva a nép, de a melyek mi kárt sem okozhattak a kath. egyháznak („et adesso, et abesse potest“). Így hagyta meg a kath. egyház a fa-ággal való templomdiszítés mellett a teinetések alkalmával használatos két pogány szokást is: egyik az égő fáklya és a másik a néhány darab rög, melyeket a halott koporsójára vetünk . . .

³⁾ N. von Seidlitz, Mittheilungen von Petermann 1880. — Notes manuscrites.

első napja, „egér-hétfő“-nek neveztetik. E napon nagy sürgés-forgás uralkodik mindenütt; kimossák összes edényeiket, kitakarítják a lakást. Most felmegy egy gyermek a ház lapos fedelére és két lapos követ egymáshoz dörzsölve így szól: „Örlök, örlök, mit öröljek?“ Mire az alatt

levők egyike ezt mondja: „Öröld meg az egeret, a nyüvet, békát (*qnnw*), teknősbékát (*qphuw*), kigyót, skorpiót, farkas fogat, medve talpot stb.“ Szóval azt, mi vetéseiknek és barmaiknak ártalmas. Nagyböjtben naponként háromszor mennek templomba húsvétig. Farsang utolsó napján tojással zárják be a vacsorát; húsvét reggelén először piros tojást esznek. Azalatt a „jértikh“-ből (nyílás, mely a földalatti lakásba világgosságot vezet) lassanként leereszkedik az „orodsbeg“; ez egy hagyma, mely hét szál tyuktollal van feldiszitve; minden hét végén levesznek róla egy-egy

szál tollat. Az apró népség nagyon fél ezen „orodsbeg“-től, mert azt hiszi, hogy ez látja minden tetteket; azért igen jól viselik magukat. — Táracsicsák-ban is divik ez a népszokás. Itt a nagyböjt első napján (hétfő) e hármat csinálják a vénasszonyok: 1. Mihelyt hazajött a templomból,

Örményország apostolai (ablakfestmények):
Bertalan, VII.-Szt-Gergely.

megparancsolja menyei vagy leányai egyikének, hogy hozzon egy hagymát és 7 tollat; a szokásos „ákládiz“-ot készítik. Ezt a szobába nyúló nyílt kéménybe (*սրբիկ*) akasztják. Most elmondom, hogy mi ezen „ákládiz“ jelentősége. A 7 toll közül 3 fehér és 4 fekete. A hét toll a nagybőjt hét hetét jelenti, melyekből hetenként egyet-egyet lehajtva tudtára adják a gyermekeiknek, hogy hány hét telt el a bőjtből. A 3 fehér toll, a 3 téli, és a 4 fekete, a 4 tavaszi hetet jelenti. Ha az eső vagy hó megnedvesítette a hagymát és kiczikázik, — akkor azt mondják: termékeny, bő esztendőnk lesz; ellenkező esetben száraz, terméketlen lesz az év. Ha a gyermek megunta a bőjtöt, akkor az anya avval ijeszti azt, hogy a toll repül és megvakítja a szemét — és a gyermek csak tovább bőjtöl. 2. Csinálnak hintát, mely a két, de egyenlőtlen karú emeltyűhöz hasonlít. Ráül előbb a menyasszony és vőlegény (király), azután a leányok, asszonyok, végre a férfiak. Arról, ki a hintát lenyomja, azt mondják: megszabadul bűneitől . . .

3. *Fejezet. A falúsi (ázsiai) örmény kötelességei. (Örményországi élet).*

Az a kötelesség, mely a falúsi örmény eszét egészen elfoglalja, szívét megindítja: az imádság. Mikor dologhoz lát, vagy megszünik a munkától, mikor eszik vagy iszik, mikor álomra hajtja fejét vagy felébred: mindig imádkozik. Hanem hajnal hasadta előtt nézd meg az imádkozó falúsi örmény nőt — a templomban! Háza ajtaja mellett, az utczán a csupasz földre térdel le a falúsi nő; kezeit fel emeli, szívében tűz, szemében könny és ajkain e suttagó édes hangok: Uram irgalmazz . . .

A falúsiak szoros kötelességüknek tartják a gyakori templomba-menetelt. Az egyháznak és a szenteknek visznek tömjént, viasz-gyertyát és olajat. Ellátogatnak a falúban vagy a közelségben levő szenthelyekhez is, melyeknek ajándékba tömjént, viasz-gyertyát és majorságot visznek. De ha a szenthelyek a zárdától távol esnek, úgy búcsúra mennek oda, hol a szegények között oszszak fel a magukkal vitt juhot, ökröt vagy bivalt (mádágh).

Szigorúan megtartják a falúsiak Szent-Szárkisz böjt-napjait minden héten; sokan napjában csak egyszer esznek: kenyeret; vannak olyanok is, kik két-három napig böjtölnek: csak kenyérrel. Hasonlót tesznek nagy-böjtben is. A gyermekek és leányok legszivesebb kötelességeket akkor teljesítenek, midőn a Mennybemenetel és Úrszine-változás előtt való napot böjtöléssel töltik. Sokan Szent-Gárábéd ezen böjtjét 7 éven át egymásután megtartják.

Ha gyermek születik a háznál, a falúsi ajándékot (*δ'ουλομμυριον*, dzênéládurkh) ad a kerületi zárdáknak. Keresztelés- és gyóntatás alkalmával pedig a pap (*στ.π.ζουγ*, Der-Hájr) kap ajándékot. Menyegzőkor mind a völegény, mind a menyasszony házánál pénzt adnak az eskető pap-, kántor- és előljárónak.

Mikor valamelyik megbetegszik, elhívják a papot (Derder, *στ.π.ου.π* = Úr-úr), hogy imádkozzék a beteg ágyánál. Ha az orvoságok mit sem használnak, különféle fogadásokat tesznek egyik vagy másik szentnek; ha terhes a betegség: kenyeret, veszélyes betegség idején juh- és marhahúst osztogatnak a szegények között.

Temetési illetéket is kap a pap és kántor; évenként ötször szenteltetik be az elhunyt sírját, mikor valamint a pap, úgy a kántor szentelési díjat kap. Azon nap, midőn az elhalt lelke nyugalmaért misét mondatnak, nemcsak pénzt osztogatnak, hanem „lelkilakomat“ (*ἐπιψυχισμός*, hokédsás) is adnak, melyben részesül a falú apraja-nagyja. Minden halálozás alkalmával a szerzetházak is kapnak valamit — és ezt „lelkirészlet“-nek (*ἐπιψυχισμός*, hokepázzsin) nevezik.

A falúsinak még olyan kötelességei is vannak, melyekkel saját házának tartozik. Évenként kétszer szenteltetik meg házaikat, melyért szentelési díj illeti a papot és kántort; a karácsonyi házszenelés alkalmával almát, húsvétkor tojást és nagyböjtben kenyeret adnak (*τοῖς πτωχοῖς τῆς γῆς* jognágán háczh). Ha kutya vagy macska nyult edényeikhez, vagy egér hullott azokba, azonnal megszenteltetik azokat; a pap fáradsága akkor sem marad fizetetlenül. Minden szombaton tömjént vesz elő az asszony, házát, vagyonát megszenteli és megáldja halottját.

A falúsi örménynek ezen kötelességek teljesítése közben az a szándéka, hogy Isten ezen a földön neki hosszú életet, az égben pedig boldogságot adjon; a szenteket arra kéri, hogy itt teljesítsék kívánságaikat, a mennyben pedig legyenek pártfogóik. A mi falúsi testvéreink élni akarnak mind ezen, mind a másvilágon — és gondoskodnak is különböző kötelességek teljesítése által az élet eszközeiről.

Ezeken az önkényt vállalt kötelességeken kívül, vannak még parancsolt kötelességek, melyek kiszívják a falúsinak anyagi erejét: a család férfi tagjaiért „nufusz“-t¹⁾ fizetnek, a juhért „ághnám“-ot,²⁾ a földbirtokért „emlák“-ot³⁾ stb.

A falúsi örmény fáradsága gyümölcsét vagy a szérűben, vagy a házban osztja ki; azt „gálemádz“-nak és ezt irgalmasságnak⁴⁾ nevezi. Nincs olyan szökevény (deserteur, *түрпүтү* inkhneg) vagy ismeretlen ember, kinek ételt-italt ne adna az örmény.

Falúsi testvéreinknek vannak kötelességeik, melyek a születésre, életre és halálra vonatkoznak — és ezek irányában majd semmi jogban nem részesülnek.

4. Fejezet. A váni örmények életéből.

A váni örmény, legyen az nő vagy férfi, öreg vagy ifjú, — vasárnaponként el nem marad a miséről. A város 9 temploma úgy megtelik hívőkkel, hogy azokban álló helyet sem lehet találni. Ájtatosan imádkoznak vagy énekelnek.

Az asszony vasárnapokon vagy az ablakon néz ki, vagy a fedélzetről⁵⁾ a szomszédnével beszélget, vagy a kertbe megy és ott tölti szabad idejét.

¹⁾ Nufusz arab szó, jelentése: személyek, lelkek, örményül: vokikh, ánczhinkh.

²⁾ Ághnám arab szó, jelentése: juhok, örményül *ռշխարհ օւշխարհ*.

³⁾ Emlák arab szó, jelentése: földbirtokok, örményül *լուսնայ ցալուածք*.

⁴⁾ *ողորմութիւն, զլէւսօօրն*, alamizna.

⁵⁾ A házak fedele lapos; fel lehet ide menni.

Az örmény vasárnap nem nyit boltot; az asszony nem dolgozik, a kézműves szerszámot nem vesz kezébe.

Csak egy korcsoma van Vánban; ezt is csak a titkon ivó törökök látogatják. Minden örménynek van bora, itala a háznál. A vasárnap délutánját, néhány társával együtt, kertjében tölti el az örmény énekelve, vagy nemzeti dalokat dalolva.

Hétfőn mindenki munkája után lát; otthon csak az asszonyok és a gyermekek maradnak. Meleg, főtt étellel élnek. Az ebéd hallal vagy sajttal kezdődik. A bor soha sem hiányzik az asztalról. Ebéd előtt a gyermek fennhangon elmondja a „Mi Atyánk“-ot és a „Dsáságészczhuk“-ot¹⁾ és étel után a „Liu-thiun“-t.¹⁾ Ebéd után azok, kik dohányozni szoktak, nergilere gyujtanak, a gyermekek kimennek az utcára vagy a kertbe; az asszonyok előbb elszedik az asztalt, aztán a kertbe mennek, hol a szomszédasszonynyal elbeszélnek az időt; a férfiak pedig vagy a rétre, vagy a szőlőbe sétálnak ki.

Keleti örmény: Nálbánteáncz, a költő.

Ilyen a váni örmény vasárnapi élete. Estve haza mennek . . . és korán lefekszenek. Mindennap reggel 4—5 órakor megkondul a templom hívó harangja; az egyházi (zsámgozs) folytonosan veri a kalapáccsal a nyakába illesztett deszkadarabot. Utczáról-utczára jár; megáll minden

¹⁾ Asztali imádság.

örmény ház ajtaja előtt, kalapáccsal megüti azt háromszor, aztán így szól: „Ájtatos nép, tessék templomba jönni!“

Alig kopogtatott az egyházi az ajtón, benn a házban már elkezdődik a sürgés-mozgás; mindenki felébredt és készülnek templomba menni. Az utczák megnépesednek. De megszűnik a járás-kelés az utczákon; mert mindenki már a templomban van. Elkezdődik az istentisztelet. Ha hallanád szives olvasó a szebbnél-szebb énekeket, melyeknek összhangja a templom falain túl is kihallszik, azt mondanád: „Bizony lélekemelő itt az istentisztelet.“

5. Fejezet. A keleti örmények társas-életéből.

Nem örömet vesznek részt az örmények — mondja Cselingárián Jakab — azokból a mulatságokból, melyek alkalmatlan időben tartatnak; de szigorúan megtartják az egyházi és nemzeti ünnepélyeket. Tartanak családi ünnepélyeket és lakomákat is, ha ezekre alkalom kínálkozik. Az örvendetes családi események, — a rokon, ismerős vagy valamely kiváló egyéniség eljövetele — szokták rendesen ezeket az alkalmakat nyújtani. Ekkor a lakomákat vagyis családi ünnepélyeket felváltva sorban tartják; ezek az ünnepélyek el nem maradhatnak; és ha azok megtartását itt-ott az anyagi körülmények meg nem engednék: adóságot csinálnak és még sem maradnak el azok.

A házi tanács állapítja meg az ünnepély idejét és a meghívandó vendégek számát. A meghívás rendesen meghívó által történik, a meghívó-jegyeket a családátya saját kezüleg írja; de meghívhatja a vendégeket a családanya is, ki erre egy öreg szolgálót használ fel. A meghívás ismételt el nem fogadását nemcsak rossz néven veszik, de sőt sértésnek tartják.

Ha vannak a háznál zenészek is, akkor a kiválóbb vendégek elejébe zeneszóval mennek; a családátya vagy a családanya vezeti be az ilyent a házba és korához képest jelöli ki számára az öt megillető helyet. A pap és papné ¹⁾ foglalja el mindig az első helyet.

---

¹⁾ Keleten nősek az örmény papok.

Mihelyt összegyűltek a vendégek, — ételt-italt hordanak körül; a nőket édes itallal és gyümölcs-befőttel kínálják. Ez az igazi örmény különlegesség Örményországban egy háznál sem hiányozhatik. Ezután kávé vagy theát hoznak süteménnyel (kátá). Most hoz a háziasszony a hiányzó vendégek — így nevezi a honn maradt gyermekeket — számára is valamit: ez a mázá, mi befőtt- és gyümölcsből áll. A gyermekek tudják, hogy a mázából nekik is hoznak, azért türelmetlenül várják a szülők hazajövetelét. Míg a lakoma tart, a cselédség nem is mutatkozik, mert a család ifjú tagjai végzik a szolgálatot. Az örmény vendéglátóság értelmében senki sem teheti azt, hogy a kinalást el ne fogadja. És ha ezt valaki csupa udvariasságból mégis megtenné, akkor a vendéglátó háziúr, vagy az ügyes háziasszony addig nem tágítanak, míg bár meg nem ízlelte ételüket, italukat.

A leányok csak citromlevet vagy „sárbát“-ot (czukrosviz) isznak; ellenben az asszonyok a többi italokat is (bor, thea, kávé) megkóstolják. Különb a férfiak sem szeretik nagyon az italt; ez az oka, hogy egész Örményországban alig lehet néhányat találni, kik az iszákosság szenvedélyének hódolnának.

Az örmények legkedvesebb itala a bor. A zamatos „náhicseván“-i bor mellett gyakran eléneklí az örmény, Pátkánián „Hájocz kini“ (Az örmények bora) című dalát, melynek egyik vers-szaka következő:

<i>Այս քերթն է Հայոց երկրին,</i>	<i>Ájz pérkén e Hájocz jérgrin,</i>
<i>Հայաստանս անկած նոլն,</i>	<i>Hájászdán dêngádz Noen,</i>
<i>Ամա՛ս երկնային գինին</i>	<i>Ánmáh jérgnájín kinin</i>
<i>Խմո՛ց, երբ նա իջաւ Սարկն:</i>	<i>Chéméc, jérp ná icsáv Száren.</i>

Magyarul: Ez az örmény talaj terménye; Noe ültetett Örményországban szőlőt. Az ég áldotta borból ivott ő, miután lejött a hegyről (Ararát).¹⁾

¹⁾ A legenda azt tartja, hogy Noe, midőn a bárkából kijött, az Ararát tövénél telepedett le; e helyet *Նախիջնուսն*-nak (Náhicseván) nevezte el, mely örmény szó első kiszállás-t, első állomás-t (prima descensio) jelent. E város, mely még ma is fennáll, most is Náchicseván nevet visel.

Orosz-Örményországba behozták az oroszok a pálinkát is; ezt a paraszt-italt — vallásuk tilalma daczára — még a mohamedánok is édelik.

Sorban isznak az örmények; elkezdi a legöregebb. Az örmény is elmondhatja a magyarral, hogy: „Ez a pohár rendre jár;“ mert sok vidéken még most is ugynevezett családi poharat tartanak, mit őseiktől örököltek. Megtöltik borral; rendre veszi minden jelenlévő kezébe a poharat; mindenki mond egy rövid felköszöntőt és — azután iszik.

Míg az asztalt felterítik, az öregek beszélgetéssel töltik az időt, az ifjak pedig a mellékszobában vagy játszanak, vagy tánczolnak. Imával kezdik és imával végzik az étkezést. Az imát vagy a pap, vagy a társaság legöregebb tagja mondja; szűk családi körben a kis gyermek. Mielőtt leültek volna, egyet maguk közül asztalrendezőnek tesznek; ettől kér engedélyt az, ki felköszöntőt akar mondani. A zenészek azt a személyt, kiért poharat üritettek, zene által kísért alkalmas dallal üdvözlik. A lakoma alatt néha az „ásugh“ (regős, igricz) rögtönözött költeményeket is eldalol.

Néha a búcsújárás is mulatsággal van összekötve. Ájtatosság után vagy tánczolnak, vagy népmulatságot tartanak. Ilyenkor nem igen szokott elmaradni a „dsileth“ nevű tornajáték. Ekkor láttatják magukat a legjobb lovagló ifjak is.

6. Fejezet. Keleti hangszerek és táncz.

Legszokásosabb Török-Örményországban a pásztorsíp. Menyegző alkalmával Vászpurágán (örmény tartományfalvaiban kis trombitát (zurná), a városokban sípot, mely a mi flotánkhoz, vagy a perzsa nej-hez hasonlít, tuf-ot és khemencshét használnak (híres hangszerek). Erzerumban használatban van a csuthág, mi olyan, mint a mi hegedünk: rendesen felfelé tartják; a szánthur és gánon. A szánthur majdnem olyan, mint a mi czimbalmunk, ellenben a gánon alsó lapja bőr, melyre úgy vannak a bélhurok erősítve, mint a hegedün. („Armenia“ 1891. évf. 95. lap).

Hogy a keleti, nevezetesen a kaukázusi örmények által tánczolt lesghinka és a magyar csárdás meny-

nyire hasonlít egymáshoz, az könnyen kivehető az előbbinek eme rövid leírásából: a lány szemeit szeliden lesütve, karjait a csipőre tüzi; egyszerre csak hullámszerűen engedi el karjait s a szembe álló tánczosától könnyedén elszökik. Ez most szintén megindul s eléje siet tánczosnőjének, de egymás mellett mindketten elsiklanak. Folyvást így keríngenek aztán apró körökben ismételt találkozásokkal és kitérésekkel („Armenia“ 1888. évfolyam 317. lap).

7. Fejezet. Hazai örmények (Zene, dal, ének, színészet).

Keleti örmény: Krimiańi katolikosz.

Lehet, hogy hoztak szüleink magukkal nemzeti tánczot, de az annyira feledékenységbe ment, hogy most még nevére sem emlékszünk. Az örmény már a mult század óta csak magyar tánczot lejt: kitünően ropja a csárdást.

A zenét, éneket, dalt fölülte kedveli — az örmény. Majdnem minden háznál volt valami hangszer; sokan használták a hárfát, pengedüt (gitár). Egy-egy asszony igen szép darabokat játszott dorbomb-bal. Most inkább a zongora, hegedű van elterjedve.

Kevés nép szereti az egyházi éneket annyira, mint az örmény. Szépek a nyugati egyház énekei; de a ki magasztos, lélekemelő, keleti dallamot akar itt Nyugaton hallani, menjen örmény templomba: szebb énekeket sehol sem fog hallani. A mi templomainkban nem a kántor énekel — egyedül: itt a nép is énekel; énekel a nagy és kicsiny, öreg és ifjú, férfi és asszony. Nagyon sok egyházi énekeink vannak, meiyeknek legnagyobb részét buzgó apáink itt e hazában szerkesztették. A Szamosújvárt használatos egyházi énekek le vannak téve hangjegyekre. A költői ihletéssel irt főséges „sárágán“-okat Európában csak örmény temp-

lomokban éneklük. A szamosújvári egyházi énekek egy-negyedét a lángeszű Gábrus Zachar szerzette; ugyanezen páratlan tanár gyűjtötte össze azokat négy vaskos kötetbe. Nehány szép éneket dallamaikkal együtt „Örmény egyházi énekek“ című cikkelyben hátrább közre is adok.

Útban vagy munka közben is inkább énekel, mint dalol az örmény. — Mióta kiköltözött az ősi hazából, mindenütt kín és üldözés volt osztályrésze (csak egyedül e hazában lelte fel a keresett csendes nyugalmat); azért nem igen volt kedve dalolni, hanem éneken a Mindenhatóhoz emelkedett fel és Tőle kért oltalmat, segedelmet... Ez a magyarázata annak, hogy míg a hivatottak egyre készítették a szebbnél-szebb egyházi énekeket, addig alig gyártott egy-egy „sirva-vigadó“ középtehetség egy gyöngé dalt. Nagyon gyakran énekeltek: azért meg is maradtak az egyházi énekek; de ritkán daloltak: s így a kevés számú dalok legnagyobb része feledékenységbe ment. Csak egynehány maradt fenn, ezeknek is dallama szomorú. Az ide vonatkozó összes anyagot, a megmentett egy-két dallammal együtt hátrább a „Örmény népdalok“ című cikkely alatt találja a szives olvasó.

Az egész hazában alig egy-kettő tud még örmény dalt, a többi ajk — kivétel nélkül — mind magyar dalt zeng . . .

Itt közre is adok egy erdélyrészi örmény tájnyelven írott újévi, alkalmi verszetet, melyet a mult század első felének derekán (az 1836-iki újév napjára) a szamosújvári népiskola egykori érdemes tanára, a „Szózat“ és „Hymnus“ örmény műfordítója, a tudós és költői szellemű Gábrus Zakhariás írt. Ezen eredeti magyar-örmény énekből, mely tizenkét vers-szakból áll, itt csak három vers-szakot adok közre (jobbról a magyar prózai fordítás látható). Tárgyát az örmény konyhaművészet egyik legismertebb czukrászati remeke, az újév napjára készítettetni szokott, ugynevezett „dáláuzi“ megéneklése képezi. Az ének dallamát apáink magukkal hozták e hazába, s e dallam szerint — melynek szerzője különben ismeretlen, — szokták az örmények énekelni az „Ov thev ánkám ánden thárthe“ kezdetű dalt is. Maga a „dáláuzi“ szó erdély-

részi tájszó; Keleten nincs használatban. — A dáláuzi nevű örmény csemege alkatrészei rendszerint: vagdalt dió és méz, esetleg mák is, s a négyszögű vagy kerek alakban összeállított készítmények fölött különböző színű apró czukorkák, esetleg újévi ajándéknak szánt ezüst huszasok vagy tallérok díszlenek. E bevezetés után álljanak itt mutatványul a szóbanlevő újévi versezet első és a két utolsó vers-szakai:

Örményül:

Magyarul (prózában).

Dáláuzi, dáláuzi!
Khághczrên isz tun zudrê mezi;
Pájcz ájszovê incsh gánisz?
Zperênnerész gi cháphisz . . .

Dáláuzi, dáláuzi!
Édes vagy te mindig nekünk;
De evvel mit csinálsz?
A szánkat csalód . . .

Ov márt! álesz Zásztvász chêntre,
Or Ná khezig háduczháne
Szurp snorháczhê mecsh méghré,
Or dáríd éláh khághczhrê.

Oh ember tehát az Istent kérjed,
Hogy adjon Az neked
Szent kegyelmében mézet,
Hogy éved legyen édes.

Szeb eshárnusz éz'eghuthiunê,
Voesh eshi czhávisz ézdêrdumê;
Vászên Ásztudzo szirun
Hámpirisz zájna szirov tun.

Számba ne vegyed a keserűséget,
S ne fájlald a szomorúságot;
Hanem Isten kedveért
Szívesen eltűrjed azt.

Nincs ugyan állandó színházunk, de azért nagyon pártolja az örmény a magyar színészetet. Mindazon vándor színtársulatok, melyek örmény helységeken megfordultak, úgy nyilatkoztak, hogy a műpártolásban páratlan — az örmény. Simay Kristóf, Gorove László szamosújvári örmények voltak. Az első magyar színtársulatot örmények alapították.¹⁾ Korbuly Bogdán a kolozsvári nemzeti színház körül szerzett elévülhetlen érdemeiért magyar nemeséget nyert.

8. *Fejezet. Szellemi és erkölcsi tulajdonságok.*

Az örmény szereti felebarátját; gyakorolja az irgalmasság testi és lelki cselekedeteit.

Öngyilkosság nagyon ritka; harmincz esztendő alatt Szamosújvárt egy eset fordult elő. De majdnem minden

¹⁾ Ez a társulat 12 tagból állott, ezek közül heten (7), ide értve az igazgatót is, — örmények voltak.

ezerből egy dőre, együgyű. E lelki betegség gyakoribb a férfiak, mint a nők között.

Konservatív természetű ugyan, de azért mindenben nem ragaszkodik a régihez. A nők a divatnak mérsékelt kedvelői.

Az örmény emlékezete erős; hamar elfelejti a szenvedett bántalmat, de sokáig megemlékszik a vett jóról. Kegyelettel emlékszik meg a holtakról, kiknek jó emléket egész életén át megtartja. Midőn halottjairól van szó, soha sem hagyja el ezt a szép kifejezést: voghormádz hoki (lélek, a kin Isten már megkönyörült) és így beszél: „Voghormádz hoki bábész, mámész, hájrész (áthász), májrész (mámász), dëghász... (Néhai nagyapám, nagyanyám, atyám, anyám, gyermekem...)

A legszokottabb köszöntési formák ezek: Pár'lusz (jó reggelt), pári or (jó napot), pári ároghcsuthiun (jó egészséget), pári'irgun (jó estvét), pári kísér (jó éjszakát); pári áchorzság vagy pári áppetit (jó étvágyot). Párov (minden jót), párov erthász (szerencsés elmenetelt), pári dsámphá (szerencsés útat), párov hándëbink (szerencsés találkozást), házár pári egár (ezer szerencse hozott); dzá-rájelu (szolgája), Ászdudzo párinkh hërmunczhë (Isten minden áldása Önnel...), Snávor (snorhávör) nor dári (boldog újévet), hamvazó szerdán: snávor bász (boldog böjtöt), nagyszombaton estve és húsvét napján A.: Kriszdosz hárrjáv i mjérelocz (Krisztus feltámadott halottaiból). B.: Cziéz miéz ávedisz (ez önnek és nekünk is örvendetes hír). Ujra A.: Sád háruthián orér hásznik párov, ároghcsuthénov jév miéghácz thoghuthiénov (sok feltámadási napot érjen el szerencsésen, egészséggel és bünelengedéssel). Menyegző alkalmával: A.: Dár' oszë (dár ádeszë Ásztvádz) këlchud (hasonló szerencse fejedre). B.: Dár oszë závgënud (hasonló szerencse érje gyermekeidet)...

A vendéget szeretettel fogadja és elhalmozza sziveséggel.

A koldulást szégyennek tartja; azért gondoskodik arról, hogy mások se szenvedjenek nélkülözést. Szamosújvár városa még a hatvanas években eltiltotta a koldulást és a házi szegényeket négy osztályba sorozta: mindenik kapott

évenként a városi pénztárból bizonyos összeget. Ezt a dicséretes eljárást követi mai napság is.

Nem barátja a szerencsejátékoknak. Az örmény nőnek egyik kiváló erénye — a tisztaság. Háza, udvara: tükörtisztta.

Sok szappant fogyaszt; használja a fürdőket. Nappal nem alszik: nincs ideje.

XVIII. Czikkely.

Néphit.

1. Fejezet. Az örmény hagyományból.

Georgy Alphonse

Keleti örmény: Ārdzruni.

Az Ur angyala megjelenék Józsefnek álmában mondván: „Kelj föl, vedd a gyermeket és anyját és fuss Egyiptomba, és maradj ott, míglen megmondom neked. Mert keresni fogja Heródes a gyermeket, hogy elveszítse.“ Máté II. r. 12 v.

Ezen isteni parancs után József a gyermekkel és ennek anyjával azonnal útra kelt. Mária szamaron ülve ölében tartotta a világ Megváltóját.

Most lássuk, mit mond a hagyomány.

Már-már Egyiptom határán vannak, midőn a Szinai hegy közelében keskeny,

kigyódzó hegyszorosozhoz értek. E hely rablóknak volt tanyája; itt találtak menedéket a gonosztevők is.

És ezek egyike észreveszi az utasokat, visszatér és tudtára adja főnökének. A rettenetes főnök: Dizmász kezdelhen azt hitte, hogy szemet kápráztató látományt, vagy álmoképet lát. Nézi figyelemmel, közelebb megy, végre meggyőződik, hogy élő valóság. „Ime egy fiatal asszony

— mondja — ki kisdedet tart ölében és egy tisztességes, ártatlan férfiú, ki vezetője és öre e két szegény lénynek.“ Méltán csodálkozhatott a főnök; mert a hely, hol haladt a szent-család, emberi vérrrel volt áztatva; minden szerencsétlen, ki e tájakra vetődött, itt biztos halálát lelte; nem kegyelmeztek itt senkinek. Még az ég szárnyasai sem állapodtak meg itten.

Dizmász — mondja a hagyomány — isteni sugallatban részesül; bámuló lelkiismerete fölébred, megkönyörül ezen őszinte utasokon és csodálkozva így kiált fel: „Oh atyja a csillagoknak, oh védő szelleme a mindenségnek! Minő csoda ez? Minő hasonlíthatlan látvány terül el szemeim előtt? Harmincz év óta ezer meg ezer kard villogott e gonosztevő kézben, számos büntetlennek ontottam ki vérért, mindenfelé rettegést és halált osztottam, nevemtől remegett Egyptom, Palaestina és Arabia. De miért környez e perczen félelem és csodálkodás? Milyen hatalom az, mely nem engedi, hogy kezemet kardom felé mozdítsam és egykét lépést előre tegyek? Oh Istenem, mily fenyegető csapat reám nézve e látomány! Két kép áll egymással szemben: a mennyei ártatlanság és a megtestesült gonoszság.“

És tüstént parancsot adott embereinek mondván:

„Fegyverkezzetek rögtön és csatlakozzatok e családhoz; vezéreljétek őket veszélytelenül és biztosan addig, hová menni akarnak. Jól figyeljétek: ezeknek élete, az én életem. Hozzájok senki, még az ég madarai se közeledjenek.“

Azonnal teljesítették a főnök parancsát.

Elmult harmincz év. Heródes meghalt, a gyermek, Jézus Egyptomból visszatért Zsidóországba, hol nőtt és gyarapodott Isten és emberek előtt kedvességben. Aztán elérvén teljeskorát, teljesíteni kezdette isteni hivatalát. Válogatás nélkül prédikált mindenkinek és tanította az élet útját; de végre nemzetfelei kiolthatatlan gyűlöletének és irigységének lett áldozata: a Golgotha hegyén keresztre feszítettet.

Figyeljünk az üdvíratra.

„Vitetik vala más két gonosztevő is ő vele, hogy ki végeztesse. Egyik pedig a latrok közül, kik ott függenek vala, káromolá őt, mondván: Ha te vagy a Krisztus, szabadítsd meg temagadat és minket is. Feelvén pedig a

másik, fedde őt, mondván: Te sem féled az Istent, holott ugyanazon büntetés alatt vagy. És mi ugyan igazságosan, mert cselekedetein'hez méltó díjt veszünk; de ez semmi gonoszt nem cselekedett." Szent Lukács evangéliuma 23 r. 32, 39, 40, 41.

Oh csodálatos találkozás! Ez a gonosztevő, ki a másikat feddette, nem más, mint Dizmász, a rablófőnök, ki harminczhárom évvel előbb az arab hegyek egyik veszedelmes szorosában oly nemeslelkűen védelmezte az Isten Fiát és ki Jézus szenvedésének évében elfogatván, gonoszságaiért a Golgotha hegyén a világ Megváltója mellett kereszthalállal lakolt.

„És (a jobb felől levő) mondá Jézusnak: Uram! emlékezzél meg rólam, midőn országodba jutsz. És mondá neki Jézus: Bizony mondom neked, ma velem leszesz a paradicsomban.“ Szent Lukács evang. 23 r. 42, 43. (Az „Árévék“ után eredeti örményből).

2. Fejezet. A falúsi örmény hagyományból.

Az örményországi falúsi örmény ember ezeket mondja:

Isten, Ádám eleste után, angyalt küldött, hogy ez tanítsa meg az első embert földművelésre. Midőn az angyal azon tanakodott, hogy melyik állatot fogja be az ekéhez, ezek egyike így bögött jész, jész (*hu.* örmény szó, jelentése: én); azért ez az állat jész (*hu.* ökör) nevet kapott.

Mária azután, hogy Egyiptomba futott az isteni kiseddel, megfüröszttette Jézust; azon háznál, hol a szent család szállva volt, gyermekek is voltak; ezek alig érintették meg a fürdővizet, azonnal megfehéredtek. Látta a nagyanya, hogy mily csodálatos módon fehéredtek meg unokái, azért gyapotot vett elő, és evvel fogta fel az alvó Jézus arczáról az izzadságot; a gyapotot azután kiszürte egy kis edénybe... és eltette. Idő múlva e kis edény egy örmény egyházi személy kezébe került, ki azt Ecsmiádzinbe vitte; evvel csinálták az örmények a „meron“-t (*μῆρον*, *chrisma*). A falúsi örmény hiszi, hogy a meronban (bér-máláskor használt szent olaj) Krisztus izzadsága van.

Az árvácska (virág) mellett haladt Krisztus, de ez nem szívesen látta Úrát; azért átok fogta. E virág nyaka azóta görbe és élete csak néhány napig tart.

Az örökzöld mellett haladt Krisztus, és ez magát meghajtva imádta Alkotóját. Úrunk megáldotta e növényt; az örökzöld nem hervad el.

Meg akarta Krisztus nézni az öszvért, de ez állával félretaszította; e naptól kezdve nem csikózik az öszvér.

Szállást kért Krisztus egy háznál, az asszony kelletlenül fogadta be; de a férj, ki nemsokára hazajött, nemcsak vidor arcot mutatott, hanem jól meg is vendégelte. Éjfél tájban nyugtalankodni kezdett a kis gyermek. A szülők mindent elkövettek, hogy a gyermeket lecsendesítsék; de mert fájdalomra nőttön-nőtt, még jobban sirt. Krisztus erre ölébe vette a gyermeket, és egy imát mondva meggyógyította. Az örmény anyák, ha gyermekeik sírnak-rínak éjjelenként, most is mondják ezen imát.

Judás elárulván Krisztust, elment hogy akaszsa fel magát. Sietve-sietett, hogy mikor Krisztus szétrontja a poklot, ő is üdvözölhessen. De az ördögök megtudták szándékát; azért lábai alá bujtak és három napig vállaikon tartották, hogy meg ne fuladjon. Az áruló végre önmaga fojtotta meg magát, de már későn. Krisztus halottaiból akkor már feltámadott.

Czigányok készítették a keresztrefeszítéshez szükségelt szegeket; de loptak a vasból; ezért átok érte őket: hazátlanházatlanul bolyongnak szerteszét. (Ez a hagyomány megvan a hazai örmények között is!).

Hét hegyből vett az Isten földet és hét folyóból vizet — és e gyurmából (sár, örményül: sághách) alkotta Ádám testét, a maradékból pedig az aranyat — és az emberek szeretik ezt a fölöslegest. Éppen mikor Isten Ádám fejét idomította, közeledett ehhez a ló és mihelyt megtudta, hogy egykor Ádám megüli, megrugta és elfutott. A ló patája Ádám lábát kimélyítette. Minden ember lábán megvan e mélyedés.

Midőn az Atya-Isten már megalkotta Ádámot, ennek gondviselését a Fiú-Isten vállalta magára, a Szent-Lélek pedig lelket és életet adott neki.

Isten szerette Ádámot, egy főangyal ellenben irigyelte annak sorsát. — „A tegnapi féreg nálamnál jobban szerettetik“ mondá a főangyal és esztelen indulat vett rajta erőt; nem teljesíté a tiszteletet, melylyel Teremtőjének tartozott. Isten levette ezt az angyalt és társait az égből; — ezekből lettek az ördögök.

Megesküdött a sátán, hogy Ádámot is az ő sorsára juttatja; a kigyó képében hozzája közeledett és rábeszélte, hogy egyék a tiltott fának gyümölcséből. Nem ment le

Keleti örmény: Cselingárián.

a gyümölcs, hanem torkán akadt; de erőlködve mégis lenyelte a véték ezen oltóját. Most is ott a kinövés az ember nyeldekklőjén, mely Ádám-almájának neveztetik.

Azon nap, midőn Ádám a paradicsomból kiűzetett, ment le első ízben a nap Ádám még nem szokott meg a sötétséggel — és elaludt. Álmában a kereszten látta Krisztust. „Kereszt, segíts rajtam“ kiáltással felébredt. Ádám ezen álma az örmény abc „chács

okneá incz“-ra emlékeztet. Sötét volt, sirt midőn felébredt az első ember; de a sátán bátorította őt, hogy hoz ő világosságot, ha Ádám is visszonozza e tettét valamivel. Ez tehát az ördög tanácsolására kezével a köre üt s „mit én csináltam, tied legyen“ szavakkal neki adja kéziratát. — Újra beállott az éj és sötétség borította az egész világot. A vigasztaló sátán mondá, hogy kövesse őtet; már hajnalodott, midőn a sátán Ádámnak világosságot akart hozni —

és e naptól kezdve a korány idején egy csillag tűnik fel az egen... És azóta valamint a hajnalcsillag, úgy a sátán is „Lucifer“-nek (világossághozó, *φωσφόρος, luminarius*) neveztetik.

Hollóvá változott a sátán és más hollóval verekedni kezdett, miközben ennek nyakát egy fekete, éles kövel levágta. Káin is ilyen kövel vágta le Ábel nyakát. A falúsiak, kik a kovát sátán teremtményének nevezik, a hol csak látják e követ, dirib-darabra törik azt.

Cziprus-fából készítette Noé bárkáját. Fához ütődve kilyukadt a bárka és a kigyó úgy kitöltötte a lyukat, hogy egy csep viz se hatolt bele. Noé meg akará őt azért jutalmazni és miután megtudta, hogy a kigyó legjobban a vért szereti, a szúnyognak meghagyta, hogy szerezzen vért. A szúnyog embervért vitt Noéhoz, de a fecske megtámadta és nemcsak a vért vette el tőle, hanem még nyelvét is kitepte. A szúnyog, mivel nyelv nélkül tért vissza Noéhoz, mit sem szólhatott. A kigyó e naptól kezdve a fecske fészke után leselkedik; azért készíti a fecske a fészket az emberek házai közelében.

Khám arcza akkor feketült meg, midőn atyja (Noé) megátkozta. A fekete arczú emberek és az arabok mind Khám törzséből valók.

Borjút ölt Ábrahám áldozatul, a maradványt pedig a földbe temette, melyből szőlő hajtott ki.¹⁾

Aranyat és ezüstöt olvasztott Áron, hogy bálványt csináljon; de az olvadék mindig kereszt alakot öltött; azért a zsidók azokat összetörték; mihelyt azonban ördög-főt ábrázolt, imádták azt. Lejött Mózes Szinai hegyéről és látván a bálványimádást, földhöz vágta a parancs tábláit...

Folytonosan veszekedtek egymás közt a kutyák; Salamon egy iratot adott nekik, mely ügyüket rendezte; a kutyák az iratot a macska őrizetére bízták; de nemsokára a vitás kérdés elintézése végett elkérték azt, mivel a macska az iratot a hijazatra tette, az egerek azt összerágták. — A kutyák azóta üldözik a macskákat és ezek az egereket.

¹⁾ Az örményben borjú és szőlő: *vérth nuth* hasonalakú szavak; úgy látszik, hogy a latin vitis (szőlő) és vitulus (borjú) is egy töből eredt.

A három bölcs (király) egyike Krisztust csecsemőnek, a második ifjúnak és a harmadik öregnek látta... és midőn álomlátásukat egymásnak elbeszélték, csodálkozva vették észre, hogy a bíbor vászonná, az arany-ezüst töménytartóvá és a drágakövek fővénynyé változtak.

Kevés híja, hogy el nem fogták a zsidók Józsefet és Máriát, midőn Egyiptomba futottak. Egy barlangba rejtöztek el, melynek nyílása elébe egy pok rögtön hálót szőtt; az üldözők látván a hálót, be nem mentek. Krisztus és szülei futásukat folytatták és egy ember mellett haladtak, ki szántott. Jöttek az üldözők is, a szántó-vető ezek kérdezősködésére így válaszolt: „Még a szántáskor láttam a menekülőket.“ Mivel pedig a vetés most már meg volt érve, — visszatértek.

A Jordán vizében épen azon helyen kereszteltetett meg Krisztus, a hová rejtette volt el a sátán Ádám kéziratát; ráállott az Üdvözítő és lábai alatt porrá zuzódott.

Egy embernek se szeme, se orra, se keze, se lába nem volt és Krisztus — meggyógyította őt. Jézus elfogatása után épen ez volt, ki az első pofot mérte jótévőjére. Krisztus megátkozta őtet; ez a háladatlan most is él és nyomorog (Bolygó zsidó).

Pilátus a vizet, melylyel kezeit mosta, a zsidók fejére öntötte; e naptól kezdve kopaszok — a zsidók.

Krisztus keresztfája pálmafából volt készítve.

Midőn Krisztus mennybe ment, a vizek megszűntek folyni, hogy lássák a felmenetelt; az ég megnyilott, — hogy bemehessen Jézus. E nyílás: a tejút.

Öszvéren vitte Keresztelő-Szt-János testét Világosítónk (Szt-Gergely) Khorke-szárba; de szembejöttek a ördögök, melyek „lünjenek el az ördögök, távozzék el a pokol“ kezdetű imájára mind elszéledtek. Azon a helyen, hol az öszvér térdelt, zárdát kezdett építeni a Világosító, de a mennyit nappal építettek, éjjel mind széthányták az ördögök. Szt-János összegyűjté ezeket az ördögöket és a zárda közelében behörtönöze őket; e hely még ma is „Tévdun“-nak (Ördögháza) nevezetik. Egy sánta ördög nagyon kérte a szentet, hogy bocsássa ki, mert mindennap kitakarítja

a zárda sűfökemenczéjét és a hamút el viszi Phérepáthmán-ba (Sáth-el-Árab).

Még csak két napi útja volt és Nicaeába ért volna szent Aristaces (Világosító-Szent-Gergely fia); de egy faluban a görögök megsértették lovának nyakát, hogy késsék el a zsinatról (Nicaea, 325 év). Aristaces meggyógyította lovát és útját tovább folytatta. A szent atya nem akart a görög étkekből enni, hanem felszántotta a tengert. A tengeren a barázdák még most is látszanak . . .

3. Fejzet. A falusi (ázsiai) örmény rejtélyei.

ՄԻՆԱՍ ԶԵՐԱԶ

Keleti örmény: Dseráz Minász.

Ha fiú gyermek születik, a bábaasszony azt az anya mögé, de a leányt elejébe teszi. A szülő-anya párnája alá kardot, szablyát vagy vasat tesznek.

Mihelyt — keresztelés után — hazavitte a bábaasszony a gyermeket, azt előbb szitára, azután a földre, végre a bölcsőbe teszi.

Ha nyitva van születésekor a gyermek keze, nagy korában — könyörületes, ha zárva van — fősvény lesz. Jó napon született gyermekből — jó és rossz napon született gyermekből rossz ember lesz. Azokból a gyermekekből, kik szombaton születtek, rossz emberek lesznek.

Mikor az első ember Isten kegyelméből kiesett, egy bokorba hullott. Ezért mondják a szülők kis gyermekeiknek: „Bokor alatt találtunk téged.“

A bemutatás után való nap hajnalhasadtakor a forrás-hoz megy az anya, ott megáztat egy darab kenyeret és a forrás mellé helyezi azt; még tesz reá egy hagymát is. Mindezt vigyázva cselekszi, hogy senki se lássa.

Hét ötvöstől vesz ezüstöt az anya; „chêzém“-et csináltat abból és a gyermek bal fülébe aggatja azt; hét kovácstól vesz vasat és az ebből készült „toz“-t nyakába teszi, hogy a gonosz-szellem ne nyulhasson gyermekéhez.

Mikor már egy-két fog mutatkozik a gyermek szájában, az anya vászon-darabra ülteti gyermekét és egyik felől fésüt, másik felől ollót tesz melléje, fejére pedig malozsát, forrázott buzaszemeket és a t. hint. A körülötte levő nagyobb gyermekek vetekedve kapdossák az ennivalót. E szokás „szêglávorig“ néven ismeretes.

Az ara, kinek szülei élnek, ő maga szítálja meg a lisztet, melyből a menyegzői kenyér készül. A völegény fej-koszorúját társai készítik, és hétszinű selyemmel himezik ki; barátjai pedig, midőn menyegzőre jönnek, zseb-kendővel érintik a völegény derekát.

A násznagy — menyegző alkalmával — a menyasszonyt az após elébe viszi, ki hétszer kapcsolja össze, és bontja ki annak övét; a menyasszony pedig hétszer megcsókolja apósának kezét.

Mikor a nászmenet a templomhoz ér, a völegény egyik barátja, kitekeri a menyasszony atyja házából hozott madár nyakát. Ha a pap hozzákezdett a szertartáshoz, a násznagy, a menyasszony és völegény ruháin levő kapcsokat kissé kioldja.

Más-más úton megy a völegény és menyasszony esküdni és szintén különböző úton térnek haza az egyházból. A völegény háza előtt az arát az anyós fogadja, kinek kezében liszttel telt edény van; a menyasszony belemártja kezét és ráüt az ajtó homlokára (felsőküszöb). E szokás után hét gyümölcsöt vet az anyós a menyasszony fején át — és bebocsátja. Erre az újpár hétszer megkerüli a tűzhelyet; kerülés közben egyikök hét-hét gyümölcsöt, egy asszony pedig malozsát dob a gyülekezet közé, a násznép kifogja a feléje dobott csemegét.

Menyegző előtt való nap czimbalom- és trombitaszó mellett viszik a vőlegényt egy forráshoz, hol egyik barátja a vőlegény atyja házából hozott madár nyakát tekeri ki. Egy poharat megtölt háromszor vízzel a vőlegény és visszatölti a forrásba, a negyedik pohár tartalmát kicsinyenként a sokaságra hinti, mely tánczolva-dalolva haza kíséri ötét.

Királyné és király a neve a menyegző napjaiban a menyasszonynak és vőlegénynek, mely utóbbi mindig kardot visel oldalán. Menyegző után a menyasszony leplét és a vőlegény kardját egy szekrénybe teszik, a koszorút pedig felviszik a hijazatra. Ezek a koszorúk onnan felülről nézik évek, sőt századok múlva is a falúsi élet keserűségeit, miért ők is elkeserednek és színeiket barna-sötétre változtatják; némely koszorúk elromlanak, mások a hulladékok vagy a düledékek közé kerülnek és romjaink „máne, thekez, pháesz“-ét hangoztatják.

A falúsiak általában leborotvtatják fejök tetejét és e hajzatot töménnyel megfüstölve a templom fala alá vagy más helyre rejtik. A hajhulladékra rá nem lépnek. Ha kigyóbőrt találnak, a főveg alá, a haj közé dugják azt.

A kihuzott vagy kihullott fogat az ajtó sarka mögé teszik el; körmeiket nem vágják le. A köröm-darabokat e szavakkal ássák el: „Menj itéletre, keres magadnak helyet.“ A körmön a fehér petty — jót, de a más színű — rosszat jelent.

Ha viszket a tenyér — pénzt ad ki a tulajdonos. Mikor a csillag pislog, — valaki beteg. Mikor a kutya vonit, vagy a harangozó a gyászpádot megüti, vagy a futócsillag fénylik, — valaki meghal . . .

A manó szót csak a falúsi leányok, asszonyok veszik ajkaikra, midőn a férfiakat szidni akarják.

Azok, kik szombaton vagy ünnepnap hálnak meg, ártatlanok. Az az ember, kinek kedves halottja van, pl.: neje, anyja vagy nővére halt meg, levágja saját haját és azt a szemfedő alá, a halott keblére teszi. Ha a halott pap volt, a tolvajok igyekeznek kis ujját levágni, hogy azzal a házak és ládák zárait kinyissák.

A falúsiak megfüstölik a halott füleit, száját és orrlyukait, keblére emléket tesznek, és ha lehet még egy irott himnust is. Ha temetés alkalmával a pap hátranéz, — mások is meghalnak.

Temetés után való második és hetedik nap töménytartót visznek az asszonyok a halott sírjára, valamint minden halálozási napon. Hét éjjel nem alszik ki a gyertya a halottasházban, szombat éjjel minden falúsi háznál halotti gyertya ég. Szerdán, pénteken és szombat este vizet nem isznak azon asszonyok, kiknek gyermek-halottjuk van és várják a csillagok feljöttét, hogy bőjtjüket megszüntessék.

Azok, kik éltökben gonosz életet folytattak, haláluk után — macskává, kigyóvá változnak. H. Cs. ághá, ki lelketlen uzsorás volt, — mint a Rághes körül fekvő falvak mondják — fekete kigyóvá változott.

A feltámadás napján karon fog minket az a két angyal, kik élet-körülményeinket felírták; aztán felolvassák naplónkat. Hajból készült hidon fogunk átkelni, a híd alatt ezer meg ezer hordóban gyanta ég. A híd inog, mert az ördögök huzzák azt; ha bűnösök vagyunk, úgy belesünk a hordókba . . . és tűz-golyók, láng-nyelvek, gyantafüst, korom fogadnak minket . . . Oh!

4. Fejezet. Örmény népbabonák -- a keleti örményeknél.

Bodenstedt a helyszínén: Örményországban följegyzett babonák közül a következőket említi útleírásában: Ha valaki kezét zsebedben tartja, nőd hűtlen lesz hozzád. — Ha egy nő, habár csak tréfából is, egy idegen férfi fővegét fölteszi saját fejére, az egész haja elhull. — A beteg szobájában mindig angyalok laknak. Ennélfogva minden belépőnek, mielőtt leülne, a beteg ágyán levő háromhuros hangszerből (melynek neve bálálájká), az angyalok kedvéért néhány hangot kell kicsalni. — Továbbá a szobának shawl-okkal és értékes szőnyegekkel kell diszítve lennie, hogy az angyalok azokon letelepedhessenek. — Istennek tetsző szokásnak tartják ok még azt is, hogy az angyaloknak időnként hűsítő szereket nyujtsanak, ha mindjárt csak

kedveskedésből is, hogy némi jelét adják jóakaratumnak ; mert a láthatatlan angyalok földi táplálékra nem szorulván, elegendőnek tartatik : egy, cukorral, édes süteménnyel vagy gyümölcsössel telt tányért körülhordozni, magát a szoba minden szögletében mélyen meghajtani és a gyümölcsből egy keveset megízlelni. („Armenia“ 1889. évf. 252. lap).

5. Fejezet. Népbabonák — a bukovinai örményeknél.

Az egyházi és iskolai ügyeket egy tizenkét tagból álló, a „nemzettől“ 3 évre választott felügyelőtanács — „hokáparczuthiun“ -nak nevezve — intézi el.

Ezen tizenkéttagú tanács felügyel azon „áldozatokra“ is, melyeket a bukovinai örmények az év bizonyos napjain végrehajtani szoktak. Még a pogány korból maradt meg náluk azon szokás, hogy közadakozás folytán marhákat és juhokat vásárolnak és azokat bizonyos napokon

Hazai örmény: Gr. Karátsonyi Áladár országgy. képviselő.

ünnepélyesen leöletve, a húst a szegényeknek, a zsirt és bőrt pedig a papoknak adják. A pogány korban ezen áldozathozatal az örmény Anáhid istennő tiszteletére történt, és változott czímmel a keresztény korba is átment, hol mai napig fentartotta magát a bukovinai örmények körében. „Mádách“-nak hívják az ilyen áldozatokat, melyek az év következő napjain hajtának végre :

1. Nagyboldogasszony napján Hácsgádárban; 2. december 29-én, Szt-Jakab napján, a „Szent-kereszt“-templomban; 3. Szt-Auxentius napján Zánkában; 4. Nagyboldogasszony napja (15. aug.) után következő vasárnapon Gura-Homoru-luiban és 5. Szt-Joachim és Anna napján Hácsgádárban, a Prunkul-család költségén rendezve.

Ezen „mádách“-ünnepek körül sok örmény népszokás és néphit vagy babona csoportosul, melyből itt fel is sorolok néhányat:

Ha a „mádách“-hoz megy valaki, úgy nem szabad az nap ennie, míg az ünnepély be nem fejeztetik, mert különben betegségbe esik; menetközben nem szabad hátrafordulnia, visszafelé nézni, mert akkor az ördögöt látja tánczolni és nagy szerencsétlenség éri őt. Magtalan asszony igyekezzék az áldozati állatok véréből, titkon néhány cseppet inni, hogy áldott állapotba juthasson. Hajadonok ezen vérrel, melyre szintén titkon szert tenni igyekeznek, kis czé-

Hazai örmény: Lukács László pénzügyminiszter, országgyűlési képviselő.

dulákra egy-egy férfinévnek irnak. Ezen czédulákat éjjelre párnájuk alá teszik. Felébredvén, egy czédulát fejük alól kihuznak; a mely név a czédulán áll, az lesz a hajadon jövődöbeli férjének neve. A ki ezen, titkon elcsempészett vérrel mossa az arcját, szép lesz. Ha valakinek álmában egyik vagy másik elhalt rokona gyakran megjelenik, úgy

az illető ássa rokona sírhantjába az áldozati állatok egy csontocskáját: akkor nem fog többé álmában megjelenni. Ha az áldozati állatok leöletésök előtt nyugtalanok, bögnnek stb., ez akkor jó jel, mert az emberek jóléte, vagyona azon évben gyarapodni fog; ha pedig nyugodtan viselik magukat, úgy ez valami bekövetkezendő általános érdekű, nagy szerencsétlenség előjelének tartatik. Említettük, hogy az áldozati állatok zsirja és bőre a papoké. Ha valaki ezen állatok szőréből néhány szálat magával hord, úgy az által megóvjja magát ragadós betegségtől; ha házi állatait néha néha azzal megdörzsöli, úgy ezek mindig szépek és kövérek lesznek. S ha ezen állatok hulladékából (szőr, vér, csont stb.) valami részecskét a szántóföldbe elás valaki, úgy ezen évben a föld gazdagon fog teremni. Hogy ezen, a bukovinai nem-egyesült örményeknél divó áldozatok a pogány korban Ánáhid istennőre vonatkoztak, ki nemcsak a hold, hanem egyszersmind a termékenység és a szülés istennője volt, arra utal az a szokás is, hogy terhes asszonyok ezen áldozati állatok szőréből zsinort fonnak maguknak és ezt a zsinort testükön viselik, hogy szülésük annál könnyebb legyen. Ha egy hajadon ily szőrököt titkon egy férfi ruhájához akaszt, vagy porrá égetve, annak ételébe vagy italába keveri, úgy ezt a férfit szerelemre indítja maga iránt; vagy ha az áldozati állatok véréből titkon italába kever. Mindezen babonák a régi pogány Ánáhid-kultus utolsó foszlányai, melyek mindamelllett a népismére nézve nagy becsesel bírnak. A néphítnek vagy babonaságnak nincs semmi köze a valláshoz; lehet valaki mintaszerűleg vallásos s mindamelllett szerfelett babonás. A babonát fékezni lehet, de kiirtani csak az utolsó emberrel lehet: a szalonban, a tudományban, a piacon, a konyhában, mindenütt ott kandikál; s a felett gúnyosan nevetni nem kell. A babonaság az emberi kedély egyik alkotó része, s a míg remény van a világon, addig babona is lesz.

Ilynemű babonák a bukovinai örményeknél főleg egyes böjti időszakokban összpontosulnak. Így pl. Szt-Szárkisz tiszteletére farsangkor tartott hét napi böjt idejében („Hisznágác“-nak nevezve), nem jó valami új munkához kezdeni, mert ez nem sikerül. Állatot eladni vagy vásárolni,

szintén nem jó. Szt-Szárkisz a hajadonok védszentje; ez okból a bukovinai örmény lányok az ő tiszteletére szigorúan böjtölnek és ezen hét nap alatt, ha csak lehet, semmi egyebet nem esznek, hanem csak aszalt gyümölcsöt; az utolsó nap pedig lefekvéskor egy sós kenyeret. Ha ezt a böjtöt ily módon megtartják, akkor Szt-Szárkisz-napját megelőző éjjelen álmukban megjelenik leendő férjük. S ha ekkor a hajadonnak csakugyan megjelenik álmában leendő férje, és ő ezen álom megvalósulását kívánja, úgy neki azonnal egy bizonyos dalt kell halkán eldunnyognia, mely így kezdődik:

Áh dëgháh, tu szjév székávör
Szághmoszó dzoczhid szovor;

Jéghánág g'észém ájn or,
Dunész gukász thákávör.

Ép úgy nem szabad új munkához fogni, fehérműt mosni vagy fonni a Krisztus urunk születése tiszteletére tartott 7 napi böjt alatt, melyet „Dzënunti bász“-nak neveznek. A ki ezen időben fon vagy mos, ahhoz az ördög jön és munkáját megtapogatván, azon egy vérvörös jegyet hagy hátra. Ezen és a 7 heti húsvéti böjtök (nagyböjt = miédz bász) utolsó estéjén, melyet „Dzirákálujsz“-nak neveznek, divatos a nálunk is Szilveszter-estéjén eszközölt „ólomöntés.“ A ki ezen az estéken vizért megy, annak nem szabad merítés közben a kútba vagy patakba hajolni, mert az ördög lehuzza a vízbe.

Szent-Jakab tiszteletére tartott hétnapi böjt alatt, melyet „Szurp Hágopá bász“-nak neveznek, éjszaka nem jó künn a szabadban járni, mert ez időben a boszorkányok tartják évi gyűléseiket. Gyermekek, mely ezen időben születik, nagyon szerencsétlen lesz egész életében. Ezen böjti időszak az év legrosszabb és legveszedelmesebb részének tartatik. Még a napfényben sem jó ezen idő alatt sokáig állni, mert gyógyíthatlan betegséget kaphat az ember. Ezen idő alatt a vérszopó vampyrok is járnak és az alvó emberek vérért szopják, kik aztán elgyengülnek és hamar elhalnak. A vampyrok keresztleetlenül elhalt gyermekekből keletkeznek. Ezeket távol tarthatja magától az ember, ha ágyába foghagymát tesz és ágya alá egy kést szúr a földbe. Ugyanezt jó pünkösdkor is tenni; mert ekkor éjjel szintén rossz szellemek járnak-kelnek láthatlanul az emberek közt.

Hazai őrmény: Dr. báró Dániel Tibor országgyűlési képviselő.

Hazai őrmény: Czetz János magyar honvéd-tábornok.

Pünkösdi első napján kora hajnalban a bukovinai falusi örmény gyermekek virágot és zöld-ágot dobnak a folyóvizbe, hogy — a mint mondják — az év bőtermésű legyen. Azért a felnőttektől kalácsot és édességeket kapnak. Ugyanezt teszik a gyermekek, ha egy örmény leány férjhez megy. Télen örökzöld-galyat és fenyőágot dobnak ily alkalomkor a vízbe és a menyasszonytól azért ajándékot kapnak. Ugyancsak a menyasszony azt a vén asszonyt is megajándékozza, ki a nászmenet megindulásakor egy nyitott lakatot dob egy kutba. Azt hiszik, hogy ha ez elmarad, úgy a menyasszony majd házasság életében vagy soha, vagy szerfelett nagy fájdalmak közt fog gyermeket világra szülni. Ugyanezen okból egy patkót is tesznek a kapu elé, mely patkóra a menyasszony akkor lép, a mikor esketés után haza tér. Az esketés alkalmával a nem egyesült örményeknél úgy a völegénynek, valamint a menyasszonynak selyemzsinort kötnek a nyakába, mely zsinor két vége egy viaszból készült keresztbe van illesztve. Ezt a zsinort a fiatal pár három napig hordja nyakán; s csak a három nap elteltével oldja le a pap és a fiatal pár egymásé lehet. Mert t. i. esketés után a férfiak a völegény, és a nők a menyasszony házában külön-külön mulatnak, még pedig három napig, mely idő alatt az illem tiltja, hogy a fiatal házaspár csak lássa is egymást. Három nap múlva aztán a pap leoldja a keresztet és zsinort, és a fiatal pár egymásé lehet. A fiatal férjnek, mielőtt nejehez vezetik, kardot adnak a kezébe és úgy viszik a menyasszonyhoz. A kard jelzi feltétlen hatalmát neje felett, és mint ősrégi szokás még maig is fenmaradt a bukovinai örményeknél. Aztán kezdődik a voltaképeni lakodalom, miután mindkét nembeli társaság egy helyre gyűlt össze. Ha özvegy asszony megy férjhez vagy özvegy férfi nősül meg, úgy a közös mulatság elmarad. Azt mondják, hogy ez az elhalt hitvestársnak nyugalomát zavarná. Általában a holtak kiváló tiszteletben részesülnek a bukovinai örményeknél. Sok helyt húsvétkor vagy a húsvéti böjt idejében ételeket raknak az elhaltak sírjaira, a honnan azokat este a szegények szedik el. Ha meghal valaki, úgy annak ruháit és ágyneműjét elajándékozzák, mivel azt hiszik, hogy nem jó azokat a

háznál tartani, nehogy azáltal valami módon a halott nyugalma zavartassék. A halott kisebb kedvencztárgyait (pipát, kést stb.) koporsójába teszik és vele együtt temetik el. Míg a holttest a házban van, oda nem szabad vizet bevinni, mert azt hiszik, hogy akkor a kút vize kiszárad; ép úgy nem szabad abban a szobában hét nap letelte előtt lakni, a hol valaki meghalt, mert azt mondják, hogy az ember halála után a lélek még hét napig a földön jár és ott időzget, a hol az ember legutoljára életében volt.

6. Fejezet. Bucsújárás Örményországban.

Csak annak, ki az örményeket valamely bucsúhelyen látta, lehet igazi fogalma arról, hogy milyen vallásos az örmény. Nem gyönyörleső, hanem többnyire szenvedő emberek, kísérőikkel — inkább gyalog, mint szekeren — csapatonként sietnek bizonyos irány felé, hogy Istentől, a szentek közbenjárására, a betegek ott gyógyulást, az egészségesek (ifjak) pedig kívánságaik teljesülését nyerjék.

Az, hogy hol és mikor lesz bucsú, nincs sehol feljegyezve. A zarándokok a templomban nyernek tudomást arról, hogy mikor fognak Jeruzsálembé, Ecsmiádzinba, vagy Szent-Gárábedhez Musba bucsúra menni. Jeruzsálembé mennek a vagyonos öregek, kik visszatértök után ezt a melléknevet kapják *diarimbuh*¹⁾ (máhdészi, rövidítve *diimbuh*, méghdészi vagy hádsi). Ecsmiádzinba elmegy mindenki, különösen akkor, ha ott valami kiváló ünnepélyesség pl. olajszentelés megy végbe . . . Csak az az örmény hal el nyugodtan, ki látta Ecsmiádzint. Gárábed az ifjúság védszentje, azért — hacsak teheti — minden fiatal ember elmegy Musba imádkozni. — Az utazás eltart hónapokig is.

Ezekén kívül még számos hely van Örményországban, hova a zarándok el szokott látogatni. Minden rommaradvány, minden feltalált kereszt, minden régi evangelium a nép szemében — szent dolog, ereklye. Ha valaki véletlenül valami régi dolgot vesz észre a földben, így szól magában: „Hátha valami szent tárgy ez . . .“ és titkát, mely neki nem hagy nyugtot sem nappal, sem éjjel, csak

¹⁾ Olyan, ki Krisztus halálának helyét, sírját látta.

nagy későre tárja fel jó barátjainak; aztán együtt ássák ki. Tíz évvel ezelőtt Alexandropol mellett egy egész templomot ástak ki.

Az, ki bucsúra akar menni, az nap étlen-itlan előbb elvégzi reggeli imádságát; azután útra kelnek. Sokan,

Hazai őrmény: Mály Mihály tábornok.

különösen a nők, gyalog teszik meg az utat, némelyek még mezitláb is. A zarándokok bárányt vagy egy pár galambot visznek magukkal (*diamary úttal* mádagh ánél). A megfőzött húst a pap megszenteli, azután a czinteremben

kioszszák a szegények között. A bucsúhelyen az éjt vagy földél, vagy a szabad ég alatt töltik többnyire énekelve.

A leányok keresve-keresik az alkalmat, hogy magukra maradjanak a templomban; ekkor előveszik a magukkal hozott darabkövet és oda ragasztják a templom falához.

E ténykedéssel mintegy engedelmet kér a leány a szenttől, hogy ahhoz mehessen férjhez, kit szeret. Úgy gondolja a leány, hogy — ha a kő odaragadt — igenlő választ kapott.

A bucsús embert visszajövet így köszöntik:

„Legyen bucsújárásod fogatos“

(*ἡλικία ἔνυκτιναι-
ταιν* uchedt
ëntunágán);
mire ő így
válaszol:

Segélyezzen
és védjen
meg Isten
tégedet is

(*ἡλικία ὀφειλάται ἡρωσικαίτη* khéz oknágán báhában).

Legtöbbsen nyáron mennek bucsúra, de néha télen is történik bucsújárás. Akárhány családja mezitláb megy,

Győz Szinov

csikorgó hidegben, egyik vagy másik templomba és ott égő gyertyát tartva kezében buzgón kéri az Istent, hogy adja vissza betegének egészségét. Ha imádsága meghallgatott, hálából az ilyen nő bőkezű adományokat oszt. A ki forgatja a történelem lapjait, meggyőződhetik arról, hogy a legtöbb templom és kápolna Örményországban, melyek közül, most nem egy-kettő hever romokban, ezen háláérzet emléke („Armenia“).

7. *Fejezet. A szentek tisztelete. Egyházi iratok.*¹⁾

Szüz-Máriát tartja az örmény legnagyobb tiszteletben, az Ő közbenjárásához fordul minden bajában; azért akaratteljesítő (gámagádár), kérésteljesítő (chêntrágádár), kívánságteljesítő (hádsgádár; Szucsávában [Bukovina] az elferdített „háczgádár“ szót használják), édestekintetű (khághczráhájéác) melléknevekkel illeti a Szüz-Anyát. Hagyományunk azt tartja, hogy az Isten-Anyja állandóan kék ruhában járt; ezért kedveli az örmény is oly annyira a kék színt. (L. hátrább a „Népszokás“ című czikkelyt).

A szentek közül — Szüz-Mária után — Világosító-Szt-Gergely foglalja el az első helyet. Ő világosította meg Örményországot a hit világával, ő térítette a kereszténységre az örménységet. Ha az örmény meg nem tér, elenyészett volna a világ színpadáról úgy, mint az ó-világ többi pogány népe; azért részesíti tehát az örmény Szent-Gergelyt oly nagy tiszteletben, mert életet adott a nemzetnek.

Minden szentet tisztelünk; de azért mégis kiválóbbnak tartjuk keresztelő Szent-Jánost, szüz szent Ripszimát, ki Örményországban szenvedett vértanúságot, szent Tádé és Bertalan apostolokat. Ezen apostolok predikálására tért meg Ábágár örmény király, kinek székvárosa Edessa volt, a nemzet egy részével Krisztus hitére mindjárt Urunk mennybemenetele után. És így az örmény volt a világ legelső keresztény nemzete.

---

¹⁾ Ezen czikkely következő fejezetei (7, 8, 9, 10, 11, 12 és 13) mind a hazai örményekre vonatkoznak.

8. Fejezet. Jó és rossz szellemek.

Nyelvünkben az angyal neve hêrêstág, az ördögöt cshâr szádáná-nak (cshâr: gonosz, rossz; szádáná: sâtán) mondjuk.

Régen a keresztények mindnyájan hitték, hogy a nyitott szájon át bemehet az ördög az emberbe; azért az ásitozó keresztet csinált szájára. Az örmény is megjelöli ásitás közben száját a szent kereszt jelével, de nem hiszi, hogy az ördög beléje megy, ha nem jelölné meg száját . . .

De már olyan van közöttünk egynehány, kik hisznek a „hazajáró lélek“-ben. Azt mondják, azért jön haza éjjelenként a nyugtalan „fehér ember,“ mert pénz van az udvaron elásva. Meg akarja tehát a háziak közül valamelyiknek mondani. A míg ki nem ássák a kincset, mindig jöveget . . .

Sõt olyan is van egy-kettő, kik a „vizi lény“-ben is hisznek. „Bele kell fulladnia embernek vagy állatnak (ló) azon a helyen, hol a vizi lény (tisztátalan lélek = ördög) tartózkodik, — mondják ezek — mert ez a hely évenként megköveteli áldozatát.“ Ilyen helynek tartották Szamosúvârt a felső malom zugója közelében volt mély forгатagot is. Ha nem is minden esztendőben, de történt itt szerencsétlenség egy-egy felügyelet nélkül fürödni ment gyermekkel, vagy egy-egy ügyetlen füröszto kocsissal, kit lova, míg ő száját tâtva ide-oda nézegetett, a forгатagba vitt. A vigyázó azonban a bajt mindig kikerülte.

Réges-régen élöknek tartották az örmény mesékben gyakran előforduló hétfejű sárkányokat (usáp).

9. Fejezet. Boszorkány. Alakváltoztató ember.

Az örmény boszorkányt nem ismer. Szamosúvârt, fennállása óta, csak egyetlen-egy boszorkány-pert tárgyaltak a XVIII. században; de ezt az egy egyént is (nő volt és nem tartozott nemzetiségünkhöz) a bizonyítékok elégtelensége miatt a vád alól felmentették.

Az ó-korban hitt az örmény az alakváltoztató emberekben; a hazai örmények közt az alakváltoztató emberekben való hit csak egy szólamban tartotta még fenn magát. Midőn esküdjözik az örmény, még most is gyakran használja e szavakat: „Kövé, fává váljak, ha...” (Khár u phád tárnám, theor . . .). Régen hitték, hogy az a személy, kit a boszorkány megbüvölt, képes a kutyanak, macskának, szarvasnak alakját felvenni.

10. *Fejezet. Világ. Természeti erők.*

Az örmény hagyomány azt tartja, hogy az első emberek Istennel és egymás közt — örményül beszéltek. Vannak a hazai örmények között is, kik hisznek e hagyományban.

A menny kulcsát Szent-Péter tartja kezében. A hulló csillag valakinek halálát jelenti. A hold befolyással van a föld termékenységére: újhold alkalmával kell ugorkát vetni, különben kevés lesz a termés.

11. *Fejezet. Babona.*

Naplemente után nem jó benn — seperni; az estve összegyűlt szemetet reggel kell kivinni. Van rossz szem, mely megigézi a szép gyermeket. Akkor erős az új épület, ha az alapba valami értékes tárgyat (pénn darab, ezüst kanál . . .) teszünk. Az új házba költözött családtagok közül valamelyik meghal. Ha csuklik: emlegetik. Ha jobb füle ég, dicsérik; ha bal füle ég, gyalázzák. Ne üljenek tizenhárom asztalhoz. Háromnegyed tizenkettőre már elmúlt, a szekér befogva, a kapú nyitva van . . . és nem indul a kereskedő vásárba, míg el nem harangozzák a delet. (Ez inkább vallásos szokás, mint babona. Az örmény Istennel kezdi el a munkát; most is azért várakozik, hogy harangozáskor Isten segítségét kérje ki: elmondja az „Úr angyalát“). Nem jó harangszóval templomba menni — esküdni; mert szerencsétlen lesz a házasság. Új-év reggelén, ha cigány férfi lép be legelőször az udvarra, szerencsés lesz az év; ha férfi visz be legelőször a szobába valamit (pl. egy darab hasábfát), bő lesz az

esztendő. Kimegy az eladó leány az udvarra új-év reggelén és behoz egy öllel tüzifát; benn megolvassa a darabokat; ha páros számú darabokat hozott, abban az évben férjhez megy, ellenkező esetben tovább viseli a pártát . . .

12. Fejezet. Álomfejtés, jóslás, szerencse, sors.

Az álomfejtők szavait hazugságnak tartja — az örmény. A kuruzslók, varázslók az örmény udvarokhoz nem közelednek. Nem hisz a változó szerencsében, de a sors esélyeitől sem tart semmit: mint buzgó katolikus egyedül az isteni Gondviselésben bízik.

Régen nagyon el volt terjedve a „homlok-irat“-ban (*áwlqumunghn dságádákir*) való hit. A pogány ősök azt hitték, hogy a láthatatlan szellem a születés perczében azonnal reáírja a gyermek homlokára jövendő sorsát. A hazai örmények között e hit csak ebben a szólamban tartotta még fenn magát: „Nincs a homlokára írva, hogy meddig tart a vagyona.“ (Dságdin véra kérész cshe, the unájné bi pérne).

13. Fejezet. Böjt, fogadás, búcsú.

Az egyház által rendelt böjtökön kívül még önként vállalt böjtöket is tart az örmény — nő. Egyik kedden, másik szerdán, a harmadik szombaton böjtöl — tisztán egy évig; sőt van olyan is, ki a szombatnapot egész életén át tisztán böjtöli. És fogadását megtartja — szigorúan. A. fogadást (*chosztum, fommund*) tesz, hogy megy háromszor páduai Szent-Antal keresztjéhez (Szamosújvár); B. egy évig „kék“-ben jár; C. megy N. helységbe búcsúra. És miért böjtöl? Miért tesz fogadást? Miért megy búcsúra? Mert vagy ily módon ad hálát Istennek a vett jókért, vagy kéri Istent, hogy távolítsa el tőle és családjától a fenyegető veszélyt, vagy a fogadást csak akkor teljesíti, ha a dolognak jó kimenetele volt . . .

A szamosújvári örmény megy búcsúra Mikolába, Szent-Benedekre, Székre, Kolozsvárra, Mária-Radnára, Pocs-Petribre, sőt ritkán Mária-Czellbe . . .

XIX. Czikkely.

N é p s z o k á s.

1. Fejezet. Új-év Örményországban.

Örömmel üdvözli az örmény mindig az új-esztendőt! Öröm-ünnep ez a nap az örményeknél, a melyre a családok tagjai bármily messzeségből is összejönnek, hogy együtt kérjék az Úr oltalmát a jövőre nézve és hálát adjanak az elmúlt esztendőben élvezett jótéteményekért . . .

Új-év napja, az ajándékok napja Örményországban. Nincs a családnak olyan apró vagy felnőtt tagja, a ki titkos örömmel ne gondolna a kedveskedő ajándékokra, a melyekben okvetlenül részesül. Az asszonyok, a legfösvényebb férjeket adakozóknak látják e napon, a kik készségesen vásárolják össze, a mit a családanya ajánl. Ugyancsak van kelete új-évkor Armeniában az apró csecsebecséknek, ékszereknek, gyümölcsnek s egyéb édességeknek. A gyermekek napokkal az új-esztendő előtt lesik szüleiket s magukra nézve kedvező dolgokat iparkodnak kisütni azok rejtélyes suttogásaiból, mert az apróság jól tudja, miről tanácskozik suttogva az anya az édes atyjukkal. De hogy mi lesz az ajándék, az titok marad előttük új-évig, miután az a szokás, hogy ezt el nem árulják a világért sem.

Szilveszter estéjén minden háznál korán ágyba küldik a gyermekeket, mert új-év napján már hajnalban fönn kell lenniök. És az apróság oly szívesen fekszik le s álmában már megvalósítva látja minden titkos reménységét, a melyet az új-évi ajándékokra vonatkozólag magában táplált.

A szülők meg egész éjjel virrasztanak. Rendezik az ajándéktárgyakat, megterítik az asztalt, a mely csak úgy görnyedezik a sokféle étel alatt. A sütemények garmadá-jában ott díszeleg a kozinágh-daláuzi, a legkedveltebb örmény csemege, a melynek új-év napján a világért sem szabad hiányozni az asztról. Ez a csemege nem egyéb mint mézzel erősen összefőtt dió.

Örmény felfogás szerint az új-esztendő csak a nap felkeltével kezdődik. A reggeli órákban minden családapa a legidősebb fiával kimegy valami folyóvíz partjára, a hol

minden irányba fordulva, forró imádságot küld az Úrhoz, áldását s kegyelmét kérve az új-esztendőre, aztán belemárt egy darab házi kenyeret a vízbe s megint imádkozik.

A kenyér-mártás általános szerencse-kivánságot jelent; a folyóvíz közvetíti azt s miután minden családapa megmártja háza kenyerét a vízbe, a közös jókivánságok föltétlenül egyesülnek, ha máshol nem, hát a tengerben, a hova a víz végre is beleszakad. Az örmény olybá veszi a kenyér-mártást, mintha ezen aktussal egyszerre barátságos kézszorítást váltott volna minden honfitársával.

A folyótól hazatérve, a családapa már felöltözve találja a családját. A gyermekek anyjukkal örömtelt szívvel futnak eléje, a mikor a családapa kézcsókra nyújtja a kezét s e szavakat mondja: „Snorhávör nor dári!“ (Boldog új-évet!) s ezzel szétosztja a megmártott kenyeret, a melyet a család rögtön elfogyaszt.

Ekkor megkezdődik az ajándékok kiosztása, a mi végtelen örömet okoz a gyermekeknek. Nemsokára beköszöntenek a már feleséges fiai az apának s a többi rokonok, boldog új-évet kívánni az öregeknek. Mindegyik hoz ajándékot, de mindegyik kap is.

A családapa később eltávozik látogatásokat tenni, az anya pedig otthon marad fogadni a vendégeket. Egész nap tart a vendéglátás. Minden vendéget megkinálnak kozinághghal s egy pohár borral, a vendég-gyermekek megczukorkákat kapnak.

Január 3-án, vagy 4-én (örmény számítás szerint) sajtóságos házi ünnepély folyik le minden örmény háznál, a melyre hivatalos a család minden tagja kivétel nélkül. Ezen az ünnepélyen kell eldölni, hogy a családban ki lesz az év „szerencse-gyermeke,“ vagyis kié lesz az új-esztendő boldog, szerencsés része.

A családanya nagy tortát készít, a melybe egy pénzdarabot tesz. Buzgó imádság mellett keresztet tesz a torta tetejére, aztán megsüti. Az anya s apa tudják, hogy a torta melyik részében van a pénzdarab, de azt nem szabad elárulni.

Mikor aztán együtt van a család, az apa annyi darabra vágja a „dári“-t (esztendő, így nevezik ezt a

tortát), a hány tagja van a családnak s mindenkinek ad egy darabot. A ki megkapja a pénzdarabot, az lesz az év szerencse-gyermeke. Elképzzelhetetlen az a boldogság, a mely a szerencsés gyermeket vagy ifjút eltölti, a mikor bele harap a kemény pénzdarabba. De meg is becsüli ezt az egész család. Dédelgetik, becézgetik, mindenféleképpen kedveskednek neki egész éven át s úgy vigyáznak reá, mint a hímes tojásra.

Gajzágó Salamon
a magyar számvetősök első elnöke.

A szerencse-gyermek, ha már legényszámba megy, abban az esztendőben föltétlenül megházasodik, a leány meg férjhez megy; mert — házasságuk szerencsés lesz.

Az apának azonban jól kell ügyelnie, hogy a késsel ne érintse a pénzdarabot a tortában, mert ez azt jelentené, hogy az esztendő szerencsétlenséget hoz a családra („Armenia“).

2. Fejezet.

Az újév ünnepségei a keleti örményeknél.

A messze Keleten élő örmény véreink ösrégi, még a pogány korból fenmaradt szokások szerint ünneplik meg az egymást felváltó éveknek forduló napjait. Ezek a szokások eredeti tisztaságukban maradtak meg Örményországnak különösen ama vidékein, a melyek lakosságához még kevésbé férközött a mai kulturának mindent egyenlősítő iránya.

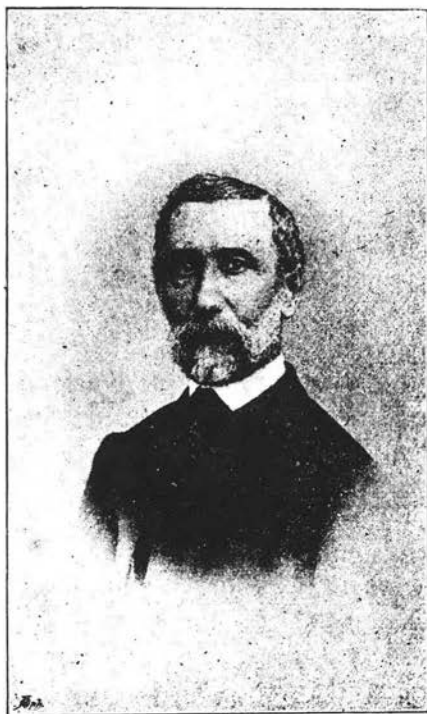
Kis-Ázsia egyes részeiben, főleg Cappadociában ekként ünneplik az örmények az új-esztendőt:

Az előző estén (Szilveszter estéjén) megrakják az asztalt gyümölcsökkel és tejből és mézből készült édes-ségekkel (ánus-ábur, gátnábur, pelté)). Bort és pálinkát is tesznek az asztalra s apró fekete mazsolaszemeket hintenek a gyermekek fejére.

Már előzőleg vásárolnak a templomban annyi gyertyácskát, a hány tagja van a családnak. Aztán meggyújtják

ezeket a gyertyákat az asztal körül, még pedig oly módon, hogy mindenki előtt ott legyen a maga gyertyája. Majd a gyertyadarabokat megerősítik a kút szélén — ha ugyan van a ház udvarán kút — s ott aztán ismét meggyújtják azokat. Éjjel aztán, a család valamelyik fiatal nőtagja — meny vagy leány — a háznál vagy az illető városrészben levő kúthoz megy s onnan egy rézedényben vizet hoz, hogy eláraszsa a házat, a mint mondani szokták, — bőséggel.

Éjfél után ismeretlen kezek a kút gémejére süteményt tesznek, melyet az kap meg, a ki legkorábban kél fel új-év napján. Ezen a napon, melyet ma is ösrégi nevén „gághánt“-nak neveznek, korán reggel ismét süteményeket erősítenek a közkútak tetejére. Versenyre kelnek egymással ezekért a süteményekért, a melyeket aztán diadalmasan visznek haza, mint a bőség talizmánjait. Tiszteletben tartják ezeket a süteményeket; a februári Deréndász-ünnepély előestéjén magukkal viszik a templomba s megőrzik azt egész éven

Simay Gergely
törvényszéki elnök, országgyűlési képviselő.

át. A néphít azt tartja, hogy elmulik a fogfájása annak, a ki megeszti egy darabkáját az ily süteményeknek.

A pontusi örmény falvak lakossága gálándár-nak nevezi s ekként ünnepli meg az új-év napját:

Az előző estén az asszonyok seprővel kitakarítják a ház tetőzetét, a szobák falait és padlózatát, aztán a seprüt messze eldobják a maguk telkéről abban a hitben, hogy ekként eltávolították a család köréből minden nemét a bajoknak. Aztán hétféle ételt készítenek, a melyekben erősen szerepel a körte és az alma. Eközben a család feje a templom udvarában levő olajfáról egy ágat vág, hogy abból gálándár-fát állítson.

Vacsora után tele rakják az asztalt mazsolával, dióval és egyéb gyümölcsökkel, a család feje pedig három marék mogyorót dob fel a szoba mennyezetére, ezeket a szavakat ismételve: Párov gálándár éllá! (Boldog legyen az új-esztendő!). Az asztalra is kiszor egy csomó mogyorót s figyelmezteti a jelenlevőket, hogy egyenek belőle, mert másnap senkinek sem szabad egy mogyorót sem megtörni (új-év napján a mogyorótörés szerencsétlenséget jelent).

Az asztal közepére nagy kenyeret helyeznek, a melyre egy narancsot erősítenek, aztán beleszúrják az olajfa-ágot. Erről minden jelenlevő kap egy kis gallyat, a mely köré mogyorót és diót kell raknia, mintegy annak a reményének a jelzéseül, hogy az ő napja is fényeskedni fog mind haláláig s hogy a közös gyümölcsösben is jó termésük lesz a fáknak. A család legidősb tagja mindenkinek a számára kijelöl egy-egy almát s minden egyes almába lyukat fur egy pénzdarab segítségével, a melyet aztán elrejt az almák egyikében. Megörzik az összes almákat egy edényben, melyet aztán másnap felnyitnak: s az, a kinek almájában találják a pénzdarabot, hozzávarrja azt a tárczája fenekéhez abban a reményben, hogy a tárcza az egész esztendő alatt tele lesz.

Új-év reggelén korán felkelnek, megmosakodnak, a nap felé fordulnak s háromszori térdhajtás közben keresztet vetnek magukra. Aztán igyekeznek vidáman és munkálkodással tölteni el a napot, hogy az egész esztendő is

úgy teljék el. Mivel azt hiszik, hogy az előző éjjelen mély álomban volt az egész természet, hogy a fák és fűvek, a tengerek, folyók és kútak mozdulatlanok valának, s hogy megvalósul minden óhaja annak, a ki új-év napján először üdvözölte a világ ébredését: különösen az asszonyok és leányok korszóikkal jó korán a kúthoz sietnek s meg is ajándékozzák azt főtt kukuriczaszemekkel és égetett mogyoróval. Ilyféle új-évi ajándékot adnak a templomnak, az éléskamrának és a pinczének is.

A család feje e közben elmegy a templomba, hogy megáldhassa a pappal a gálándár-fát, melyet aztán haza visz és megerősít a szoba felső gerendájában. Oda helyezik az egyes családtagok gallyait is. A házba való bemenés vagy távozás közben nagyon ügyelnek arra, hogy először a jobb lábukkal lépjenek. Első látogatónak pedig nem fogadnak új-év reggelén mást, mint oly gyermeket, a kinek jó jelentőségét már az előző év bebizonyította. Ez a gyermek aztán egy csomó gyümölcsöt kap ajándéku.

Nem távoznak hazulról addig, míg az ökör-behajítás szertartása meg nem történt. A családfő bemegy az istállóba, egy széleslevelű fának, a lákhinak ágával ráüt a falakra, a jászolra és a marhákra; a legjobb ökrének a szarvaira két darab süteményt és ugyanannyi égő viaszgyertyát erősít, aztán kihajtja az állatot, gondosan ügyelvén reá, hogy jobb lábával lépje át először a küszöböt. Majd elvezeti az állatot a ház ajtajához. Ha jobb lábával lép be, ezt a bőségnek jeléül tekintik s öröm fogja el az egész családot.

* * *

Farsang vége előtt, február (¹⁴/₂) 26-án ¹⁾ üli meg az örmény köznép Keleten a Deréndász ősrégi ünnepét. A gyermekek befutkossák az utcákat, ezt kiáltva: „Adjatok fát a Deréndász-nak!” Az ekként kapott fadarabokkal máglyát gyujtanak s az égő máglyán át kell ugraniok mindazoknak, a kik az előző évi Deréndász-ünnep óta megházasodtak. Mindenik férj karját nyújtja a feleségének, a

---

¹⁾ A Gergely-féle naptár szerint febr. 14-én és a Juliusi-naptár szerint febr. 26-án.

ki erre az alkalomra lehetőleg kicsinosította magát, aztán tánczolni a máglya körül a család többi tagjaival s jó barátaikkal és barátnéikkal, hogy — a mint a közhít tartja — tűz legyen a gyermekeikben.

Némely vidékeken csak az asszonyok végzik a tánczot, a fiatal férfiak pedig a templomban meggyújtott gyertyát tartanak a kezeikben. A nézők tapsolnak s a „Krisztosz phárácza“ kezdetű himnust éneklék. A bortermő vidéke-

Lukács: Krisztosz

ken csakis száraz venyigékből rakják a máglyát s egy fiatal férj gyújtja meg a templomból hozott égő gyertyával. A máglya körül meghordozzák az utolsó évben született gyermekeket, a nézőket pedig kis süteményekkel és sorbettel kínálják meg. A templomokban is világítanak s minden örmény meggyújtja a maga gyertyáját a főoltár előtt függő lámpánál, aztán az égő gyertyával haza megy s a házabeli mécesest is meggyújtja.

Más vidékeken meg a templom udvarán gyújtják meg a máglyát, sőt néhol magában a tem-

plomok belsejében. A papok himnuszok éneklése közben körüljárják a máglyát, a mely szokás hajdan nagyon el volt terjedve.

Általánosan elterjedt vélemény a keleti örményeknél, hogy Világosító-Szent-Gergely adta meg a keresztény jellegét a régi pogány Deréndász-ünnepnek,¹⁾ melyet nem volt képes eltörölni; a mint hogy az ősrégi Vártávár-ünnepet

¹⁾ Στεγνισμός = καθαρισμός, occursus Domini, sive Purificatio Beat. Virg. Mariae.

is ő alakította át Úr színe-változásának ünnepévé. Örmény írók azt tartják, hogy a Deréndász azonos értelmű a „Diri hántesz“ kifejezéssel (ünnepé Dir-nek, a ki a régi örmény mythologia szerint az istenek írója volt. „Armenia“).

A régi örmények új-év (nor-dári napját tavasz kezdetén (márcz. 21) ülték meg; mert úgy okoskodtak, hogy az elöregedett ó-évet tél végén temelik el; tehát az új-év, mely oly fiatal, mint a ma született gyermek, a tavasz első napján kell hogy kezdődjék. Ezt a szokást részben még mai napság is követik Örményország belsejében. Ugyanis márczius 21-én, mely nap majdnem mindig nagyobbjt közepére esik, az örmény nép, a falusi örmény nagy vigadalmaikat rendez; mert ezen nap üdvözli a természet első napját. Kijönnek a házukból és sajtáságos játékot játszanak (cziársáv gè chághán); kimennek a rétekre, mezőkre, a marhát az istállóból kibocsátják... és egymásnak „jó évet“ (*muuph unuqb*) kívánnak... Ennek a szokásnak emlékét apáink a beköltözés alkalmával még őrizték; gyermekkoromban az öregek még mondogatták, hogy az, ki nagyobbjt közepén (hamvazó szerda után következő negyedik szerdán) a városunk határán elhuzodó keleti dombra felmegy, — „veres csizmát“ (= ajándékot) kap; mert a régi ősök is osztogattak új-év napján ajándékot...

Kapatán Márton kanonok.

3. *Fejezet. Húsvéti piros tojás.*

A kath. egyházban húsvét reggelén megszenteltetni szokott étek közül a piros tojás a feltámadás jelképezése gyanánt jött szokásba; mert miként a szárnyas szétrepesztli a tojást s abból elevenen lép ki, — a föltámadással Üdvöztünk is új életre lépett ki koporsójából. Ama szokás tehát, hogy húsvétkor különböző színű tojások képezik az alkalmi ajándékot, lényegileg az érintett egyházi hagyomány szellemében gyökerezik. Annyival érdekesebb tehát megtudnunk, hogy a húsvéti színes tojások Örményországban is állandó hagyományos szokást képezvén, azok az ottani gyermekvilág ünnepi örömei sorában épp oly nevezetes szerepet játszanak, mint mi nálunk Európában. Váhán Bárdizágczhi nevű konstantinápolyi örmény pap nem régen Krétából egy régi örmény naptárt hozott, melyben a húsvéti ünnepély leírása végén ez áll: „Azután haza mennek az örmények és piros tojást esznek“. („Armenia“ 1888. évfolyam 158. lap).

4. *Fejezet. Húsvéti örmény népdal.*

Az örmény anya, leányát az élet számára neveli. Megszoktatja háziasságra; járattja iskolába; de megtanítja sütni, főzni, varrni is. Régen, midőn e dal keletkezett, az örmény asszony tudott fonni, szöni is. A múlt század ötvenes éveiben, midőn a vászon megolcsúlt, vetették ki a hazai örmények az osztóvátát a szobából. A nagybőjt hét hete alatt sok fonalt font a leány; de letette húsvétra a guzsalyt és így dalolt (az örmény dalt magyar fordításban is közöljük):

Zádig, zádig párov egár,
Tun mjér déghé párov egár.
Orên achté funt mánéczhi,
Gárdársárész ilig léczhuczhi,
Liszér jév ruthág máséczhi,
Khêrdinkhész i védksz icsuczni.
Gármér hávgith, szirun hávgith,
Szirágánisz háur hávgith.

Húsvét, húsvét Isten hozott,
Helységünkbe Isten hozott.
Hét fontot naponként fontam,
Orsomra fonalt sodortam,
Gúzszal, munkával kinlodtam,
Bő verejteket hullattam.
A mit küldök: piros tojás.
Vedd kedvesem: az száz tojás.

5. *Fejezet. Karácsonyi ajándék.*

Az erdélyi örmény népélet egyik érdekes jelenségéről tesztek a következő sorokban említést: a kántálás városunk-

ban is szokásban van. A gyermekek karácsony napján reggel és az ünnep előestéjén házról-házra járnak és magyar énekeket énekelnek. Évekkel ezelőtt az Üdvözítő születésére vonatkozó énekek szövege örmény volt. Ime egy ilyen ének-töredék:

Hiszus gulá, Pálul eshika, Phésé gedrádz, Ná páuládz . . .

Duveczhek ózbánész,

Or erthám pánész.

Magyarul: Sir a Jézus, mert nincs pólyája; vág (a Szüz-Anya) ruhájából és abba pólyálja . . . Adjátok (a kántálásért járó) pénzemet, hogy dolgomra menjek.

Régen a kántorok is jártak kántálni, később a nagyokat eltiltották a kántálástól és csak a gyermekeknek engedték meg a kántálást; ezt tanúsítja a városi közgyűlésnek következő határozata: „Az apró gyermekeknek meg van engedve a kántálás, de ezek is csak estveli harangszóig („Ave Maria“) járhatnak; ellenben a nagyobbaknak ezen ünnepi napokban kántálni nem szabad.“ (Vár. lev. 1803—1477 sz.).

Volt idő (a XVIII. század első fele), midőn a gyermekeknek sem volt szabad kántálni. Ugyanis Verzár Lukács plebános a város főbirájához intézett örmény nyelvű iratában ezeket mondja: „*նշ քաղաքի տղայք, ոչ օրդու զի՛նէլ քաղի՛ն սոյաւու օրդունն*“ (vécskh khághkhi déghákh, vécskh ozgá tihe khálin ájszbesz orerun: se városi, se másfelől jött gyermekek ne járjanak ilyen napok alatt — kántálni).

6. Fejezet. Tavaszi népszokás Örményországban.

Orosz-Örményországban (Ararát-tartomány) van egy falú, melynek neve Chácshig (örmény szó: kis kereszt, keresztcske). Ettől nem messze terül el egy épület, mely nincs befödve. A néphít azt tartja, hogy angyal vetette le fedelét a völgybe. Az épület falain belül a földön egy faragatlan kő hever, melyen két, keresztet ábrázoló jelvény látható. E helyet, hová Chácshig lakói búcsúra szoktak járni, Êngzaráthnak nevezik. Êngzaráth — állításuk szerint — meggyógyítja az emberek és állatok fájdalmait. A szomszéd falvakban sok állat pusztul, míg Chácsighban, az êngzaráthi erő miatt, még egy bárány sem döglik el. —

Alig olvadt el tavasszal az utolsó hó, a chácsighiak marháikat, barmaikat Éngzáráth közelébe hajtják; itt leölnek egy fiatal állatot; fogadásuknak eleget tesznek és marháikkal haza térnek. Évenként húsvét napján Chácsig falúban benn csak a nyomorékok és a nagybetegek maradnak, ellenben az ifjak, öregek, leányok és gyermekek mind Éngzáráthba mennek; magukkal viszik az ökröket, teheneket, lovakat, juhokat, kutyákat, macskákat. Az emberek vigádnak, esznek-isznak. A tejelő juhokat és teheneket mind megfejik és a tej egy részét a falú szegényei közt

Dr. Verzár János.

oszzák ki, a többibe rizskását főznek (gáthnábúr), azután két nagy asztalt terítenek: egyik mellé ülnek a nők, a másik mellé a férfiak. („Armenia“ 1890. évfolyam, 255. l.).

7. Fejezet.

Nemzeti szokások — a hazai örményeknél.

A nemzeti szokások két osztályt képeznek. Az első osztályba sorozom azokat a szokásokat, melyek a gyakorlatból már kimentek;

ellenben a második osztályhoz tartoznak azok, melyek még most is gyakorlatban vannak.

I. A gyakorlatból kiment szokások:

1. A „kántálás“ és „Miatyánk“-mondás. E szokás eredete régi: a Szamosújvárt létezett „Szent-Háromság-társulat“ szabályzata „Kötelességek és irgalmasági cselekedetek“ című fejezetének 9. pontja ezt mondja: „Karácsonykor, midőn kántálni és húsvét hétfőjén, midőn házról-házra „Miatyánk“-ot mennek mondani az ifjak, elől

menjen a pálczával (elnöki pálcza) a mársálek, utána a prefektek, azután az ifjak. Ezen alkalmakkor viseljük az ifjak magukat illedelmesen, lármát ne csináljanak és italt sehol se igyanak.“ E vallásos szép szokás sokáig tartotta fenn magát; később az ifjak helyett a kántorok jártak kántálni, a XIX. század ötvenes éveiben a kántorok elmaradtak és helyettük a fiúk kántáltak.¹⁾ A kántálást és az új-évi üdvözlést csak egy pár évvel ezelőtt szüntették be Szamosújvárt.

2. Örkiáltás. Szamosújvárt 1809-ig éjjelenként az örök így jelezték az időt: „Ághothkh áreczhekh, éz Ászduádz chéntreczhekh, éz Dirámájr szurp Ászduádzádzinê páréchosz chéntreczhekh, éz gérágé ágheg thágheczhekh, éz dsiráché ánczhuczhekh, — ze széháté inn e.“ (Magyar jelentése: Imádkozzatok, az Istent kérjétek, az Úr anyját, a szűz Istenszülőt szószólóul hívjátok, a tüzet takarjátok be jól²⁾, a gyertyát oltjátok el, — mert 9 az óra). — 1839-ben a kiáltás előtt és után csörgetyüt kezdtek használni és e szavakat: „Éz gérágé ágheg thágheczhekh, éz dsiráché ánczhuczhek“ kihagyták. Az ötvenes években megtartották a csörgetyüt, de az örmény kiáltást ezen magyar szavak váltották fel: „Kilenczet ütött az óra.“

Dr. Ábrahám Ádésdát.

¹⁾ L. ezen cikkely (XIX.) 5. fejezetét.

²⁾ Hamuval takarták be az élő szenet — vastagon. Be kellett takarni, hogy el ne aludjon; mert akkor gyufa nem volt (A gyufát csak a múlt század ötvenes éveinek elején találta fel egy magyar ember!) és így élő szénrel gyújtottak gyertyát, tüzet: kiszedték fogóval a hamú alól az életben maradt szenet és addig fújták, míg — nagy nehezen lángot adott. Ez a láng gyújtotta meg az oda nyújtott gyertyát; de azért a nagy beteg százszor is meghalhatott a sötét éjben, mert az élő szénnek nem mindig volt kedve — lángot adni!

Később kimaradt a csörgetyü, mit kevés ideig pótolta a a síp. Most nincs sem csörgetyü, sem síp, sem kiáltás . . .

3. Mádágh. A mádágh (*дмаган*) örmény szó jelentése: új, fiatal, gyenge, pl. mádágh (*որի*) vort fiatal borjú. Mádághnak nevezték azt a húst, mit apáink évenként a nagyobb ünnepek előestéjén a szegények közt kiosztottak. Egyik leöletett tiz bárányt, másik öt juhot, a harmadik két borjút, a negyedik egy marhát . . . és a húst nyersen (elkészítetlenül) a szegények közt kiosztották. A mádágh, mit a holtak emlékezetére tettek, irgalmassági cselekedet. E szép szokást, mi Szucsávában ¹⁾ (Bukovina) még életben van, mi csak nagy ritkán gyakoroljuk. Régen gyakori volt a mádágh. Két esetről itt is teszek említést:

Adtam — mondja a főbiró 1719. máj. 14. kelettel ellátott „defter“-ében — négy juhért, melyeket a városért áldoztunk fel, — hét magyar frtot (*որի և բշխարի, որ կուրբանս արկեր քաղքին տուր*: dévi cshorsz ocshchári, or churbán árinkh khághin szebê).

Adtam egy tehénért, melyet Szt-Jakab-bucsúja (napján) áldoztunk fel, 12 magyar frtot (*որի ս' կովիմը, որ սը Աղոբայ ուկոնին [ուրա] արկեր կուրբանս*: dévi meg govimê, or szurp Ágopáh ughdin dévinkh churbán. L. az 1719-ről vezetett „defter“-t).

4. Hokuhácz (hoki: lélek, hácz: kenyér; hokuhácz: az elhalt lelkéért adott éték, lakoma, halotti tor). Temetés után asztalhoz ültették a jelentkező szegénységet, a feltalalt étkek közt mindig ott volt a „hokueruszta“. [L. „Táplálkozás“ című (VIII.) cikkelyt]. Ujabb időben a hokuhácz elmaradt és a helyett a halottas ház előtt összegyült nem-örmény szegények ²⁾ közt pálinkát, kenyeret, szalonnát vagy pénzt osztogattak. Azonban a koldulás ezen újabb neme, mely a háziakra nagy alkalmatlansággal járt, egy-két évvel ezelőtt betiltatott (Szamosújvártt).

5. Gyertyatartó ifjak (faciger-ek). „Minden ünnep- és vasárnap — így szól a „Szent-Háromság-társulat“ szabályzatának 7. pontja — a mársálek kirendel 6 vagy

¹⁾ L. a XVIII. cikkely első bekezdését.

²⁾ Azért csak a nem örmények között, mert örmény nem jött; mert az örmény szégyennek tartja — a kéregetést!

4 ifjút, kik a nagy-mise alatt (a szentélyben) a „Hájr mjér“-től az „I szurp szurpén“ utánig térden állva tartják kezeikben az égő viaszgyertyákat. Körmenetek alkalmával nemcsak az alapítók, hanem azon tagok kezeiben is, kik évi tagdíjaikat kifizették, égő viaszgyertyát adjanak.“ (L. „Szamosújvár város monográfiája“ harmadik kötet, 65 lapját). A társulat feloszlása után is a facigerek megmaradtak; én a mult század ötvenes éveiben Szamosújvárt még láttam „gyertyáttartó ifjakat;“ 10—15 évvel ezelőtt Szamosújvárt a férfiak még égő viaszgyertyákkal kezeikben járták a körmeneteket. Most nincsenek sem „facigerek,“ sem Chácshig (így hívták a kereskedő-társulat utolsó szolgáját) nem oszt körmenet előtt a jelentékenyebb állású férfiak között viaszgyertyát. . . (Gyergyó-Szent-Miklóson még mai napság is vannak „faciger“-ek: 6 egyén gyertyát tart, a hetedik kezében pedig „kávázán“ [pálcza] van; ezek fizetésért elmennek temetésre is. Ekkor gyászba öltözve visznek gyertyát).

6. Az ifjúság a menyekzőkön és körmeneteken jelen volt. „Az ifjú (L. a „Szent-Háromság-társulat“ szabályzatának g) pontját), ki menyekzőt akar tartani, megkéri a társulatot, hogy — mostani szokás szerint — rendelje ki menyekzőre az ifjakat.“ „Minden ifjú tartozik a körmeneteken jelen lenni (L. a mondott társulat szabályzatának 8. pontját); a mársálek — pálczával kezében — állítja őket kettős rendekbe“. E szabályzat szerint eddig tartoztak az ifjak körmenetekre és menyekzőre elmenni; most csak az megy menyekzőre, kit meghivnak és körmenetre, a ki — akar.

7. Al amizsna-osztás. „Minden szegény örmény férfinak (L. a „Világosító-Szent-Gergely“ című társulat szabályzatának 7. pontját) és minden nyomorult özvegy asszonynak, — mert ezek szégyelnek alamizsnát kérni — a provisorok húsvét- és karácsonykor — a jövedelemhez képest — a társulat ládájából alamizsnát oszszanak. Azért a két utolsó provisor nagy kedden házról-házra járjon perselylyel és gyűjtsön alamizsnát a szegények számára. A begyűlt pénzt átadják a diktátornak, ki a provisorokkal együtt még tesz ehhez a ládából, aztán kioszszák a szegény

örmények között.“ A „Szent-Anna-társulat“ szabályai is gondoskodtak az alamizna-osztásról: „Húsvét és karácson ünnepe előtt az özvegy és szegény asszonyoknak a társulat ládájából alamizna adassék“ (6 pont). E társulatok felozlása óta a szegényekről vagy az emberbaráti intézmények (szegény-házak), vagy a könyörületes szívek, vagy az illető örmény helységek pénztárai gondoskodnak. A perselyvel Szamosújvárt utoljára néhány évvel ezelőtt egy szegényházi (Karátsonyi Emanuel-féle intézet) férfiú járt („Áchpár Kirkor“).

8. Szentmise Oxendius püspök lelkeért. „A minden tiszteletre-méltó (Verzereskul) Oxendius püspök úr lelkeért, ki nemcsak e város (Szamosújvár) alapításáról, hanem a nép lelki javáról is gondoskodott, évenként két misét mondasson a társulat.“ (L. „Szent-Anna-társulat“ szabályzatának 7. pontját). Sajnos, hogy ez a kegyeletes szokás is feledékenységre ment.

9. Temető-testvérek. A múlt század hetvenes éveiben láttuk utoljára temetésen azt a három, egyenruhába öltözött (széles karimájú fekete kalap és fekete-zöld köpeny) férfiút, kik közül egyik a megváltás jelvényét vitte, másik kettő tartóba helyezett vastag égő viaszgyertyát tartott kezében. Ezek maradványai voltak a „sírásó ifjak“-nak. „Bábér“ (öregek) nevet viseltek és megjelenésükért bizonyos díjt kaptak. (L. alább ezen fejezet 10. és 11. pontját).

10. Sírásók. Városunk alapítása óta majdnem Mária Terezia uralkodásaig (1700—1780) a kereskedő ifjak voltak a sírásók. Ezen gazdag, iskolázott ifjúság soha sem panaszkodott, hogy a régi szokás milyen nehéz terhet rótt válláikra. Nem egyszer úgy feltörte az ásó, kapa tenyereiket, hogy alig voltak képesek a boltban irótollat, singet forgatni; . . . mégis zugolódás nélkül eljártak köteles tisztjökben, 1773. júl. 29-ig. Ekkor egy kihágás miatt eltiltotta a város az ifjakat a sírásástól és ezt a határozatot hozta: „Sírásókat a város rendel, de azért a társulatok kötelesek ezután is temetésre menni és a halottat vinni“ . . . Később a megváltozott viszonyok a sírásást felfogadott, fizetett sírásókra bízta.

11. Száz évig (1700—1799) a kereskedők vitték a halottas-koporsót a temetőbe; csak 1799. ján. 12-én mentettek fel e terűh alól. Ugyanis a mondott napon tartott városi közgyűlés köszönetet mondott a kereskedőségnek eddig teljesített kegyeletes szolgálatjáért és a halottak kivitelét a fizetéses¹⁾ sírásók, kiknek számát hatról nyolczra emelte, kötelességévé tette. A nyolcz közül hatnak a város csináltat fekete köpenyt. Ez a hat viszi a halottat „taxa“ szerint. Mehettek a sírásók temetésre köpeny nélkül is, de akkor mit sem kaptak; ellenben, ha köpenyeiket felöltötték, a halott családja 1 frtot és gyermek-halottért 40 krt adott nekik fejenként. . . Ezen díjak fele a rendezőség pénztárába ment, másik fele a sírásóké volt. (Vár. lev. 1799—46 sz.).

12. Az alatt, míg a halotti mise után a pap „sír szentelt,“ a régi szokás harangoztatott; 1800-ban azonban Korbuly Kelemen esperes-plebános azt javasolta a közgyűlésben, hogy ha a pap régi halottért misézik, „sír-szentelés“ alatt a harangok ne huzassanak meg. Erre a városi gyűlés azt határozta, hogy ezentúl csak akkor huzassanak meg a harangok (sír-szentelésről van szó), midőn temetés után való napon a sír, vagy a formalis tumba megszenteltek. (Vár. lev. 1800—44 sz.). Legújabb időben ez a kegyeletes szokás újra életre kel; van Szamosújvárt a plebániai örmény kath. templomnál két alapítványos segédletes mise, egyiket néhai Lukácsi Kristófért és a másikat felejthetlen, jó leányom lelki üdvéért mondják évenként nevenapján (Veronika, febr. 4); mindkét alkalommal mise után a sír-szentelés tartama alatt — harangoznak.

13. A tisztviselőség elment vásár- és ünnepnapokon templomba: „A tanácsbeli tagok — nemzeti szokás szerint — mindnyájan együtt ültenek két padban ünnepnapokon — a templomban. (Vár. lev. 1821—1720 sz.). A hatvanas évek óta nem igen volt nálunk (Szamosújvár) ezen szép szokás gyakorlatban;

---

¹⁾ A fizetést az Edi(l)tuus pénztára adta; ha „ez nem lenne elég, pótolja a város.“

azonban derék új polgármesterünk: Tódorfi Lukács kezdi ezen követésreméltó szokást újra életbe léptetni...

14. Pálcza- és kard-viselés. „Ezután csak a tanácsosok, centumvirek és nemesek viselhetnek pálczát vagy kardot. A társulatok elnökei is viselhetnek privilegiumuk értelmében (szárésztá); de az alelnökök (*αλληλω*) nem viselhetnek; ellenben öreg emberek festetlen (nem festett) pálczát viselhetnek. A mi polgárainknak megtiltottuk a pálczahordást; így tiltjuk meg a más városokból ide jött mesterembereknek, legyenek azok akár magyarok, németek, vagy oláhok — kivéven ezek közül is a nemeseket. Ezeket határoztuk 1775. febr. 15-én Lászlóffi Bogdán, Verzár János.“ (Vár. lev. Örmény prot. III. köt. 248—250 lap).

15. Az „evangeliumos-könyv megcsókolása“-ról és a „kereszt-vétel“-ről szóló divatlan szokásokról (L. Szamosújvár város monográfiája, I. kötet, 232 lapján 22 pont alatt) más helyütt volt szó.

II. *Most is gyakorolt szokások:*

1. Égő mécs a szoborkép előtt. Igen szép valóságos szokást honosított meg Ábágár legelső keresztény örmény király (3—35 Kr. u.), ki a nem emberi kéz készítette Krisztus-képet, melyet az Üdvözítő látogatására Edessából Jeruzsálembé ment örmény küldöttségnek maga Jézus adott, a főváros (Edessa) kapújára helyeztette és elejébe égő mécs-et tétetett. A király, kinek hittel teljes kéré levelére Jézus parancsára Tamás apostol választ irt (L. Chorenei Mózes, Nagy-Örményország története, eredeti örményből fordította Szongott Kristóf, 119 lap) példáját követte a nép. Még a kiköltözött örmények is hódoltak e szép szokásnak. Bár merre mentek, házaik homlokfalába fülkét építettek és abba szoborképet helyeztek. Szamosújvárt még most is van 34 fülkés ház, melyek közül sokban van szoborkép (Szt-Háromság, Sarlos-Boldogasszony, Szűz-Mária a kis Jézussal . . .), 28 fülke pedig üres. A Szent-Háromság napját megelőző szombaton délután 3 órakor (vecsérnye kezdete) azon szoborképek eleibe tett mécsket gyújtották meg, melyek a Szent-Háromságot ábrázolták; ellenben a Szűz-Mária ünnepeinek előestéjén a Máriát

ábrázoló szoborképek előtt égtek a mécsesek estig. Utoljára az Ábrahám-féle háznál (Szamosújvár, Felső-viz-utca) láttam néhány évvel ezelőtt ilyen égő mécsset, mit néhai Ábrahám Antal volt városi hivatalnok helyezett a kép elébe — saját kezüleg.

2. Égő szentelt gyertya. Nem egy-két háznál égetnek minden szombat délután szentelt gyertyát (Gyertyaszentelő Boldogasszony, febr. 2.) a Szűz-Mária tiszteletére. Némely helyütt a gyertya (3 órától estig) az asztalon ég; más háznál a falon függő Szűz-Mária képe mellett két felől levő tartókba teszik az égő gyertyákat.

3. Barka-égetés. Egy-egy háznál zivatarkor, szentelt barkát (virágvasárnap) vetnek a tűzbe, hogy Isten óvja meg a házat a mennykőcsapástól. Más helyütt ilyen alkalommal is csak szentelt gyertyát gyújtanak, vagy szentelt vízzel¹⁾ (vizkereszt-napja) hintik be a szobákat és a ház népe buzgó imában kéri az Urat, hogy a város határáról, háza környékéről távoztasson el minden bajt.

4. Az új ház beszentelése. A háztulajdonos addig be nem költözik újon épült házába, míg a pap azt az egyház szertartása szerint be nem szentelte.

5. Zöld-ágak. Nagyobb ünnepek (Ürnap, Szent-Háromság, a templom felszentelésének évfordulója, Világosító-Szent-Gergely . . .) előestéjén a város erdejéből szekerekkel hozzák a zöld-ágot és a frissen kaszált zöld fűvet; a fűvel a körmenet útját hintik be, a zöld-ágakkal pedig a templomot és a piacot díszítik. Úgy látszik, hogy e szokás eredete visszanyúl még a pogány ó-korba; de — mivel ártatlan — az egyház ezt nem helytelenítette. (L. a XVII. cikkely [Népélet] 1. fejezetét).

¹⁾ Megtörtént Szamosújvárt a következő eset: Éjszaka zivatar támad; felkel ágyából a házi asszony, előveszi a szentelt vizet, megjelöli homlokát a szentkereszt jelével, behinti az egész szobát . . . és azután újra lefekszik. Reggel ő ébred fel elébb és férje ágya felé tekint. „Mit csináltál férjem uram, hiszen arcod egészen tentás, aztán ágyneműd is csupa tinta.” — „Látnád, hogy milyen vagy te, az ördög nem feketébb náladnál. Nézz csak a tükörbe?” — De az asszony nem a tükörbe, hanem az almáriomra nézett, hol egymás mellett két egyenlő nagy üveg állott. Ő onnan azon éjjel a szentelt víz helyett a sötétben a tintás üveget vette kezébe.

6. Kék-ruha. Nemcsak a nők, hanem még a férfiak is viselik a kék színű ruhát. Egyik fogadásból, másik szokásból ölt magára kék-ruhát. *A.* azt fogadja, hogy egy évig minden szombaton, *B.* egy évig minden nap, *C.* egész életén át kék-ruhát visel . . .

7. Keresztekhez való járás. Mihelyt egy kis időt szakíthat az örmény nő, előveszi olvasóját és leánya, gyermekei vagy a szomszédnők társaságában nappal (délután) a határon elhelyezett keresztek (páduai Szt-Antal-, Szt-Ignác keresztje, lourdi kereszt, hétkeresztek hegye), estve pedig benn a városon a nagy-templom, Salamon-templom udvarán, a temetőben, vagy a kereszt-soron levő keresztek egyikéhez megy — imádkozni. Nincs az örmény nőnél vallásosabb nő. Kevesebb számmal a férfiak is járnak a keresztekhez. Nagy héten — ha az idő kedvez — a férfiak minden nap mennek estve fáklyákkal és lámpásokkal a „hétkeresztek“-hez imádkozni és énekelni (Szamosújvár).

8. Vasár- és ünnepnap — ha kijöttek a templomból — néha hétköznap is — ha szabad idővel rendelkeznek — a férfiak összegyűlnek a „boltok alatt“ (bolterun dágé: így nevezetik Szamosújvártt és Erzsébetvároson több közvetlenül egymás mellett fekvő boltok kölabakon nyugvó boltivekkel ellátott fedett közös előcsarnoka), hol csoportokba verődve egyik a politikáról, másik a közügyekről szól; egyik elbeszél érdekes részleteket élményeiből, másik az N-ben tartott vásár részleteit sorolja elő. Oly jól telik az idő a „boltok alatt,“ hogy máskor is szívesen elmegy oda. „Ha valaki keres kedves feleségem, — a boltok alatt vagyok.“

9. Új-évre dáláuzi-t és húsvétra kátá-t és pászkát szoktunk csinálni. Minden örmény ház követi e szokást (L. a „Táplálkozás“ című cikkelyt. [VIII]).

10. Példányszerű egyetértésben él Szamosújvártt az örmény kath. papság a világi elemmel: a várossal. Így volt ez nálunk kezdet óta. Annak, hogy városunk — alapítása után mindjárt — virágzásnak indult, egyik főoka épen ezen egyetértésben keresendő. Pap működött közre az alapításkor a tervezet készítésénél, és azután is kiváló

szolgálatokat tettek az egyháziak a városnak; viszont a város pénztárából huzzák a papok fizetéseiket és az örmény kath. egyháznak a város a kegy-úra. Mindkét elem mindig arra törekedett, hogy közöttünk állandóan fenmaradjon a szükséges egyvertés. A jó egyvertés ápolására szolgál a követésreméltó szép, apáinktól örökölt szokás is, melyről említést akarok tenni. Minden évben karácsonkor a polgármester megy a tisztikarral és a képvisellel a plebánushoz, hogy ezt üdvözölje. Viszont a papságot január

elsején vezeti a plebános a polgármesterhez, hogy „boldog új-évet“ kívánjon.

Czetz Gergely a fiú-áruaintézet másodalapítója.

11. Nagypénteki szent-sírlátogatás. Nincs közöttünk talán egyetlen egy is (az ágyban fekvő betegek kivételével), ki nagypénteken és nagyszombaton el ne menne az Üdvözítő sírházhoz, hogy ott térden állva, el ne végezze buzgó imádságát. Volt ugyan reggel 6 órakor a szentegyházban, midőn a Megváltót siralmas keleti énekek zengedezése közt sírba helyezték; jelen lesz estve 6 órakor is, hogy

részt vegyen az Oltáriszentség betétele alkalmával elvégzendő ájtatosságokban; de azért el nem mulasztja, hogy el ne menjen a többi kath. templomokba is (zsáme zsám: templomból templomba). A nagytemplomból a Salamon-templomba és innen a Szent-Ferencz-rendi zárda-templomba mennek a hivek — imádkozni. (Szamosújvár).

12. Húsvéti szentelmények. Az örmény aszszony még szombaton estve előveszi a csinos kosarat és beleteszi a kátát, pászkát, a legszebb kalácsot; ezek mellé

helyez egy főtt sonkát, darab szalonnát és sót. Némelyek még sült bárányhúst és egy pár piros tojást is tesznek. Reggel a szolgáló elveszi a nem közönséges asztalkendővel betakart szentelőkosarat és a templom felé megy: a czi-teremben (templom-udvar) helyezkednek el — sorban; mindenki kosarát maga elébe állítja. Azalatt már elvégezte a soros pap a templomban a korai misét. Kijön; a kántor füstölőt és szenteltviztartót hoz. Elhaladnak a hosszú sorok mellett és a pap megszenteli a kitakart kosarakat. Minden szolgáló ad a kántornak egy pár krajczárt. Hazamennek. Húsvét reggelén mindenki, még a cselédség is — szenteltet eszik. Szentelttel szokás kínálni a húsvét napjaiban látogató rokonokat, barátokat, ismerőseket is.

13. Úrnapi körmenet. Az örmény — ha csak lehet — nem marad el a körmenetről. De mégis leglátogatottabb a feltámadás-, Világosító-Szt-Gergely- és úrnapi körmenet. Ha a körmenet a piaczon történik és nincs szél, rendesen kiveszik a tímár- és kereskedőtársaság zászlóját is; ez utóbbit, melynek 11 rúdja van, tizenegy ember viszi, tizenkettődik egy gyermek, ki elől a bojtot fogja. Úrnapján három kath. szertartás működik közre az ünnepély fényének emelésében. Az első evangéliumot örményül olvassák; a második oltárnál már magyar éneket és evangéliumot hallunk. A harmadik oltárnál románul mondja a pap a „Sfânta evangelia“-t. A negyedik evangélium is örmény. Ennél az oltárnál nem a szokásos szavakkal („Orhnuthium Ászdudzo áménágároghin: Benedictio Dei omnipotentis...”) adja a celebrans pap az áldást, hanem kellemes keleti dallammal e kérést intézi a Mindenhatóhoz: „I zsándámáhe, i szove, i hêro, jév i bádérázme ázádeá ez mjéz Der.“ (Döghaláltól, éhségtől, tüzvészttől és háborútól ments meg Úram minket). Három ízben különböző (mély, közép és magas) hangon éneklie el e könyörgést az Úr szolgálója; a nép is háromszor ugyanabból a hangból e kérést... Máskor nincs szokásban (hanem csak rendkívüli esetben) áldásadáskor ezt a könyörgést elénekelni (Szamosújvár)...

XX. Czikkely.

Az örmény jog.¹⁾

1. Fejzet. Örökös főurak. Hübéri rendszer.

Örményországnak válságokban annyira bővelkedő politikai története szoros kapcsolatban áll az örmény nemzet állami és jogi szervezetével. Már a legrégebb időkben, a Háik-uralkodóház alatt nagy számát találjuk a nemzet kebelében az örökös főuraknak (náchárár), a kik csaknem teljes függetlenséget élveztek birtokaikon. Tartoztak ugyan a királynak némi adót fizetni s háború idején hozzá csatlakozni, de ez a kötelezettség nélkülözötte a legerösb szentesítést; megtagadása nem vonta maga után a hübéri birtoknak elvesztését²⁾. Az Ardacidák alatt megszilárdult némileg a főurak viszonya a királysághoz; a legelőbbkelők megnyerték azt a kitüntető jogot, hogy a királyi trón körül ülhessenek s hasonló viszonyokkal találkozunk a kilenczedik században, a Pákraditák alatt is, midőn Örményország újra visszanyerte bizonyos fokát a függetlenségnek.

Szóval az örmény nemzetben már az ősi időktől fogva meg voltak a hübéri rendszer csirái; nem csoda tehát, hogy a midőn összeköttetésbe lépett a keresztes hadjáratok során a nyugati népekkel, különösen a francziák hübéri intézményei nagy befolyással voltak az örmény nemzetnek arra a részére, mely a Taurus bércein át Czilicziába nyomulva, ott új királyságot alapított, a Rupeniták s később a Hethumidák királyságát. Összegyült itt a keleti és nyugati hübéri jog; az örmény „náchárár“-ok bárökká lettek s meg is kísérelték a franczia hübéri jog életbeléptetését. Megtalálták közel szomszédságukban, Antiochiában a franczia assis-ok jogkönyvét; Szempád, Héthum király testvére lefordítá azt örmény nyelvre a tizenharmadik század közepe táján s életbe is léptette. Neki köszönhető, hogy ez a híres jogkönyv napjainkig fenmaradt.

¹⁾ Prof. Dr. I. Kohler, Das Recht der Armenier (Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft, 7-ter Band, Stuttgart, 1887.)

²⁾ Chorenei, II, 7. 84.

2. Fejezet. Az örmények a külföldön saját jogszabályaik alatt élő örmény községeket alakítanak.

Ám ez az idegen hűbéri jog nem hatolt be a nemzetélet mélyébe, nem is állott, az örményekre nehezedett súlyos csapások közepette nem is állhatott fenn hosszú ideig. A seldsukok és mongolok pusztító betörései kívándorlásra kényszerítették az örménység tetemes részét; szerteszóródtak az európai népek között s az örmények

Voith Miklós tiszti ügyész.

a világkereskedelem tényezői, bankárok és kereskedők lettek abban az idegen kulturai életben, melybe a sors őket sodorta. Önálló, saját jogszabályaik alatt élő községeket legelőször

Lengyelországban alakítottak s e községek közül igen befolyásos volt különösen a leMBERGI, a mely város területére őket állítólag már 1280-ban Domilovics Leo, a város alapítója telepítette le. Annyi kétségtelen, hogy már Nagy-Kázmér király alatt nem csekély szere-

pet játszottak Lengyelországban az örmények. Nagy kiterjedésű birtokaik valának; Kázmér király megengedte, hogy püspökük, Gergely, Lembergben székeljen, s azt a jogot, hogy saját nemzeti törvényeik szerint s bíróságaik alatt élhessenek, a későbbeni uralkodók is több ízben megerősítették. Ezenfelül II. László 1402-ben s IV. Kázmér 1462-ben

biztosítá számukra a kereskedés teljes szabadságát Lengyelország minden részében.

A nemzeti jogszabályok szerint élő lebergi örmény község, s a német jog alatt álló városi község közt gyakori surlódások fejlődtek ki, melyeknek a forrását különösen az örmények törvénykezési önállósága képezte. Kezdetben az örmény bíró örmény „öregek“-kel (esküdtekkal) együtt gyakorolta a jogszolgáltatást. Azonban már 1460-ban elrendeli IV. Kázmér, hogy a városi bíró lsson törvényt az örmények fölött is, de csak az örmény seniorokkal együttesen.

A surlódásoknak így sem lön vége; a városi község, további megszorítását sürgette az örmények törvénykezési autonomiájának s I. Zsigmond elrendelte is 1510-ben, hogy az ingatlanokra nézve, továbbá erőszakosságok, súlyos testi sértés, gyilkosság és lopás eseteiben az örmények fölött is a városi bíró német jog szerint hozzon

ítéletet; minden más peres ügy pedig a városi bíró által hat örmény senior közreműködésével akként intéztessék el, a hogy „ez a hat örmény esküdt az örmény jog és szokások szerint igazságosnak találandja“ („Sicut isti ipsi senio-

Tódorfi Lukács polgármester.

res sex Armeni juxta jus et consuetudines Armenicas cognoverint.“¹⁾

3. Fejezet. A lebergi örmények latin jogkönyve.

Néhány évvel később 1518-ban elrendeli Zsigmond király, hogy az örmények nemzeti jogszabályaikat ruthen vagy latin nyelven összeírván („ut Armeni jus suum lingua Ruthenica seu latina conscriptum“), eléje terjeszszék. Ez a rendelet hozta létre „a lebergi örmények latin jogkönyv“-ét, mely a következő évben királyi szentesítést nyert, több módosítással ugyan, de a melyek hozzá levén toldva az egyes cikkelyekhez, egyáltalán nem gátolják a jogszabályoknak eredeti tisztaságukban való felismerhetését.

A jogkönyv tiz számozatlan rendelkezésre s 124 számozott fejezetre oszlik. A jogkönyvet használatba vették a többi lengyelországi örmény községek is. 1601-ben lefordították lengyel nyelvre s erről a fordításról számos másolat készült, a melyek manapság is el vannak terjedve Galicziában és Orosz-Lengyelországban. Az eredeti latin szövegnek egyik kézirati példányát megőrizte a lebergi városi levéltár Bischoff sajtó alá rendezte ezt az összehasonlító jogtudományra nézve rendkívül becses okmányt,²⁾ a mely feltárja előttünk, hogy az örmény jog útján miként emelkedett érvényre Nyugaton egy darab Keletnek régi világából, a melynek csak százados küzdelmek után emelkedhetett föléje a nyugati jogélet.

A későbbi lengyel királyok is több rendeletben foglalkoznak az örmények jogszolgáltatási viszonyaival. IV. László 1634-ben újra megerősítette az örmény esküdteknek birói jogkörét s III. János 1686-i rendeletében világos ismétlését találjuk annak is, hogy az örmény bírák saját örmény joguk és cikkelyeik szerint („secundum jura et articulos suos Armenicales“) hozzanak ítéletet. Megerősíti a lebergi örmény községet ebben a kiváltságában még III. Ágostnak

¹⁾ Bischoff, Urkunden zur Geschichte der Armenier in Lemberg [Österreichische Blätter für Literatur und Kunst, 1857. (Nr. 28)].

²⁾ Das alte Recht der Armenier, Wien, 1862.

1736-iki leirata is, mígnem a dolgok új rendjével megszűnt az örményeknek ez a különállása is s a leMBERGI jogkönyv hatályát veszítette.

Nem volt ez a jogkönyv a tizenhatodik századnak szülöttje. Nem alkották ezt a legyelországi örmények. Épen az teszi a jogkönyvet oly rendkívül érdekessé, hogy ősi hazájukból hozták magukkal, hogy az 1184-iki örmény jogkönyvből van merítve, hogy az ó-örmény jogélet gyümölcse; az ősi örmény kulturának egyik maradandó értékű emléke.

4. Fejezet. Az örmények jogélete az ősrégi időkben.

Kétségtelen, hogy az ősrégi időkben az örmények jogélete is az árja családközösségre volt fektetve családi tulajdonközösséggel, a család együttes kezességével, családi vérbosszúval, nőrablással és nővásárlással. Eusebius tanúságtételéből¹⁾ tudjuk, hogy náluk is uralkodott az indogermán vérbosszú-rendszer; s Justinián császár két rendeletéből kitetszik,²⁾ hogy az örmények akkoron vásárolták a feleségeiket, hogy a nők nem kaptak hozományt és — legalább az öröklött családi javak tekintetében, — ki voltak zárva az örökösödés jogából is. A nők iránt előzékeny byzanci uralkodó megütközéssel emlékezik meg erről s el is rendeli, hogy az ily jogszokások, melyek mintegy megvetett, érték nélküli teremtményekké alacsonyítják le a nőket, nem maradhatnak érvényben az ő kormányzása alatt; hogy az asszonyok s leányok a férfiakkal egyenlően örökösödjenek s a nők ne menjenek férjhez hozomány nélkül.

5. Fejezet. A fiúk és leányok egyenlő örökösödése.

Nem is maradtak eredmény nélkül rendelkezései; az örmény jogban, a mely jelentékeny haladást mutat erre nézve az ind joggal szemben, érvényre is emelkedett a fiúk és leányok egyenlő örökösödése. S egyébként is nagy

¹⁾ Praepar. Evangel. VI. 10 §. 12.

²⁾ Az Edictum III. 535-ből és a Novekt XXI 536-ból.

átalakuláson mentek ez időtájban keresztül az örmények jogviszonyai. A keresztény vallással együtt elterjedt köztük lassankét a mózesi s a keresztény jog; s különösen a mózesi mélyebb gyökereket vert náluk, mint bármely más nemzetnél, s nemcsak új jogképződéseknek lön kiindulási pontjává, hanem valóságos alapkövét képezte az újabb jogélet épületének.

6. *Fejezet. Az árja családi szervezet. A szerződési jog.
A mózesi tilalom. Az eskü.*

Az átvett jogrendszer befolyása alatt feloszlásnak indult az árja családi szervezet, felbomlott a családi tulajdon, helyére lépett a szerződési jog, a vérbosszúra, az önsegélyre kiterjedt a mózesi tilalom, az ordaliák bizonyítási rendszere elenyészett s csak az eskü maradt érvényben. Szóval az örmény nemzet kaukazi bárdolatlan-ságából fejlett jogi állapotokhoz jutott, midőn az új vallással egyetemben magáévá tette a benne foglalt jogrendszert is.

S aligha tévedünk, midőn azt állítjuk, hogy csakis ezáltal váltak az örmények képesekké eljátszani a többi nemzetek sorában a reájok várakozó nem csekély jelentőségű szerepet. Valószínű, hogy máskülönben tovább élték volna a kaukazi hérczek közt gyermekkorukat, csakúgy, mint a georgiaiak. Az érintettük jogi átalakulás a felnőtt nemzetek sorába emelte őket; kereskedelmi s pénzüzleti tevékenységükkel a fejlődésnek magas fokára emelték Kelet közlekedési viszonyait s több irányban befolyással voltak a keleti népek szűk látókörének kiszélesítésére. Mindez kiváló fontosságot kölcsönöz a Kelet kulturai tényezői közt azon jogi átalakulásnak, mely az örményeknél szétlépte az ősi hagyományok kötelékeit, hatalmas ösztöneül szolgált az egyén önfejlesztésének, megóvta a nemzetet a megsemmisítő családi viszonyoktól s megszilárdította a tulajdont és hitelt.

7. *Fejezet. Szokásjog. Az örmény jognak írott gyűjteménye.*

A jogélet átalakulása szokásjogilag ment végbe s az örmény jognak írott gyűjteménybe foglalása csakis a tizen-

kettedik században történt először meg. 1184-ben két gyűjtemény keletkezett; az első Ciliciában: lámproni Nersesz, tarsusi püspök volt a szerzője s munkája tulajdonképpen csak a byzanci jog összefoglalására szorítkozott. Sokkal nagyobb volt a jelentősége a másik gyűjteménynek, melyet Kos Mechithár szerkesztett Nagy-Örményországban, a Kura folyónál, az ottani fejedelem számára. Ez a gyűjtemény korszakot alkot az örmények jogtörté-

Kourig Ćivadar, a leány-árvaintézet alapítója.

netében; törvénykönyve lett idővel az egész örménységnek, elkísérte őket viszontagságteljes vándorlásaikban, kereskedői útjaikon s útát tört magának a szomszéd nemzetekhez is.

A ciliciai királyságban Héthum király testvére s a későbbi III. Leo király nagybátyja s az antiochiai assiseoknak híres fordítója, Sempád léptette életbe Kos jogkönyvét 1265-ben, lefordítván azt a ciliciai népies nyelvre. A tatár khánok is le-

fordították tatár nyelvre, sőt Katalin czárné rendelete folytán orosz fordítás is készült a krimiai örmények számára.¹⁾

Életbe léptették ezt a jogkönyvet Georgiában is. A tizenhetedik században Vakhtang herczeg fordította le s egyéb jogtételekkel együtt nagy gyűjteménybe foglalta öz-

¹⁾ F o u p a n o f, Grusinskaya Chrestomatia, I. Előszó, 12-ik l.

szé, melyet a királyi trónra lépésekor közzé is tett.¹⁾ Vakh-
tang jogkönyve a georgiai szokásjogból általa kiszemelt
tételeken kívül a következő elemekből áll: 1. mózesi jog
(52 cikk); 2. görög jog (318 cikk); 3. örmény jog
(431 cikk); 4. a kátholikosz törvényei (23 cikk); 5. György
törvényei (1318—1346, 46 cikk); és 6. Agbuga törvényei
(a 14-ik és 15-ik századból, 178 cikk.)

A harmadik helyen említett örmény jog nem egyéb,
mint Kos jogkönyve, mely ezen az úton lett még széle-
sebb körökben is ismeretessé; az orosz kormány ugyanis
a mult (XIX) század elején közzé tette Vakhtang egész
gyűjteményének orosz fordítását s a georgiai gyűjtemény
pár évvel ezelőtt újabb orosz átültetésben is megjelent
egy kaukazi folyóirat hasábjain.²⁾

Kos jogkönyve maga szintén hat részből áll, melyek-
nek tartalma a következő:

1. egyházi jog 125 cikkben,
2. világi jog 130 cikkben,
3. mózesi jog 67 cikkben,
4. római jog 152 cikkben,
5. jogszabályok 85 cikkben,
6. görög jog 19 cikkben.

Ezen alkatrészek közül a negyedik nem egyéb, mint
a syr-római jogkönyv örmény fordítása, a melynek tételei
csak igen kis mértékben hatoltak be az örmények jogéle-
tébe. Ellenben a többi közkincsévé lett az egész nemzet-
nek s hű kísérlőjévé fiainak az ősi hazából való elköltözés
után is. A lemergi jogkönyv, az örménység
ősi kultur-életének ezt a palladiumát tartotta
fenn számunkra,³⁾ egy nagy kulturnemzet jogát, mely-
nek a végzet nem adta ugyan részül a nyugalmas állami
fejlődést, de a mely, mint fejlesztő elem, áthatotta Kelet
népeinek életét s a forgalom minden ágának renkívüli

---

¹⁾ Bousset, Nouveau Journal asiatique, 1829, III. 177 l. —
Haxthausen, Transkaukasien, II, 195 és 278 l.

²⁾ Dareste, Journal des Savants, 1887, 169 l.

³⁾ A régi örmény királyok rendeleteiből csak egyet, János
bagratida királynak a vasárnap megünneplésére vonatkozó törvé-
nyét foglalja magában a lemergi jogkönyv.

fejlesztésével ledöntötte a népek közti korlátok egy részét s közelebb hozta a nemzeteket egymáshoz.

8. *Fejezet. Kos Mechithár gyűjteménye.*

Az ősrégi örmény jognak, úgy a mint azt Kos Mechithár gyűjteménybe foglalta s a lemergi jogkönyv számunkra fentartá, — im ezek legjellemzőbb tételei:

a) Személyi jog. A rabszolgaságra nézve az örmény jog is — épen úgy, mint a mózesi, különbséget tesz hitsorsosok és hitetlenek között. Az utóbbiak teljes rabszolgák s tetszés szerint eladhatók; az előbbiek csak félrabszolgák s szabaddá lesznek, mihelyt leszolgálták a vételárt, sőt lemondás által sem veszítik el a szabadságukhoz való jogukat. A pogány rabszolga, ha felveszi a keresztséget, a kereszténynek előnyeiben részesül. A ki megöli rabszolgáját, vérdíjat fizet a bíróságnál, de csak ha a tett következtében azonnal meghal a rabszolga. Egyéb-ként nem fizetendő vérdíj, mert a rabszolga tulajdona a gazdájának; csakis töredelemnek van helye. A rabszolga, ha kiütötte a gazdája egyik szemét, szabaddá lesz, ha hitsorsos; ha nem, fele áron eladandó.

A teljeskorúság a huszadik évvel veszi kezdetét. A férfiak addig gyámság alatt vannak; a nők örökös gyámság alatt állanak, és pedig a hozzátartozók — apa, fivérek — gyámsága alatt férjhezmenésig, azontúl a férjnek gyámsága alatt. A férj gyermek nélküli elhalálózása esetére gyámokul rendelheti a hozzátartozóit. A kiskorúak javai bérbe adandók; a nő férjének beleegyezésével jogérvényesen idegeníthet el. A gyöngé elméjük és tehetetlenek hozzátartozóiknak gyámsága alatt állanak.

A házasságkötésnek a hozzátartozók jelenlétében kell megtörténnie. Megelőzi az egybekelést a hozományra vonatkozó megegyezés. A hozomány az aszonyak tulajdona marad a férj kezelése alatt. A mézes hetekben az örmény jog is, mint a mózesi feloldja a férjet a háborúba menésnek kötelezettsége alól.

Különös nyomatékmal van kiemelve a gyermekeknek engedelmességi tartozása szülőik irányában. Az apa, ha

szükségbe jut, eladhatja leányát, vagy legalább zálogul adhatja a kiváltás feltétele alatt.

b) Dologi jog. A hadi zsákmány annak tulajdona marad, a ki hatalmába ejtette. A talált tárgy visszaadandó tulajdonosának a költségek megtérítése fejében. A talált kincsnek tizedrésze a fejedelmi kincstárt illeti, ha a telek, melyben találták már akkor a találó családjának tulajdonában volt, midőn a kincsnek el kellett ásatnia. Ha ellenben az tűnnék ki, hogy a kincs valamely régiebb uralkodó idejéből való, úgy az a kincstáré, s csak egy tizedét kapja a telektulajdonos, egy tizedét pedig a találó.

Ingatlanok eladása a bíró előtt, birói pecsét alatt történik. Ha a vételárból még semmi sincs lefizetve, kártalanítás nélkül visszaléphet a vevő, különösen ha kimutatja, hogy nem képes a vételárt megfizetni. Ha ellenben egy résznek a kifizetése már megtörtént, úgy a visszalépés esetére a vevő elveszti, a mit fizetett, az eladó pedig a kapott összegnek kétszeresét tartozik megtéríteni. A ki leendő termést vásárol meg, csakis tíz nap alatt léphet vissza. A tartozásért csakis az adós és örököse szavatol, a hozzátartozók nem.

A kereskedő, ha vevőjét az áruczikkre nézve megcsalta, nemcsak visszatérítésére kötelezhető, hanem büntetés alá is esik. A kézműves, ha a rábizott anyagot elsikkasztotta, annak kétszereseig, sőt bizonyos esetekben négyszereseig is szavatol. A kereskedő, ha vevőit hamis mértékkel megrövidíti, a négyszeresig szavatol s becstelenné válik. A kétszeresig terjed szavatossága a letéteményesnek, ki a letéteményt elidegeníti, valamint a csalárd zálogos hitelezőnek is. A letéteményes és megbízott menekül a szavatosság alól, ha esküvel erősíti meg ártatlan voltát, valamint ha letevő vagy megbízó hibás voltának esete forog fenn, nevezetesen ha utóbbiak a baleset megtörténtekeor jelen voltak. A zálogos hitelező szintén igazolhatja magát esküvel. Szavatol a pásztor is a vigyázatlansága, vagy ügyetlensége által okozott veszteségért, valamint a kézműves, ha munka közben a rábizott anyagot elveszíti, de nem abban az esetben, ha ellensége tüzet vetvén, az anyag ezáltal megy veszendőbe. A kézműves, ki az anyagot igen sokáig tartja

vissza, szavatol a moly vagy az egerek okozta kárért is. Ha a zálogos hitelező szükséges kiadást tett a zálogtárgyra, az neki megtérítendő.

A követelések harmincz év alatt évülnek el; a megintés félbeszakítja az elévülést. Ha a zálogtárgyat a kitűzött határidő alatt nem váltják ki, háromszor megintendő az adós; ennek megtörténte után a zálogtárgy két tanú jelenlétében eladható s az árból a követelést meghaladó felesleg visszaadandó az adósnak. Ha a követelés fejében zálog adatott s a követelés elévült, úgy a zálogtárgy a hitelező tulajdonába megy át. A hitelező özvegyektől ruhát vagy más szükséges tárgyat nem vehet zálogba; szegényeknek illetén zálogtárgyai „egy éjjelen át“ sem maradhatnak a házában. Tiltva van a kézimalom felső vagy alsó követ zálogba venni, mert ez a kö „a szegényeknek a kenyere“. A hitelezőnek nem szabad az adós házába behatolni s erővel zálogot venni; a földbirtokost azonban a behatoló idegen marhára vonatkozólag megilleti a zálogjog.

Adásvevési szerződésnél a tárgy fogyatkozási okul szolgálhatnak a visszaadásra, de nem az árcsökkenésre. Csalárd eladóval szemben a visszaadás korlátlanul meg van engedve, egyébként azonban az üzlet tárgyai szerint változó határidőhöz van kötve. Lovak és ökrök például hét nap alatt, méhek husz nap, az eladott agyagedények, melyek boros hordókúl szolgálnak, egy év alatt adhatók vissza. Sajátszerű az a rendelkezés, hogy ha az ily agyagedényből annak hibás volta miatt bor megy veszendőbe, ezt a kárt a két fél egyenlő részben viseli. Az eladásoknak nyiltan s tanúk előtt kell történniök.

Malom bérbeadásánál a szükséges javításokért a bérbeadó szavatol, hacsak a bérlő hibájának esete nem forog fenn. A bérletből származó nyereség egészen a bérlőt illeti, bérletnek fele haszonra nincs helye. A kézműves, ha a munkát nem végezhetette el a kölcsönös megegyezéshez képest, úgy azt minden további díjazás nélkül újra teljesíteni köteles. A ki megbizásból valamely ügyletet végez, követelheti a kikötött díjat s ha az ügylet nem jöhetett is létre, a fáradozásainak megfelelő kártalanítást.

Külön rendelkezések szabályozzák a hajótörések esetében való segélynyújtást. A partra vetett javak elsajátítása határozottan megvan tiltva. A segélyt nyújtók követelhetik ugyan a megmentett javak tizedrészét, vagy ha ez nem látszik elégségesnek, ötödrészét, de az örmény jogkönyv nem helyesli ezt a szokást („de jure armenico — úgymond — id observatur, quod pro tali juvamine nihil est recipiendum“).

9. Fejezet. Örökösödési jog, büntető jog, perjog.

Közleményeink befejezéseül egybefoglaljuk az ősrégi örmény jognak legjellemzőbb örökösödési, büntető és perjogi rendelkezéseit, úgy a mint azokat Kos Mekhithár törvénykönyve alapján számunkra fentartotta az összehasonlító jogtudományoknak egyik nevezetes kútforrása, a leMBERGI jogkönyv.

Örökösödési jog. Az örmények örökösödési joga kezdetben a fiátsággra volt fektetve s Justinián keletrómai császár volt az első, ki abban a nők egyenjogúságát érvényre iparkodott emelni. Sikerült is törekvése a lemenőknél, vagyis a fiúk és leányok egyenlő örökösödésére nézve ¹⁾, de a testvérek örökösödésénél nem jutott győzelemre ez az elv. Gyermeknek nem létében a fivérek s azok gyermekei továbbra is megelőzték a nőket s azok gyermekeit. Testvéreknek s azok gyermekeinek nem létében az oldalági rokonok örökölnék a negyedik ízig, mely után az állam lép az öröklés jogába. Valamennyi oldalági örökös át tartozik engedni az özvegynek az örökség negyed részét. A súlyos fogyatkozással születettek ki vannak rekesztve az örökösödésből. A felségáruló gyermekei s rokonai nem vesztik el örökösödési képességüket, hacsak maguk is nem valának részesei a felségárulásnak. A gyermekek közt egyenlően történik a megosztás, de az apai ajándékok beszámítandók. A h o z o m á n y n y a l ellátott leányokat

---

¹⁾ „Equalis divisio — úgymond a leMBERGI jogkönyv 116-ik fejezete — debet cedere et venire tam ad filios, quam ad filias aequali sorte et successione.“

azonban teljesen kielégítetteknek tekinti a régi örmény jog, megengedve egyébiránt, hogy az apa végrendelete ezt a szabályt megváltoztassa.

A végrendekezés a pap s két vagy három „öreg“ — mint tanúk — előtt történik. A törvényes örökösök meghivandók, hogy ismerjék a végrendelező utolsó akaratát. Jogukban áll ugyanis azt megtámadni a végrendelező életében, de annak halála után nem illeti őket meg ez a jog. Kizárható az a gyermek, a ki szülőjét veri, gyalázza vagy az engedelmességet vele szemben makacsul megtagadja. Minden végrendeletnek magában kell foglalnia az elhunyt lelki üdvéről való gondoskodást czélzó hagyományt, sőt az államnak is, ha örökösödik, tennie kell ez irányban valamit.

Az örökösödési szerződés ingatlanokra vonatkozólag teljes mértékben jogérvényes; városi telkeknél és malmoknál azonban egy év, földbirtoknál hét év alatt alkalmazásba veendő. Ha az örökös beleegyezését adta az elidegenítéshez, úgy az ő visszalépési joga elesik. Az örökhagyó adósságaiért az örökös csakis az örökség értékének erejeig szavatol.

Büntető jog. Kos törvénykönyvében találkozunk még azon rendelkezéssel, hogy a gyilkos, ha nem tudja a vérdíjat előteremteni, családjával együtt eladandó; de a későbbi örmény jog elfogadta már a mózesi jognak egyik alaptételét, a tettes kizárólagos felelősségét, valamint azt a keresztény tant is, mely a vérbosszút mint magán megtorlást kizárja ¹⁾, fentartva ezzel kapcsolatban az ősrégi jogszabályokból azt is, hogy legfőként a meggyilkolt családtagjait illeti a gyilkos kinyomozásának kötelessége. Fenmaradt továbbá az ősi joghagyományokból a halálbüntetés megválthatósága. Az, e büntetés fejében vérdíjúl fizetendő összeg 365 forint, mert az évnek ennyi napja s az emberi testnek ennyi része van. A vérdíj az örökösödés sorrendjében a családtagokat illeti s akkor is meg-

---

¹⁾ „Jus nostrum non admittit furem occidere, aut homicidam tirranicum neque aliquem alium dignum morte, nisi prius jure et sufficientibus documentis convictus.“ Lembergi jogkönyv, 61-ik fejezet.

fizetendő, ha az illető csak közvetve volt okozója a halálnak; nevezetesen az orvos által, a ki hamis szerrel megöli a beteget, továbbá az által, a ki másnak lovát szándékosan megbokrosítja s ezáltal a lovas halálát idézi elő, továbbá a ki gödröt ás s nem teszi azt kellően felismerhetővé; csakhogy a tegutóbbi esetben, ha a szerencsétlenség nappal történik, fele fizetendő a vérdíjnak (mert a felelősség egy része magát a szerencsétlenül járt egyént terheli). Vérdíjjal tartózik az is, ki szilaj ökröt tart, szomszédainak figyelmeztetései daczára sem távolítja azt el, s általa valaki halálosan megsérül; továbbá a gazda, ki szolgáját figyelmeztetések daczára veszélyes útra küldi, a mely ennek életébe kerül. A beszámítás a 15-ik évvel kezdődik; a 12 évesnél fiatalabb gyermek után egy harmad vérdíj fizetendő. A tisztán véletlen balesetekért való felelősség ki van zárva s a jogi mozzanat helyét elfoglalja a vallási, mely szerint a ki nem vonható büntetőjogilag felelősségre, töredelem által tartozik megtisztítani magát a hozzá tapadó vértől. Az önvédelem természetesen meg van engedve, valamint az éjjeli tolvajnak — de csakis az éjjelinek — megölése is. A halottrablónak halál a büntetése, ha a tettest azonnal felfedezik; más különben csak töredelem.

A ki asszonyon vagy leányon erőszakot tesz, halállal bünhődik; másnemű erőszakosságnak s becsületsértésnek fogság a büntetése, becsületsértésnek tekintetvén főleg a szakáll megczibálása. A hamis eskü, hamis mértékek s mérlegek használása s hamis tanúskodás becstelenséget von maga után. A pénzhamisító kezét vesztí, a tetten kapott gyújtogató, tűzhalállal büntetendő, a tolvaj és bűntársa felakasztandó, a bíró, ki megvesztegetni engedi magát, becstelenné válik, valamint az is, ki mást hamisan bevádol. A felségáruló halállal büntettetik. Ki az uralkodót vagy az ország nagyjait gyalázza, kiközösíttetik, s ha pap, megfosztatik papi jellegétől.

Ott, hol a halál vérdíj fizetését vonja maga után, a megsebesülés a gyógyítási költségek megtérítésére kötelezi az eset okozóját. Ha állandó fogyatkozás származik belőle, megfelelő kárpótlásnak is helye van. A kárpótlás felére

szállítandó le, ha a megsérült is részes az esetben előidézésében.

Perjog. A bíró nem egymagára, hanem legalább négy jogértő férfiúnak közreműködésével hozza meg ítéletét. Az ősrégi örmény jog nem enged helyet a fellebbezésnek; mindenki tartozik meghajolni az ítélet előtt, mert a bíróság irányában való engedetlenség egyúttal engedetlenség Isten ellen is, ennek pedig halál a büntetése. Mindazáltal egy fellebbezést megenged a jogkönyv, de csakis a királyhoz. Az ítélet mindkét félnek meghallgatása után

Markovich Jakob esperes-plebános.

hozandó meg; ítélet és közbenső végzések szóbelileg hirdetendők ki. A felek rendszerint nem képviselhetik magukat, miért is a kiskorúak elleni perek elhalasztandók a teljes korúsáig. Csakis az asszonyokat képviselhetik férjeik, illetőleg a gondnoksággal megbízott családtagok. A felek kényszeríthetők a megjelenésre, sőt le is tarthatók, a míg alkalmas kezeit nem állítanak. A ki háromszori megidézés után sem jelenik meg, a megállapított birságon kívül perét is elveszíti. Az idegen panaszosok vendég-

jogot élveznek; az idegenek perei előzetesen tárgyalandók.

A fő bizonyítási eszköz a tanúzás. Csak két-három tanúnak egyező vallomása képez bizonyítékot. A tanúknak a régi jog szerint szintén örményeknek, továbbá feddhetlen előéletűeknek, (viri probi, digni testimonio, fide digni) kellett lenniök. Mindkét fél hozhat tanúkat, a kiknek nagyobb vagy kisebb szavahihetőségét a bíró szabadon mérlegeli. Tanúk nem létében joga van a vádlottnak az

ártatlansági vagy tisztító esküre, különösen midőn a szavatolástól való felmentését igényli azon a czímen, hogy részéről nem forog fenn vétkesség. Az eskü letévése a panaszos és a bíróság jelenlétében történik; előbb a panaszos háromszor vizet önt az eskü letevőjének kezére. Határvillongások nem eskü, hanem tanúk által intézendők el s általában eskünek csakis egyéb bizonyítékok hiányában szabad helyet engedni. (L. az „Armenia“ 1889. évi folyamában [márcz., ápr., máj. és jún. havi füzetek] boldog emlékü Dr. Molnár Antal derék cikksorozatát).

XXI. Cikkely.

Családi jog a hazai örmények között.

1. Fejezet. Család. Hárszánikh, bészág. Rokonság, sógorság.

Mivel ezen cikkelyben nem egy helyütt van szó örmény jogszokásról, melylyel apáink a mult XIX. század második feléig tényleg éltek is, — szükségesnek láttam az előző cikkelyben közreadni az örmény jog jellemzőbb vonásait; mert csak azok segélyével leszünk képesek jelen cikkely némely részleteit világosan megérteni . . .

. . . És most ezen szükséges visszapillantás után áttérek jelen cikkünk fölötté érdekes tárgyaira . . .

Az örmény a család szót szűkebb és tágabb értelemben használja. Szűkebb értelemben a család (*ընտանիք* *éndánikh*: háziak, familiares, domestici), az apa-, anyából és gyermekekből áll. Ellenben a tágasabb értelemben vett család az a ház (*գերդաստան* *kértászdán*, familia), melyben — egy családfő alatt — ennek feleségén és gyermekein kívül, a családfő fivérei is — mindenik a maga feleségével, gyermekeivel, menyeeivel, unokáival, — együtt élnek. Azonban sajnos, hogy a ,kértászdán'-ok száma hova-tovább fogy; mai napság legtöbb család: ,éndánikh'. Örményországban még most is legtöbb ház ,kértászdán'.

A menyekző azon részét, mit a nép végez, „hárszánikh“-nak (հարսանիք vagy röviden hárszánikh) nevezik; annak a résznek pedig, mit a pap teljesít, bészág (պսակ vagy phéság: koszoruzás) a neve.

A rokonság ázkágánuthiun (ազգանութիւն) és a sógorság chênámuthiun (հենամութիւն).

Lelkirokonok: a násznagy, násznagyné, fogadott fiú vagy leány, kereszt-apa és kereszt-anya. A lelkirokonság nálunk nem képez házassági akadályt.

A rokonság és sógorság fokainak elnevezései ezek:

A menyasszony völegénye fivérét dákêr-nak (մայր), és ennek nejét dákêrgin-nak nevezi; a völegényt pheszá (փեսայ), a menyasszonyt hársz-nak (հարս) nevezik; az após ániér (անիւր), az anyós zokáncs (զոքանչ). A menyasszony völegénye apját szgeszrájr (սկզբնոր), anyját szgészur-nak (սկիզբնոր) nevezi; dâl-nak (մայր) nevezi a völegény menyasszonya nővérét, és a menyasszony völegénye nővérét.

Régen gyakortább léptek az örmények házasságra, mint napjainkban. Az aggregények és aggszüzek száma hova-tovább szaporodik.

2. Fejezet. Kêrorenkh. Dshez. Ereszcsur.

A kölcsönös ígéretekről, feltételekről szóló iratot, mit a házasulandó felek esküvő előtt készítenek el, kêrorenkh-nek (irat) nevezik.

A nő kelengyét, a minek Keleten hárszi ozsíd (հարսն օճիւմ) a neve, mi dsheh-z-nek¹⁾ nevezzük; az az ajándék, mit a völegény menyasszonyának ad, Örményországban jérészácz djész vagy jérészdzészekh (երեսնաճիւր), nálunk (a hazai örményeknél) ereszcsur (երեսնաճիւր) nevet nyert. Az iratot is, melyben erről az ígéretről szó van, szintén ereszcsurnak nevezzük. Az ereszcsur: ház, föld, birtok, vagy akkora pénzbeli összeg, hogy abból a nő, ha özvegységre jutna, el is élhet. Az „ereszcsur“-t a törvény e hazában még bukás alkalmával is kiszakitotta a férj

¹⁾ Dshez arab szó, örményül ozsíd.

vágyonából; mert az ereszcsur nem közös vagyon: ez egyedül csak az asszony tulajdonát képezi.

Legtöbb völegény menyasszonyát saját házához viszi; de van olyan eset is, midőn a völegény megy a menyasszony házához lakozni: ez a házi vö(legény): dunpheszá . . .

3. *Fejezet. Az akták nyilatkozatai. Dos, parephernális level, dotalitius contractus.*

„Nem volt itt (Szamosújvártt) soha szokásban, hogy a férjhez menendő szüzeknek adandó dos-áról¹⁾ való

Karácsony Márton apát, főesperes-plebános.

írást valami idegen regiusok, vagy idevaló tanácsbeli urak előtt adgyák, hanem azt a házasulandó maga, vagy annak atyja, vagy testvére, atyafia subscribálták és mindenkor törvényesnek tartatott s most is annak tartatik; már régen törvény nyé vált usus, hogy a dósról való levelek minden intabulatio nélkül az első classisba²⁾ helyeztettek.“ (Vár. lev. 1794. „Kovrig krida“).

*

„Az örmény nemzet közt szokásban van, hogy a szülők leánya-

¹⁾ Dos latin szó: menyasszonyi ajándék.

²⁾ Itt nem első osztály, hanem első hely. Ugyanis a XVIII. században és XIX. század közepéig az a szokás dívott az örmények között, hogy csőd esetében előbb a dos szakítottatott ki a férj vagyonából . . . és csak aztán elégítetttek ki az adósok.

iknak férjhezmenetelük alkalmával „paraphernalis“ leveleket adnak; már pedig az, mi valamely városban rég óta van szokásban, törvényül tekintetik.“ (Méndruly Kristóf 1795 évi irataiból. Vár. lev.).

*

„Az örmény nemzetnél szokásban van, hogy a leánynak férjhezmenetele alkalmából a szülők aranylánczot adnak. (Vár. lev. Méndruly kridális irataiból. 1795 év).

*

„Szamosújvár város régi szokása szerint az asszonyok kompetenciája vagyis dosza férjhezadások előtt határozatott meg.“

*

Gajzágó Mária, Karátson Ázbej felesége: „Tudom nyilván és bizonyosan, hogy ezen szab. kir. Szamosújvár városában régi gyökeres szokásban volt és ma is megvan, hogy az asszonyoknak ereszcsurt vagyis doszt szoktak ígérni férjhezadások előtt. (Vár. lev. 1797. „Számartó krida“).

*

„Ezentúl akárki is házassági szövetségre lépne, addig ne esküdjék meg, míg a ‚dotalitius contractust‘ a tanácsnak be nem adják; mert különben, ha a férjek kridába esnének, dosaikat csak akkor praetendálhatják, ha a férjek javaiból előbb a creditorok teljesen ki lesznek elégítve.“ (Vár. lev. 1805—578 sz.).

*

Lengyel Gergely. pápai kamarás.

„Városunkban eleitől mostanáig az a szokás volt és nagyon az örményekre nézve, hogy a házasulandók részéről a dost (vagy másképen az „ereszcsurt“) az apai hatalom alatt levő völegénynek apja egyezésnél fogva szokta igérni az összekelés előtt a menyasszonynak — és az arról kelendő irást nem az apai hatalom alatt levő völegény, hanem maga az apa subscribálja és adja. Ennél fogva az illetén móddal készítendő irás itten egyáltalában soha sem vétetett ajándéknak (paraphernum), hanem csupán csak dos-nak és dotalicilis contractusnak, mely a hazai törvényeknél fogva is különbözik a paraphernumtól, menyekzői ajándéktól, a mit a férjhez menendő leány elmátkásítása vagy egybekelése előtt és azután a völegénytől, avagy atyafiaitól pénzben, aranyban, ezüstben vagy clodiumokban effective kap, — mely dos-sát az asszony csak abban az esetben kapja ki az apai közös massából, ha férje apjánál elébb és osztozatlanul hal meg; ha pedig a férje megosztozott, akkor csak a férje javaiból kapja ki dosát. Ezen megrögzött szokás a következő alapos okon épül: Az apa azért adja és subscribálja a dotalitus contractust, mivel ezen város kereskedő polgárokból állván, a fiúk, megházasodásuk előtt mindnyájan az apai hatalom és dispositio alatt vannak, oly annyira, hogy azoknak meghalálzásakor kezeknél és birtokukban semmijek sem lévén, — dost sem ígérhetnek; azért a dos-adást mindenkor az apa szokta megtenni és a contractust megírni, mely teher az apa kimultával nem annak közös massájára, hanem mindenkor völegény fiára s részére jutandó javaira szokott szállani; ha pedig a fiú megházasodása előtt az apai hatalom alól kijött s részét kikapta, — ekkor a dost nem az apa, sem más valaki, hanem maga a völegény szokta adni és a contractust megírni. (Vár. lev. 1832. decz. 27-én tartott tanácsülés jegyzőkönyvéből. 1832—1360 sz.).

*

„Az asszonyoknak férjhezmenetelük alkalmával szüleik vagy atyafiaik által adatni szokott allaturalis¹⁾) és

¹⁾ Affero (adfero), attuli, allatum: hoz, előhoz, használ, hasznot tesz; az „allatum“-ból allaturus, a, um és allaturalis. Allaturalis ruhák = kelengye, hozomány.

paraphernalis jegyruhák, pénz, clenodiumokban ¹⁾, nem különben a völegény vagy ennek rokonai által mátkájoknak az esketést megelőző napokon írásba tett és ígért dos²⁾ értéke a cridalis massából kiszakított.“

*

„Nos jurata communitas L. R. Civitatis Szamosváriensis: . . . testamur eam inter hujatem Armenam Nationem indeusque a fixae jam per longam annorum seriem in hac patria domiciliationis viguisse ac de praesenti etiam vigere consvetudinem, usu longinquo roboratam, et inde ab incunabulis Civitatis in legem municipalem adultam, ut viris absque solatio prolium decedentibus, imo prolibusque supermanentibus, sed in statu minorenni obeuntibus, uxores eorundem, cessante ulteriori ad bona maritalia quocunque sub praetextu formanda pretensione, cum exolutione dotis contractualis (quae legalem dotem notabiliter excedit) simpliciter absolutae fuerint, consequenter ab omni ulteriori, uti promissum est, praetensione praeclusae. In cujus fidem . . . dedimus.“ (Vár. lev. 1799. ján. 30).

*

A tanács egy hivatalos iratában ezeket írja: . . . „Testamur in emaritatione, dotationeque puellarum eam in hac commerciali Civitate nostra ab antiquo viguisse, ac de praesenti vigere etiam consvetudinem, usu longinquo et fororum etiam altiorum decisionibus roboratam, ut nuptui datae filiae, tempore emaritationis per Genitores, aut illis deficientibus per germanos fratres illis collatis donariis ac paraphernalibus (nullo regressu quoad ultiores praetensiones erga Genitores, aut suos fratres formandi super manente) nisi Genitoribus vi testamenti ne

---

¹⁾ Clenodium, ii kincs, drágaság, jede kostbare Sache; a clenodium-ból csinálta a német a Kleinod szót: ékszer, kincs, drágaság, drágakő.

²⁾ Nagy különbség van a „dós“ (= menyasszonyi ajándék, örményül ereszcsur) és az „allaturalis“ tárgyak (= paraphernum, kelengye, hozomány) között.

fert condendi aliter visum fuerit disponere, contentari debuerint ac debeant, consequenter jus ad participationem tam fundorum civilium, quam bonorum mobilium petendi nunquam competiisse et nec mere competere“ . . . 1816—1437 sz.).

*

„Városunk fennállásától fogva itten (Szamosújvárt) a hazai törvényeken alapult azon polgári szokás divatozott, és áll ma is fenn, hogy a magtalanul elhalálozott asszonynak hátramaradott özvegy férje a jegybe vett javakon kívül, elhalt feleségének szüleitől kapott minden paraphernalis javait az örökösöknek tartozik kiadni.“ (Vár. lev. 1839—215 sz.).

*

„Van városunk örmény ajkú és nemzetiségű lakósaiknak egy ősi szokása, mit magokkal hoztak Ázsiából és e szokás az, hogy a férjhez ment leányok atyjuknak halála után, — hacsak végrendeletileg nekik positive valamit nem hagyott, — örökösödési joggal nem bírnak; mely szokást megtelepedésök óta, mindamellett, hogy a fels. Udvar 1813-ban 2063 sz. és 1815-ben 244 sz. alatt kelt rendeletében, mely Szamosújvárt 1828. febr. 13-án hirdettetett ki, a multra nézve ezt helybenhagyván, a jövőre nézve eltörölte, — mégis gyakorlatilag a mai napig megtartották az örmények.“ (Vár. lev. 1852—2605 sz.).

XXII. Czikkely.

Születés és keresztelés.

1. Fejezet. Keleti és hazai szokás.

Kelet némely vidékein az újszülött testét sóval hintik be; nálunk születés után azonnal minden gyermeket langyos vízzel mosnak meg.

Tudtommal a hazai örmények között nincs hímnő (csira, hermafrodit).

A régi örmények Ázsiában hitték, hogy a gonosz szellemek megcserélhetik az újszülött gyermeket; azért az anya párnája alá fegyvert vagy nyársat tettek, hogy távol maradjon a gonosz szellem. — Chorenei Mózes¹⁾: Azt hitték, hogy Astyages utódainak nejei büvölték meg a királyfit (Ártávázd-ot), mivel (az apa), Ártáscsz nekik (a manoknak) sok bajt okozott. Ezt a dalnokok a regében így adják elő: „A sárkány-ivadékok elragadták a fiút Ártávázdot és helyébe egy manót tettek (*զհշատագորնըր զորոցսն զմանուկն Երդսմազզ եւ զեւ փոխանակ եղին*): visábázunkhh kogháczhán zmánugén Ártáváztt jév tév phochánág jétin).

Némely helyütt Örményországban még most is hiszik, hogy angyal hozza a gyermek lelkét és az jelen is van a szülés alkalmával.

A magyar a kérdezősködő gyermeknek ezt a választ adja: „A golya hozta a kis babát“; ellenben az örmény (Szamosújvárt) így: „A bábaasszony (mám) hozta a Szamosból.“

Majdnem minden rokon tesz, midőn a gyermek-ágyas anyát meglátogatja, az újszülött párnája alá valami ajándékot.

Rendesen a násznagy és násznagnő — a kereszt-apa és kereszt-anya. Keresztelés alkalmával a kereszt-anya nemcsak a papnak ad ajándékot, hanem a kántornak, a bábaasszonynak és a gyermeknek is. Az örmény pap a keresztség és bérmlás szentségét egyszerre adja fel; ellenben a latin egyházban csak a püspök bérmlhat.

Az anya, szülés után 42 napra kel fel az ágyból; 8—9 hónapig szoptat. Eddig az anya ömaga szoptatta gyermekét . . . és egészséges volt ő is, gyermeke is; de most, hogy a káros hatású „mider“ használata az örmények között is elterjedt, akárhány örmény anya, kétes erkölcsű dajkákra bizza — gyermekét.

2. Fejezet. Keresztelési lakoma.

Akkora és oly költséges lakomákat rendeztek a magyar-örmények keresztelés alkalmával — még a mult

¹⁾ Khorenei-Szongott, Nagy-Örményország, II. k., 61 fejt., 151 l.

században is, — hogy akárhány család a tett szükségtelen nagy kiadást — megérezte; azért a hatóság ezen fényüző szokást, a takarékoság egyik ellenségét, úgy üldözte ki az egyes családok házaiból, hogy ezen lakomák megtartását egyszerűen — eltiltotta. Ime egy ilyen rendelet:

„Keresztelési lakomára a távoli barátok (heruvánczh párégámách: *ἡλικιωμένοι μισοβελήδοιοι*) és a rokonok ¹⁾ csapatonként ne merjenek elmenni; hanem csak az anyák (márérè), nővérek (khèrvédikhè) és a nagyon közeli rokonok ²⁾ (izsov modigi ázkágánnér) mehetnek el.“

„Kereszteléskor vagy temetés alkalmával semmiféle lakoma ne legyen (*οὐκ ἔστι οὐκ ἔστι οὐκ ἔστι οὐκ ἔστι*: ocsih meg szoj hárg³⁾ mèn ál cshiláh): ne igyanak ilyenkor se bort, se poszt-pasztot (*οὐκ ἔστι οὐκ ἔστι οὐκ ἔστι*), se csokoládét ne igyanak (*οὐκ ἔστι*: chòmvi); következőleg sem lakoma-részletet, sem lakomát a házhoz senkinek se küldjenek (ocsih nászibnér ⁴⁾ u széghánnér chèrgèvin), mint eddig volt szokásban (incseshesz ál áracs szovoruthiun gár) tizenkét magyar forint büntetés terhe alatt.“ (Vár. lev. 1772—77. szám).

„A gyermekágyas nőt (*οὐκ ἔστι οὐκ ἔστι*: dèghazhkán) az anyán, a nővéreken és a fivérek nejein kívül más ne látogassa meg; sem paszitát (= keresztelő, keresztelés alkalmával adatni szokott lakoma, Kindsmahl, Taufschmaus, Kindtaufschmaus; a rendeletben örményül *οὐκ ἔστι οὐκ ἔστι*: dèghádurkh),

¹⁾ Az aktában: *ἡλικιωμένοι*, chènámi = affinis, nem vérszerint való rokon. Például *A* leányát *B*-hez adja nőül; *B*-nek atyafiai (vérszerint való rokonai) *A*-ra nézve csak chènámi-kh (sógor — Schwager).

²⁾ Ázkágán (*οὐκ ἔστι οὐκ ἔστι*). Az örmény az egy családból eredt atyafiakat (férfi és nő) ázkágánnak (cognatus, consanguineus) nevezi.

³⁾ Oly elmaradhatatlan kelléknek tartották apáink ezeket a lakomákat (vendégeskedést), hogy habár az örmény nyelv a lakoma kifejezésére négy külön szóval is bír (*ἡλικιωμένοι*: gocshunkh, *ἡλικιωμένοι*: chèràchunkh, *ἡλικιωμένοι*: chèràchdsáinkh, *ἡλικιωμένοι*: chèncsujkh), mégis a „lakomá“-t hárg (necessitas, tributum: szükség, adó) szóval fejezték ki.

⁴⁾ Nászib arab szó, jelentése: részlet, a lakomának azon része, mit másnak a keresztelés alkalmával a házhoz küldenek.

mint eddig szokásban volt, — ne adjanak.“ (Vár. lev. 1765, ján. 24-én tartott tanácsi ülés határozataiból; 10-dik pont).

„Ezután a gyermek-keresztelés alkalmával a keresztapa mit se adjon sem az anyának, sem a gyermeknek — ajándékba (շէ խորհրդով չի պիտայ կընքըսայրը: hecsh ikhménal cshi bidáh gènkhéhájrè). Házatól se küldjen a keresztapa (a gyermekágyas házhoz) sem rántottát (ոչ սովածնդ խորհրդի: vècsh czèvâdzjégh chèrgèvi), sem a díját a vízből való kihuzásnak (ընդ. հանելու: csère hánelu.“ (Vár. lev. 1765. ján. 24-én tartott tanácsi ülés határozataiból; 36-ik pont).

„Keresztelés alkalmával lakoma ne legyen; a jelenlevőket se borral, se csokoláddal, se egyéb csemegével ne kínálják; következésképp se asztalt (kész lakoma) vagy részezetet („nászib“) ne küldjenek egyik helyről a másikra úgy, mint ezelőtt volt szokásban — tizenkét magyar forint büntetés terhe alatt. (Vár. lev. 1772—77 sz.).

„A régi költséges keresztelési, menyekzői és temetkezési szokásokkal 1789-ben hagy fel Szamosújvár városa.“ (Vár. lev. 1789--192 sz.).

XXIII. Cikkely.

Az örmény házasság.

I. Fejezet. Jegyváltás Keleten.

„Kinek nincs neje, annak nincs lelke“ (ով կին չունի, հոգի չունի — Ov gin cshuni, hoki cshuni) közmondással támadják meg Örményországban azt a férfiút, ki késedezik maga idején házasodni; ez azonban nagyon ritkán történik és gyakoribb az időelőtt, mint a későn történt házasodás.

Alig éri el az ifjú 15—16 — mondja Cselingárián Jakab — és a leány 13—14-ik életévét, a szülők már komolyan gondolkoznak a házasságról. Volt olyan tréfás eset

is, hogy fiú és leány gyermekkoruk óta jártak jegyben ¹⁾. Ha a választás még meg nem történt, akkor apa és anya összeülnek, tanakodnak, előhozakodik egyik is, másik is a maga választottjáról. Mihelyt valakiben megegyeztek, azonnal elkezdődik a tudakozódás a kiszemelt leány jelleméről és jó tulajdonairól. E szerepre rendszeren az anya vállalkozik, ki keres alkalmat a leány rokonai-
val, ismerőseivel találkozhatni; sőt magát a leányt is meglátogatja, mert eljárásában a közmondást követi, mely ezt tartja (*Vone mhu, uzbliu un* — Moré dész, ághcshigén ár): Ismerd meg előbb az anyját, csak azután vedd el a leányát.

Bárany Lukács kanonok, fűesperes-plebános.

A szemérem-
érzet és a bátortalanság meg nem engedik, hogy az örmény ifjú vagy leány még bár egy szóval is említést tegyen a szülők előtt a házasságról, vagy a férjhezmenetelről. Ha szerelemre gyúladtak, akkor szívök titkát bizalomteljesen anyjukkal közlik; mert

¹⁾ Panaszkodott egy gazdag paraszt-asszony, hogy a szentek neki gyermeket nem adtak. „Szent Güráge (zárda-templom Ástárág-ban, nem messze Ecsmiádzintól) bizonyára teljesíteni fogja kívánságodat” — mondá az örmény pászterné. „Ha szent Güráge megajándékoz egy leánynyal — így szólott a gazdag asszony —

jól tudják, hogy ez hajlandó hő kivánságaikat teljesíteni. Az anyák mihelyt látják, hogy gyermekeik valódi érdekéről van szó, pártfogásuk alá veszik és e szerepben az örmény nők — hatalmasak. Erélyes fellépésével mindig érvényt tud szerezni akarátának az anya és nem engedi, hogy gyermeke elessék a szerencsétől még abban az esetben sem, ha e lépést maga a férj ellenezné is. Az apa gyermekeit soha se kényszeríti, ő gyermekei akarata és szabadsága ellen mit sem követ; a férj egyértelműleg cselekszik nevével. Ez által is különböznek az örmény nők Kelet többi asszonyaitól. Az örmény gyermekek a családban szabadok és függetlenek. Közös választás után egy lépést sem tesznek e fontos ügyben a szülők addig, míg meg nem kérdezték gyermeköket, hogy meg van elégedve a választással. — Ha ezt elmellőzik a szülők tenni és gyermekök akarata ellen cselekednek, akkor még a félénk leánynak is van annyi bátorsága, hogy az Úr oltára előtt, a pap ezen kérdésére: „Akarsz-e N-hez férjhez menni?” a tiszta igazságot feleli: azt mondja, mit szíve érez. Hiszen a templomban nem szabad igazságtalanságot mondani; aztán anyja is szigorúan megfeddené a legkisebb valótlanságot: ¹⁾ azért úgy cselekszik, mint Isten parancsolja.

Mihelyt férj és nő meg vannak állapódva abban, hogy N. leány kezét megkéri, — azonnal attól, ki a háznak legjobb barátja és tanácsadója, ki a család örömeiben, fájdalmában részt vesz: a házi paptól tanácsot kérnek. Ez, a házasulandó ifjú apjával vagy valamelyik közeli rokonával megy leánykérőbe. E küldetésben éjjel járnak el — titokban. A sikertelen lépést nem szabad nyilvános-

---

akkor leányom fiadnak lesz felesége. Isten a tanúm.“ Nem sokára anyja lett egy leánynak, ki felnőtt: az anya meg is akarta szavát tartani, de férje tudni sem akart a szegény pásztorfiúról. Azért a fiút zárdába küldötték, ki idővel IV. Nerszesz név alatt a „Kátholikosz“-ok székébe ültetett.

¹⁾ Gyakran fordult elő ilyen eset, azért a nem rég elhalt IV. György kátholikosz az örmény egyházi törvényhez még fűzött egy cikkelyt, mely szerint köteles a lelkész még a jegyváltás előtt meggyőződnie arról, hogy a választottak egyértelműek-e a szülők akarátával?

ságra hozni. Valamint az ifjú szülői, úgy a kérő is szégyenlik magukat, ha tagadó választ kaptak. Különben a leány szülei is nagy előzékenységet és udvariasságot tanúsítanak a vendégek iránt; rendesen nem szoktak azonnal választ adni, hanem erre bizonyos időhatárt kérnek, hogy a „meglepő újságot“-ot megfontolhassák és a családi tanácsot összehívhassák. Ezen határidő alatt az anya megkérdi leányát, hogy hajlandó a megnevezett férfúval elmátkásodni. Habár nem ad határozott választ a leány, azért mégis megérti őt anyja.

Mihelyt eltelt a kitűzött idő, újra elmennek a kérők a leányos házhoz; az igenlő válasz elhangzása után a lelkész előbb imádkozik, azután átadja a leánynak a völegény jegygyűrűjét. Eddig nem viselt a leány lepelt, most teszi első ízben arczára a lelkész azt, mely a hátán át a földig ér. A hányszor csak jegyese körében van, mindig viseli a gyűrűt és a lepelt. Nem szívesen viseli a jegyesség e jelvényeit, mert ezek arra emlékeztetik őt, hogy nemsokára lejár leánykora, — aztán még barátnéi is tréfálódnak vele. A jegygyűrűbe rendesen kék színű kö van foglalva. A gyűrűváltás után nemcsak értesítik a jelen nem volt völegényt a megtörtént ünnepélyes cselekményről, hanem meg is hívják az ara szülei házához.

Egy pár hétre az eljegyzés után családi, úgynevezett bemutatási ünnepélyeket (menyasszonynéző *szapúmbu* hárszéndész) és völegénynéző (*phuuúmbu*: phészándész) — tartanak. Előbb az arát, azután a völegényt látogatják meg. Ezen ünnepélyeknek az a célja, hogy mindkét család megismerhesse a jegyeseket. Ekkor lépí át az ara, mint jegyes, első ízben völegénye házának küszöbét; mindenkítől, kinek bemutatattatik, kap valami ajándékot: gyűrűt, fülönfüggőt vagy más ékszert. Ezen kávé-, vagy tea-ünnepélyek, melyekben részt is vesznek a meghívott vendégek, délután veszik kezdetüket; a férfiak azonban csak este mennek el azokra, hogy családjaikat haza kísérhessék. A távozó asszonyokat tele rakják édességek- és czukorneműekkel, hogy jusson a „kicsinyek“-nek is.

Igy jő Örményországban nyilvánosságra a jegyváltás, mely azonban nem kötelező. Van olyan eset is, midőn

„visszalesz“ a jegyváltás, ha a jegyesek, vagy ezek szülei közt valami egyezhetlenség támadt.

2. Fejezet. Örmény menyekző Keleten.

Örményországban az ifjak legkellemesb emlékei a jegyesség idejére esnek. A különben szigorú szülők ezen időben szives készséggel teljesítik gyermekeik kívánságait. Minden alkalmat felhasználnak arra, hogy a jegyesek óráit megédesítsék. Nincs időtöltés, mulatság, vagy a közelben bucsú, melyről ők elmaradnának. Sőt a gazdagok távol eső helyekre is tesznek kirándulásokat; elmennek pl. Áni-ba, mi eltart egy-két hetet.

Ekkor készítik el nagy sietséggel a szülői háznál a kelengyét, a mi ruhákból, fehérneműek-, ágybeli- és ékszerekből áll. Ezek értéke mindig arányban van a szülők vagyoni állásával. Ennyi a menyasszony hozománya.

Az örmények ős-idők óta szombat nap tartják a menyekzőt. Csak hosszas tanácskozás után állapódnak meg a jegyesek szülei abban, hogy melyik héten tartsák meg a menyekzőt; mert a leány szülei szeretnék azt minél későbbre halasztani, ellenben a völegény részéről sietnek a dologgal.

Ha választottak már a völegény szülei násznagyot — *կարգապետ* gènkháájrr, vagy *խաչիյեպայր* chácshjéghpájr — úgy egyik igen fontos teendőiken túlestek. — Igen nevezetes személy Örményországban a násznagy. Ez nemcsak pártfogója az új családnak, hanem a születendő gyermekeknek is keresztapja. Azért meglett korúnak, jó családból valónak és olyannak kell lennie, ki ne irtózzék a különféle kiadástól, hanem szivesen vállalkozzék a pártfogói¹⁾ szerepre.

Végre elérkezett a menyekző hete. Nyolcz nap mulva megtartják az esküvőt. Az ara kedvetlen; mert habár szivesen megy férjhez, mégis aggasztja szívét a gondolat, hogy otthonát, szülei házát nemsokára el kell hagynia. De szórakozást talál barátnői körében, kikkel együtt tölti

¹⁾ Megtörténik, hogy törökök és kurdok is örményt kérnek fel a násznagyi tiszt teljesítésére, ki ekkor, „kherváh“-nak neveztetik.

el a hetet; meghívták ezeket az ara házához, hogy elbucszúzzanak tőle, még mielőtt ez asszonya lenne. A hét valamelyik napján együtt megy barátnéivel fürödni ¹⁾; nem sokára azután az Úr asztalához járul. Hasonlót tesz a völegény is a menyekző előtt.

Mindkét háznál tartanak menyekzőt. Férfi és nő közösen állapítják meg a vendégek névsorát. A meghívás úgy történik, hogy egy vén szolgát küldenek el sorban a vendégekhez; előkelő házaknál az a szokás, hogy a családanya külön-külön levelet ír az egyes vendégeknek; a leveleket a szolgáló viszi el ²⁾.

Szombaton délelőtt az ara a násznagytól értékes ajándékokat kap: ékszereket, ruhaneműeket. Ugyanazon nap veszi át arája szüleitől a völegény is menyekzői ruháját. Ez a ruha mindig nemzeti jelmez. A völegény az oltár előtt csak nemzeti öltözetben jelenhet meg, még abban az esetben is, ha máskor európai ruhát viselt.

A menyekző szombat estve az alkonyat beálltával kezdődik. A zenészek elejébe mennek minden érkező vendégnek. A násznagy családjával együtt foglalja el az első helyet; ő a társaság szónoka. Most hozzalátnak az évésiváshoz, azután némelyek tánczólnak; de legtöbb ifjú a völegénnyel ingerkedik, ki barátai körében ölti magára a most megszentelt menyekzői ruhát. A völegény türelme próbaköre van téve; mert csak nagy későre kerülnek az egyes ruhadarabok kezébe. Mindenki előbb megvizsgálja azokat, azután — elárverezik. A becsült pénzt vagy a szentegyháznak adják vagy jótékony célra fordítják.

A míg a völegény felöltözött, az asztalokat is megterítették. Mindenki helyet foglal. És alig végezte be a pap „Áld meg ezt az asztalt“ (*Orneáa qubqubáa* — orneá észszéghánsz) kezdetű imáját, már is megválasztották a rendezőt (gáravárisch), ki nemcsak maga mond áldomásokat, hanem másoknak is ő ad sorban engedélyt arra, hogy felköszöntöket mondhassanak.

¹⁾ Az örmény nők — szokás szerint -- minden két hétben mennek egyszer fürödni.

²⁾ Falú helyt mindenki előtt nyitva áll az ajtó; azért minden egyes menyekzőnél ott van az egész falú.

Az esküvő óráját a jegyesek szülei előre szokták meghatározni. Ezt rendszeren éjfél utánra teszik. Falvakon még későbbben mennek templomba: hajnal hasadtakor. Á völegény vendégei addig ki nem indulnak, míg vissza nem jön az a néhány ifjúból álló küldöttség, melynek tiszte volt eljárni abban, hogy készen vannak már a menyasszonyéknál? Majdnem minden vendég elmegy az esküvőre. Az anyának honn kell maradnia; vele maradnak az öreg vendégek is.

Lomperdi Korbuly Bogdán, színházi intendáns.

Ez a boldog völegény ismertető jele (gánács-gármir goszbánt.) Mennek az ara után.

A menyasszony szülei házánál sokat nem késnek. Mihelyt elvégezte a pap imáját, az apa ünnepélyesen átadja leányát rövid beszéd kíséretében, mely az anyát és a leányt sirásra fakasztja. „Adja Isten — így szól a többek közt, — hogy leányom találja fel új otthonában azt a ragaszkodó szeretetet, melyben a szülei háznál részesült.“

Mivel a menyasszonyt éjjel vezetik ol-tárhoz, azért az útát fáklyák fénye világítja meg. Muzsika-szóval mennek. Elöl vannak a zenészek, ezek után mennek az ifjú vendégek, kik között van a völegény is; azután jönnek a többiek. Mindenki gyalog megy. A völegénynek, mielőtt átlépné a szülői ház küszöbét, két selyemzsebkendőt akasztanak mellére, egyik zöld és a másik piros színű; egyiknek végét a bal vállhoz erősítik, a másik lenyulik az övbe.

Most elindul a menet zeneszóval és örömrivalgások között. „Éljen az új menyasszony, éljen az új völegény“ (*ḡḡḡḡ: ḡḡḡḡḡḡḡḡ, ḡḡḡḡḡ, ḡḡḡḡḡḡḡḡḡḡ*: géczcze noráhársz, géczcze noráphészáh). A menyasszony megy elől a násznagy testvéreivel. A meglett korú násznagy pedig az öregek közt van; de helyette: fia, vagy rokona a völegény oldala mellett halad; ez a helyette: vezeti a menyasszonyt is oltárhoz. Mindazt a kiadást, mit a völegénynek a templomban, vagy az ajándékozást, mit útközben kellene tennie, a násznagy zsebe fedezi. — A menyasszony bokáig érő finom kettős lepel visel. — Az alsó zöldet a piros színű felső lepel födi.

A jegyesek csak a templom ajtajában nyujtanak egymásnak kezét. A bemenetnél megállanak. Most a pap felszólítására imádkozva háromszor meghajtják magukat; erre — míg egy sárágánt elénekelnek — a menet az oltár előtt van. Miután elhangzott a völegény és menyasszony ünnepélyes „igen“ szava, a pap a menyasszony nyaka köré keresztel ellátott piros szalagot tesz; mi annak a jele, hogy mielőtt átadatnék a férjnek, még egy imádságot kell meghallgatnia.

Az esketés befejezése után a vendégek e szavakkal üdvözlik az új-párt: „Boldog legyen szent házasságod“ (*ḡḡḡḡḡḡḡḡ ḡḡḡḡ ḡḡḡḡḡ ḡḡḡḡḡḡḡ*: Snorhávor lini szurp bészágét). A szülőket pedig így köszöntik: „Legyen ezután is szemed fénye“ (szereteted kiváló tárgya, *ḡḡḡḡ ḡḡḡḡ ḡḡḡḡḡḡḡ* ácskhét lujsz); mire ez a felelet: „Maradj te is szemed fényével“ (Gyermekeid ezután is szeressenek: *ḡḡḡḡ ḡḡḡḡḡḡ ḡḡḡḡḡḡḡ*, Ácschicz luszov mênász).

Alig ért ki az új-pár a templom ajtajából, máris az összegyűlt fiatalság ezen öröm-rivalgással fogadja: „Éljen a király és a királyné“ (*ḡḡḡḡḡḡ ḡḡḡḡḡḡḡḡ ḡḡ ḡḡḡḡḡḡḡḡ*: Géczczen thákávor u thákuhi). E percztől kezdve a míg csak tart a lakodalom, a vendégek a völegényt és menyasszonyt, ‚király‘ és ‚királyné‘-nak hívják. — Míg a menet ¹⁾ haza ér, az úton vagy a házi szolgálval találkoznak, ki pár galambot hozott, vagy a mészáros tartoztatja fel őket, ki az

¹⁾ Újabb időben a menet útját bengáli tűz világítja.

áldozatot a „királyi pár“ lábaihoz akarja tenni... Ezeket a násznagy gazdagon meg is ajándékozza.

A lakodalmas ház bemenete előtt várakozik a türelmetlen anya vendégeivel együtt a „királyi pár“-ra, ki a küszöb elébe egy tányért tett, mit a „király“ egyetlen lépéssel szétdarabol. Ennek jelentése az, hogy erős és egészséges a király¹⁾).

A háznál akárhányszor lakodalmi dallal fogadják a „királyi pár“-t; erre aztán sok helyütt tánczra perdül a vőfél a „királyné“-val. És ezzel vége van a lakodalomnak, habár sokan még most vannak jó kedvükben.

Ha a vendégek mind eltávoztak, a pap után küldenek, hogy végezze el az esketés utolsó imáját is. Ez megáldja kereszttel az összekeltekét és leveszi a szalagot a menyasszony nyakáról. Végre átadják a vőlegény szülői a menyasszonyt a férjnek hosszú beszéd kíséretében Szerencsét kívánnak és tanácsokat osztogatnak; különösen arra figyelmeztetik őket, hogy hívek legyenek egymáshoz és egyetértésben éljenek²⁾. „Egyebet nem láttatok szüleitek házánál, kövessétek tehát a jó példát.“ . . . És a példa vonz. A nagy készség, melyet a hív örmény házasságok egymás iránt tanusítanak -- köztudomású. Ha mégis nagy ritkán egyik-másik szerencsétlen házasságot tett, arról vajmi kevesen tudnak. „Ez a sors jutott nekem osztályrészü, — mondja — el kell viselnem“ (*Իմ օստյանս պիտի է, պիտի տանիմ* — Im dságádakirén e, bidi dánim. L. „Armenia“ 1889. évfolyam 54—56 és 69—73. lap).

3. Fejezet. Házasság Vánban.

Irott meghívóval hívják meg az embert menyekzőre, mit rendszeren vasárnap tartanak meg. Négyszögű papirra, melynek körzete szépen ki van czifrázva, veres és zöld

---

¹⁾ Falvakon, hol -- mint említettük — hajnal hasadtakor tartják az esketést, a násznagy a lakodalmas ház küszöbéről pénzt szor a nép közé.

²⁾ Ha van is néha per-patvar a házasságok között, ezek a szóváltást idegen nyelven folytatják, hogy a gyermekek ne tudják: miről van szó.

tintával, rímes versekben írják a meghívókat. Az örömapa neve fekete tintával van írva. A meghívó felett egy ékes nagy *E* betű látható, mi az Isten nevét jelenti.

A fiatalság menyekző előtt való szombaton estve összegyűl a vőlegény házánál és evés-ivással, dalolva-játszva tölti el az éjet. Nem kártyát játszanak, hanem ártatlan társas játékokat. Legközönségesebb a „gyűrű-játék“, mely hasonlít a mi „kis-péNZ“-ünkhöz. Az megy hunyni, kinél

Jákabffy Imre államtitkár.

rosok székekre szembe ülnek. Egyik rablónak adja ki magát; ennek bekötik szemeit. Erre egyik azt mondja: „A posta elment Vánból Pághesbe.“ Azok, kik e városok

megtalálja a hunyó a gyűrűt¹⁾. — Egy másik játék „főveg-játék“ név alatt ismeretes. A játszók körbe ülnek; mindenki tesz fejére főveget. Most a közepén álló „uszdábási“²⁾ jelt ad, mire minden játzó elcseréli fővegét szomszédjával; de „tur“-t (ajtó) kiált az uszdábási és megszűnik a csere. Az lesz az uszdábási, ki főveg nélkül maradt. — A harmadik játékot „posta-játék“-nak nevezik. A játszók közül mindenki választ magának egy-egy város nevet. A vá-

¹⁾ Vánban e játék neve: „Nádo, nádo, dsidoz.“ Ezek nem örmény szavak, jelentésök: Hol van? hol van? itt van.

²⁾ Rendező.

neveit választották, helyeiket megcserélik; de vigyáznak, hogy a közepen álló rabló meg ne fogja őket. Így folytatják. A kit a rabló megfogott, annak kötik be szeméit . . .

Ilyen játékokkal töltik énekelve-dalolva az éjszakát. Reggel felé egyik szemüveget vesz elő, hüvelyk és mutatóujját összeszezi és elkezd szónokolni: „Dicső örmények! Örményország veszélyben forog; fogjátok fegyvert és kiáltásokat éljen Örményország!“ Azután elszaval néhány hazafias örmény költeményt. De félbe szakítja egyikök és így szól:

— Dádsád efendi, kurdok jöttek . . .

Erre felugrik a szónok ülő helyzetéből, elveti a szemüvegét, elfut és elrejtőzik valamelyik játszótársa háta mögé: „Fogjátok meg, küssetek meg kezét-lábát, én is jövök“ . . .

Erre azt, ki a kurd szerepét játszodja, megkötözik. Most félelmet tettetve oda közeleg az efendi is és azt kérdi: „Jól megkötöttétek? Vigyázzatok, nehogy elszabaduljon. Majd a bíró elé állítjuk, hadd vegye el büntetését“ . . .

De felviradt és haza megy a társaság.

Estefelé a völegénynyel a menyasszony házához mennek; a völegény megcsókolja apósa és anyósa kezét, azután állva marad mindaddig, míg meg nem kínálják üléssel. Erre a pap megáldja a ruhát, azután az egész

Dr. Jsekeutz Viktor, országgyűlési képviselő.

gyülekezet a templomba megy; a nők a menyasszonynyal kocsikkal mennek, a völegény a férfiakkal gyalog.

Menyekző után a völegény házánál folytatják a lakomát; ha a násznagy meg nem kínálja a völegényt ülésel, úgy ez a vacsora alatt folytonosan állva marad.

Falvakban az a szokás, hogy zsebkendőbe göngyölt almát tesznek a völegény szájába és ő kénytelen azt ott tartani; ellenben a városokban az almát a völegény kezébe teszik. Az alma a menyasszonyt jelképezi. . . .

4. Fejezet. Menyekző Árábqirben.

Valamint sok más helyütt, úgy Árábqirben is az örmények télen tartják a menyekzőket. Itt az árábqiri szokásról szölok.

A menyasszonyválasztás után a völegény szülei, a család legöregebb tagja és még néhány házibarát kíséretében, valamelyik estve a menyasszony házához mennek: viszik a foglalót (*h.oupl.ouu*, choszkhgáb: szókötelék), a mi aranypénz és átadják azt a menyasszony szüleinek. Míg e rokonosító társaság ott van, a választott leány más szobában idöz. A völegény szülei azután még több ízben ellátogatnak e házhoz; mert a szokás kötelezővé tette a gyakori látogatást, mely ajándékvivö látogatásnak („náváláji“) neveztetik. Az aranyok számát szaporítják; ha a leány első látogatás alkalmával 50 aranyot kapott, úgy a látogatók másod ízben legalább 60 aranyot leszámolálnak az asztalra. A menyasszony is küld a völegénynek czukornemüt, gyümölcsöt, selyemruhát és a t.

De eltelt a jegyesség ideje. A menyekző előtt két nappal előmenyekzőt¹⁾ tartanak. Elmúlt a két nap is. A rokonokat és barátokat mind meghívják. Az est sötétje már kiterjesztette szárnyait; a menyekző elkezdödött. A menyasszony háza tele van vendégekkel, kik közül néme-lyek dalolnak, mások az újpár jövendő boldogságáról

¹⁾ *Հինա ամսերն ժամանակ, որ նահապետն է նարսանեաց*: Hiná danelu számánág, vor náhadonn e hárszáneáczh: A (völegény) elrablásának ideje, mely a menyekző előünnepe. Régen a völegényrablás ünnepélyét menyekző előtt két nappal tartották.

beszélnek. Ekkor belép egy társaság, mely ifjú legényekből áll és „Tursz-tursz“ (ki-ki) kiáltással elrabolják¹⁾ a völegényt, ki vagy a közelségben lakó rokonánál, vagy valamelyik szomszéd házában rejtőzik el; azután haza megy és felölti völegényi ruháját. Később ő és társai lóra pattannak és lámpákkal meg fáklyákkal — úgy éjjel tájban — éljenzések közt templomba mennek. Jön a nászmenet is a menyasszony házatól. A menyasszony könnyeket hullat, lepel fedi arczát. Esketés után dalolva lóháton viszik haza az újpárt, melynek tiszteletére az ajtó küszöbén egy juhot vágnak le. Itt a boldog pár, kiknek fején a fáklyafény világánál ott csillognak a koszorúk — kissé megáll.

Két nap múlva az após vejét és ennek barátait vacsorára hívja; ez az ünnepély völegénytiszteletnek (phezjábádiv) neveztetik. Reggelig vigadnak.

5. Fejezet. Örmény házasság Tiflisben.

Tiflisben az esketési szertartások befejeztével legelőször is kardot adnak a völegény kezébe, melyet ő az ajtó előtt megállva, hüvelyéből kiránt, míg a menyasszony alatta átsiklik, annak jeléül, hogy az ő férfiás védelme alatt neje minden veszély ellen meg lesz oltalmazva. Azután édes vizet adnak inni az ifjú párnak, mintegy a házaselet tiszta és édes örömének izlettetőjeül; vallási jelentőség szerint pedig: a kánai menyekző emlékezetére, hol Üdvöztönk a vizet borrrá változtatta.

Áfion Káráhiszár (Brussai vilajet, Kis-Ázsia) városában az örmények között újabb időben egy helytelen szokás honosult meg: a leánygyermekeket 4—5 éves korukban jegyesítik el. Azt mondják, hogy azon ifjak, kik nem követik e szokást, férfi korukban nem kapnak leányt.

Egy régi „Szerartás-könyv“ (Máscoczkh) így írja le a keresztény örmények közt hajdan dívott házassági szo-

---

¹⁾ A hazai örmények is tartották ezt az ünnepélyt menyekző előtt való estve és azt „hinátronkh“-nak (*հինադրոնք*) nevezték. Apáink a hinátronkh szót, a hen (rabló) sajátítóesetéből (hini, a kihagyott vég *i* helyébe a kapesoló *á*-t tették) és tērunk (tett, csinálás: elrablás) szavakból alkották.

kást: „Tudva van, hogy a jegyváltás kezdete a menyekzőnek (bészág) és valamint a fa előbb virágzik, azután hoz gyümölcsöt, úgy a vőlegény és menyasszony is jegyet váltva előbb virágozzanak és csak az esküvő után gyümölcsözzenek. — A pap nézzen utána, hogy a vőlegény ne legyen menyasszonyával se testi, se lelki rokonságban; vigyázzon továbbá arra is, hogy egyenlőtlenek ne keljenek egybe; végre ne engedje meg azt sem, hogy ifjú — vén

Simay János, fő-orator.

bányát vegyen nőül; hanem a vőlegény 15 vagy 12 éves és a menyasszony 14 vagy 10 éves legyen. —

Szemben ültetik egymással, de nem lefátyolozva, mint a hogy a pogányok szoktak tenni; aztán a vőlegény elébe teszik tálcán a jegyeket: a gyűrűt, a karpereczet, a fülönfüggőt, a veres fonalt és a fátyolt. A negyedik ujra, melynek ere a szívhez ér, húzott gyűrű azt jelenti, hogy a menyasszony a vőlegény szívét szerette

meg; a karperecz mutatja, hogy a férjnek engedelmes lesz; a fülönfüggő jelentése az, hogy füleivel is hallotta édes szavait annak, ki neki megtetszett; a veres fonalt és fátyolt azt jelentik, hogy igazán férjhez ment ahhoz, kivel jegyben volt. Azután a pap kezébe veszi az áldás poharát és elmondja Gábiel életadó üdvözetét, melylyel ez köszöntötte a Szűz-Máriát, ki méhébe fogadta az Igét, az Istent.“

1875-ben Konstantinápoly számára szerkesztett „Örmény házassági szabályrendelet“ első szakasza szerint a völegénynek legalább 18 és a menyasszonynak 15 évesnek kell lenni. Az esketés a templomban történik. A pap a szertartás előtt misét mond; de a mise el is maradhat, (13 §.) — Az esketésért díj nem fizettetik. Az önkénytes adomány elfogadható (14 §.). Az esketés rendszeren hétfőn tartatik; de a szükséghez képest az egyház megengedi, hogy kedden, csütörtökön, vagy szombaton is tartassék esküvő (15 §.). Hétfőn reggel a völegény a menyasszony házához megy; itt a pap megáldja a gyűrűket azután templomba mennek. A szentegyházban a pap előbb beszédet intéz hozzájuk . . . azután történik a kézfogó és esketés (16 §.).

6. Fejezet. Örmény házasság a hazában.

Az ifjú, mihelyt választott a sok szép leány közül, azonnal közli is szándékát szüleivel, kiknek — legtöbb esetben — mi kifogásuk sincs a választott ellen. — Néha maguk a szülők ösztönzik késedező fiokat a házasságra. „Nézd, anyád öreg, házi dolgait már nem végezheti — mondja az apa — jó lenne, ha megházasodnál. Mit fogsz csinálni egyedül; ha fejeinket leteszszük¹⁾); hozz egy jó asszonyt a házhoz. Tudnék is neked valót ajánlani.“ Ha az ifjú is megkedveli azt, ki a szülők tetszését megnyerte, akkor — úgy kéz alatt — bizalmas emberük által megtudakolják azt, hogy adják-e a leányt és hajlandó ez fiok után menni? Kedvező eljárás esetében meg is határozzák a jegyváltás napját.

Némely háznál délben tartják meg ezt az ünnepélyt. A völegényt kíséretével együtt ott is marasztják a menyasszony szülői. Együtt ebédelnek. De a legtöbb mátkaság estve történik. A völegény apjával, fivéreivel és a férfi rokonokkal megy a menyasszony házához. Itt a „kikérő“

---

¹⁾ Az ő és felesége fejét érti; mert a házi kormány a szülők kezében van. A családfő ritkán él e kifejezéssel: „Ha meghalok“, hanem e helyett így szól: „Ha leteszem fejemet“ (Theor vár ténim éz kèlochész).

szép beszédben kéri meg a leány kezét. Erre a szülők nevében a „kiadó“ válaszol; beleegyezik abba, hogy a jegyváltás megtörténjék; azért felszólítja a vőlegényt, hogy keresse meg menyasszonyát. Ez örömet tesz eleget a felszólításnak és a leányt, ki rendesen más szobában van elrejtözve, a nászközönség elébe vezeti. Most nyomban megtörténik a gyűrű-váltás, mely után előállanak a vőfelek és a násznépet itallal meg csemegével vendégelik meg.

A jegyesség ideje nem tart sokáig. Ezalatt a vőlegény aráját legalább egyszer meghívja ebédre, vagy bár rövid látogatásra a szülői házhoz viszi, mikor a leendő anyós azt valamivel megajándékozza. Az ajándék ékszer vagy arany pénzből áll. Menyekző előtt való nap reggel a jegyesek együtt mennek templomba, itt meggyóznak és azután az Úr asztalához járulnak.

Estve vitték a vőlegény szülei házatól a menyasszonynak a „kosarat“. Sokan kísérték a „kosarat“, mely tele volt ajándék-tárgyakkal.

A míg a leány a kiürített kosárba rakta a maga ajándékait, a vendégeket asztalhoz ültették. A viszon-ajándék ezekből állott: vőlegényi ing, nyakravaló, zsebkendő, csemege stb. „Beh sokat ülnek“ mondá türelmetlenül a vőlegény. Mire az anya: „Idő kell ahhoz, míg sok szép ajándékodat kiszedik, apróra megnézik és azután ismét telerakják a kosarat.“ De jönnek, mert hallatszik már az örömrivalgás. Belépnek. . . . és az asztalra teszik a kosarat. Minden szem oda néz, a tárgyak kézről kézre járnak. Meg vannak a küldeménynyel elégedve. — Most nem visznek kosarat. Tanuló koromban még divott e szokás; magam is vittem „kosarat“.

Ha a leány nem akart jegyese után nőül menni, akkor a kosarat üresen küldötte vissza. Innen származik ez a szólásmód, mely az egész hazában használatban van: „Ne adjon üres kosarat.“

Régen a pap, közvetlen az esküvő előtt, elment a vőlegény házához és megszentelte ennek menyekzői ruháját; aztán evvel a ruhával ment a vőlegény a szentegyházba. E szép szokás megvan ugyan örökítve a szer-

tartás-könyvben, de a gyakorlati életben most már alkalmazást nem nyer.

A menyekzöt¹⁾ némelyek reggel tartják; ekkor a templomból hazamenő vendégkoszorút villás reggelivel várják. Legtöbben azonban délután 4—5 óra közt mennek a szentegyházba esküdni. Miután visszajött a megbizott egyén avval az izenettel, hogy a menyaszonyéknál is készen vannak, a vőlegény övével arájához megy. Itt a „kikérő“ szeme a „kiadót“ keresi fel, kihez néhány alkalmoszerű szót intéz, azután felszólítja a ház megbizottját, hogy váltsa be a jegyváltáskor tett ígérését, mert a vőlegény az Úr oltára elé akarja vezetni aráját, hogy ott az Úr szolgájának áldást esdő imájára szívök összeforrhasson. Miután elhangzott a „kiadó“ igenlő válasza is, a vőlegény elrejtőzött arája megkeresésére indul. A belépő új-párt a nászközönség „Éljen“-nel fogadja. A míg a menyasszony elbúcsúzik szülői-, testvéreitől, a rokonoktól és ismerősöktől, a vőfelek itallal és csemegével kínálják meg a vendégeket. — Ha délelőtt történik meg a menyekző, akkor a tálczákon rozsolist hordanak körül, délután ellenben tokai bort.

De készen vannak és párjával indulnak a szentegyház felé. Elöl megy a menyasszony a násznagygyal; a második párt a vőlegény a násznagynővel képezi, ezek után jönnek a vőfelek a nyoszolyóleányokkal, végre a nászközönség.

Évtizedekkel ezelőtt a nászmenet kiegészítő részét képezte az ifjúság. A Szent-Háromságról nevezett társulat, mely Szamosújvárt 1729-ben dr. Stephanovich-Roska István egyházi visitator elnöklete alatt nyert szervezetet, szabályzatának 16-ik pontjában ezt olvasom: A társulat intézkedjék arról, hogy az ifjúság, — a mostan divó szokás szerint — minden egyes menyekzön jelen legyen. A vőlegény az ifjúság ezen megjelenéseért — vagyoni

---

¹⁾ Menyekző: azon szertartások és vigalmak, melyek az új házások összekelése alkalmával történnek. A menyekző lényeges része a lakodalom; járulékai: táncz, vigalom, különféle játékok.

állításához képest — a társulat ládájába díjt fizet. Az első rendű ifjú¹⁾ fizet 6 magyar forintot, a második rendhez tartozó négyet és az, a ki a harmadik rendbe van sorozva, 2 forintot. A szegény a fizetés alól fel van mentve. — Az ifjúság élén ment a társulat egy tisztviselője: a mársálek, ki kezében tartotta a társulat pálcáját.“ — Most e szokást sem követjük.

A menet már a templom kapujában van, mely a középben, szép sorban halad előre. Az első padokban jobbról foglalnak helyet a völegénnyel a férfiak, míg a bal felől levő padok a nők számára vannak fentartva. A pap az oltárnál imádkozik. Erre jön a sekrestyés tálczával, elkéri a völegénytől és menyasszonytól a jegygyűrűt és az oltárhoz viszi; a pap megáldja azokat. Most a völegény jobb karjára fűzi aráját és a korlát bal oldalára megy; őt követi a násznagy a násznagynövel. Ezek mögött állanak a vőfelek a nyoszolyóleányokkal. A nászmenet többi tagjai a padokban maradnak. A korlát (cancellus) szőnyeggel van beterítve, rajta pedig ezüst gyertyatartókban gyertyák égnek. Most lejön a pap, ki a korláton belül a házasulandó új-párral szemben áll és hozzákezd az esketési szertartáshoz. Mikor az új pár ajkai már elrebegették a „holtamíglan, holtadíglan“ nagyjelentőségű szavakat is, — a menet visszafelé indul. Elöl megy a menyasszony és völegény . . .

Néhány év óta a jegyesek nem a korlát mellett veszik fel a házasság szentségét, hanem az oltár elébe mennek, hogy ott esküdjenek egymásnak örök hűséget. Dr. Molnár Antal, néhai derék országgyűlési képviselőnk volt az első, ki nem a korlát, hanem az oltár elejébe vezette mívelt, ritka szép aráját. Azóta mindenki az oltár előtt esküszik meg. (Szamosújvár).

Legtöbb menyekző alkalmával tele van a templom . . .

---

¹⁾ A hazai örmények polgári és vagyoni állás szerint 1848-ig három rendet képeztek. Az első rendhez (árácsi czérk) tartoztak a dúsgazdagok; a második rendet (erguszum czérk) alkották a vagyonosok; a harmadik rendhez (irékhum czérk) soroztattak azok, kik megélhető állapotban voltak.

Mikor már kiért a menet a templomból, azt az ifjút vagy leányt, ki még nincs összekötve Hymen rózsálczaival, így üdvözlik: „Dároszê kélchud“ (Dár ádeszê Ásztvádz kélchud — Hasonló szerencse érje fejedet). Az apák-anyak pedig így köszöntik egymást: „Dároszê závgénud“ (Hasonló sorsban részesüljenek gyermekeid is).

A hazaérkező nászmenetet a kapuban zene fogadja. A ház ajtajában áll a völegény anyja, ajkain üdvözlő szavak, kezében pedig kenyér és só. „Elszakadtál — mondja menyének — szüleid házától, e percztől kezdve a mi hajlékunk a te házad. Itt is szerető sziveket találsz, kik gondoskodni fognak minden szükségletedről. Ezután velünk leszesz ,egy kenyeren.’ Isten áldjon meg titeket mind a két kezével“ . . . .

Azután kezdetét veszi a lakodalom.¹⁾

E helyütt említést teszek azon szokásokról is, melyek a mult (XIX.) század első felében még divatban voltak.²⁾

Másnap az új-pár a lelkészt vagy valamelyik áldozárt házukhoz hivatta, ki megáldotta őket. „Kérünk Uram — így imádkozott a pap — küld ezen koszorú helyébe, melyet szolgálód fejről leveszünk (ekkor le is vette az anyós a menyasszony fejről a koszorút és a fej-éket) ide a békeség angyalát, hogy ez szentül, mocsoktalanul és egyetértésben tartsa meg őket . . .“ azután megszentelte a hálószo­bát.

Menyekző után harmadnapra a völegény a násznaggyal templomba ment; itt kezeiben égő viaszgyertyával a nagy oltár elé térdeltek. A pap szép ima elmondása után újra megáldotta a völegényt.

---

¹⁾ Itt megmondom, hogy mi a lakoma és mi a lakodalom. Lakoma = akármely czím alatt adatni szokott vendégség, melyben az ételeket és italokat nagyobb bőségben szolgáltatják. — Lakodalom annyi, mint házasság vagyis menyekző alkalmával adatni szokott vendégség, lakoma, mely a nép szokása szerint a legpazarabb bőségben történik, minden egyéb vendégségek között. (M. Akadémiai szótár).

²⁾ L. a plebániai templom örmény szertartáskönyvének, melyet Szamosújvárt 1735-ben Nuridsán Bogdán szerkesztett, 140 — 154 l.).

Nyolcz nap mulva elment a menyasszony is férjével együtt a templomba, hogy ott az Úr szolgájának áldásában részesüljön. A pap a templom ajtajában várta őket. Míg a pap imáját elvégezte, az asszony égő viaszgyertyát tartott kezében. „Menj be — így végezte a lelkész imáját — a szentegyházba és imádd a boldogságos Szüz Fiát.“ — Még ma is a nő előbb sehova se megy, míg a menyekző után következő első vasárnap nagy misét nem hallgatott. . .

*

Kevés nemzet becsüli oly nagyra a nőt, mint az örmény.

Krisztus előtt az örmény völegény (vevölegény) is pénzen vette menyasszonyát (ara = ára van). Eriván és Ásdárág vidékén (Örményország) mai napság is így üdvözlük a völegényt: „Vásárod szerencsés legyen“ (Vádsáred snorhávor élni).

A menyekzőnek négy fő ünnepe van: nésántérek (jegyváltás), phészadész (völegénynézés, háztüznézés), hárszéndész (menyasszonynézés) és hinátérek. A jegyváltásról már szólottam előbb. Valóságos ünnepnap a jegyesekre nézve az a boldog nap, midőn a menyasszony választottja kíséretében meglátogatja völegénye házát. Ekkor elhalmozzák a menyasszonyt ajándékokkal, mely ajándék ékszerből vagy aranypénzből áll. (Volt eset, midőn a menyasszony ezer darab aranyat is kapott). Erre a völegény megbizottai tesznek látogatást azon háznál, hol a menyasszony szülei laknak; ezek is visznek a menyasszonynak ajándékot. A menyekző negyedik főünnepét (hinátérek) esküvő előtt való napon tartották. Estve összegyűltek a két család legjobb emberei és a rokonság a menyasszony házánál: ettek-ittak, szólt a zene. Ekkor előállott a megbizott és a kiválasztottak jobb kezének mutatóujjára vízbe mártott festő növényt (festő csülleng?) kötött. A növény az ujjat megfestette. Másnap esküvő után a völegény mindazokat, kiknek ujjai festettek voltak, gazdagon megajándékozta. A menyekző három első ünnepe ma is szokásban van; de a „hinátérek“ (hinátérunk) még a mult század végén kiment a divatból. (L. a jelen cikkely 4. fejezetének 2. jegyzetét).

XXIV. Czikkely.

Hozomány és kelengye.

1. Fejezet¹⁾. Jegyadomány²⁾ és jegyajándék³⁾, melyeket Nuridsán Anna kapott.

Szamosújvártt 1725 ($náin = 1000 + 100 + 70 + 4 = 1174 + 551 = 1725$) febr. 9.

A mi Urunk Istenünk, ki jót akar és az Üdvözítő Jézus Krisztus akaratjából történt ez a boldog házasság Erdélyország Gérla városában védelme alatt az anyaszentegyháznak, mely segítője és oltalmazója legyen minden hívő kereszténynek, különösen pedig ezen házasságnak, — Benedek úr Ö szentségének, ki pápája az összes keresztényeknek, — Theodorovics Mihály úr főesperes-plebánosnak, kinek segédpapjai ezek: Der-Nerszesz, Der-Thorosz, Der-Nigol és Der-Hágop, — továbbá a keresztények fejedelmének: a Krisztus koronázta Károly király, — nagyságos Kristóf úr egyházi főgondnoksága, nagyságos Salamon főbíró úr, ki mellett tizenkét nagyságos tanácsnok van, — idejében.

Eljött Pelálb Miklós⁴⁾ és a tisztelendő papok s a fentirt urak jelenlétében megkérte Nuridsán Kristóftól és ennek feleségétől Sirintől (= Amata, Pulchra) dicséretes leányukat, Arankát házastársul, mely házasságot tegye Isten boldoggá. Ámen.

¹⁾ Ezen munka VII. czikkelye („Fényüzés és ennek korlátozása“) alatt is közöltem egy ilyen érdekes házassági szerződést. (L. A magyarországi örmények ethnographiája, 63—64 lap); azért ezen czikkely (XXIV.) fejezeteinek száma egygyel szaporodik.

²⁾ Pénzbeli, vagy más ingó és ingatlan vagyon, melyet leginkább a szülők leányuknak vagy más rokonok is a menyasszonynak ferjhezmenetele alkalmával adnak. Ez a házasság után: hozomány. Így is kelengye. Kelengye annyi, mint a férjhez menő leánynyal: menyasszonynyal adott ajándék, tehát azon adomány, melyen az eladó leány mintegy elkelt, és így viszonyban van az eladó szóval. Ily viszony van a latin *do* és *dos* között. (Magyar akad. szótár).

³⁾ Mahlschatz, Brautschatz, Brautgeschenk. Ajándék pénzben, ékszerekben, ruhában, melyet menyasszonyának ad a vőlegény. Örményül „ereszesur“.

⁴⁾ Fehér Miklós. L. Szongott Kristóf: A magyarhoni örmény családők genealogiája, 143 lap.

E szerint én Kristóf és feleségem Sirin adjuk mindenekelőtt gyermekünknek Arankának Isten áldását, azután a következő arany-, ezüst- és ruhaneműt:

Egy jegygyűrűt, értéke 4 arany; 80 sing rózsaszínű hajkötőt; egy ezüst-övet, mely 40 latot nyom; egy nyakravalót („botronik“-ból); egy pár fülönfüggőt drágagyönggyökkel és lánczokkal; egy pár karperecset („szponká“ [?]), mely 6 latot nyom; 6 sor jóféle gyöngyöt; egy pár aranyból való fonott fülönfüggőt, egy „ádámászk“-ot; egy vég posztót, két arany chusácho (huzul); négy gázi-zsebkendőt¹⁾, négy főkötőt; egy gázi-inget, egy völgeányi inget, tizenkét fehér inget; egy magyar szabású bőrrel bélelt mentét 12 ezüst gombbal; egy ágyat, két párnával; két lepedőt, melyek közül egyik kék, másik fehér; egy horoszlói női süveget; egy fejkötőt ezüst csipkéekkel; két abroszt, egy ládát. Ezekon kívül még több szerencsét adjon Isten onnan felülről.

Végre én Miklós igérek az én jegyesemnek jegyajándékban: egy jegygyűrűt, négy aranyat, egy paplant, egy takarót, egy lepet. A többit adja a mennybeli Isten!

A menyasszony ládájában van 6 ezüst kanál, egy ezüst gyűrű, 4 ezüst gomb, két ezüst findsa, két arany rózsza, két selyem előkötő, 39 sing vászon, két szoknya. (Eredeti örményből).

*

Érdekességénél fogva adom ennek az egynek eredeti szövegét is. Az örmény eredeti szöveg magyar betűkkel írva így hangzik:

Thèvin ^{uá5q} febr. 3.

Gámávên Ászdudzo gámeczhoghin páreáczh Deárên méroh jév Phèrgeshin Híszuszi Kriszdoszi. Jéghev ájsz snorhávör hárszánikhész i hérgrin Transilvánoh i khághákhén Gherlán ént hováneáv szèrpoh jégégheczhoh, var lini oknágán jév báhábán aménájñ hávádáczeál kriszdoneicz; mánávánt ájsz hárszáneáczhész; i hájrabéduthéán hánurczh kriszdoneicz szèrpázán pháphin deárên Benedigtoszín, jév avákh jéréczhuthéán Der-Mínászin Thoroszeán

¹⁾ Gázi = gázból való, félselyem.

jév kháhánáiczh Der-Nerszeszin, Der-Thoroszin, Der-Nigolin jév Der-Hágopin; jév thákhávorutheán kriszdoneiczh Kriszdoszábészág gájszérn Károloszin, jégégéhczhpánutheán médzáréli pán (úr) Chácshigin jév bírovutheán médzáréli pán Szoghomonin jur médzáréli jergudászán ágháneronén.

Zor jegèn árácshi orináczh kháhánájiczh jév véroh-kéreál dolváthávoráczh (úrak) Pélálbin Nikosèn jév chêntréczh Nuridsánin ághácshá Chácshigen jév jur èngérocsmun Sirinen zjureánczh kovéli tuszdrèn z Aszkihádén juréán hámár i hálál ámusznuutheán, zor Der-Ászduádz snorhávor áraszczhe. Ámen.

Tárceál jész Chácshigèn jév zim èngérèn Sirinèn gudámkh miér dèghin Aszkihádin nách áracs Ászdudzo orhnuthioné jév ábá oszgéghen, árdzètheghen jév hákèsz-déghen, vor e ájsz csháp: nisáni mádnimé *η*. (4) gármèren, *ι*. várt mázgáb, *ιι*. kodimé árdzèthe *ρ*. lothen, *ιιι*. véznoczhmè potronike, *ιιι*. dsuftmè aszki-oghér márkédnerov *η*. zindsilneroz, *ιι*. dsuftmè szponká, *η*. lothen, *η*. sèrág kurél, *ιι*. dsuftmè ogh-oszki olordzu, *ιι*. ádámászkimé, *ιι*. tèmbarémè cshucháh, *ρ*. chusách gármir, *η*. gázi láléché, *η*. khovi láth, *ιι*. gázi sábikhmé, pheszutheán sábikh, *δρ*. dsermág sábikh, *ιι*. hábácsumé tábine belénit deinov (= magyar [szabású]), *δρ*. árdzèthe godsgov, *ιι*. ángoghin mé, *ρ*. párczov, *ρ*. száván, megè gábud, megè dsermág, *ιι*. kédágmé brászlávi, *ιι*. cshephecs mé árdzèthe csipkánarov, *ρ*. obruz, *ιι*. szèndug mé. Ájl ávéli dolváth Ászduádz dá i véruszd.

Tárceál jész Nigolész gu chosztánám jész zim sánvèdzisz jérészcstur, vor e ájsz csháph: *ιι*. nisáni mádnimé, *η*. oszki gármir, *ιι*. joghrán mé, *ιι*. khogh mé, *ιι*. sár mé, Ájl ávéli Ászduádz i véruszd dáh.

Hárszin szèngin mecs gáh: *η*. árdzèthe tikál, *ιι*. árdzèthe mádni mé, *η*. árdzèthe godság, *ρ*. findsá árdzèthe, *ρ*. oszgi várt, *ρ*. khoviláth ábrésème, *ιι*. gágun gédáv, *ρ*. szukná.

Jész Nigol Pelálbi.

2. *Fejezet. Jegyajándék, melyet Novák Julianna kapott.*

Én Placsintár Lukács az én hitestársammal és fiammal együtt ígérünk a mi kedves menyünknek, Novák

Juliannának, moring¹⁾ név alatt 100 az az száz aranyat, egy pár kézi lánczot aranyból, mely 60 aranyat nyom, egy 10 arany értékű jegygyűrűt, egy jó paplant. A többit az Isten szaporítsa mennyei áldásából²⁾.

Szamosújvárt 1750, ján. 29.

3. *Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket Szácha Katalin kapott.*

Dicsértessék az Ur Jézus Krisztus.

1200 év ján. 24³⁾.

Az Ur Istennek akaratjából és a Jézus Krisztus kegyelméből történt ez a szerencsés házasság nemes Erdélyországban, az Örményvárosban: Gérlában a boldogságos Szüz-Máriának oltalma alatt, ki védője és oltalmazója az egész kereszténységnek, de különösen a szent házasságnak.

Az egész kereszténységnek főpásztora XIV. Benedek szentséges pápa idejében, mikor országunkban méltóságos báró Sztojka Zsigmond volt a püspök, a Szentszéknek méltóságos Todorovics Mihály főjegyzője⁴⁾, ezen helységnek plebánosa főt. Verzár Lukács, ezen országnak uralkodó fejedelme Mária Terezia, főgondnokunk Simon Kristóf, főbiránk Dániel Tódor . . .

A tisztelendő papság és az urak jelenlétében kérték meg a völegény édes szülői Karátsonyi Jakab ur és felesége Márne asszony Szácha Gergely uramtól és feleségétől, Katalin leányukat fiok-, Joachimnak szent házasságra, melyet tegyen az Ur Isten szerencséssé. Ámen.

Eszerint én Szácha Gergely adom feleségemmel együtt kedves leányomnak, Katalinnak az Isten áldásán kívül a következő arany-, ezüst- és ruhaneműt:

¹⁾ Moring : Morgengabe, Mitgift ; moringlevel : Heirathskontrakt.

²⁾ A jegyadományról (hozomány) szóló irat nem került kezembe.

³⁾ Örmény időszámítás (aera Armenorum). Ha az örmény időszámítás kezdetét (551) az 1200-hoz adjuk, kijön a szerződés keltének ideje: 1751. (1200+551=1751 év).

⁴⁾ „Protonotarius et archidiaconus Armenorum Transilvaniensium.“ Lakott Szamosújvártt.

Egy jeggyűrűt, értéke 5 arany; 80 darab aranyat, 4 tábla-aranyat, 10 sor jóféle gyöngyöt (igazigyöngy, drágyagyöngy), egy pár aranyozott ezüst-övet; 2 pár aranyfülbevalót, az egyik pár értéke 5 arany, a másik pedig 2 arany; egy arany-lánczot, értéke 15 arany; (ajándékban a völegénynek) 4 aranyozott ezüst-poharat és 2 ezüstkanaalat. Egy lipesei asszony-süveget. Egy mentét karmazsin¹⁾ selyem-kamuká-ból: ez rokatorok-prémmele, arany-, krepin'-nel, paszománynyal (pontispán²⁾) és arany-zsinorral van elkészítve. A második mente angol posztóból van készítve és jenot-tal prémelve, ezüst-paszománynyal és ezüsgombokkal. Négy szoknyát: az első karmazsin velencei selyem-kamukából, vállal (derékkal), előkötővel (kötény), mely sárga aranyfonállal és vékony kötéssel van ékesítve; a második szoknya kék kamukából, köténnyel, örmény vállal³⁾, mely négy pár ezüst kapocsossal és sárga csipkével van díszítve; a harmadik szoknya anyaga „paitin”, vállal és előkötővel, melyek ezüst-csipkével vannak díszítve; a negyedik szoknya zöld „matiná”-ból fehér előkötővel. Két főkötőt: egyike arany-matiná'-ból, arany pontispánnal, — a másik karmazsin kamukából arany-kötéssel díszítve. Két mellrevalót; egyike karmazsin kamukából „jenot”-tal és csipkés paszománynyal, a másik pedig sárga „matiná”-ból jenottal díszítve. Egy nyakra való kezkenőt arannyal kivarrrva; két tafota-kezkenőt; egy inget recze-fátyolból, egy völegényi inget; tizenöt inget, két abroszt; négy lepedőt, melyek közül kettő fehér, egyik kék; négy párnahéjt; egy völegényi párnát négy párnahéjjal; egy törökországi asztalterítőt (= „zili”); egy ontált, egy ládát. A többit az Ur Isten gyarapítsa mennyei áldásával!

Viszont én Karátson Jakab feleségemmel Márnével igérek menyasszonyi ajándékul (dos) kedves menyünknek

¹⁾ Carmoisin, carmesin, carmesinroth = veres, véres-szinü.

²⁾ A „posament”-ből csinálta a magyar a paszomány és a hazai örmény a pontispán szót. Különbözik a pontispán: jó ételt is jelent; még ma is mondjuk a válogatos embernek: cshi bidám kherig pontispán ([egyél a mi van] nem adhatok neked pontispánt).

³⁾ Ime még a XVIII. század második felében is viselnek a hazai örmények örmény ruhadarabokat. (L. ezen munka VI. cikkelyét [„Ruházat és ékítés” 53—62 lap]).

Katalinnak előbb is az Ur Isten szent áldását, azután egy pár arany-karpereczet, mely 34 arany értékű; 36 darab aranyat, a melyek 70 aranyat tesznek; két aranygyűrűt, egy paplant. A többit az Ur Isten adja; adjon szeretetet, egyességet és teljesitse életök minden vágyát!

*4. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket
Báká Melikh kapott.*

Istennek, ki jót akar és a mi Urunknak, Jézus Krisztusnak akaratjából történt ez a boldog házasság Erdélyországban, az Örményvárosban: Gérlában a Szűzanya védelme alatt, a szentséges pápa: Benedek úr pápaságának, Zsigmond püspökségének, főtisztelendő Theodorovics Mihály úrnak, ki városunknak főpapja (ávakeréczhutheán khághákhisz kérhárkéli Der-Minászin Thoro-szeán), ki szent apostoli árkhidiákon és protonotarius, Verzereszkul-Stephánián Lukács ur (Verzár Lukács) plébánossága, idősebb (Jakabffy) Kristóf ur (jégéghéczhpánutheán ághácshá Dzerigin Chácshigián) gondnoksága és Novák Kristóf úr főbirósága — idejében.

Eljött néhai RácZ Izsák neje: Dolkucz úrnő barátjaival és a törvény által rendelt papok s a háziak jelenlétében megkérte néhai Báká Mánug nejétől, Mánuság (Viola) úrnőtől, szeretett leányát Melikhet (Regina) szeretett fia Danig részére törvényes házastársul, mely (házasságot) tegye Isten boldoggá. Ámen.

E szerint én Mánuság fiammal együtt adom előbb szeretett leányomnak Melikhnek a szülői áldást, azután a következő arany-, ezüst- és ruhaneműt:

Egy jegygyűrűt, melynek értéke négy sárga arany; 80 sing rózsaszínű hajkötöt; hét sor drágagyöngyöt; három sor kisebb drágagyöngyöt gránátokkal keverve; egy aranyozott ezüst-övet; egy pár fülönfüggőt, mely drágagyönggyel van ékesítve és értéke három arany; egy arany-gyűrűt; két ezüst-kupát; egy ezüst-kanalat. Egy hosszú mentét vékony posztóból, mely arany-paszománynyal és ezüst-gombokkal van ellátva s rokatorokkal prémelve; egy más rövid mentét, mely vékony posztóból készült,

arany-paszománnyal diszítve és „jannot“-tal prémelve; egy zöldszinü anyagból készült szoknyát, a hozzátartozó vállruhával és köténnyel, mind a három arany-csipkével van diszítve; egy más szoknyát sárga „ádámásk“-ból vállruhájával és fehér köténnyel, ezüst-csipkével diszítve; egy harmadik szoknyát szörből himezve, ennek vállruhája karmazsin „ádámásk“-ból készült; mind a két darab arany-csipkével van diszítve. Három fehér kötényt. Egy fejkötőt karmazsin „ádámásk“-ból arany-csipkével diszítve (pontispán). Egy másik fejkötőt karmazsin „átlász“-ból arany-csipkével. Egy mindennapi mellrevalót. Tizenöt inget (ezek közt van a völegényi ing is!). Két himzett abroszt. Három lepedőt, melyek közül egyik fehér és csipkével van beszegve; a másik kék és a harmadik himzett. Két párnahéjt; egy ágyat két párnával; egy tálczát és egy menyasszonyi ládát. A többit (pótolja) az isteni áldás.

Másodszor én Dolkucz fiammal együtt Daniggal igérünk jegyajándékképpen a mi szeretett menyasszonyunknak: Melikhnek 50 sárga aranyat, egy pár karpereczet, melynek értéke 45 arany; egy gyűrűt, értéke öt arany; egy paplant; egy paszománnyal ékesített örmény-mellrevalót (*szajmuli* hájnég). A többi ajándékot adja meg Isten a mennyből. Ámen.

Szamosújvártt 1755 ($nr_n = 1000 + 200 + 4 = 1204$; $1204 + 551 = 1755$) január 18.

5. Fejezet. *Jegyajándék, melyet Gorove Anna kapott.*

Én Rózália, néhai Placsintár Lukács özvegye, fiammal együtt igérek „moring“ név alatt az én kedves menyemnek: Gorove Annának Isten áldásából 140 az az száznegyven aranyat, egy pár arany-kézilánczot (vulgo manela¹⁾), melynek értéke 80 arany; egy jegygyűrűt, ennek értéke 10 arany. A többit pótolja az isteni áldás!

Szamosújvártt, 1765. febr. 13.

¹⁾ A „manela“ szó a latin manus szóból, melynek jelentése „kéz“ — készült: karperecz.

6. *Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket
N. Terezia kapott.*

Én Antal és hitvestársam Mária adjuk a mi szeretett leányunknak, Tereziának mindenek előtt Istennek, azután szülői áldásunkat, végre jegyadományképpen a következő arany-, ezüst-, gyöngy- és ruhaneműt:

Egy jeggyűrűt, mely 10 aranyat ér; egy 22 aranyat érő arany-lánczot; 7 sor nyakbavaló drágagyöngyöt aranyozott ezüst kapsokkal; 14 sor kézrevaló drágagyöngyöt; egy pár arany-fülbevalót, ennek értéke 3 arany; egy aranygyűrűt; három aranyozott ezüst-poharat; két ezüst-kanált. — Két mentét; egyik szederjes bársonyból aranyos készülettel, prémje rokatorok; a másik angol posztóból, mely nyusztal van prémezve és 10 ezüst gombbal ellátva. — Hét szoknyát; a két első szövetből, a harmadik ,flanirt' tafotából, a negyedik karmazsin adamaszkból, az ötödik ,kámilot'-ból, a hatodik ,kalamánt'-ból és a hetedik ,kanavász'-ból. Hat előruhát (kötény); az első ,flanirt' tafotából, a második virágos mousselinből, a harmadik batisztból, a negyedik vékony lincziből, az ötödik finom kartonból, a hatodik bécsi szövetből. Egy vállruhát aranyos csipkéekkel és füzövel. Két mellrevalót; az egyik szövetből aranyos csipkéekkel, ezüst kapsokkal és nyusztal prémezve; a másik koczkás selyemből készült, ezüst-kapsokkal, ezüst-csipkéekkel díszítve és ,jánót'-tal prémezve. Két mellénykét; az egyik szövetből és a másik karmazsin adámászkból készült. Huszonkét inget (ezek közt van a völegényi ing is): 3 batisztból, egy világos mousselinből, a többi vékony ,svábczki'-ból és lincziből. Három kendőt, ezek közül kettő selyemmel van varrva. Négy párnahéjat: kettő fehér és a másik kettő kartonból. Kilencz kezkenőt: 6 fehér és három selyem (egyik a völegényé). 3 fejkötőt: egyik szövetből ezüst-csipkéekkel díszítve, a második fátymból és a harmadik virágos. Három lepedőt; kettő csipkével van szegélyezve. Két fejrevaló fátymot. Két párnát, egy derekaljt, egy lábát.

Én Anna, néhai Kirkosá úrnak felesége, fiaimmal együtt ígérünk a mi szeretett menyünknek Tereziának

jegyajándékban 70 aranyat, egy arany-gyűrűt, egy selyempaplant . . . és több Isten áldását!

Iratott az Örményvárosban 1768 nov. 1.

7. *Fejezet. Jegyajándék és jegyadomány, melyeket Gámenczi Anna kapott.*

XIV. Benedek pápa, Augustinovics Jakab (örmény) érsek idejében, midőn Lisk városának („civitas Liscensis“) örökös úra Potoczki József herczeg volt, — eljött Placsintár Lázár és András és fivérük Placsintár János részére megkérték — Chászo Tamás, a liski örmény egyház prépostja és ennek segédlelkésze: Khosza Kajétán jelenlétében, — néhai Gámenczi Lázár özvegyétől: Máriától ennek leányát, Annát. Miután völegény és menyasszony egymást meglátták és kölcsönösen egymásnak megtetszetek, oda igérte özvegy Gámenczi Lázárné leányát Annát házastársul Placsintár Jánosnak, — mely házasságra előbb Istennek, azután a szülők áldását kívánták. Végre — örmény szokás szerint¹⁾, — a házassági egybekelés előtt a következő — írásba is foglalt — jegyadományt (dos) adja az anya leányának.

És pedig ékszerekben:

Egy aranylánczot, értéke	46 arany.
Egy pár arany-fülbevalót, értéke	47 „
Egy jegygyűrűt, értéke	6 „
A második pár arany-fülbevaló ért.	20 „
A harmadik pár arany-fülbevaló „	3 „
Négy sor igazi-gyöngyöt, értéke	80 „
Hat sor csekélyebb minőségű igazi-gyöngyöt, értéke	30 „
Egy arany-képet, értéke	12 „
Egy gyémántos arany-gyűrűt, értéke	15 „
Egy más arany-gyűrűt, mely szintén gyémántos	6 „

Összesen: 265 arany.

¹⁾ „Post haec secundum consuetudinem Armenorum ante matrimoniale copulationem d o t e m in actis pariter insertam filiae suae dedit sequentem.“ (Ennél az egynél, miután nem kaptam meg az eredeti örmény szerződést, egy hiteles latin fordítást használtam).

Ezeken kívül az anyja, Mária ad szeretett leányának 300 aranyat és a következő ruhaneműeket:

Egy menyasszonyi köntöst, melynek anyagában arany-szálak vannak beleszőve (e materia auro intertexta); ehhez tartozik egy mellényke ugyanazon anyagból és egy hosszú arany-kapcsokkal díszített és drága bõrrel prémezett mente (a három darab) értéke . . . . . 54 arany.

Egy selyem-köntöst (a nép „partir“-nak mondja) és egy piros színű „dámask“-ból készült és rokatorokkal prémezett mentét, értéke . . . . . 32 arany.

Viselő ruhákat, értékük . . . . . 12 „

Egy női selyem-mentét . . . . . 7 „

Egy hosszú lengyel-ruhát (a nép „subá“-nak mondja) . . . . . 6 „

Egy drága bõrből készült női süveget 8 arany.

Három fejkötőt; mind a háromnak anyagába arany- és ezüst-szálak vannak beleszőve . . . . . 8 „

Két mellrevalót ugyanazon anyagból 8 „

Ingeket, ágyterítőket és egyebeket . 40 „

Összesen: 175 arany.

Ezeken kívül kapott a menyasszony hitbérül (jegyajándék) a völegénytől 150 darab aranyat; egy pár karperecset, értéke 40 arany; egy jegygyűrűt és egy gyémántokkal kirakott keresztet.

A menyekző napján kapott anyjától még 8 drb aranyozott ezüst poharat, értéke 40 arany; a völegény és menyasszony rokonai adtak 9 darab ezüst poharat, 35 ezüst kanalat; két lovat, melyek 45 aranyat értek.

Lisk (Lengyelország), 1767. febr. 1.

Előttünk:

Chászo Tamás, a liski örmény egyház plebánosa.

Roska Tódor stanisleopoli segédlelkész.

Chászó Jakab, a menyasszony anyúl-bátyja.

Gámenczi Jakab, a menyasszony fivére.

Karátsony Gergely, a menyasszony unokatestvére.

Gámenczi Bogdán, a menyasszony unokatestvére.

Pászákász Kajtán, a völegény unokatestvére.

Placsintár Lukács fia Lázár, a völegény testvére.
Placsintár András, a völegény testvére.
Pászákász György fia Dávid, a völegény unokatestvére.
Pászákász Gergely a völegény unokatestvére.
Korbuly Kristóf.

8. *Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket
Govrik Mánuság kapott.*

Én Govrik Tódor az én hitvestársammal Máriával adjuk mindenekelőtt a mi szeretett leányunknak: Mánuságnak Isten áldását, azután aranyból, ezüstből, gyöngyből és ruhanemüekből a következő 'paraphernum'-ot, hogy Isten engedelmeiből viselhesse egészséggel:

Egy jeggyűrűt, értéke 10 arany; egy aranylánczot dukátjával együtt, értéke 40 arany; egy aranyozott ezüst-övet rubinokkal kirakva, értéke 30 arany. Két pár fülbevalót; az egyik 5 és a másik 3 aranyat ér. Hat aranyozott ezüst-poharat; egy tuczat ezüst-kanalat. Nyolcz sor nyakravaló jőféle gyöngyöt ezüst-kapcsokkal; 20 sor kézrevaló jőféle gyöngyöt finom ezüst kapcsokkal. Hét szoknyát; az első szederjes finom kelméből, a hozzátartozó vállruhával, melltartóval, 20 pár ezüst-kapocscsal, 'stángli'-füzővel és arany-pontispánnal ékesítve; ehhez tartozik még egy mousselin-kötény, mely finom czérna-csipkével van szegélyezve. A második szoknya fehér kelméből készült; ennek vállruhája svábszövetből francia arany-csipkével van ékesítve, tászlis előruhája pedig testszin tafotából való. A harmadik lángszin svábkelméből, vállruhája ezüst-pontispánnal van ékesítve, ezüst 'czángli' ¹⁾ füzővel, köténye vékony batiszt ²⁾). A negyedik veres-szinű kelméből, ezüstös vállruhája arany-pontispánnal van ékesítve. Az ötödik virágos kreditorból, kék kelméből készült, mellénykével és svábszövet-köténnyel. A hatodik hamúszinű 'prisel'-ből, mellénykéje lángszinű kreditor és köténye vékony linczi szövet. A hetedik kék sávolyos tafotából, köténye kartonból

---

¹⁾ Zängelchen (Zange-ből): fogacska.

²⁾ Patyolat, patyolatgyolcs, batiz, batizgyolcs.

készült. — Három mentét; az első vas-szinü metszett bársonyból arany-pontispánnal és arany-krepinnel ékesítve, nyusztal prémezve és rokamállal bélelve; a második barackvirágszinü kelméből, ezüst pontispánnal és krepinnel ékesítve, nyesttel prémelve és plüssel bélelve; a harmadik karmazsin velencei adamaszkból arany-pontispánnal és krepinnel ékesítve, roktorokkal prémezve és rokamállal bélelve. Három mellrevalót; az első szederjes ,prusirt' kelméből, öt pár finom ezüst-kapocscsal és arany-pontispánnal ékesítve, nyusztal prémelve és rokamállal bélelve; a második lángszin kreditorból, francia ezüst-csipkével ékesítve, öt pár ezüst kapocscsal, festett nyesttel prémezve és plüssel bélelve; a harmadik kék morból öt pár ezüst-kapocscsal, ezüst-czánglival ékesítve és festett nyesttel prémezve. Egy karmantyút festett nyusztból. Négy fejkötőt; az egyik arany-szövetből ezüst csipkével és ezüst rojttal ékesítve; a második barackvirágszinü kelméből ezüst pontispánnal és rojttal díszítve; a harmadik kreditorból czüst ,czángli'-val és virágokkal ékítve. Két fejrevaló fátyolt virágos reczéből; egyik ezüstös ,palatin', a másik esüstös rojttal és virágokkal van ékesítve. Négy selyemkezkenőt. Harmincz inget, a völégényével együtt. Három kendőt: egyik vékony svábszövetből selyemmel varrva, a másik kettő lincziből selyemmel varrva. Öt kötényt; öt lepedőt: egyik tafotából, a másik svábszövetből széles csipkével, a harmadik lincziből arany-csipkével, a negyedik és ötödik linczi-gyolcsból. Három pár párnahéjt; az első svábszövetből vékony kötéssel (csipke), a második vékony lincziből selyemmel kivarrva, a harmadik kartonból van elkészítve. Egy derekaljt, két párnát, két nagy tált, 12 tányért, egy abroszt, egy ládát. A többit pótolja az Isten! Ámen.

Én Moldován Lukács fia: Kriszdoszdu (Kristóf) az én hitvestársammal Máriával és fiaimmal együtt igérünk szeretett menyünknek — Isten áldásán kívül — száz aranyat; egy pár arany-karpereczet gyöngyökkel ékesítve, ennek értéke 34 arany; egy dukátot, értéke 4 arany; négy arany-gyűrüt, ezeknek értéke 22 arany; egy paplant. Különben Isten áldása és irgalmassága kifogyhatatlan legyen rajtok.

Szamosújvártt 1768. febr. 2.

9. Fejezet. *Jegyajándék és jegyadomány, melyeket
Kriszdoszdu Katalin kapott.*

. . . Eljött Mária, néhai Kolcza Bogdán neje roko-
naival és barátjaival és megkérte tekintetes Kriszdoszdu
urtól és nejétől Mária úrnőtől szeretett és dicsérendő
leányukat Katalint — fiok Kristóf számára törvényes há-
zastársul. Tegye boldoggá az Ur Isten ezt a házasságot!

E szerint én Kriszdoszdu feleségemmel együtt a mi
szeretett leányunknak Katalinnak előbb az Istennek ál-
dását¹⁾ és szülői áldásunkat adjuk, azután ezen kelengyét,
mely a következő arany-, drágagyöngy, ezüst- és ruha-
nemüekből áll:

Egy jegygyűrűt, értéke 8 arany; egy arany-lánczot
,dukát'-jával²⁾), értéke 8 arany; tiz sor drágagyöngyöt.
Két pár rubinokkal és gyémántokkal ékesített fülönfüggőt,
értéke 8 arany. Két arany-gyűrűt, mind a kettő szintén
rubinokkal és gyémántokkal diszítve. Ajándékba adunk:
három aranyozott ezüst-kupát; fél tuczat (hat darab)
tizenhat latos ezüst-kanált, fél tuczat nagy czintált (theph-
szi³⁾) és egy tuczat czintányért; egy pár gyertyatartót,
egy aranyozott jegecz-sótartót; egy ezüst-hajtút, melynek
súlyva két lat. — Öt szoknyát; az első hamúszin ,lüz-
tring'-ből pozsonyi mellénnyel és 20 pár ezüst-kapocscsal,

---

¹⁾ Mikor apáink ezeket a szerződéseket irták, az örmény kath.
egyház — legalább egy-két tag által — mindig képviselve volt;
mielőtt hozzá kezdtek volna tehát az irat szerkesztéséhez, a pap
már le kérte erre a szerződésre az Isten áldását. Ez az oka, hogy
ezekben a szerződésekből mindig előfordul ez a kifejezés: „Min-
denekelőtt adjuk Isten áldását!”

²⁾ „Dukát” = arany-ék, arany-ékitmény. — Károly Róbert
magyar király, veretett aranyaira ezt a köriratot tétette: „Sit Tibi
Christe datus, quem Tu regis iste ducatus” (Legyen neked adva
ez az ország, a melyet te kormányozol). Ezután a körirat utolsó
szavának („ducatus” [= hercegség, tartomány, o r s z á g]) rövidített
alakjával („dukát”) nevezték el az aranypénzt; a német még most
is „Dukaten“-nek mondja.

³⁾ A török ,thepszi’ szóból csinálta a magyar a ,tepsi’ szót,
de a magyarban nem jelent tányért (die Platte, die Bratphanne).

melltartóval⁴). Az egész ruha arany-csipkével van diszítve. Ehhez (tartozik még egy szoknya⁵); a füző-zsinor arany-szálakból (gilábdon, glábdon = *нyлyлpлyл. нyлyлpлyл* voszgethél, voszgiáthél). A második szoknya kék ,brozsirt kreditor'-ból mellénnyel, öt pár ezüst-kapocscsal és az ő kötényével. A harmadik szoknya vas-szinű jóféle ,kámilot'-ból a maga, ,czicziliá'-ból (szövet) készült mellénykéjével és kötényével és öt pár ezüst-kapocscsal. A negyedik szoknya hamúszin ,czicziliá'-ból készült, magyar mellénykével; ez a ruha ezüst-csipkével van diszítve és füzővel ellátva. Az ötödik szoknya olajszinű ,priszlër kámilot'-ból, ehhez még kötény is tartózik. — Két mentét; az első mente, mely hamúszin ,lüsstring'-ből, paszománnyal és aranyfonálból készült zsinórral van diszítve; tiz ezüst-gombbal, torok-prémmel és rókabőrrel béelleve. A második mente olajszin vékony posztóból, nyolcz pár ezüst-gombbal, paszománnyal diszítve, torokkal prémezve és rókabőrrel béelleve. Két mellrevalót; az első kék anyagból, arany-csipkével ékesítve, hat pár ezüst-kapocscsal, festett nyusztal prémezve. A második mellrevaló ,kreditor'-ból aranyfonállal diszítve és ,jannot'-tal prémezve. Három fejkötőt; az egyik ,zárba'-szövetből paszománnyal diszítve; a második ,lüsstring'-ből franczia arany-csipkével ékitve; a harmadik ,prozsirt kreditor'-ból bécsi virágokkal diszítve. Két fejrevaló recze-fátyolt. Három selyem-kendőt (egyik a völegény számára), egy nyakravaló kendőt, selyemfonállal kivarrva. Huszonkét inget (ezek közt van a völegényi ing is!); három lepedőt, csipkével diszítve; két pár párnahéjt, az egyik pár ,czicz'-kartonból és a másik pár vékony ,linczi'-ből; két himzett abroszt sváb-vászonból (ésfábczkie); egy török ,zili'-t (asztalterítő); egy ágyat két párnával; egy

⁴) A XVIII.-dik században a ,Mieder'-t (váll, füző, füzöny) melltartónak nevezte a magyar — ezen akta tanuskodása szerint.

⁵) A mult században a női köntös felsőrészét „lájbi“-nak (a német Leibchen-ből), az alsó részét pedig „szoknyá“-nak, vagy külső-szoknyának (így is felső-szoknya), a második szoknyát: alsó-szoknyának nevezték. Most a köntös felső részét köntösderekenek (néhány köntös felső része: mellényke [Leibchen], míg a mellény férfi ruhanemű) és alsóját köntös-aljnak mondjuk.

ládát. A többit (adja meg) az isteni véghetetlen áldás és könyörületesség. Ámen.

Viszont én Mária, néhai Kolczáta Bogdán neje fiammal együtt jegyajándékban (ereszcsur) ígérünk a mi szeretett menyasszonyunknak, Katalinnak, hatvan darab sárga¹⁾ aranyat és ajándékban három arany-gyűrűt, egy paplant. A többit adja meg Istennek és a szent ösatyáknak (szurp nácháharczhè) áldása. Ámen.

Iratott az Örményvárosban az Üdvözítő megtestesülésének 1761. évében, január hó 26-án.

*

Én néhai Simai Tódornak fia Salamon (Szaghaman voghormádz hoki Toderi Simájéán: Simai Salamon) ígérek szeretett hitvestársamnak, Katalinnak 40 az az negyven sárga aranyat és egy arany-gyűrűt. Különben adja Isten, hogy erre szükség ne legyen²⁾.

Szamosújvárt (Gérla) 1771. febr. 9.

Én Simai Todor fia Salamon (Simai Salamon).

*10. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket
Merza Ripszima kapott.*

Dicsértessék a Jézus Krisztus. Ámen.

Istennek, ki jót akar és a mi Urunk Jézus Krisztusnak akaratából történt ez a szerencsés házasság Erdélyország Örményvárosában: Gerlában, a Szüz-Anya védelme alatt, ki szószolója az összes keresztényeknek és különösen legyen ezen menyekzőnek segítője, — a szentséges atya XIV. Kelemen úr pápaságának, Bajtay József püspöksége, főt. Verzár Lukács úr, ki hatalmas városunknak esperes-plebánosa, vitézlő Novák Jakab főgondnok, terjedelmes városunk új főbirája Simay Tódor úr, — idejében (1771 év).

---

¹⁾ Az örményben 'gármir' jelentése: veres, veres-sárga; itt veres-sárga, vagy sárga.

²⁾ Az első férje meghalt és másodszor Simai Salamonhoz ment nőül.

Eljött Beteg Péter úr testvéreivel és barátjaival és a törvény rendelkezése szerint a papok és a családtagok jelenlétében megkérte a lélekszerető (hokészer) Merza Mária urnőtől szép leányát Hèripszimát nagykorú fivére: Toderás részére törvényes házastársul, mely házasságot tegye maga az Ur Isten boldoggá. Ámen.

E szerint én Mária fiammal Jánossal együtt adom szeretett leányomnak Ripszimának az isteni és szülői áldást, azután a következő arany-, ezüst-, gyöngyneműt és hozományt:

Egy jeggyűrűt, értéke 4 arany; egy 22 aranyat érő lánczot; négy sor nyakravaló drágagyöngyöt. Kézpénzben 12 aranyat. Két pár fülönfüggőt; egyik pár értéke 4 és a másíknak egy arany. Két ezüst-kanalat. Két mentét: egyik kék metszett bársony, ez nyusztal van prémelve és ezüst paszománttal diszítve; a második vas-színű vékony posztóból, rókatorokkal prémelve, 8 ezüst gombbal és francia arany-csipkével ékesítve. Egy bundát finom zöld ,kámelot'-ból. Hat szoknyát; az első lángszínű kelméből; a második ,bikirt' kreditorból; a harmadik vadgalambszínű ,prisel'-ból; a negyedik finom kartonból; az ötödik és hatodik kanavászból. Öt kötényt. Két mellrevalót; egyik kék kelméből nyusztal prémelve, hat pár ezüst kapoccsal, francia ezüst-csipkével ékesítve; a második hamúszínű ,prisel'-ból ,jánót'-tal prémelve. Egy mellénykét fehér kelméből. Két vállruhát; az első ,perven'-ból baraczkvirág-színű francia ezüst-csipkével diszítve; a második vadgalambszínű kelméből arany-csipkével ékesítve. Két fejkötőt; egyik fehér kelméből, fehér francia csipkével és rojttal diszítve; a másik sávozott selyem, ezüst-fátyollal és rojttal ékesítve. Tizeuhárom keszkenőt, melyek közül 3 selyem, 3 mousselin, 5 linczi, 2 finom gyoics. Husz ing a völegényivel együtt. Két párnát. Négy párnahéjt; kettő fehér finom lincziből széles csipke-betéttel, a másik kettő kartonból. Három lepedőt csipke-szegélylyel. Két abroszt selyemmel himezve, csipke-szegélylyel. Egy ágyat; két fejrevaló fátyolt; egy menyasszonyi ládát. A többit pótolja az Isten áldása.

11. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket
Lászlóffy Mánuság kapott.

Dicsértessék a Jézus Krisztus! Ámen.

Én Lászlóffy Emánuel hitvestársammal Dsis-cháthunnal együtt adjuk szeretett leányunknak Mánuságnak előbb Istennek és szülői áldásunkat, azután a következő arany-, ezüst-, gyöngy és ruhaneműt:

Egy jegygyűrűt, értéke nyolcz arany (36 Rft); egy arany-lánczot a hozzá tartozó dukáttal együtt, értéke 20 arany (96 Rft); két aranyozott ezüst-kupát (a kettőnek súlya 20 lat [28 gr.] = 28 Rft); hat ezüst-kanált (26 Rft 15 kr.). Két pár fülbevalót, az egyik pár gyémántokkal és rubinokkal van ékesítve és öt aranyot ér (22 Rft 30 kr.), a másik pár pedig, mely három aranyat ér, rubinokkal van diszítve (13 Rft 30 kr.). Nyolcz sor nyakbavaló nagy drágagyöngyöt, aranyozott ezüst-kapcsokkal (400 Rft). Nyolcz sor kézrevaló drágagyöngyöt (200 Rft). Két mentét; az első zöld metszett bársonyból arany kreppinnel és arany-pontispánnal diszítve, prémje rokatorok, bélése „plüs”; a másik karmazsinszinü velencei adamaszkból, fehér francia csipkével és ezüst „szkofium“-gombokkal ékesítve, prémje festett nyuszt és bélése plüs. Két mellrevalót; az első zöld metszett bársonyból francia arany-csipkével, négy pár finom ezüst-gombbal; ez nyusztal van prémelve és plüssel van béelve. A második karmazsin velencei adamaszkból készült és fehér „czángli“-val van ékesítve; festett nyusztal prémezve és plüssel béelve. Hat szoknyát; az első finom lánkszín anyagból, hozzátartozó vállruhával, melltartóval, arany-csipkével és paszomántos füzővel ékesítve. A második hamúszinü finom kreditorból fehér virágokkal, hozzátartozó vállruhával, mely szövethől van készítve és fehér francia csipkével és szkofium-gombokkal van diszítve. A harmadik finom francia tafotából hozzá tartozó kreditor-mellénykével. A negyedik kék „priczé“-anyagból. Az ötödik Pompadourszinü anyagból és a hatodik kanavászból. Hat előruhát: a kettő finom mousselinből „spicz“-cel ékesítve, a harmadik vékony

svábczkiból tászlikkal, a negyedik vékony linczi gyolcsból, az ötödik kartonból és a hatodik kanavászból. Kilencz kezkenőt: négy selyemből, egy mousselinből, egy battiszból spicczel, egy svábczkiből spicczel és kettő vékony linczi gyolcsból. Három fejkötőt: egyik fehér anyagból, fehér francia csipkével, ezüst rojttal és virágokkal ékesítve; a második sárga kelméből sárga francia csipkével ékesítve; a harmadik fehér ezüstös „plas”-ból rojtokkal és ezüst-csipkével ékesítve. Két belső gallért; egy főrevaló recze-fátyolt. Husz inget a völegényivel együtt. Két kendőt; egyik vékony svábczkiből aranyfonállal varva spicczel; a

Issekutz Antal, volt polgármester.

másik is svábczkiből selyemmel varva spicczel. Két lepedőt vékony linczi gyolcsból csipkével szegélyezve. Négy párnahéjt: kettő finom linczi gyolcsból széles czérna csipkével és a másik kettő finom kartonból. Két párnát, egy derekaljt, egy ládát, egy széles fált, féltuczat tányért. A többit adja meg az Isten!

En Mëndrul Toderás hitvestársammal Mánusággal és fiammal együtt ígérünk a mi szerelmes menyünknek — az Isten áldásán kívül — jegyajándék-

ban ötven aranyat, egy pár arany-karpereczet, mely 27 aranyot ér, egy öt arany értékű gyűrűt, egy paplant. A többit pótolja az Isten áldása.

Ez a szerencsés menyekző megtartatott Szamosújvárt 1773. febr. 10-én.

12. Fejezet. Jegyadomány, melyet Khosza (Kasza)
Terezia kapott.

Szeretett leányom: Terezia Mármaros-Szigeten jegyet váltott Jursa Antal úrral (*el. Căpitan Cămpănuș*). Midőn kinyilvánítjuk, hogy ez a szerencsés jegyváltás (snáhavor sánvokh), melyre ezennel szülői áldásunkat is adjuk, a mindenható Isten akaratából történt, -- egyszersmind ide jegyezzük a hozományt (dsehez), mit leányunknak adunk én Khosza Emanuel fia Melchon és nőm:

Adunk egy aranygyűrűt, négy sor igazi gyöngyöt, egy pár gyémántos arany-fülbevalót, egy pár más arany-fülbevalót; száz darab arany-pénzt; egy rend ruhát francia szövetből, melyhez tartozik egy ezüst-kapsokkal ellátott és nyusztal prémezett mente. A második rend ruha velencei karmazsin, ádámast'-ból, ugyan ebből a szövetből készült ezüst-csattos és roktorokkal ékesített mentéje is. A harmadik rend ruha „kreditor”-ból való, palástja pedig menyéttel van prémezve. A negyedik „kánlod”-ból varratott,

Lengyel Márton, volt polgármester.

ugyaneből a szövetből van készítve a köpeny¹⁾ is. Egy vállruhát pozsonyi szövetből, arany-kapsokkal. Egy mel-

¹⁾ A szövegben „szalup”. Salop oláh szó: prémézett női köpeny, der verbrämte Frauenmantel. (L. Dicționar român-germán de Sab. Pop Barcianu, 559 lap).

lénykét, mely menyéttel van kibéelve. Más két mellénykét, egyik 'ádámask'- és a másik 'kreditor'-ból. Egy kartonszoknyát. Egy virágos lepelt. Egy selyem szövetből való (zárba') és aranszálakkal ékesített fejkötőt. Ezekon kívül a szokásos fehéreneműt, párnahéjakat; egy ládát. Viselő ruhákat. Egy bundát 'kámélot'-ból rókával béelve. Egy nyakbavaló arany-lánczot.

Végül Isten áldása legyen rajtuk és Ábrahám atyánk gabonája soha se hiányozzék (házukból²⁾).

Sziget, 1781 okt. 12.

Khosza Melchon (Melchon Mánugi Khoszáján).

*13. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket
Nevelics Zsuzsánna kapott.*

Dicsértessék a Jézus Krisztus! Ámen.

A jót akaró Isten, a mi Urunk Jézus Krisztus akaratából történt ez a boldog házasság Erdélyország Gérla városában védelme alatt a boldogságos szent Szűznek, az Istenanyjának, ki legyen segítője és oltalmazója minden hívő kereszténynek, különösen pedig ezen menyekzőnek, — az összes keresztények egyházi fejének, szentséges Pius pápa, országunk püspökének Battyáni Ignácznak, Jakabffy János főesperes-plebános, (II.) József uralkodó, Novák Jakab egyházi főgondnok, Simay Gergely városi főbíró idejében.

Eljöttek Bogdán és József, néhai Mëndrul Tóderás fiai rokonaikkal és barátjaikkal és megkérték — a törvény rendelte egyházi és világi személyek jelenlétében — Nevelics Istvántól (az Izsáké) és ennek nejétől Mánuságtól szeretett leányukat Zsuzsánnát fivérök Kristóf részére házastársul, mely házasságot tegye az Isten boldoggá. Ámen.

E szerint én Nevelics Izsáknak fia István hitvestársammal Mánusággal adjuk szeretett leányunknak Zsuzsán-

---

²⁾ Háj! Ábrahámu bárúchádén misd ánbágász éli. Ez nem a bibliai Ábrahám, hanem örmény szent hitvalló és Szent-Leont tanítványainak egyike. Az örmény egyház emlékét decz. 20-án üli meg. (L. Mechithár szótár, 234 lap).

nának előbb Istennek, azután szülői áldásunkat; továbbá a következő arany-, ezüst-, drágagyöngy- és ruhaneműeket:

Készpénzben nyolczvan aranyat; egy husz aranyat érő arany-lánczot. Két pár fülbevalót; az egyik gyémántokkal van diszítve és 4 aranyat ér; a másik, mely gyöngyökkel van ékesítve, két aranyat ér. Nyolcz sor nyakba-
való nagyobbfajú drágagyöngyvel aranyozott ezüst kapcsokkal. Egy hat aranyat érő, karneollal és rubinnal ékesített aranygyűrűt. Két ezüst kupát és féltuczat ezüst-kanált. — Két mentét; az egyik kék metszett bársonyból, arany ,pontispán'-nal és ,szkofium'-gombokkal ékesítve és festett nyusztal prémelve; a másik mente téglaszinű ,kreditor'-ból, fehér ezüst-csipkével és hat ezüst-gombbal diszítve, préme festetlen nyusztbőr. Egy barackzvirágszinű bundát jóféle ,prizel'-ből. Egy festett nyusztal prémezett és szalmaszinű tafotából készült köpenyt („mántli“). Nyolcz szoknyát; az első kék szövetből készült, a hozzá tartozó vállruhával, mely arany ,pontispán'-nal és füzövel van ékesítve; a második téglaszinű ,kreditor'-ból a hozzá tartozó és kék szövetből varrott mellénykével; a harmadik ,átlász'-anyagból a hozzá tartozó sárga ,mor'-mellénykével; a negyedik barackzvirágszinű tafotából a hozzátartozó fehér ,mor'-mellénykével; az ötödik mákszinű jóféle ,prizel'-ből a hozzá tartozó és lángszinű anyagból készült mellénynyel; a hatodik kávészin kartonból, zöld tafotával szegve a hozzá tartozó karton-mellénykével; a hetedik fehér linczi gyolcsból ,mousselin'-nel szegélyezve, a hozzá tartozó gallérral és mellénykével; a nyolczadik fehér-veres flanelből. Két mellrevalót; az első kék szövetből készült, öt pár ezüstkapocscsal és arany csipkével ékesítve, prémje festett nyuszt; a második ,publikán'-szinű ,kreditor'-ból, öt pár kapocscsal, ezüst-csipkével és festetlen nyuszt prémmel ellátva. — Négy fejkötőt; az első kék szövetből aranypostispánnal és ezüst rojttal ékesítve; a második fehér morból aranyos ,blundis'-virágokkal; a harmadik finom fehér kreditorból, szalmaszinű ,dinduck'-kal ékesítve; a negyedik ,svábczki'-ből ,dinduck'-virágokkal ékesítve. Tizenhét kezkenőt: 5 selyem, 4 mousselin, 2 batiz, 2 svábczki, 1 fekete fátyol, 1 finom dinduck, 2 linczi gyolcs. Tizenegy

kötényt (előruha): 1 finom dinduck, 1 tafota, 2 mousselin, 1 svábczki, 3 linczi-gyolcs, 2 karton, egy jóféle veres kanavász. Három kendőt: egyik mousselinből rojtta, a másik svábczkiból selyemmel kivarrva és rojtta ellátva, a harmadik csipkével szegélyezve. — 34 inget, ezek között van a völegényi ing is. Négy párnahéjt; az egyik pár linczi gyolcsból széles csipke-betéttel; a másik pár finom porcellán-kartonból. — Négy lepedőt. Három párnát, egy derékaljt, egy ládát; egy főrevaló fátyolt, egy pár fekete selyem-kezttyüt . . . és kívánjuk Istennek többi áldását, szeretetét, egyezséget! Ámen.

Mi Bogdán és József, néhai Méndrul Toderás fiai, ígérünk — kész akaratból — jegyajándékul a mi szeretett menyasszonyunknak: Zsuzsánnának az Isten áldásán kívül hatvan aranyat, egy négy aranyot érő gyűrűt, egy paplant . . . Legyen Istennek egyéb áldása és kegyessége felettök. Ámen. Szamosújvárt, 1783 febr. 11.

14. Fejezet. Kristóf Mária jegyadományja és jegyajándéka.

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Isten akaratából történt ez a boldog menyekző Erdélyország Gërla nevű örményvárosban a Szüz-Anya, ki minden keresztény hívőnek segítője, — védelme alatt, VI. Pius pápa, Battyáni Ignác püspök, II. József uralkodásának idejében (1780), midőn erős ¹⁾ városunk esperesplebánosa főtisztelendő (árchiabádív) Jakabfi János úr, egyházi főgondnok Novák Jakab úr, főbirája nagyságos Jakabfi Kristóf (Cháchig Dzerigi Jákobfján).

Ugyanis eljött Katalin úrnő (bikhá), özv. Duducz Tódorné szeretett fiaival, barátjaival és a rendes papság s a házi úr jelenlétében megkérte Kristóf Péter fiától Vártántól (Vártán Bedroszi Kristófján) és ennek nejétől leányukat Máriát fia: Gergely részére törvényes és Istenrendelte (Ászduádzábárkév) házastársul. Ezt a házasságot tegye Isten holdoggá. Ámen.

---

¹⁾ A szövegben: hëzorágál; azért mondja városunkat erősnek, mert közvetlen közelében: erőd, erősség, vár fekszik.

E szerint én Kristóf Vártán nőmmel együtt adom szeretett leányomnak, Máriának mindenek előtt az isteni és szülői áldást, azután a következő arany-, ezüst-, gyöngy- és ruhaneműeket:

Egy jegygyűrűt, értéke négy arany; egy más aranygyűrűt, értéke egy arany; egy arany-lánczot, értéke husz arany; négy sor nyakbavaló igazi-gyöngyöt ezüst-zárral; egy aranyozott ezüst-kupát; négy ezüst-kanalat; két pár arany-fülönfüggőt, az egyik gyémántokkal van diszítve; egy bársony-mentét, mely nyusztal van prémezve, arany-paszománnyal és francia csipkével ékesítve; egy sárga ,kreditor'-ból készült és nyusztal prémezett köpenyt; egy karmazsin ,koncent'-ból készült és rokatorokkal prémezett bundát. Hét szoknyát; az első lángszinü anyagból, a második kék atlászból, a harmadik hamúszinü ,mor'-ból, a negyedik baraczkaszinü ,prizél'-ból, az ötödik zöld ,koncent'-ból, a hatodik világos kartonból, a hetedik ,pikett'-ből. Nyolcz kötényt: az első ,dinduck'-ból rojtokkal, a második sárga selyemből, a harmadik ,mousselin'-ból, a negyedik finom ,linczi'-ból szegélylyel, az ötödik is ,linczi'-ból, a hatodik és hetedik kartonból, a nyolczadik vörös kanavászból. Két mellrevalót: az első lángszin anyagból nyusztal prémelve, ezüst-kapcsokkal és francia arany-csipkével ékesítve, a második hamúszinü ,lisztrin'-ból nyusztal prémezve, öt pár ezüst-kapocscsal és francia ezüst-csipkével diszítve. Egy vállruhát kék pozsonyi ,zárbá'-ból; három mellénykét: egyik szövetből, a második ,kreditor'-ból és a harmadik selyemből. Három fejkötőt: az egyik selyemből, francia csipkével ékesítve, a második szövetből, szintén francia csipkével van diszítve, a harmadik ,dinduck'-ból felselyemmel ékesítve. 12 zsebkendőt: ezek közül egyik selyem, a másik velencei, a harmadik ,linczi', kettő himzett; huszonhat inget (ezek közt van a völegényi ing is!); két abroszt selyemmel himezve; három lepedőt: egyik sima, a másik kettő széles csipke szegélyzettel. Három párnát és hat párnahéjt; ezek közül három finom lincziből széles bécsi csipke-szegélyzettel; a másik három pedig finom világos ,tártám'-ból; egy fejrevaló virágos lepelt, egy ládát (ebbe kell a hozomány tárgyait rakni),

egy ágyat. Ezeken kívül adjon Isten nekik áldást, egyetértést és kölcsönös szeretetet, mely eltartson hosszú ideig. Ámen.

Vizont én Katalin néhai Duducz Tódor özvegye fiammal együtt ígérünk a mi szeretett menyasszonyunknak jegyajándék czímen negyven (40) aranyat, egy jeggyűrűt és egy paplant. Ezeken kívül ajándékozza meg őket a mennybeli Atya irgalmával, kegyelmével!

Szamosújvárt 1785 január 31.

*15. Fejezet. Jeggyadomány és jegyajándék, melyeket
Pap Máni kapott.*

Az Ur Istennek, ki minden jól akar és az Üdvözítő Jézus Krisztus akaratából történt ez a boldog házasság Erdélyországban, az örmény Erzsébetvárosban (*sz. nyelv szerint: Երզնկայի Սուրբ Եկեղեցի*: i Hájoczkh khághákhén Elisabeth) V. Pius pápa, az istenfelő és apostoli király II. József, nagyméltóságú Battyáni Ignác megyés püspök úr, Karátsonyi János úr papságának, — ki az istenészet tudora (dr. theologiae), apostoli missionarius, a főt. káptalan kanonokja, apostoli főjegyző, az örmény nemzet főesperese és a mondott város plebánosa, Jolbej Vártán főgondnok úr, Csiki Emanuel főbíró úr — idejében.

Eljött Jeremiás Kristóf anyjával: Mughál úrnővel, özvegy Jeremiásné asszonynyal és a törvény által rendelt személyek és papok jelenlétében megkérte Anna úrnőt, néhai Papp Jakab özvegyét, hogy szeretett leányát Mánit adja az ő fiának Jeremiás Gergelynek törvényes¹⁾ házastársul, mely házasságot tegye az Ur Isten boldoggá²⁾.

Eszerint³⁾ én Anna adom mindenek előtt az Isten és a szülői áldást⁴⁾, azután a következő arany-, ezüst- és drága-gyöngyeműeket:

---

¹⁾ A szövegben: i hálál ámusznutheán. Hálál (helál) arab szó: törvényes, valódi igazi.

²⁾ A szövegben: ,snorhávor ászeczhe' e helyett snorhávor árászczhe.

³⁾ Ezen házassági szerződés tanuskodása szerint; a szövegben ,táreceál'. Itt a ,táreceál' hibásan van használva az ,árcsiné' helyett; de fölösleges ez is, mert a következő ,náchjévárács' kifejezi ezt is.

⁴⁾ A szövegben az ,áldás' szót két külön örmény szó fejezi ki; az Isten áldását, mit a jelen volt egyházi személy kért le —

Egy záfíros jeggyűrűt, melynek értéke 74 rénes forint; egy gyémántokkal diszített gyűrűt (40 r. frt); egy gyémántokkal ellátott nyakbavaló keresztet (85 frt 30 kr.); egy pár, gyémántokkal ellátott fülönfüggőt (50 frt); egy más pár fülönfüggőt (28 frt 15 kr.); nyolcz sor nyakbavaló drágagyöngyöt (315 frt); kézrevaló drágagyöngyöt (200 frt); tizenkét ezüst-kanált (71 frt); tiz sor gránátot (72 frt 30 kr.); hat pár ezüst-nyelű kést (35 frt); egy bársony-mentét ezüst-készülettel és 10 pár finom ezüst-gombbal (160 frt); egy rókával bélelt, széles „prizel“-ből készült bundát (85 frt 40 kr.); egy „szálup“-ot (női köpeny) francia-selyemből (15 frt); egy szoknyát „kreditor“-ból mellénykével és készülettel (44 frt); egy más szoknyát, melynek ezüst készülékkel ellátott mellénykéje selyemből való (40 frt); egy prémezett szövet-mellrevalót, mely ezüst-készülettel és gombokkal van ellátva (22 frt 35 kr.); három szoknyát, hozzávaló „sáketlik“-kel és „komodék“-kal (30 frt); huszonhárom inget (ezek közt van a völegényi ing is, — 54 frt 31 kr.); negyven sing lepedőkre, párnahéjakra, kötényekre és ingujjakra való vásznat (45 frt); két selyem-zsebkendőt (8 frt); négy fejkötőt: ezek közül egyik aranyszövetből („zárba“, 21 frt); egy derékaljt és két párnát (40 frt); 12 sing ruhának való „mousselin“-t (24 frt); egy ruhatartó koffert (10 frt); fél-tuczat czin-tányéért (dzinovi, 4 frt 40 kr.). . . . És Istennek több más irgalmassága fogyhatatlan legyen rajtok. Ámen.

Másodszor¹⁾ én Mughál igérek szeretett fiammal együtt, az én szeretett menyemnek²⁾: Máninak jegyajándékban száz sárga aranyat, ezen kívül egy jeggyűrűt és egy paplant . . . És Istennek többi áldása és Ábrahám atya bősége kifogyhatatlan legyen (házuknál). Ámen.

akkori szokás szerint — a jegyváltás folyama alatt (az ilyen szerződéseket mindig jegyváltás után csinálták) „Ászdudzóh orthnuthi-un“-nak (benedictio Dei), ellenben a szülői áldást „orhnenkh“-nek (ma orthnenkh) mondja a jelen irat.

¹⁾ A szövegben tárceál: másodszor, végre. Az első pont felemlíti azt, mit a szülő ad (= hozomány); ellenben a második pont azokat a tárgyakat sorolja fel, miket a menyasszony (= ara) a völegénytől és (esetleg) ennek rokonaitól kap (jegyajándék = „ereszesur“).

²⁾ A szövegben „hársz“: menyasszony).

16. *Fejezet. Ászlán Jánosné jegyajándéka.*

Én Ászlán János igérek az én szerelmes házastársamnak Katalinnak jegyajándékban (ereszcsur) 40 az az negyven aranyat, egy négy arany értékű jegygyűrűt és egy paplant.

Isten őrizzen meg, hogy meg ne történjék (Ásztvádz mi árászczhe), de ha megbuknék, akkor is minden névvel nevezendő vagyonomból előbb nőmnek itt megnevezett jegyajándéka jöjjön ki.

Szamosújvártt 1791. febr. 15.

Előttünk: Ászlán Lukács és Ászlán Bogdán.

17. *Fejezet. Jegyajándék, melyet Korbuly Anna kapott.*

„Én Mitvisz Jakab hitestársammal és fiammal együtt igérünk a mi szerelmes menyünknek (Korbuly) Annának először isteni áldást, azután dosban 60 aranyat, egy aranylánczot 13 aranyost, két gyűrűt 8 aranyost, egy paplant, meg esketést, mely kedd napon a parochialis templomban tartatik.“ Szamosújvárt 1797.

18. *Fejezet. Jegyajándék, melyet Moldován Lukácsné kapott.*

„Moldován Lukács kereskedő feleségének volt 8 sor nyakbavaló nagy és jóféle gyöngye (333,20 kr.); hat aranyozott ezüst pohara, melyek közül kettő fedeles (75 frt); egy tuczat ezüst kanala (45 frt); 5 pár mellrevaló ezüst-kapcsa és egy kontyba valója (11.15); egy boglárókkal ellátott jóféle gyöngyökkel készült pártája (100 frt).“ Szamosújvár, 1798. év.

19. *Fejezet. Jegyajándék, melyet Ábrahám Józefa kapott.*

„Én alább irt igérek az én szerelmes mátkámnak: Ábrahám Józefának dost 200 aranyat, 20 sor kézrevaló jóféle-gyöngyöt aranyozott csatjaival (= 40 arany), egy gyémántos jegygyűrűt (értéke 9 arany) és egy paplant. Ezen kívül kívánom az Isten áldását.“ N. N.

20. Fejezet. Jegyadomány és jegyajándék, melyeket
N. Terezia kapott.

Mi alább irt atya és anya adjuk szeretett leányunknak Tereziának mindenekelőtt szülői áldásunkat, azután adunk:

Három ezüst-kanalat, egy pár arany-fülbevalót, öt sor nyakbavaló fehér drágagyöngyöt ezüst-zárokka. Egy angol posztóból készült mentét, mely arany- és ezüst-csipkével (paszomány), s 8 ezüst-gombbal van díszítve, prémje rokokorok. Egy finom anyagból készült új bundát. Öt szoknyát; az első finom kreditor-tafotából, a hozzá tartozó, arany-csipkével készített pozsonyi vállruhával és a tafota-köténnyel együtt; a második selyemből való az ő szövet-mellénykéjével és mousselin-kötényével együtt; a harmadik zöld „konzent”-ből készült selyem-mellénykével és vékony gyolcs-köténnyel; a negyedik szoknya veres-színű anyagból, jóféle kanavác-mellénykével és kanavác-köténnyel; az ötödik jóféle kanavászból kék köténnyel. Két mellrevalót; az első kék selyem-kreditorból ezüst-csipke készülettel, öt pár ezüst-kapocscsal; prémje nyuszt. Két fejkötőt; az egyik ezüst csipkével van díszítve, a másik pedig „blondin”-csipkéből készült. Egy fejrevaló virágos fátvolt, egy bársonyból varrt „kukli”-t. Nyolcz kezkenőt: 3 selyem, 2 mousselin, 3 vékony linczi gyolcs. Husz inget, a völegényivel együtt. Két finom kendőt selyemmel kivarrrva. Négy párnahéjat finom gyolcsból; egy derekaljt, három párnát és egy ládát. Egy kötés finom kordoványt; huszonnégy darab aranyat pénzben... és mindenekfelett Istennek áldását.

Én Bátrín Kristóf feleségemmel és Danig fiammal együtt ígérünk — örmény szokás szerint — Tereziának „ereszcsurt”-t: huszonnégy aranyat, két arany-gyűrűt, egy paplant... és az Ur Istennek áldását.

Szamosújvárt 1800 febr. 1.

XXVII. Cikkely.

A hazai örmény házasság roppant kiadásait mér-
séklő, korlátozó és tiltó határozatok.

1. Fejezet. Erzsébetváros hatósági határozataiból (1718 év).

A)

Jegyváltás alkalmával ne tartsanak olyan pompás vendégségeket, mint ezelőtt volt szokásban; hanem menjen

Dr. Lukács György, Békésúrmegye főispánja.

el ebédre¹⁾ a vőlegény a menyasszony házához; de se a vőlegény, se a menyasszony részéről ne hívjanak meg senkit. Zene ne legyen a háznál.

A menyasszony atyja siratót ne tartasson, mint ezelőtt szokásban volt; de azért a siratóestélyre leányokat hívhatnak, valamint jelen lehetnek a közeli rokonok is. A násznagy ne küldjön a siratóba senkit, a vőlegény pedig legfőbb négy vagy hat ifjút, kik ott táncolhatnak egy-két óráig, azonban ne vigyenek a menyasszonynak ajándékot, se a meny-

asszony ne adjon az ifjaknak virágsokrokat.

Se a násznagnak, se a papoknak kendőt ne adjanak.

Menyekző napján a menyasszony apja, vagy az apahelyettes csak hat pár vendéget vihet a vőlegényhez

¹⁾ *Суг нунтунт*: ház udelu.

lakomára, a násznagy felesével megy. A házhoz a völegény szülei hat párnál többet meg ne hívjanak. Kivételt képeznek az idegenek, a papok és a biró; mert ezek ott lehetnek.

A menyasszony atyja házánál a menyekző napján ne legyen se zene, se vendégség.

Menyekző után való másodnap a völegény megvendégheti azokat a legényeket, kik neki segítségére voltak; zene is lehet a háznál, csak idején menjen mindenki haza.

Eddig szokásban volt, hogy menyekző után a menyasszony apja a völegényt és menyasszonyt „házba vitte“¹⁾ és

ezen alkalommal olyan vendégséget esapott, mely vetekedett a menyekzőkor adott asztallal; e költséges és haszontalan szokást ezennel megszüntetjük. Ültesse asztalához ezen ünnepély napján a völegényt, menyasszonyt, nős fiait és férjhez ment leányait; de mást senkit se hívjon meg, még legközelebbi rokonait sem. Ajándékot se a völegénynek, se a menyasszonynak ne adjanak.

Nem engedjük meg, hogy ezután menyekző alkalmával kalácsot vagy chádájéghot (bábakalács) süssenek; eléghedjenek meg a kenyérrrel és másnemű eledelkkel²⁾.

József Gyula, író, nagybirtokos.

¹⁾ *Տոնն կի խոթելը*: dun gi chother.

²⁾ *Ըստից քնտանն սորիլամ է, որ նարմաստանի ուլ սոս խարած եւ խոտանեղ չի սնին, օգրթվին նարթի եւ ոգիս ցեղ կերտակունենում*: Ászkiez indán ár-kiládz e, or hársznészdaui ál sád cháláds jév chádájégh eshi ánin; oktêvin háczov jév ozgá czhégh géragurnérov.

Ezelőtt szokásban volt, hogy a házassági szerződés (az az irás, melyben meg volt mondva, hogy mit kap a leány szüleitől) nyilvánosan felolvasatott menyekző napján ebéd alatt. E szokást eltiltjuk; készíthetnek ezután is irást, mit aláír a bíró és jegyző. A mit a menyasszony szülei kelengyeképen ¹⁾ adni akarnak, azt mind feljegyezhetik az irásba (ezüst serleget, kanalat, s. t. b.); szóval mindazt, a mit tehetségükhöz képest adhatnak. Mindaz, mit szüleitől kapott, a menyasszonyi ládában áll. (Eredeti örmény kéziratból).

B)

Erzsébetváros ²⁾ egyházi főgondnoka, a bíró és a 12 esküdt öreg (tanácsos ³⁾ 1718 január 3-án (örmény időszámítás szerint 1167-ben; $1167 + 551 = 1718$) a következő határozatokat hozták:

Mivel mi más időket élünk, mint minőket őseink éltek, azért kénytelenek vagyunk némely nemzeti szokást elhagyni és a viszonyokhoz alkalmazkodni. Szamosújvár (Gérlá ⁴⁾) tisztelt tanácsa közölte velünk (a változott

¹⁾ *ղրքուայ*: birnáh.

²⁾ Midőn az örmények a Küköllő mellett Erzsébetvárosnak alapját megvetették, e város közvetlen közelében már megvolt Ebesfalva, melyben magyar és oláh jobbágyok laktak. Erzsébetváros az Oláhpatakon innen épült, míg a falu a patakon túl feküdt. De megvette Erzsébetváros örmény közönsége a városuk mellett fekvő Ebesfalvát, mint az Apaffy-féle kincstári birtokot, 1758-ban és azt az örmény városba olvasztotta; az egyesített két helység a város nevét kapta: Erzsébetvárosnak neveztetett; azonban némelyek még azután is használták, noha jogtalanul, az Ebesfalva nevet. Az itt szóban levő kézirat hibásan nemcsak az „Ebesfalva” nevezettel él, de sőt falunak nevezi e csinos várost: „Zájsz kéréczhák hászén hásztádutheán kjughisz miérob — Ezen határozatokat falunk számára hoztuk.”

³⁾ A mint a latinban a senex (öreg) szóból képzett senator szolgál a „tanácsos” kifejezésére, úgy az örmény is a dzér (*ծիր*: öreg) szóból alakított dzérkh-nek mondja a tanácsot.

⁴⁾ Annak az elpusztult falunak, mely Szamosújvárt, ott hol most az állami főgymnasium és az előtte levő szabad tér van, — terült el, nevérol az oláhság az 1700-ban épült várost Gerlá-nak nevezte el; apáink azonban városuknak örményül: Hájákhághák

viszonyokhoz alkalmazott) megállapodásait . . . és mi nemcsak elfogadjuk a szamosújvári határozatokat, hanem irásba is foglaljuk, hogy azok állandóan megmaradjanak; azokra pedig, kik e határozatok ellen cselekednének, 24 magyar frt büntetést szabunk.

„Ha az ifjú jegyet váltott, erről tegyen jelentést a papnak, hogy ez gondoskodjék a háromszori kihirdetésről, ki csak három vasárnap eltelte után áldhatja meg a jegyeseket. Ezen cselekményért fizet az elsőrendhez tartozó vőlegény a papnak két magyar forintot, a második rendbe sorozott 4- és az, ki a harmadik rendhez tartozik, 2 sustá-
kot¹⁾. A menyasszony is, ha az első rendhez tartozik, fizet stolában 3 pénzt, a második és harmadik rendhez tartozó 2—2 sustákot (szémák). A megáldás a templomban történt; a jegyések megbizottjai a templomon kívül várakoztak a papra; ez kint átvette az áldásdíjt és átadta a jeggyűrűket.

Az esketésért fizet az elsőrendhez tartozó a papnak 6, a második rendhez tartozó 4 és a harmadik rendhez tartozó 2 magyar forintot. Azok az ifjak, a kik más helyről hoznak menyasszonyt, az említett összegek felét fizetik.

Egy keresztszentelésért adjanak a papnak 4 és keresztelésért 3 sustákot. A szegénysorsú kereszt-apa csak 10 pénzt fizessen.

A mely ház menyekző alkalmával a szegényeket meg akarja vendégelni, ott terítsék meg az asztalt és rakják meg azt étkekkel addig, a míg a násznép a templomban lesz; a mádách²⁾ után a pap kap 1 magyar forintot.

(*Հայրաքաղաք*), magyarul: Örményváros, latinul: Armenopolis, németül: Armenierstadt nevet adtak. A Ferdinánd-féle diploma azonban e várost a mellette elterülő Martinuzzi-vár nevéől, Szamosújvár-nak nevezi; azóta (1838) e név alatt ismeretes.

¹⁾ Susták: 6 krajczár.

²⁾ Menyekző napján a szegények számára terített asztal nevezetett „mádách“-nak (*յորթ կամոնչեսար երկած վանս տղքատաց տալու, ինզնչաց*).

Ha elsőrendhez tartozó ember hal el, a temetésért kap a pap 2 magyar forintot, a másodrendüért adnak 4 és a harmadrendüért 2 sustákat. Az ifjakkak sír-ásási díjban adjanak az elsőrendüért 3 horgost¹⁾, a másodrendüért 2 horgost és a harmadrendüért 1 horgost; de keszkenőt nem szabad venni²⁾. Ha más társaság is segítkezne a sír-ásásnál, akkor ennek adassék a keszkenő. Abban az esetben, ha sír-ásás alkalmával az ifjak nem lennének otthon³⁾, akkor a többi társaságok ássanak sírt, de a díjt felezzék meg az ifjakkal.

A beavatás⁴⁾ után kap a pap az elsőrendütől 8 magyar forintot, a másodrendütől 6 és a harmadrendütől 4 magyar forintot.

A jegyváltáskor felmerülő költségek fedezéséhez hozzájárul az elsőrendhez tartozó ifjú 8, a másodrendhez tartozó 4 és a harmadrendhez tartozó 2 magyar forinttal; önkényt adhat bárki többet is.

A szattyán készítő tímár-társaság szolgálatot tegyen a völegény mellett, míg ez a menyekzöröl haza jön.

A völegény ne vezesse karon a templomba a menyasszonyt, hanem ő menjen a férfiakkal és a menyasszony az asszonyokkal. A templomban a völegény és menyasszony le ne üljön; a menyasszony homlokát ne csókolják meg, hanem csak szerencsét kívánjanak neki. Estve a vendégség alkalmával a völegény le ne üljön az asszonyok asztalához, hanem vöféli szolgálatot tegyen.

Csak meghatározott számú vendéget hívjanak a menyekzöre; de a lakomából a meg nem hivatottak is részesülhetnek. Ezek számára külön asztalt terítsenek; az asztalrendező⁵⁾ az ifjakkal küldözgessen ezen ételekből; az elsőrendhez tartozó ifjú e szolgálatért kapjon 4 és a másodrendü 3 sustákat. A völegénynek, ki most „király“-nak⁶⁾

¹⁾ Horgos: pénznem.

²⁾ *Лалечка зби лалечка*: láléché cshi genáh.

³⁾ Hanem vásárban.

⁴⁾ *Радостиница*: khárászunkh (40 nap eltelté után tartandó ünnepe).

⁵⁾ *Убогадичица млада*: széghászín deré.

⁶⁾ *Божество*: thákávor.

neveztetik, ezt ne mondják meg sem kint azt útczán, sem menyekző alatt, sem az asztal tartama alatt.

Intézkedés a kenyérsütés- és szövésről. Mindenki lisztjét maga szítálja meg és süsse meg a kenyerét.

A völegény ruhájának megáldásáért a násznagy fizessen 3 sustákat.

Menyekző alatt 8 keszkenőnél több ne legyen; ebből adjanak hármat a násznagynak, egyet a völegénynek, hármat a völegény apjának vagy testvérének (ezek után kioszthatják a kendőket, a kik közt akarják) és egyet a timár-társulat czéhmesterének. Ha másfelé mennek menyekzőre, akkor mindenkinek adjanak kendőt, még a hivogatóknak is.

Menyekzőre 18 párnál többet nem szabad híni; 6 párt hívjon a násznagy, 6 párt a völegény és 6 párt a menyasszony. Ha más helyről hoznak menyasszonyt, akkor 9 párt hívjon a násznagy és 9 párt a völegény.

A vőfelek lakomáján jelen legyen a násznagy is 3 pár emberrel (ezek közt legyen a menyasszony apja két legjobb barátjával).

A rókát (bőr) az a biró kapja, a hovavaló a leány, és a kendőt az a czéhmester, a hol a menyekző tartatik.

Esküvő után tartandó lakoma alatt minden vendég elejébe külön pohár tétessék.

A völegény, menyekző előtt, a násznagygyal, pappal, a vátáhval¹) és más társaival (összesen tizenkét személy) menjen a borbélyhoz borotválkozni; azután menjenek el mind a tizenketten fürdeni; valamint a borotválásért, úgy a fürdésért járó díjt is (egy-egy magyar frt) a násznagy fizesse.

Ha tűz ütne ki valamely háznál, úgy tartozik minden ház egy-egy embert kártyussal vagy cseberrel kiküldeni az oltáshoz; az, ki ez ellen vét, 12 magyar forint büntetést fizet.

Tartozik mindenki telkét bekeríteni, hogy a szomszéd kárt ne szenvedjen.“ (Eredeti örmény kéziratból).

¹ *qunqwi*: vátáh (alczéhmester).

2. Fejezet. Szamosújvár hatósági rendeleteiből.

A)

1. Nem szabad sem kis, sem nagy asztalt küldeni a völegénynek (*sz. dtd sz. uhlqunhly ulquiu kwhklni* vécsih miédz, vécsih bizdig széghán chérgelu), sem a völegény ne küldjön a menyasszonynak asztalt; hanem a ki meg akarja ajánlékozni a völegényt, hívja a házához és vendégelje meg: megajándékozhatja 100 arannyal is.

2. Zsebkendőt paszománttal (*qhlzauqudu* gilábdon) köríteni nem szabad, hogy azt jegyváltáskor a násznagynak, vagy a völegény embereinek adják; völegényi inget sem szabad sem csinálni, sem adni, sem himzeni (*quuzbul,lni* náschelü). A ki ezen tilalom ellenére himzene, azt a városból kiűzik; az ajándékozó (*uqlmpe* dévoghé) 40 arany büntetést fizet és a himzett tárgyat, legyen az zsebkendő, ing . . . — ha megtalálják, tűzbe dobják és az ajándékozót megbüntetik.

3. A kelengye (dsehez) tárgyait ezentúl nem szabad paszománttal (aranyzállal) himezni, de még egyéb tárgyat sem, mit az úrnő (*uqlpua* bikhá) visel; azt, a mi már kész, vagy rég óta már megvan (*sz. uqlmpe* hin árádz) — elviselhetik; de újat se ne csináljanak, se ne himezzenek. Az előbbi pont szerint a himző a városból kiűzetik, és a viselő 40 arannyal büntetetik.

4. Mostantól fogva nem szabad — a tanácsosokon kívül — begyes ruhát viselni (*quuzbul,lni* gusánerov hákuszt); de az viselhet, ki 50 magy. frt adót fizet, továbbá viselhetnek a társulatok elnökei (*quuzbul,lni* szärészta). Ha valaki tanácsosnak fia, vagy fivére is, akkor sem viselhet, ha nem fizet 50 frt adót. A bíró, a tanácsosok és azon polgárok, kik 50 frt adót fizetnek, fiaik számára nem csináltathatnak begyes ruhát, míg völegények nem lesznek. A régi ruhát bárki is elviselheti. Büntetés 40 arany.

5. Annak, ki 50 frt adót fizet, neje vagy leánya nem viselhet kapcsokat (*quuzbul,lni* pätkänér, ezüst-arany) sem selyem-harisnyát, sem selyemmel kivarrt csizmát, hanem csak szattyán-bőr-csizmát; a ki ez ellen vét — legyen

az a leány, menyasszony — a bírónak, vagy valamely tanácsosnak leánya is — annak a város-szolgák lehuzzák lábáról — a csizmát; büntetés 40 arany.

6. A vőfelek lakomájára asztalt ne vigyenek a vőlegény házához se a násznagy, se a komák.

7. Midőn a halottat temetni viszik, arcza ne legyen nyitott (*белое пог. в. миди* erészö pácsh cshi dánin), hanem tegyék reá a koporsó-fedelet és úgy vigyék.

8. Valamint a nős, úgy a nőtelen férfi paszomántos ruhát csak akkor viselhet, ha 50 frt adót fizet. A gyermek vagy ifjú ruhájára ne tegyenek paszomántot, míg el nem éri a vőlegényi időt. (Vár. lev. 1741, ápr. 12. „Örmény prot. II. köt. 276 lap.)

B)

Se nagy, se kis asztalt küldeni nem szabad; azért se a vőlegény menyasszonyának, se a menyasszony vőlegényének asztalt nem küldhet. Hanem, ha szereti az após vejét, akkor hívja azt házához és ajándékozza meg — ha úgy akarja — 100 arannyal is; hívja fia aráját házához és adjon neki ajándékban annyit, mennyit akar. (Vár. lev. 1741 év ápr. 14-én hozott városi határozatokból, 2 pont).

C)

12. Ezután azt a szokást, hogy menyekző után a násznagy és násznagnő (a rendeletben *սանթընընդը*: szánémérnéré; irodalmi nyelven: *սանտայր, սանսանայր*: szánáhájr, szánámájr) az újpárt (újházások, *տղի հարսնընդը*: dégháh hársznéré) házukhoz hívták és őket ott megvendégelték, megajándékozták (*պաշտընած էրիլին*: báschésádz eghilin) — nem szabad gyakorolni. A násznagypár ezután sem zsebkendőt (*լալիկ*: láléck), sem pénzt (*պան*: bán), sem egyéb tárgyat (*օզղաչ քան*: ozgáh pán) ajándékba az újpárnak nem adhat.

13. A (nőtelen) fiatalok (*կործնընդը*: gédrédnsniéré) ezután ne menjenek a menyegző elébe (*հարսնվորացը դիմաց*: hárszén-

voráczhè timáczh), se haza ne kísérik azt. Húsvétkor ne járjanak „Mi atyánk“-ot mondani; de már karácsonkor — a kik akarnak — járhatnak kántálni, úgy szintén a kántorok (*տիւրացունիւր*: diráczhunér) is. A gyermekek sem húsvétkor, sem karácsonykor nem járhatnak „kántálni“ (*տիւրիւ առլու*: ávédisz ászelu: üdvözetet mondani).

14. Menyegző vagy vendégség alkalmával, továbbá karácson, húsvétkor vagy más nagy napokon a cigányoknak nem szabad „kántálni“, vagy éjjeli zenét adni.

15. A hozomány dolgát igazítsa el minden városi polgár vagy jegyváltás alkalmával, vagy legalább menyekző előtt, de ne a menyekző ideje alatt (*վարստիս ժամանակը*: phêszágin zsámánágé).

16. Menyekző alkalmával az első rendhez tartozó gazda hívhat lakodalomra 12 párt, a menyasszony részéről is hívhatnak 12 párt; a násznagy vihet magával még egy személyt (*հոգի*: hoki, lélek). De azért a rokonokkal együtt 26 párnál többen nem ülhetnek asztalhoz — a papokon, a „consiliarius“-on, az egyházi főgondnokon, a főbiron és az idegeneken kívül. A második osztályhoz tartozó völegény mindkét részről — a násznagy-párral együtt — csak 18 párt és az a völegény, ki a harmadik rendhez tartozik, a násznagypárral együtt csak 12 párt hívhat meg lakodalomra. A vőfelek (*օտնվարացը*: odênvêráczhè) számára külön asztalt ne terítsenek, hanem azok lábön álljanak a lakoma végeig. Lakodalmak vagy más vendégség alatt senki, se serleget (*փարջ*: phárcs), se poharat (*գավաթ*: kává) földhöz ne üssen, se ne törjön (*գետնը չի գարնին ու քէ կօտրին*: kédinè cshi zárnin u ocsh godrin) az alább irt büntetés (*ճուրում*: dsurum) terhe alatt.

17. Násznagyot keresni csak maga egyedül (*մշտնապես*: menenágé) a völegény, atyjának vagy fivérének vagy valamely közeli barátjának (*մօտիկի քարեկամը*: modigi párégámé) kíséretében mehet; ott kérje fel a násznagyot, de nem maradhat ott ebéden (*սուցի*: háczhi, kenyérre).

18. Jegyváltásra a völegény egy papot, négy személyt és barátjai közül legfőlebb még egy-két személyt vegyen; mindössze kivüle haton legyenek a völegény részéről. Nagyon nagy (*մեծ մեծ*: miédz-miédz) lakomát ne adjanak

akkor sem, midőn a völegényt „házába bevezetik“ (*սուն խօթլուն ժամանակը*: dun chothelun zsámánágê, midőn „introdukálják), hanem a gazda vigyen ilyen alkalommal a papon kívül még 4 személyt . . .

19. A siratón és a nagy lakomán (lakodalom) kívül (*ի հասարակն ու մեծ հարկէն դուս*: hinátronkhen u miédz hárgen tusz) nem szabad más vendégségeket csinálni. A vöfelek részére csak menyekző előtt egy nappal előbb szabad asztalt (vendégséget) adni, melyből azonban csak azon vöfelek vehetnek részt, kik tényleg szolgálatot is tesznek (*կու աշխատին*: gu ás-chádin). A fiatalok a borotválkozás napján ne menjenek a menyasszonyhoz, hogy ezt üdvözljék („Szerencsés vagy, hogy fejkötő alá kerülsz.“ — „Örvendj, hogy az asszonyok sorába kerülsz“). A násznagy se menjen az nap oda vendégeskedés (*հարկովուն*: hárgévelu) czéljából. Eddig szokásban volt, hogy menyekző napján az ifjak társulata (*կըտըծնեքը սրտողալտեով*: gèdrédzniérè bráosztávájov) elment a völegény és menyasszony házához, hogy üdvözljék az arát (szerencsés férjhezmeneteleért). Mostantól maradjon el ez a szokás.

20. Zsebkendőt — de ez selyemből való legyen — csak a völegénynek adjanak; másnak senkinek sem, tehát sem a papnak (derder), sem a násznagynak.

22. Siratót (*ի հասարակը*: hinátronkh, nőablás) ezután csak férfiak tarthatnak (de ezek is idegen férfit magukkal nem vihetnek). A hináthronkhot lehetőleg nappal tartásák, úgy hogy az féléjszakáig véget érjen (*մինչեւ կես քըշեո վերջ ելայ*: mincsjhév gesz khésér vórcs ilá).

23. Más vendégségeket, úgy a lakodalmakat is éjfél 12 óráig be kell fejezni; ezentúl se ember, se zene (*լուսեթ*: lávuth, hegedű) ne találtassék (az utczán), hanem mindenki (*ամէն մէկը*: ámen megê) térjen nyugalomra (*անկըսողութեան էրթայ*: hángészuttheán ertháh).

24. Ezután egyáltalában nem szabad sem a völegénytől a menyasszonynak, sem a menyasszonytól a völegénynek sem nagy, sem kis asztalt küldeni. De részletet (nászib) se küldjenek semmi alkalommal sem, tehát se húsvét, se karácsonykor, sem más alkalommal; újévkor ne csak a völegénynek, de sőt a legközelebbi rokonoknak

se küldjenek aszalványokat (*աճշտելիք*: jémseghen, gyümölcs-félék).

25. Eltiltja a tekintetes város, hogy ezután se a násznagy, se a völegény fivérei ne adhassanak „bernát“ (*պէրնա*: menyasszonyi ajándék) a menyasszonynak menyekző alkalmával; hanem adjon a menyasszony apja leányának „berna“-képen annyit, mennyit vagyoni állása megenged (*բառ կարողութեամբ*: észd gároghutheáné) és ezt foglalja írásba (*զբարձրագին կարգը*: kèrorenkhin gárkhê), ugyszintén a völegény szülei is adják ki fiok részét, de ne nyilvánosan (*նախը պուպիկով ջիւտան*: háthe publice cshidán).

(26, 27, 28 és 29 a „Monográfiá“-ban más helyütt már fel van használva [a 26: idegenek számára adandó szállás; 27: munkálan emberek; 28: koczka, kártya-játék a korcsmákban; 29: a betelepülők megvizsgálása]).

30. Midőn jegyváltás után a völegény apósa (*անդեր*: ániér) házához megy atyúlbátyja (vagy anyúlócsce: *հորսկիւրսը == հորսը*: horáchpár = hopár) vagy bármely rokona (*ազգակուն*: ázkágán) vezetése mellett, akár kísérte őt a társulat (*աղտաղտաղտով*: brásztávájov), vagy nem kísérte (*արանց պրատաղտայի*: áranczh brásztáváji), nem adhat sem zsebkendőt, sem egyebet ajándékba; de menyekző után egy hétre az após vejét ennek anyjával és fivérével együtt meghivhatja házához (meghivhat ekkor még másokat is, a kiket csak akar: *զով որ կամեսայ*: ézvov or gámenáh) és ekkor a „հարսըստես“ ideje alatt tehetségéhez képest megajándékozhatja (*պաշխելու*: bás-chéselu).

32. A menyekző alkalmával kalácsot küldeni még a legközelebbi barátnak sem szabad.

(33: temetkezés. Felhasználtam a „temetés“-nél).

(34: marhát a határra kiengedni nem szabad. Felhasználtam a „Monográfiá“-ban).

35. Fegyvert a városban — szükség nélkül — ne süssön ki senki, se nappal, se éjjel, se menyekző alkalmával. Éjjel a városban szánkázni — kiabálva-ordítva: (*կանչելենը ու բեզնիդ*: gánchshelenê ocsh rékñit) nem szabad.

(36: keresztelés. Felhasználtam a keresztelés című fejezetnél).

37. Nagy vendégség vagy menyekző alkalmával az első osztályhoz tartozó házigazda — ha akar — adhat tíz fogás ételt (10 *soj udeli*: 10 szoj udelu) a salátán és a csemegén kívül. Az a házigazda ellenben, ki a második osztályba van sorozva, nyolczfélét és a harmadik osztályhoz tartozó hatféle ételt, de többet — nem. Az asztal mellett 5 óránál tovább ülni nem szabad (5 *uoiq, u uq, u q uoiq* *uoiq, uoiq* *uoiq* *uoiq* *uoiq* *uoiq*), hanem azután tánczolhatnak és vi-gadhatnak (*uoiq, uoiq* *uoiq* *uoiq* *uoiq* *uoiq* *uoiq*: chághálu jév urá-chánálu bilán [bi gárnán]).

38. Így határozta el ezeket a tekintetes tanács a tekintetes várossal együtt, hogy ezeket a fentebb irt pontokat, melyek az egész város előtt felolvastattak, mától fogva tartsa meg mindenki (*uoiq, uoiq*: ámenmegé) és azok szerint járjon el; de a ki nem engedelmeskedne (*uoiq, uoiq*: cshi hénázánter) és ezen pontok ellen cselekedne (*uoiq, uoiq*: zsászser), 24 magyar forint birságot fizet minden egyes alkalommal; azokra ellenben, kikről nem lehetne felvenni a birságot, ugyanannyi lapát fog csapatni (*uoiq, uoiq* *uoiq, uoiq* *uoiq, uoiq* *uoiq, uoiq* *uoiq, uoiq* *uoiq, uoiq*: voronczh moden cshi gárnár uszkicz h árnalu, ná dèrvi áncshédaré lopátá ájn biszin. (Vár. lev. 1765. ján. 24-én hozott tanács-ülés határozataiból).

D)

Rendeletek, melyek szerint fognak azok kormányoztatni, kik menyekzőt, temetést, halotti tort (*uoiq, uoiq*: hokukácsh) és keresztelést akarnak tartani. (Vár. lev. 1772—77 szám).

Habár különböző időben igen hasznos rendeleteket adott ki ezen tanács és gyakortább meg is újította azokat; de a mindennapi tapasztalás tanúsítja, hogy a mi embereink azon szabályrendeleteken kívül még mennyi új szokást találtak ki, melyek, mivel mértékfeletti költségekkel járnak, nagy kárt (*uoiq*: zén) és ártalmat (*uoiq, uoiq* *uoiq, uoiq*, záráruthiun) okoznak ezen polgárzatnak.

Ezen okból a tekintetes városnak tanácsa nemcsak a régebben kiadott kikötéseket (*uoiq, uoiq*, gábéré) és rende-

leteket az alatta levő polgárság előtt nyilvánossá teszi, hanem mindenki szeméi elé téve a jelen szorult időket, parancsolja, hogy a következő pontokat, melyek a menyekzőre vonatkoznak, tartsa meg mindenki, mert ellenkező esetben kegyelem nélkül meg fognak büntettetni.

1. Mehetnek menyekzőre a völegény és menyasszony rokonai vagyis a szülők mindkét részről, após a (menyasszony apja: a völegény apósa, *uñter*, ániér, socer), anyós (*uñtuner*, szgészur, a völegény anyja a menyasszony a nyósa), fivérek (*uñpupuhp* ághpêrdikh), nővérek (khêrvêdikh *pupuhp*), gyermekek (*quñtêuhp* závgêniér), unokák és az unokák fiai és leányai; elmehetnek ezek a nőkkel együtt, még ha összesen harminczan¹⁾ is lennének. De

2. Ezeken kívül nem szabad meghívni (*ipuntt, p uñtun:* hérámeczhekh ánelu) menyekzőre senkit, akármilyen állásban is legyen az; azonban egy-egy kiváló embert, vagy olyant, kinek nincsenek közeli rokonai, szabad menyekzőre vinni. Jelen lehet az eskető-pap is (*quñtuhon*, bészá-gogh). A ki ez ellen cselekedne, minden fölös ember után hat magyar forint²⁾ büntetést fizet.

3. Az ételekre nézve az első osztályhoz tartozó adhat 10, a második osztályba sorozott 8, a harmadik osztályban ievő 6, és az, ki a negyedik osztályhoz tartozik 4 fogást³⁾. Ennél többet nem adhat senki. De meg van engedve, hogy a vendégek nagyobb vagy kisebb számához képest, több vagy kevesebb tálat (thepszí = czintányér) hordozzanak körül. A ki ezen kikötés ellen cselekedne, minden fölös ételért két magyar forint büntetést fizet. A harmadik és negyedik osztályhoz tartozó emberek menyekzőjükre

¹⁾ Az örmény ilyen esetben (midőn határozott számnév fordul elő) nem azt mondja *t, puncz u' u p q* (harmincz ember), hanem *t, puncz u n q p* (harmincz lélek). Ez a rendelet is a *uñq* hoki (animus) szót használja.

²⁾ Néha napján elvétele egy-egy örmény használja a „forint“ kifejezésére a „fiorin“ szót is; de szélben-hosszban a „mádsri“ szó, mely mádsár (= magyar) szóból van alkotva, — használatos. Aktánkban így: „mádsri Mádsêrki“ (Magyarországi forint = magyarországi magyar [forint]).

³⁾ Fogás = eine Tracht (Speisen).

pástetomat (Pastete), bélest (πασημά, pághbáds) és sütökemenczében sült süteményt (φρούσι φαΐον, φλιώνη phérán chémorghenniér) ne készíttessenek. Ezen célból a tanács, tagjai közül biztosokat küld ki, kik a kapott utasításhoz képest nyilvántartják a vagyoni állásuk szerint osztályokba sorolt gazdákat. Különben is ezek közül azok, a kik menyekzöt akarnak tartani, kötelesek eleve a kirendelt biztosoknál jelentkezni.

4. A házassági lakodalmak alatt a nagy urak, az előljárók, a tanácsosok, a nemes-emberek, vagy jelentékeny és neves nagyságok tehetnek asztalaikra nyers és aszalt gyümölcsöt is (σουλ θανάου, σουλ ζουρ κολύρι, hám[is] tházsá, hám cshor jémis); de más csemegét (postpast) ezek elébe sem tehetnek, hanem csak piskotát (Biskuit) és czukros mandulát (συρροου νουσιχ κουου, sákhrod nusi gud [mandulamag]). Mások menyekzőin csak aszalt és nyers gyümölcs, a tészták közül csak rétes (δουδου μύρι, dzáldzu khénis, találtassék. Ezek délután rozsolist, kávé és kalácsot¹⁾ nem éldelhetnek. Az ellenkező 12 magyar forint büntetést fizet.

5. A jegyváltás²⁾ lakoma nélkül történjék. Házasság előtt „nőrablás“³⁾ ne legyen, a vőfelek részére (οσπίτιονουγ : odénvoráczh) pedig sem házasság előtt, sem azután lakomát ne rendezzenek. A házassági ünnepély csak egy napig tartson. Következő nap se lakoma, se táncz ne

---

¹⁾ V. ö. az örmény *խալած* (cháláds) szót a magyar kalács szóval.

²⁾ A *νζου* (nészán, sponsalia) örmény szóból, mely jegyváltást jelent, csinált a hazai örmény az első betű (*ν*) elhagyásával és a vokh (*κ*) végszólag hozzárágasztással *ζουκ* (sánvokh) szót.

³⁾ Ez az ártatlan, mulatságos, de költséges szokás, mit a hazai örmény *νιθαυρόν* hinátronkh (hinátérunk = rabbatétel) szóval jelöl, még a pogány korból maradt reánk, midőn a férfi a nőt valósággal elrabolta. Most a vőlegény éppen az ellenkezőt tette: visszavitte jegyesét ennek szülei házához. A multság különben így történt. A jegyben járó nő, szülei tudtával menyekzője előtt egy-két nappal estve barátnői társaságában elment a háztól valamelyik közel lakó nőrokonához és itt elrejtőzött. A vőlegény megy egyedül menyasszonyához látogatóba, de jegyesét nem találja honn. Szülei azt mondják, hogy elvitték, elrabolták;

legyen a háznál; hanem a vőlegény és menyasszony emberei közül a közeli rokonok összegyűlhetnek másod nap a lakodalmas háznál. Itt ekkor egyéb friss ételt nem főzhetnek, hanem — a levesért (*чирүүлүү суулсан* survin hámár) marha-húst (*голд длу* govi misz), ezen kívül fogyasztszák el az első napról maradt ételeket.

ՅՈՎՀԱՆՆԻՍ ԱՅՎԱԶՈՎՍԿԻ

Ājuázouszky János. festőművész.

de ha Ön igazán szereti leányunkat és nem tud nélküle ellenni, fogadjon fel embereket, menjen utána és emberei segítségével hozza vissza. . . Erre a (látszólag) szomorító hírre elsiet a vőlegény, megy embereihez, rokonaihoz, barátjaihoz, kik őt bizonyos helyen összegyűlve várják. Most meggyújtják a fáklyákat és zenezővel indulnak a menyasszony felkeresésére. Még ha tudják is, hogy hová rejtőzött el a menyasszony, akkor sem mennek egyenesen oda, hanem körüljárják a várost. . . , keresik itt is, ott is. . . , végre megtalálják és örvendve, dalolva, nyugtalanító lármával viszik haza az arát szülei házához.

6. A lakodalmi étek elkészítésével legfőlebb négy ember foglalkozék: egy pár a völegény és egy pár ember a menyasszony részéről forgolódják a konyhában. A lakodalmas háztól étkeket semmi szín alatt sem szabad másfelé küldeni két magyar forint büntetés terhe alatt.

7. Vasárnap és pénteknap menyekzöt tartani nem szabad. Az ellenkező 24 magyar forint büntetést fizet.

8. Az asztal terítéséhez a háziakon kívül a két első osztályhoz tartozó gazdák még alkalmazhatnak más két személyt; de a két utolsó osztályhoz tartozó polgárok

Jánosffy János, miniszteri tanácsos, iparoktatási főigazgató.

csak egy külső ember szolgálatát vehetik igénybe. Ezeken kívül, minden egyes alkalmazott egyénért két magyar forint büntetést fizetnek.

9. Ezüst-késeket és kanalakat, továbbá bőr-székeket menyekző alkalmával csak azok használhatnak, kik sajátjukkal rendelkeznek, vagy a kik a rokonoktól kaptak kölcsön; a többi olyan evőeszközt és butort használjon, milyent a velök egyenlő sorsú emberek használnak, 12 magyar forint büntetés terhe alatt.

10. Az első osztályhoz tartozó völegény menyekzője alkalmával ott lehet az egész zenekar; de a közép osztályhoz tartozó (2. és 3. osztály) csak hat zenészt vihet házához; a többiek (4. osztály) házáinál csak három személy zenélhet. A táncz legfőlebb éjjeli 12 óráig tartson. Ha ennél tovább tartana a táncz, tizenkét magyar forint büntetést fizet a gazda.

11. Nehogy a völegény és menyasszony kárával igen sokba kerüljenek ezek a lakodalmak, a következőképen intézkedünk. Az első osztályhoz tartozó elkölthet a borral együtt 80—100 frtot, a második osztálybeli 40—50; az, ki a harmadik osztályhoz tartozik 20—30 és végre az, ki a negyedik osztályba van sorozva, 10—15 forintot.

A fent irt rendeletek kötelezők mindenkire nézve. Azért a kirendelt biztosok gondoskodjanak arról, hogy az érdekeltek azokról tudomást szerezzenek. Azok, kik a menyekzők felügyeletével bizattak meg, jelentsenek be a tanácsnak hiven minden ellenkező esetet. A büntetéspénz harmada a feljelentőt illeti. (Vár. lev. 1772—77 sz.).

E)

1. Mostantól kezdve egyáltalában nem szabad, hogy a völegény menyasszonyának, vagy a menyasszony völegényének asztalt (*ahnuu*: szèghán = lakoma) még pedig se nagy, se kis asztalt küldjön. Részezetet¹⁾ sem szabad küldeni husvét-²⁾, karácson- vagy új-évkor³⁾, vagy más

¹⁾ Habár van erre a fogalomra két örmény szavunk is (*puuflu*: pázsin és *ahnuu*: mászen), mégis az itt idézett akta az arab 'nászib' szót használja. — Annyira összetartott akkor még az örménység, hogy egy falatot addig nem evett egyik család sem, míg pl. a friss süteményből nem juttatott rokonainak, jó embereinek, szomszédainak is. Így A. kalácsot süttetett; családja számára elég lett volna tíz csereppel süttetni, de azért husz cserepet süttetett: tíz darabot szét osztogatott. Egy-egy ilyen ajándékba küldött kalács neve 'nászib' (= részezet).

²⁾ Örményül: *quuuflu*: zádíg, az ázádél (szabaditani) örmény igéből. Ugyanis Üdvözítőnk kereszt-halálával, feltámadásával szabadította meg az emberiséget az örök kárhozattól.

³⁾ Gághánd (*huuuflu*). V. ö. calendae. Ez a latin calco-ból (hivok) származott. Calendae azon idő, mikor a nép ünnepre hivatott. A latinoknál a hónap elseje, az örményeknél az év első napja, tehát gághánd = új-év.

nagy ünnep (nap = or) alkalmával sem a vőlegénynek, vagy menyasszonynak, sem rokonnak, sem más ismerős családnak. De harisnyát (strumpf) és papucsot — szokás szerint — szabad küldeni a menyekzőnap közeledése idejében.

2. Jegyváltás napjaiban nagy asztalokat és zenés lakomákat ne adjanak; hanem a menyasszony szülői a jegyváltás napján adhatnak¹).

3. A vőlegény „házba bevitele“ (*unnu k. n. p. h. l. l.*: dun chothélé, introductio) ezután eltiltatik. A házba bevétel czime alatt ezután senki se merjen lakomákat rendezni.

4. A házassági lakodalomra (= nagy lakoma) a menyasszony a vőlegény házi körülményeihez alkalmazkodva, hívják meg és vigyék el rokonaikat, barátjaikat.

5. Ezután a vőlegény — legyen az gazdag vagy szegény — esküvője előtt közvetlenül csak egy nappal mondasson misét; ez a mise azonban lehet akár énekes, akár csendes. (Ezelőtt reggel tartották az esküvöket. A pap a házasulandók boldogságáért előbb misét mondott, azután az oltártól lejött a korláthoz és megeskette a jegyeseket. Eddig a segédletes misék voltak szokásban; nem ritkán minden örmény pap „assistált.“ Most a rendelet a papok számát egyre szállítja le.)

6. A vőlegény ezután — csizmáján kívül — ruházatára arany, ezüst, vagy vegyesen arany-ezüst diszitést ne tegyen.

7. Lakodalmak vagy más lakomák tartama alatt senki se merészseljen magára álarczot öltetni és „maszk“-ba menyekzőre menni. (Vár. lev. Hatósági rendelet 1800-ból).

F)

1. Panaszt emelt a polgárság hogy nehezőkre van az, hogy minden egyes család nemcsak minden egyes jegyváltás (három susták), hanem minden menyekző

---

¹) Szokásban volt, hogy a vőlegény, sőt ennek fivérei, nővérei is adtak jegyváltási lakomát úgy, hogy egy jegyváltás öt-hat lakomával is volt összekötve. Ezt a pazarlást akarta ez a rendelet korlátozni.

alkalmával is külön díjt kell fizetniök; azért ugy találta a tanács, hogy ezután jegyváltási díjt ne fizessen senki, hanem csak menyasszonyi ajándékot, még pedig az első osztályhoz tartozó család 3 magyar forintot, a második osztályba sorozott család 2 és a harmadikba sorozott 1 magyar forintot. Azonban menyekzői díjt ezután is tartozik minden egyes család fizetni, még pedig 6, 4 vagy 2 forintot. Introductionalis díjt ezután nem fizet senki, de 1 veder bort azért adjon minden egyes vőlegény a maga társulatának. (Vár. lev. 1732. évi határozatok. Örm. prot. I. köt. 393 lap).

2. Megengedi a tanács, hogy menyekző alkalmával benn az udvaron vagy a szobában muzsikálhassanak; de esküvőre (templomba) senki se menjen zenével. (Vár. lev. Örmény prot. II. köt. 299 lap. 1743, ján. 23).

3. Vettünk a vőlegényektől — úgy mint eddig is szokásban volt — „introductionalis“ díjban 5, 4, 3, 2 magyar forintot. (Vár. lev. Örmény prot. II. köt. 578 lap. 1741 év ápril).

4. Menyekző előtt való nap — nemzeti szokás szerint — elmentek a menyasszonyhoz és elvitték a „dotalicius contractus“-t és az ajándékokat. (Vár. lev. 1742. év).

5. Mikor a násznép — kivált az asszonyok — lakodalom után való harmadnap ebédre és mulatságra ment az újpárhoz, az atyafi asszonyok ajándékoztak a menyasszonynak 12 aranyat és két gyűrűt (= 70 frt); negyed napon pedig táncz: a legények vittek a menyasszonynak 12 aranyat. Elsősülött leányomnak ajándékozott anyám egy kis aranylánczot (= 85 frt). Paraphernuma összesen tett 4463 forintot és 7 krt. (Vár. lev. 1797 év).

6. A menyasszony szülei — régi szokás szerint — adtak a vőlegénynek párnáért és ezüst poharakért bizonyos összeget. (Vár. lev. 1804- 75 sz.).

XXVII. Czikkely.

Temetés és halotti tor.

1. Fejezet. *Bucsúztató, temetőhely, halotti tor, khárszunkh* (*negyven mise*).

Eddig — keleti szokás szerint — délelőtt temették el a halottat. Előbb templomba vitték a holttestet, ott misét mondtak lelkéért . . . és csak azután temették el. A halottas háznál a kántor a halotról versben beszédet (kándz: bucsúztató) mondott. E szokást azonban már nem gyakoroljuk. Szamosújvártt a hatvanas években történt az utolsó délelőtti temetés.

Előbb a czintermekben temették a halottakat; de II. József császár óta köztemetőket használnak az örmények is. A templom alatt levő sírboltban még most is temetkeznek. Szamosújvártt egy ilyen sírhely ára 100 frt.

A dr. Stephanián-Roska István apostoli vicarius által aláírt Szt-Háromság-társulat, mely 1721-ben létesült Szamosújvártt, szabályzatának 12. pontja ezt mondja: „Mostanig a fiatalság ásott sírt. Mivel a sírás és eltemetés irgalmassági cselekedetek, azért Krisztus nevében óva intjük a fiatalságot, hogy tartsa meg ezután is ezt a dicséretreméltó szokást. Az az ifjú, ki nem akarna sírt ásni, vagy temetésre menni, egy font viasszgyertyát ad (az egnháznak) büntetésül.“ (L. a XIX. czikkely [Népszokás] 7. fejezetének 10-ik pontját).

A mondott társulat 11-ik pontja pedig azt mondja: „A tagtársak: valamint az életben levők, úgy a holtak iránt is keresztényi szeretetet tanúsítsanak; azért ha a tagtársak közül valaki megbetegszik, két tag látogassa meg azt és ha a beteg szegény, a társulat ládájából adjanak neki anyagi segílyt, hívjanak hozzája orvost és fizessék orvosságát. Ha nehezednék betegsége, hívjanak papot, azalatt pedig, míg ez az utolsókenetet feladja,

nehány tagtárs is legyen jelen égő viaszgyertyával. Ha elhal a beteg, a társulat tagjai mindnyájan menjenek el temetésére a társulat gyertyáival. Ha a meghalt tag vagyonos volt, akkor örökösei tartoznak — tehetségükhöz képest — a társulat ládájának valami pénzt adni; ellenben az elhalt szegény tagtárs temetési költségeit maga a társulat fedezze, lelkeért pedig misérevalót adjon.“

Eddig az öngyilkosokat a temető falain kívül temették; most ezek a szerencsétlenek is a közös temetőben kapnak nyughelyet.

A halottak sírját sírkő, kereszt, nemesi czímer . . . diszítí; talán (?) egyetlen egy jeltelen örmény sirra sem akadunk.

A halotti tor¹ egyik kiegészítő részét képezte a „hokuhác“ (lelki kenyér, a halott lelkeért adott kenyér; így is „hokuerustá“ [lelki tészta]. L. a „Táplálkozás“ című cikkelyt és a XIX. cikkely [Népszokás] 7. fejezet, 4. pontját).

A hatóságnak a halotti tor eltörlésére vonatkozó rendeletét lásd a „Születés és keresztelés“ című cikkely alatt.

A gyász eltart legalább egy esztendeig . . .

A tehetős örmény, halottja lelke üdveért temetés után negyven misét mondatott (*քարսոնք*: khárszunkh). Van kezeim közt egy XVIII-ik századból való eredeti örmény levél, mit egy Sirin nevű irt a főbirónak (Szamosújvár); ebben a többek között ezeket olvasom: Évenként kétszer adtam (halottam) lelkeért halotti tort (*ք. սարսոն արդեսոց արդիտ*: ergu dárhá hoku-hác árílim), negyven misét mondatam (*քարսոնքի տղիտիտ*: khárszunkhi देंvilim), minden nagy ünnep (húsvét, pünkösöd, karácson) alkalmával a negyven misén kívül külön misére valót adtam (*սարսոնքիտ տղիտ մեծ սարսոնք տղիտիտ գարտ գքարսոնք*: bádrákhnu ámen miédz ávur देंvilim zárđ özhárszunkhē), néha-néha 38 misérevalót és

¹ Tor = vendégség, lakoma; különösebben így hívják azon vendégséget, melyet a megholtak rokonai a temetés után azon meghívott ösmerősöknek adnak, a kik az utolsó tisztességtételnél jelen valának. (M. Akadémiai szótár, VI. köt. 364 lap).

minden húsvét- és karácsonkor 7 misérevalót (*hph nē hph lē* *uqumunuruph nē uall'ū qumuhē nē uōdē l.*: jéph u jéph erszunéuthē bádarákhi u ámen zádgi u doni achté), lakomát adtam és ennivalót osztottam ki lelkeért a szegények közt (*utqūū* *urh'it' nē pūd'it'it' inqūū uall'ur uqumunug*: széghán árylim u pázsnilim hokun hámor ághkhádáczh).

2. Fejezet. *Díj a sírásás- és harangozásért. A „hokuhác” és ennek eltiltása.*

A város: a bíró és tanácsnokok azt határozták, hogy — mostantól fogva (1721) — a halottért, ha gazdag fizessenek a templomnak 6 és ha szegényebb 3 magyar forintot. Az egészen szegény a temetőn kívül ingyen temettessék el. A 7 éven alúl levő gyermekért mit sem kell a templomnak fizetni; ellenben azon gyermekért, ki a 7 évet meghaladta, amnyi díjt kell fizetni, a mennyi feljebb van írva. A halottért előre kell a díjt fizetni az egyházi főgondnoknak, hogy az ifjak megáshassák a sírt. (37. pont).

Halotti harangozásért az elsőrendű 3, a másodrendű 2 és a harmadrendű 1 máriást fizessen az egyházi főgondnoknak. A szegény mit sem fizet. (Vár. lev. Örmény prot. I. köt. III—XII. lap. 1721 év. Szamosújvár Monogr. I. köt. 235 lap).

Temetés alkalmával a halottas-háznál (*u'ur'annū*: máhdun) ezután csak a papoknak adjanak viaszgyertyát (*hēpōū, d'nd'*: geron, mom). A viaszgyertya a halott koporsója (*u'ēl'ēpē u'ē'annēl'*: meleri széndug) mellé tétessék. (Vár. lev. 1764, ján. 24-én tartott tanácsí ülés határozataiból; 12-ik pont).

Ha valaki meghal, köteles az a társulat, melyhez a halott tartozott, két vagy négy személyt azon éjjelre a halott mellé rendelni; de zsebkendők ne osztassanak ki. Ne adassék „hoku-hác” (*inqūū uall'ū*: hoku háczén) a temetés ideje alatt; azért ne is hívják meg a népet (*oē* *ēl'ur'ū uēl'ē*: ocsh czenin ézelé). De ha a háziak (*u'ēp'ēl'ēū u'ēp'ēl'ēū*: merelin dirvédikhé) akarják, meghívhatják mindjárt temetés után azon tisztelendő papokat és a kántorokat,

kik jelen voltak a temetésen. Később (= temetés után pár napra), ha a háziak úgy akarják, hoku-háczt is adhatnak, ekkor hívhatnak annyi személyt, mennyit csak akarnak; de sőt más irgalmassági cselekedeteket is gyakorolhatnak (այլ արարմանի արարելու ալ սիրուն անելու : ájl voghormutheán kordzkhér ál bilán [= bigárnán] ánelu). (Városi levéltár 1765. január 24-én hozott tanácsi határozatokból. 33. pont).

Temetés után halotti tort nem szabad tartani; tehát azokat, kik visszajöttek a temetésről a halottas házhoz se borral, se csokoláddal, vagy csemegével ne kínálják meg. Asztalt (= kész étkek), vagy részesetet („nászib“) ne küldjenek egyik helyről a másikra, úgy mint ezelőtt volt szokásban — tizenkét magyar forint büntetés terhe alatt. (Vár. lev. 1772—77 sz.).

XXVIII. Czikkely.

Közös megállapodás.

1. Fejezet. Gyulafehérvári gyűlés.

1715. júl. 6-án iratott Gyulafehérvárott (ստոր արարմանը ու = 1000 + 100 + 60 + 4 = 1164 + 551 = 1715 kéréczháv i Károlinán [= Alba Carolina]).

Összegyűttünk mi Szamosújvár városi („Gerla-i“) polgárok, a biró: Jakabffi Kristóf (սիրող աստիկ Աղբաշայանը : birov Chácshig Ágopsáhinè) tizenkét tanácsosával és a gyulafehérvári (örmény) polgárok (városi lakósok բարձրակ : khágkhéczhikh) és megállapítottuk a mi örmény szertartásunkat (ծես, dzez : rendtartás, szokás, ritus) vagyis azt, hogy ezután milyen legyen rendtartásunk (տարր ցարկh) és szabályzatunk (սահմանն száhmán); mert a mostani időben ezen ország szerint fogunk cselekedni és elhagyjuk a mi régi szokásainkat (մեր աստիկու աստիկուի աստիկու : mér áválgu szovoruthiunéré thoghunkh).

Tehát mi mindnyájan összegyűltünk és megállapítottuk ezeket a dolgokat, legalább tudni fogjuk, hogy hol mit kell adni ezért vagy azért és mi történnék. . .

Mindenekelőtt jegyváltáskor (*жыгуыт* sánvokh) a pap kap a völegénytől a jeggyűrű (*жыгуыт* nisán) megáldásáért első ízben egy levkoje-t¹⁾ és másod ízben négy sustákat; a menyasszony (*жыгуыт* hársz) részéről adnak első ízben három és másod ízben két sustákat (szémák); de mihelyt megáldja a pap a jeggyűrűket a templomban, azonnal adja is át azokat a templomban tulajdonosaiknak (*жыгуыт* dirvédákh).

A plébános (*жыгуыт* vártábéd = doktor) vagy a pap és a legények díja menyekző alkalmával a következő: az elsőrendű ember fizet 6, a másodrendű 4 és a harmadrendű 2 magyar frtot. Ha a menyasszonyt más városból hozzák, a fenn irt összegnek csak felét vegyék, miután a másik felét abban a városban fizették, hol megesküdtek (*жыгуыт* bészágvin: megkoszorúztattak).

Ha az ifjú jegyváltására meghívja a kereskedő-társaság elnökeit (*жыгуыт* vátáh), akkor ezeknek díja az elsőrendű völegénytől 6, a másodrendűtől 4 és a harmadrendűtől 2 magyar forint. Az elnök kap egy-egy zsebkendőt, de „kátá“-t ne adjanak az elnököknek. Az elnök tartozik a társulat tagjaival együtt a völegénynek szolgálatjára lenni. A legények a völegénytől, midőn templomba megy megesküdni, ne vegyék el a kardot. Menyekző alkalmával, ha kedve van, más is adhatja a vendégséget (*жыгуыт* széghán: asztal, lakoma); de ilyen esetben a völegény tartozik megfizetni a legények szolgálatát: ha az elsőrendhez tartozik 4, ellenben a másodrendhez tartozó völegény két sustákat ad.

Menyekző (*жыгуыт* hársznikh) alkalmával „kenyérkezés“ (*жыгуыт* háczgéczhonkh) ezután ne legyen; hanem mindenki szabadon megszitálhatja lisztjét, megterítheti az asztalát, küldhet a völegénynek vagy menyasszonynak kész lakomát. Az elfogadó (völegény vagy menyasszony) tetszése szerint küldhet a lakomából bárkinek a papné (*жыгуыт* iriczgin) közvetítése nélkül. Ha a völegény lakoma után meglátogatja azt, a ki a vendégséget adta és azokat, kik a lakomán jelen voltak, úgy sem az, sem ezek ne ajándékozzák meg a völegényt.

¹⁾ Az oláh nyelvben: lețca. denár, kis-péNZ.

Ha este siratót¹ tartanak, a menyasszonyt ne járassák (el ne rejtőztessék a szomszédban), s meg ne kössék; senkinek se adjanak se „kátá“-t, se zsebkendőt (սովելու lálélch). Adjanak két zsebkendőt a násznagynak (խաչու chácshlu), kettőt a völegénynek és egyet a legények elnökének (վարսատահ); másoknak zsebkendőt ne adjanak. Midőn az esküvőre mennek (սիրելի bészág: koszorú, ma phészágnak hangzik) mennek, a völegény ne vezesse menyasszonyát karon fogva, a menyasszony (հարս hársz) a násznagynővel és az úrnőkkel menjen; a völegény (վեսայ pheszáh) pedig a násznagygyal és az urakkal. Esküvő után így köszöntsék a házaspárt: Legyen Isten kegyelme veletek Աստուած Հասնալոր Նորհարար սնել, Ászduádz sénéhávör áne: Isten áldjon meg, Isten áldása frigyetekén), de ne csókolják meg a házaselek homlokát. A másik szobában sem a háziasszony (սանտրոնիս dándigin: úrnő, itt örömanya), sem egymás poharából ne igyanak; hanem mindenki saját poharából igyék sorban. A zenészeknek (սովուշի látucshi: hegedüs) árt ne adjanak, mert ezeket a násznagy² fizeti. A vőfelek (օտնարար odénvarákhé) ne térdeljenek le a násznagy előtt; de azért — ha akarja a násznagy — ihatnak színbort a serlegből. A völegény

¹ Keleten őseink a sirató-estén „nőrablást“ (հինարոնկիս hinátérunkh; հին հին, hen sajátítóesete hini rabló, rablás, elrabolandó személy [menyasszony] hinátérunk: rabbátétel) is játszottak, mely szokást néhány évig e hazában is gyakorolták. Ugyanis a menyasszonyt a szülői háznál lekötötték (զին կապել ézhen gábel; a gyulafehérvári jegyzőkönyv [14 lap] hibásan „hiná“-t mond) és a völegénynek kellett őt kioldani; vagy elrejtőztették valamelyik szomszédházban — és a völegény barátai társaságában annak keresésére indult. E szokás adott a sirató-estnek az örményben „hinátérunk“, (mely a hazai örmények ajkán „hinátrankh“ alakot öltött) — nevet. 1715-ben a gyulafehérvári gyűlés e szokást eltiltja, miért ezen összetett szónak jelentése is feledékenységre ment. A szót magát egyesek még használják, de illetlen jelentést tulajdonítanak annak („Mámud hinátrankh“).

² Az, ki a menyekző költségeit fedezte, menyekzőnagy (հարսնից տէր hársznéczh der) nevet viselt. Legtöbb esetben maga a násznagy (խաչու chácshlu) volt egyszersmind a menyekzőnagy is.

ruhájának megáldásáért három és a „národ“-ért¹ egy sustákat fizessen a násznagy. A lakoma ideje alatt a völegény ne üljön a menyasszony mellé. A völegény és menyasszony nyolcz-nyolcz pár embert hívhat meg menyekzőre és estve lakomára (*шопи* hárg); a vőfelek ellenben annyit hívhatnak meg, mennyit a völegény akar. Ha valaki (völegény, menyasszony vagy vőfelek) többet hívna meg és ültetne asztalhoz — mint mennyiről van itt szó — 12 magyar frt büntetést fizessen. A ki másnap panaszolna, hogy ötet nem hívták meg, 6 magyar forint büntetést fizessen. Fegyvert kilőni nem szabad sem midőn a menyasszony után mennek (*шопитиуи лрфдуи* hársznár erthán), sem midőn a szentegyházba menő menyasszonynyal találkoznak, sem más alkalommal — a városban tizenkét magyar frt büntetés terhe alatt. Ha egyik városból a másikba mennek menyasszonyért, azok, kik menyekzőre mennek (*шопитиуиуиуиуи* hárszénvorákhé) mindnyájan kapjanak zsebkendőt. Ott, honnan a leányt hozzák, a bírónak rókabőrt és ott, hol a völegény esküszik, az ifjak elnökének zsebkendőt adjanak. A papnak, midőn az esketési szertartást végzi, adjon a völegény három sustákat.

Egy kereszt megáldásáért — legyen az nagy vagy kicsiny — kap a pap 4 sustákat. Kereszt-csókolásért pénz ne adjanak (pl. koporsó-szentelés alkalmával vagy a litánia végén). Gyermek-keresztelésért három sustákat adjon a keresztapa. A temetésért adnak a papnak az elsőrendű háztól két magyar frtot, a másodrendűek 4 és a harmadrendűek 2 sustákat. A halott lelkeért mondandó 40 miséért (*шопитиуи* khárszunk) fizet az elsőrendű 8 magyar frtot, a másodrendű hatot és a harmadrendű négyet. Az ifjaknak a sírásásért fizet az elsőrendű ház egy magyar frtot; de az elnök tartozik a társulattal együtt mindaddig szolgálatot tenni, míg a halottat el nem temetik.

¹ Národ (*шаром*) színes fonál, selyemszál (törökül áládsá, nákeslè; az áládsá szóból csinálták az Álács és a mákésle-ból a Nágo örmény családnevet). Ezt a fonált a völegény a nyakába tette jeleül annak, hogy a pap megeskelte, összekötötte őket. Most is szólunk Hymen-„kötélék“-eiről, „láncza“-iról. Ime az örményeknél megvolt ez a kötélék!

A vőfelek lakoma után rendezzenek táncmulatságot. Ide a násznagy csak négy lélekkel mehet, a menyasszony apja is ide csak négy személyt vihet. Erre a mulatságra a vőlegény a násznagyot két egyén által hívja meg, de zene nélkül. Mikor a vőlegény a násznagygyal fürödni és borotválkozni megy, annyi ifjút vihet magával, mennyit akar. Az elnök tartozik a lakoma estéjén a vőlegény szolgálatjára négy ifjút díjtalanul kirendelni.

Az asszonyok, leányok és új menyecskék (*սոս օսորսոր* nor hársznér) veres gyöngyöt nyakukon ne hordjanak, magas sarkú csizmát ne viseljenek, az asszonyok az utcán sapkával ne járjanak; de szabad az asszonymak a maga házánál, vagy az udvaron olyanokat viselni.

Azokat, kik menyekző után az új-házasok üdvözlésére mennek (*սըղիսյս Լ, րիսու* ácskilujsz erthál) csak itallal kínálják meg. A sirató költségeit a menyasszony atyja hordozza.

A lakoma asztaláról részt ne kapjanak a vőfelek. Szentelt sót a marha szájába tenni, vagy avval az ételt megsózni nem szabad. Áldozatról szó se legyen; de szabad ökröt, vagy juhot levágni és könyörületességet gyakorolni. A templom udvarában asztalt a szegények számára ne terítsenek; de otthon bárki is akárhány szegényt ültethet asztalához (*օգոու սիդու* hoku széghán. Vár. lev. Örmény prot. XIII—XV. lap).

2. Fejezet. Szebeni gyűlés.

1723 (1172 + 551 = 1723 *նոյս*) ján. 1-én. Tudtul adjuk azt, hogy összegyűltünk Szeben városába mi Erdélyben lakó örmények, u. m.: a szamosújváriak (*հիսլուցիս* gérláczhikh), ebesfalviak (ibásfálovczkikh), gyergyóiak (*ճուրճուցիս* dsurdsovczhikh) és szépviziek (*սիսիսցիս* szípizczhikh) és ezt határoztuk a vártábéd stolájára (*հիսլու* gelur), élelmére vagy bármely más költségére nézve. E szerint tartozunk adni mi mindnyájan: Erdélyben lakó örmények a mi hitküldér doctorunknak (missionár *ճուրճուցիս* [vártábéd]) évenként ház-szentelés czimén 320 magyar frtot, és pedig Szamosújvár városa ad 160 (*օր*) forintot, melyből 80-at most ad, a másik 80-t húsvétkor adja, —

és a künn lakó örmények (գործի կեցող ասորեր turszi géczhogh hájéré): az ebésfalviak, gyergyóiak és csikiek (շուգիքն cshukczhikhên) szintén adjanak most 80 és húsvétkor ismét 80 forintot, — mely mindössze tesz háromszázhusz frot.

Azt is tudtúl adjuk, hogy (országunkban) a mi doctori (վարդապետականն vártábédágán) jövedelem van, azt ezen irat értelme szerint mind ezen hitküldér-doktorunk veszi. Ezen tetsző megállapodásunkat a mi lelkiatyánk: a doctor is elfogadta. A szilárd megmaradás okáért aláirtuk mindnyájan, kik itt összetalálkoztunk, Szamosújvár, Ebesfalva, Gyergyó stb főemberei (պատմաւոր báduávor, principalis). E megállapodás így maradjon, míg nekünk tetszeni fog: egy, két vagy több évig is. Én Pap-Bogdán Miklós (Նիկոլ որդի Տր-Աստատուրի Nigol vérti Der-Ászváduri = Pap Miklós), ki ezt az iratot irtam.

Ez a megállapodás Minász (Báronián), a missionár doktor érdekében történt. Én Chárib János (խարիբ օգանիսիս), ezen dologban tanú. Én ; ádig, a kompánia birája (Հասիկ պիբով գունքիի). Én Nikos, Ebesfalva birája (Նիկոզ պիբով իսկաշխարովի). Én Meghdes-Chêngánosz Ámirá (Ամիրայն մէղդեսի ինկանօսի). Én Oszgerics Kristóf (Խաչիկ օսկերիկ). Én Somolovi (Somlyói = Csiki) Dávid. Én Ohán Lázár (Ղազար Օհան). Én Tódornak fia Salamon (Simai Salamon) szamosújvári tanácsos, tanú ezen dologban. Én Száko Emanuel (Մանուկ Սազոյի). Én Chácshádur (Bogdán) Salamon (Սողոմոն Խաչատրի). Én Száko Bogdán (Աստատուր Սազոյեանց): Én Jakabfi Kristóf (Եղբրչայ որդի Խաչիկի). Én Placsintár Bogdán (Աստատուր Բէլէնդար). Én Pap-Gergely Miklós (Pap Miklós) (Նիկոլ Տէր-Գերգորի). Én Pap-Gergely Emanuel (Մանուկ Տէր Գերգորի). (Vár. Lev. „Örmény prot.“ LXVIII. lap).

3. Fejezet. Szamosújvári gyűlés.

1727 szept. 1. (1176 + 551 = 1727 ոսրգ).

Iratunk oka ez: Mi erdélyi örmények mindnyájan u. m. a szamosújváriak, erzsébetvárosiak és gyergyóiak öszszegyültünk Szamosújvártt (մեր պատեալու նայերս ամէնթիւնն բաղկեցանք ի բաղայն կերանն) és azt határoztuk, hogy ha

valami olyan dolog történne, mi a (örmény) népet vagy papságot érdekli, senki se merészelje azt saját fejéből (սչ կարէ չամարացալի գրելու ընդն իրեն գլխէն) vagy levelet küldeni Rómába vagy Bécsbe vagy bárhova — a mi nemes örmény compániánk tudta nélkül (սրանց մեր ամաստ նայոց գումբանիային գիտնալուն) vonatkozzék az a dolog akár a népre, akár a papságra és ha találkoznék közöttük olyan ember, ki a mi kompániánk tudta nélkül irna és kitudódnék, az ilyen, kire nekünk szükségünk nincs (մէզի սնուէմ) a nemzet kebeléből zárassék ki (ամէնեւին մեր ազգէն զսս).

Bároneán Minász, a theologia doctora (մինաս սարսնէան ամասրսնութեան վարդապետ). Thorosz Minász pap és szamosújvári plebános (ես սր մինաս թորոսն եւ բլպանուչ կերպի). János pap, az erzsébetvárosi örményék lelkésze (սէր Օնանէս հոգեբարցու իսլաշֆ. նայոց). Thoroszeán Simon pap, a gyergyószentmiklósi örmények plebánosa (Տ. Սիմէոն թորոսեան բլպանուչ ձործովու սէնդմիզլուչի նայոց).

Viszont mi: Szamosújvár, Erzsébetváros és Gyergyó közönsége (ժողովորդ) ezt a megállapodást és kötést határoztuk (այսպէս կորկորոյր եւ կսսս նստաւտէցին ը). Ha e három város közül bármelyik olyan dolgot irna, vagy tudosítás nélkül határozna el, mi mindnyájunkat (a közt նստարակացէ) érdekel, és egyik a másikat arról nem értesitené, akkor azon város polgárai (քաղքացիք) templomuk javára 200 (րժ) magyar frt büntetést adjanak, elkövetett tettöket pedig rontsák el (եւ գիտնց սրսծ բանը ամբրեւու).

A fent irt dolgok megmaradása és megerősítése végett aláírtuk:

Én Jakabfi Kristóf, az Örményváros főgondnoka (ես կասչիկ Արթուրի եկեղեցբան նայի քաղքի). Én Chárib János főgondnok Erzsébetvárosról (ես դարիպ օվանտ եկեղեցբան Էսէչիսաւովէն): Én Ábrahám Emanuel a gyergyói főgondnok helyettese (ես Մանուկ Արթէսան ձործովի վէրի եկեղեցբան). Én Jánosi Zachar, a kompánia birája (ես Հասիկ Օվանտի պիրժ գումբանիսի). Én Simai Tódornak fia Salamon (Simai Salamon) Gerlának: az Örményvárosnak birája tanácsosaimmal (ես Սոլոմոն դոստի շինայեսնց պիրժ նայու քաղգի կերպի իմ ձեռովն. Vár. lev. Örmény protocollum LXXVII. lap).

Isten kegyelméből (հանրաբն Այ կ.սկեցողին բարեաց) mi az örmény nemzet (մեր նպոյ ազգս) mind a papok, mind (թւ.) a világiak az Örményvárosban: Gerlában (Երբն նպոյ կերպոյ) és megállapítottuk magunk között a szent egyezséget (զսս մարմնութիւնք) és azt akarjuk, hogy ezen benn irt szabályok (կանոններ) és pontok változatlanul és állandóan megmaradjanak. A ki e szabályoknak ellent állana (ընդմէկաներ) — legyen az akár egyházi személy (pap), akár világi — büntetést (պատիժ) szenvedjen vagy is birságot (ծուրով) adjon, a mint alább meg is van írva.

1. Ha összesne a Szt-Jakab bőjtje a karácsonyi bőjttel, az maradjon változatlanul (սս մ'նոյ սնխտից); a ki ez ellen cselekedne (az ellentálló ստոր ընդմէկանողը), az egyháznak két arany büntetést fizet.

2. Ha karácsony (ճընոնից) szerda vagy péntek napra esik, húst kell enni (ուտիս ուտիք) az anyaszentegyház szokása szerint (աստիքին գոբայ).

3. Karácsony után nyolcz napig senki se éljen húseledellel (չընձ շտեւէ հերշ Եսհ'ուԷ) — ezt a dolgot különben is már régen meghatároztuk (megállapítottuk շտաղաստսԷ Է); csak tejneműt szabad enni (միայն օձ, բնակ ուտիս ուտիքու թողու թիւն կայ). A ki hêrcz-at enne, két magyar frt büntetést fizessen.

4. Ha a vízkereszt előestéje (vigiliája ջոր օր նեւացք օրապալունն ս. Խթուծը) húsevő napra esne (ուտիսոյ օր ըննի) bőjtölni kell az anyaszentegyház parancsa szerint. A ki ez ellen cselekedne, fizessen büntetésül az egyháznak két és az előjáróságnak egy magyar frtot.

5. Ha vízkereszt bőjti napra esik: u. m. szerda vagy pénteknapra, tartsa meg mindenki a bőjtöt és húst ne egyék az anyaszentegyház szokása szerint. Az engedetlen adjon büntetésül a templomnak 3 font viaszgyertyát (մով) és az előjáróságnak (զաստարացու Կավորաճի) 1 magyar forintot.

6. Ha találatnêk közöttünk olyan, ki régi szokás szerint, vízkereszt után nyolcz vagy tiz napra húst enne (hêrcz uԷ), adjon büntetésül a templomnak egy pár viaszgyertyától 4 fontig és az előjáróságnak 3 magyar frtot.

7. Ha valaki húshagyó hétfőn és kedden húst enne a mi örmény szabályrendeleteink ellen (ընդմէ ասոյ սանձնեղին),

fizessen büntetésül a templomnak három és az előljáróságnak 2 magyar frtot.

8. Húsvét után — régi szokás szerint — pünkösdig (*համբարձում*), minden szerdán és pénteken tisztán vagy tejneművel kell böjtolni (*ճիւղնակ ուտիմս կամ գիւղակ պանն*); a ki a mondott napokon húst (*միտդ*) enne, adjon büntetésül a templomnak 5 és az előljáróságnak szintén (*ուս*) 5 magyar forintot.

9. A ki az úton, vagy bárhol böjtnap — engedély nélkül — tejneműt vagy húst eszik, adjon büntetésül a templomnak két font viaszgyertyát és az előljáróságnak három magyar frtot.

10. A ki ünnep- vagy vasárnap nem megy templomba misére és predikációt nem hallgat, vagy az ünnepnapot meg nem üli — a nélkül, hogy arra nehéz oka vagy parancsa lett volna — adjon a templomnak két font viaszgyertyát és az előljáróságnak két magyar frtot.

11. A ki advent (úrjövét) alatt menyekzöt, jegyváltást tart, vagy vendégséget zenével ad (*կամ որ հարսնիք կամ շամկոք կամ թէ, հարկը լավուցանելով սնել, ՎՈՎ ՕՐ հարսնիք գամ սանվոք, գամ the հարց լավուցանելով ան*), fizessen büntetésül a templomnak 5 és az előljáróságnak 2 magyar frtot. (A 12—19 pontok „Szamosújvár szabad kir. város monográfiája, III. kötet 76—78 lapjain olvashatók).

Kristóf Jakab örményvárosi jegyző (*Աղբարայ Խաչիկի*). Én Khel Péter ebesfalvi jegyző (*Քէլաբու Քէլիսանյ*). Én Jánosi Lázár gyergyói jegyző (*Գաղար Օսանի*, Vár. lev. „Örmény prot.“ LXXVIII. lapon örményül).

XXIX. Czikkely.

Népköltészet.

1. Fejezet. Örmény népirodalmi termékek.

Az annyit szenvedett, ösi otthonában elnyomatásnak kitett s a világban szétszórtan élő örmény nemzetnek oly gazdag irodalma van, hogy bármely nemzet büszkén ne-

vezhetné magáénak. Már a harmadik század tudós írója Agathangelos, ki a nagy Tiridates korát írta meg, — oly művet hagyott hátra, mely a késő századok kutatóinak vezércsillagul szolgált. Ezt követték Zenob püspök és az ötödik században Chorenei Mózes, az örmény történelem kimagasló alakjai, kik a világtörténelem nevezetességei között is méltó helyet foglalnak.

Ma már minden irodalommal foglalkozó, mívelt ember tudja, hogy létezett a hős örmény nemzet s hogy a népek fölött átvonuló vihar szétszórta a világba e jobb sorsra érdemes elemet; és hogy nem bírta teljesen megsemmisíteni, e nép szívós életerejéről tesz tanúságot.

„Létezett,“ akarattal használtam e ránk nézve szomorú jelentőségű szót: a mult miénk csupán.

Az az elnyomott nép, melyről naponta erővel farragják le nemzetiségét, ott a távol Keleten, az égbenyuló Ararát lábainál, a lassan hömpölygő Eufrát partjain, mint nemzet nem képez hatalmat, mint tényező nem számít a világtörténelemben. De a multat nem veheti el senki tőlünk: az a miénk. A történelmet sem semmisítheti meg ádáz kéz, — a miénk s a nép ajkáról nem lophatja le a dalt senki, — az a miénk.

Mi, kiket a Gondviselés e szép hazába hozott, megtanultunk magyarul érezni s nem érhet szemrehányás, hogy valaha elfelejtettük volna kötelességünket új hazánk iránt. Magyar volt az első szó, melyet anyánk áldott ajkáról hallottunk, magyarul tanultuk meg köszönteni a felkelő napot s magyarul tudunk szólni Istenünkhez s ha közérdekről, áldozatról van szó, életünk, vérünk, vagyonunk e hazáé, és kizárólag csupán ezé.

Rendületlen hivei vagyunk hazánknak; tudjuk, hogy a nagyvilágon e kívül számunkra nincsen hely s tudjuk, hogy e föld, mely ápolt, egykor jótékony melegével be is takar. És boldogok vagyunk a tudatban, hogy egykor édes anyánk keblén fogjuk örök álmunkat pihenni, az édes, imádott anya keblén, kinek nem voltunk hálátlan gyermekei. . . .

De vannak az emberi léleknek csöndes órái, midőn a képzelget megszabadítva magát kötelékeitől, szabadon

imbolyog a multak miszteriumai közt s ott áll meg pihenni, hol a feltartózhatalanul haladó idő egy-egy szélesebb vagy keskenyebb huzallal jelezte átvonulását.

Ily óráimban gyakran eljutok az égbenyuló Ararát lábaihoz, az Erzerum gyönyörű fensíkjára, az Eufrát virányos partjaira s látom e parányi, összetartó népet nehéz küzdelemben a reá erőszakolt kényuralom ellen. Látom, miként tátintja száját az örökkön idegenre éhes éjszaki kolosz, ez ősei hitéhez, történelméhez hű nép felé s látom, hogy Allah hívői, kikkel jóban-rosszban annyiszor osztóznak, mennyire gyöngülnek naponta s már-már nem elég erősek megvédeni az éhes szörny elnyelése ellen. A szomorú vég elkerülhetlen (?) s a mit évtizedek talán bajosan, a századok könnyű munkával fognak véghez vinni: idő kérdése az egész.

Most még a szárnyaló képzelet hallatja velem a dalt, mely az életteljes ajkáról szól s mintha hallanám a regét, melyet az édes anya mond szive gyermekének.

A férj, a távolban kénytelen megkeresni családjának a jólétet; az anya, ki a keleti népek közül egyedül ismeri az édes otthon, a családi tűzhely áldó melegét szülői szeretetben, mély vallásosságban és ősei iránti nagy tiszteletben neveli gyermekeit.

És, ha a forró napra hűvös est következik, kiül a család a ház elé s az öregebbek regékkel, mondákkal kötik le az ifjak figyelmét.

Minő ismerős alakok! mint akár a mi, vagy a német és szláv nép regealakjai egyről-egyre. A kincskereső és a tündérek közé tévedő pásztor ifjú, kit a legszebb tündérleány vezet vissza a földre, szivét adván az elhagyott aranyok helyett. A három királyfi, kik feleségkeresés közben a sárkányok birodalmába kerülnek s életüket a legifjabb menti meg, kinek a sárkány feleségei (keresd a nőt!) elárulják férjeik gyöngéjét. A sarkon forduló aranyvár, a rendesnél jobban halló, ki mérföldeken tudja mi történik, a nagylépő, a messzelátó. Az elátkozott királykisasszony, a szegény kis, rokonszenves hamúpipőke, ki minden szorgalmával, engedelmességével nem tudta legyőzni mostohája gyűlöletét. A tüzúrással vagy bűvös

szóval elaltatott királyfi, kit az irigy boszorka bűvös lepedőjébe takarva, elhagyatott vidéken egy várkastélyba visz, melynek se ajtaja, se ablaka. Királyi atya hiában keresetét eltűnt fiát, mindenki avval tér meg, hogy bizonyára vadállatok tépték szét. De kedvese, egy csodaszép leány, nem tud ebben megnyugodni s titokban elhagyja szülőit, az ifjú keresésére indul.

Sokáig imbolyog erre-arra, míg végre egy kastélyhoz ér, melynek, legnagyobb csodálkozására, se ajtaja, se ablaka. A hosszú úttól kimerülve, fáradtan dőlt a köfalhoz s ime azon a helyen szétvált a fal s ő az az udvaron találta magát. A leány félénken bár, belépett a kastélyba, azt hívén, hogy ott valaki lakik, kitől tudakozódhatik kedvese felől. Midőn senkit sem talált, csalódva állt meg egy kis szoba ajtaja előtt. Az ajtó nemsokára magától megnyílt és ime ott feküdt kedvese, mélységes álomba merülve. Örömben magán kívül rohant az ifjúhoz, nevéen szólította, könnyörgött, hogy ébredjen fel, de az nem nyitotta fel szemeit. Ekkor elkezdett keserűen sírni s midőn forró könnyeiből egy csep kedvese arcára hullt, amaz hirtelen magához tért s mint ki mély álomból ébred, szólt: „Ej, minő hosszasan aludtam!”

Egy más örmény regében a szerecsenről van szó, ki az arany bűvös-fülemilét birja és mindazokat, kik a madár ellopása végett odáig hatolnak, bűvös pálczája érintésére kövekké változtatja át. Csupán a legifjabb királyfinak sikerül (mint a magyar népregékben) a szerecsen óriást legyőzni s a tőle elvett bűvös pálczával kövé varázsolni.

A gonosz boszorkányné irigykedve a világszép királyleányra, menyekzője napján, egy kedvező pillanatban, megérinti varázspálczájával, mire a szép leány hirtelen kövé változott. Sok sok év multán egy fiatal király járt arra s midőn meglátta a kövé vált királyleányt, szerelemre gerjedt iránta s megsókolta.

E csók életre hívta a leányt, hogy boldog neje legyen annak, ki megszabadította a varázslattól.

A szülői iránt engedetlen gyermek, a más vagyonára, feleségére vágyakozó rosszlelkű ember kövé változtatása, valószínűleg a keresztény hit jótékony befolyása alatt

született s a mindent intéző hatalom igazságos büntetéseül vehetjük.

Az örmény népregék egyik kedvencz alakja az arany vagy „büvös-fülemile“, melynek megfelelő alakot a mi regéinkben hiában keresünk; míg a német „goldner Vogel“ és a szláv „lángmadár“ majdnem hasonló szerepkörben mozog. Az örmény rege daliája, ép mint a német, magyar, vagy szláv félelmet nem ismerő ifjúja, bátran lép a sárkány elé, ki már egy mérföldnyire tüzet okád és rettentő hangon szól: „Ádambüzt érzek!“ s az iszonyú ellenséggel szemben bátran neki megy az egyenetlen harcznak, hogy diadalmasan törölje meg a legyőzött ellenség véréből csepegő kardját.

Nagy szerepet játszanak még a réz-, ezüst- és aranyváraok, a Dárius kincsét kereső pásztorlegények, a varázslók, büvös kardok, szönyegek, tükrök, a „világszép asszony“ gyönyörű alakjával összekötve.

A boszorkányok legnagyobbbrész barlangokban, elátkozott várakban, összedült tornyokban laknak s csupán a hold feljöttével hagyják el titokzatos lakásaikat, rendesen egy-egy óriáskigyóval karjaikon, hogy megjelenjenek kijelölt áldozataiknál. Az ilyen boszorkányt az örmény regékben „az éj anyjáj“-nak nevezik. Ezek rendesen nagy ellenségei a napnak, folyton kergetik, de soh' sem érik utól. Csupán estefelé érnek közelébe, de azon perczen, melyben megragadni akarják, hirtelen eltűnik. Ekkor lerázzák magukról a sziszegő kigyót s városokon, falvakon, pusztákon keresztül a nap után szaladnak... és mindenütt borzasztó sötétséget hagynak maguk után. Végre, ha észreveszik, hogy a nap nincs többé a földön és üldözésük hasztalan, leszállnak az alvilágba. És ime mihelyt ők eltűntek a földről, keleten a hajnal biborfénye jelzi a felkelő napot.

E küzdelem a nap és ellenségei, vagy a világosság és sötétség között, a néphit szerint, még Ádám idejétől fogva naponta foly, de mind a mai napig nem sikerült elfogniok a napot.

Még sok, és igen érdekes mondákkal találkozunk a napról, melynek természetfölötti hatalmát semmiféle ármány, semmiféle büvölet nem tudja megtörni.

Ha a nap keresztül utazta nagy birodalmát: az egész világot, éjjelre a tengerbe száll megfürödni s kipihenni napi fáradságait. A nap — így szól a rege — a király, a hold a királyné s egymást felváltva uralkodnak a világ felett. Ha a nap kifáradt az uralkodás nehéz munkájában, a hold lép elé, mely néha szemérmességéből paláttal takarja be magát, míg számos szolgaszemélyzettel veszi magát körül.

Költői szép a nap feljöttét mithoszi homályba burkoló öshít. A napfeljötté előtt, hajnal hasadtán, tizenkét szerezsen jön ki a hegyből, mindeniknek arany-pálcza van kezében, melylyel az égbenyuló hegyre ütnek. A hegyek meghajtják ormaikat a földig e csapások alatt. A nap ezalatt felkelt és épen reggeli mosdását végzi s erdő, mező megnedvesül a ráhulló cseppektől. A levegő illattal telik meg, az ébredő madarak dala betölti a mindenséget. Ekkor megjelenik az aranyfényben ragyogó nap s útját azonnal boszorkányok állják el, hogy a világot megrabolják jótékony melegétől. A küzdelem mindannyiszor nagy, de az ég angyalai tüzes kardjaikkal a nap segítségére sietvén, egy pillanat alatt szétkergetik üldözőit.

A nap, mint rege-alak, különösen a keleti népeknél játszik nagy szerepet. Hol mint istennő, hol mint a világgosság királynéja nyújt gazdag tárgyat a képzeletnek. Carmen Sylva a román népköltészet hívatott írója, gyönyörű regében örökíti meg a „napkirálynét.“ A szlávok, mint „istennő“-t, a németek mint természetfölötti hatalmat fűzik regealakjaik közé.

Az örmény népköltészet az újabb időben örvendetes lendületet nyert s majd minden nyelvre át vannak már ültetve e szép regék és mondák, melyek az örmény nép költői vénájáról tesznek tanúságot.

Ábgár Hohánneszian (lapszerkesztő Tifliszben) gyönyörű gyűjteménnyel gazdagította a világirodalmat (német nyelven Lipszében Friedrichnél jelentek meg), úgy szintén Krikor Chálátiancz, kinek népköltészeti tanulmányai egész kincsházát tárnak elénk. (Harmath Lujza).

2. Fejezet. *Örmény rege: Az álomlátó.*

Volt egy ember, kinek felesége és egyetlen fia volt. A fiú este lefeküdt s midőn reggel fölébredt így szólt anyjához:

— Anyácskám álmot láttam, de nem beszélem el neked.

Az anya kérdé: — Miért nem?

— Nem akarom s punktum.

Az anya jól elverte a fiút.

Ekkor atyjához ment és így szólt: — Apácskám álmodtam valamit, de nem mondtam el anyámnak és neked sem mondom el.

Az apa is jól megverte a fiát.

A fiú feldűzta az orrát s elfutott a háztól. Ment, mendegélt egész nap; egy vándorral találkozva így szólt:

— Isten áldjon meg! Amaz felelt: — Isten áldjon!

— Álmodtam valamit, de sem anyámnak, sem atyámnak nem beszéltem el, neked sem mondom meg. Evvel tovább ment. Végre az emirhez ért s így szólt hozzá:

Emir álmodtam valamit, de se anyámnak, se atyámnak, se a vándornak nem mondtam el, neked sem mondom el.

Az emir elfogatta a fiút és bezáratta a padlás-kamrába.

A fiú valahogy egy kést szerzett s a padlózatot faragni kezdte.

Mind faragta, faragta míg az emir leányának szobája felett egy lyukat vágott ki. A leány épen egy tál ételt fődött be és kiment.

A fiú leereszkedett a lyukon, megette az ételt és vissza mászott kamrájába.

Igy tett az első, második, harmadik és negyedik nap, s az emir leánya el nem képzelhette, hogy ki eszi meg ételét. Egyszer elbujt az asztal alá s látja, hogy egy ifjú száll alá s ez eszik tányérjából. A leány neki megy és kérdé: — Ki vagy te?

Az ifjú felelt: — Álmot láttam, melyet se anyámnak, se apámnak, se a vándornak, se az emirnek nem beszél-

tem el. Az emir a padlás-kamrába záratott. Most jóakaratútlól függ minden, tégy ahogy akarsz.

Az ifjú a leányra tekintett és megszerették egymást s aztán — az ember gyarló — csak hamar elfelejtkeztek önmagukról.

Ez időben jött a nyugati király a keleti királyhoz látogatóba, hogy leányát fia számára megkérje. A király nem volt hajlandó oda adni. A nyugati küldött egy vas-pálczát, melynek mindkét hegye egyenlő volt és azt izente: — Melyik a pálczának alsó és felső fele? Ha eltaláltad jó, ha nem, úgy leányodat magammal viszem.

A király mindenkit megkérdezett, de senki se tudta megmondani. A királyleány elbeszélte kedvesének az esetet, mire az így szólt: — Eredj, mond meg atyádnak, az emirnek, hogy vesse a pálczát a tóba, a nehezebb vége a fenékre száll le, s ekkor küldjétek vissza a nyugati királynak.

Csakugyan kisült, hogy az ifjúnak igaza van; a követek visszatértek királyukhoz.

Erre három lovat küldött amaz vissza. Mind a három egyszínű és egyforma növésű volt s az üzenet így hangzott: — Melyik ezek közül az egy éves, melyik a két éves csikó és melyik a törzs? Ha eltaláljátok jó, ha nem, elviszem leányodat.

Összegyűlt minden bölcse az országnak, de egyik sem tudta közülok megfejteni. A király azt sem tudta, mit tegyen.

A királyleány kedveséhez ment, hogy megkérdeje őt: — Tudod-e, hogy el akarnak erővel vinni? — szólt — és elbeszélte az egész dolgot.

— Eredj — szólt az ifjú — s mond meg atyádnak, hogy kössen össze egy csomó szénát, mártsa vízbe, fecskendezze meg sósvízzel s este tegye a lovak elébe. Reggel az anya fog először kilépni az istalóból, utána a két éves s legutoljára az egy éves.

Megtették mindent úgy, a hogy a fiú mondta s elküldték a feleletet a nyugati királynak. Ez várt egy darabig, azután küldött egy aczélpaiszt és kopját azon izenettel:

hogy ha evvel a kopjával keresztül szurják a paizst, úgy oda adja leányát a keleti király fiának, ellenkező esetben küldje el leányát a fiának.

Roppant nép gyült össze s köztük az emir is, de hasztalan minden akarat, a paizst sehogy sem tudták keresztül furni. A királyleány ekkor beszélt atyjának fogoly-kedveséről, s a király magához hívatta őt. Az ifjú a kopját a földbe szurta s a paizsszal olyant ütött reá, hogy rögtön keresztül lyukadt.

Mivel a királynak nem volt fia, ezt az ifjút fogadta örökbe s őt küldte Nyugat királyához, hogy az ígéret szerint leányát elhozza.

Az ifjú ment, mendegélt, — meddig? arról hallgat a krónika; — egyszer lát egy embert, ki a fülét a földre téve hallgatódzott.

Az ifjú megszólította: — Ki vagy te?

— Én az vagyok — felelt, a ki mindent megtud, a mi a világban történik.

— Ez aztán a derék legény! — szólt az ifjú, mindent tud, a mi világban történik.

— Derék legény az, a ki az aczélpazist az áczélpaljával átfurta.

— Az én vagyok, — szólt az ifjú — legyünk testvérek.

És együtt indultak tovább. Mentek, mendegéltek, míg látnak egy embert, kinek mindkét lábára malomkő volt kötve s míg egyik lábával Chisánba, a másikkal épen Stambulba lépett.

— Na ez már derék legény! — kiáltott az ifjú. — Egyik lábával Chisánba, a másikkal Stambulba lép.

Amaz felelt: — Én nem vagyok derék legény, hanem az a derék, a ki az aczélpazist az aczélpaljával átfurta.

— Az én vagyok, — szólt az ifjú — legyünk testvérek.

Már most hárman voltak és mentek, mendegéltek, míg egy malomhoz nem értek. A malomnak hét köve örölt gabonát s mindazt egyetlen ember ette meg, mialatt folytonosan mormogott: óh atyám, meghalok az éhség miatt!

— Ah, ez már derék legény! — szólta az ifjú. Hét malomkö örül neki s még sem lakik jól.

— Én nem vagyok derék legény — felelt amaz — hanem az a derék, a ki az aczélpaizt az aczélkopjával keresztül szurta.

— Az én vagyok! Legyünk testvérek.

Most már négyen voltak. Mentek, mendegéltek s találtak egy embert, ki az egész világot vállaira vette s épen fel akarta emelni.

— Na ez már derék legény — szólta az ifjú — az egész világot a villaira vette s fel akarja emelni.

— Én nem vagyok derék legény, hanem az a derék, ki az aczélpaizt az aczélkopjával keresztül furta.

— Az én vagyok, legyünk testvérek.

Most már ötön voltak és mentek, mendegéltek. Végre találtak egy embert, ki a patakban feküdt s a vizet mind kiitta, s még hozzá kiabált: óh atyám meghalok a szomszomság miatt!

— Na ez már derék legény — szólta az ifjú — kiissza az egész folyót s még sem elég.

— Én nem vagyok derék legény, hanem az a derék, ki az aczélpaizt az aczélkopjával keresztül furta.

— Az én vagyok, legyünk testvérek.

Most már haton indultak útra. Mentek, mendegéltek s találtak egy pásztort, ki tilinkóját fújta s hegyek, völgyek, mezők s erdők, emberek és állatok tánczoltak reá.

— Na ez már derék legény! Hegyeket, völgyeket megtánczoltat.

— Én nem vagyok derék, hanem az a derék, a ki az aczélpaizt az aczélkopjával keresztül furta.

— Az én vagyok, legyünk testvérek.

Tehát heten voltak és így mentek tovább.

Emezek kérdék a királyfiút: — Testvér, ki átfurta az aczélpaizt: merre vezetí Isten utunkat?

— Megyünk a nyugati király leányát elhozni.

— Csupán csak te érdemled meg őt — feleltek.

Elmentek a király kastélyába, hogy elhozzák a leányt, de a király sehogy sem akarta azt odaadni. Összehívta egész udvarát s elmondta, hogy ezek leányáért jöttek s bizonyára nem lesznek éhesek, legfőlebb egy-két falatot fognak enni. Be kell fűtni husz kemenczébe és mindegyikbe kenyeret sütni s huszonegy fazék ételt főzni. Ha mind megeszik, nekik adja leányát.

A hét testvér külön szobában volt. A hallgatódzó a padlóra tette füleit s meghallotta a király szavait és szólt az ifjúhoz:

— Hallottad mit mondott a király?

— Hogy tudjam én azt te kárhozott? Hisz nem vagyok vele egy szobában.

— Megparancsolta, hogy husz kemenczében kenyeret süssenek s huszonegy fazék leves készüljön, s ha meg tudjuk enni, csak úgy adja ide a leányát.

Az, a ki a hét malomkö örletjét megette, beleszólt: — Ne féljete! én előre megyek s mindent, mi kezem ügyébe esik, felemészték s még kiabálni is fogok, hogy: óh atyám, meghalok az éhség miatt!

A mint a király ezt meglátta, ijedve kiáltott fel: jaj pusztítsa el őket az Isten, meg kell szöknünk előlük!

Összehívta embereit s elrendelte, hogy az egész házban csináljanak tüzet, hintsék be hamúval, földjék be nemez-takaróval. Ha este belépnek, bizonyára összeégnék mind.

A hallgatódzó mindent meghallott s kérdé az ifjút: — Hallottad mit mondott a király?

— Nem: hogyan is halljam!

A hallgatódzó elbeszélte.

Az a testvér, ki az egész folyót kiitta, beleszólt: — Megyek és tele iszom magamat s előttetek lépek a szobába. Anyi vizet fogok kiköpní, hogy az egész házat tengerbe borítom.

Estére kelve, a király hívatta őket s kérte, hogy a nekik rendelt szobába menjenek nyugalomra. A vizívó

ahogy feltátotta a száját, az egész szoba megtelt vízzel, úgy hogy más szobába kellett menniök.

A király egészen magán kívül lett s azt sem tudta, hogy mit csináljon. Összehívta ismét embereit, de ezek egyhangúlag kiáltották: — Történjék bármi, nem adjuk oda hercegnőnket.

A hallgatódzó meghallván mindent, szólt a királyfihoz: Testvér, hallottad mit mondott a király?

— Honnan halottam volna!

— Tehát halljad: Történjék bármi, a leányt nem adják ide.

Az a testvér, ki az egész világot vállain hordta, szól: — Várjatok, én elhozom! Felrakom magamra egész házáát és országát s elviszem.

Hátára vette a kastélyt s tovább ment. A pásztor elkezdett tilinkóján játszani, és hegyek, völgyek tánczoltak reá, s az, a ki malomköveket hordott lábain, előre ment; így indultak vig lárma közt haza felé.

A király sirt s kérte kastélyát vissza. — A leányt vigyétek, megszolgáltatok érte, de kastélyomat adjátok vissza.

A királyi kastélyt ott hagyták, a pásztor elhallgatott s hegyek, völgyek, mezők és erdők megszűntek tánczolni. A királykisasszonyt magukhoz vevén elindultak. A hősök közül mindenik a maga lakására tért vissza s az, a ki az aczélpaiszt aczélkopjával furta keresztül, a király leánynyal a keleti királyhoz ment. Amint hazaért látta, hogy otthon hagyott hercegnéje fiat szült, tehát őt is feleségül vette.

A mint este lefeküdtek így szólt magában a királyfi: — Egyik oldalomon is egy nap van, másik oldalomon szintén nap, s keblemen egy fénylő csillag játszik.

Reggel elhivatta szülőit s velök a király elé menve mondá: — Most elbeszélem nektek álmomat. Láttam álmomban, hogy mindkét oldalomon egy-egy nap volt s egy ragyogó csillag keblemen játszott.

— Ilyen álmod volt? — kérdék amazok.

— Istenemre, olyat álmodtam!

Az égből három alma hullott alá; egyik a mesemondó-é, másikat vette el az elmeséltető, a harmadikat kapta a meghallgató.

(„Armenia“ 1888. évfolyam, 107—112 lap).

3. Fejezet. Örmény legendák ¹⁾).

A) Az angyal és a molnár.

Egykor az angyal így szólott a molnárhoz:

Tarts penitencziát, mert tizenöt év múlva utánad jövök s magammal viszem lelkedet.

— Úgy teszek — válaszolt a molnár; de alig távozott az angyal, máris így gondolkodott: „Tizenöt év, mégis csak — sok. Tíz évig majd élvezem a világot s elég lesz öt év a töredelemre.“ Azonban hamar eltelt a tiz év; ekkor ismét így szólott önmagához: „Kedvem szerint élek még négy évig, aztán egyet penitencziatartásra fordítok.“ Elmúlt a négy év is. „Tizenegy hónap még a világi életnek legyen szentelve, egy hó alatt aztán mindent kipótolok.“ Elrebbent a tizenegy hónap is; ekkor ismét így biztatá önmagát: „Isten irgalmas! tehát még huszonöt napot lehet élvezet közt eltölteni; öt nap elég lesz a töredelemre.“

— De nem várta be, hogy teljék el az utolsó öt nap is, hanem fejére veres sipkát téve bekormozott arczczal útra kelt Arábia felé, vélvén, hogy vagy kikerüli az angyalt, vagy ha találkozik is vele, ez nem fogja ötöt felismerni. Rövid idő múlva azonban szembe jő vele az emberalakot öltött angyal és így köszönt:

— Jó napot atyafi.

¹⁾ A sok szép örmény legenda közül — mutatóványképpen — itt négy legendát adunk közre. A három elsőt F á r a ó Simon szeretett barátom, Csik-Szépviz derék alesperese és érdemes örmény kath. plebánosa fordította Mechithár K o s után eredeti örményből — magyarra; a negyedik pedig, melynek eredeti örmény szövegét is adom (erdélyi örmény népnyelven) — a saját gyűjteményemből való.

A molnár mit sem gyanítva, arabul felel: „Ásdáchul?“
— mi annyit tesz: „Mit mondasz?“

Erre eltávozik az angyal, de kevés idő múlva ismét elébe kerül vakító fényben, lángvörös pallossal kezében. Most úgy megijed a molnár, hogy lába gyökeret ver és nem tud tovább menni. Erre az angyal ekkép szól hozzája:

— Meg mondtam volt neked, hogy még tizenöt évet élsz . . . és fordítsd ezt az időt töredelem-tartásra, mosd tisztára lelkedet s igyekezzél fejér arczczal bejutni a mennyországba; minthogy nem kívánkoztál a mennyországba fehér arczczal, távozzál most a pokolba — fekete arczczal.

B) Ábrahám és a bálványképek.

Mikor az izraeliták ős atyja, Ábrahám még ifjú volt, ennek atyja: Thará, bálványképek készítésével s eladásával foglalatzkodott. Bizonyos napon Thará honn maradt s fiát küldötte a vásárra. Ábrahám útra kelt szamarával, mely hátán bálványképekkel telt zsákot vitt.

De egy mocsáros helyen keresztül kellett gázolniok és a megterhelt állat erőlködés közben elejti a zsákot, mely benreked az iszapban. Ekkor Ábrahám haragjában így kiáltott fel: „Jaj nektek! Micsoda istenek vagytok, hogy még e sárból sem tudtok kimenekedni. Méltók vagytok arra, hogy itt veszszetek el.“ És felhevülésében összetördelte a bálványképeket; azután haza tért.

Az apa elébe siet; de bámulva veszi észre, hogy csendes és szelid fia mennyire fel van ingerülve, azért így szólítja meg:

— Mi bajod fiam? Miért haragszol?

— Utközben, a mint egy mocsáron akartunk keresztül törni, a zsák leesett és a bálványképekből néhány eltörött. Erre megharagudtam, hogy milyen istenek ezek, melyek se magukon, se szamarukon nem tudnak segíteni . . . és a többit is összetördeltem, azután a darabokra tört holmit

ott hagyám a sárban. Hát ilyenek a mi isteneink? Ha saját ügyükben ennyire tehetetlenek, hogyan várhatunk mi tőlük segítyt?

— Fiam! igazat mondasz. Légy üdvöz érte!

C) Az igaz Isten hatalma.

Ábrahámhoz egykor így szólott atyja:

— Menj fiam a szőlőbe s kergesd el a darázsokat, mert tönkre teszik a gerezdeket.

Ábrahám a szőlőbe érkezvén látja, hogy mily teménytelen sok darázs szállta meg a gerezdeket, s mily nagy pusztítást visznek ezek véghez, azért így szólott hozzájuk:

— Halljátok darázsok! az én atyám isteneket készít; ha titeket ezek teremtettek, nevökben azt parancsolom nektek, hogy ne pusztítsátok tovább szőlönket. — De a darázsok nem távoztak el. „Lehet, hogy van más Isten — szólott tovább Ábrahám, — ki minket és titeket teremtett, ki létre hozta az eget és földet: akkor ez az igaz Isten . . . és én ennek hatalmával kergetlek el innen.“ Alig ejté ki e szavakat, a darázsok mind eltávoztak. Ő pedig ég felé emelte fel szemeit és így kiáltott fel:

„Ég és föld Ura, te vagy az igaz Isten.“

A darázsok nem is jöttek többé elő. S Thárá, ki fiával gazdag szüretet tartott, e percztől kezdve az egyedül igaz Istenben hitt.

D) Szent-Péter és a bárány veséje.

Jézus útra kel tanítványaival . . . Délben megállanak; az ebédet Péter rendezi. Ebéd alatt kérdi Jézus: „Hát hol van a bárány veséje? Mire Péter: „Uram nem volt!“ Ebéd után folytatják utjokat. Találnak egy erszényt tele pénzzel. „Azé lesz az erszény, ki a vesét ette meg“ — mondá Jézus. Erre Péter: „Uram én ettem meg!“

Bedroszê u kárni burjákê.

Dsámphá g'elle Hiszusz héd áságérdáczhê . . . .
Orhásztrégén gigánnin; ézdsásê Pedroszê gihoká. Udelvi micsore gihárczhênu Hiszusz: „Uch e kárnin burjákê?“

Ászor vèra Pedroszè: „Der es'unáczi!“ Háczin edév gisárunágén ézdsámphán. Gikédnun meg khészágémé élínkhé bánov. „Náráné g'ellá khészágé, vov ézburjáké gerile“ — ászáv Hiszusz. Ná távániéczh Bedrosz: „Der jész gerilim ézzájñ!“

Պէտրոսը ու զարնի պուրեպար:

Ժամիկս կ'նլլէ Յիսուս նետ աշակերտացը: Օրհնադրբիկնս կիկաննին; ըզճաշը Պէտրոսը կիհօգայ: Ուսուլլի միջոբէ կիհարցընու Յիսուս, ուիս (ուր) է զարնի պուրեպար? Ըսոր վրս Պէտրոսը, տէր շունսցի: Տաղին կտեւ կիշարու-նակնս ըզճամփան: Կիզըսնուն մէկ ըըսակմբ ըլինքը (ի) պանով (պրամով): Նարսնը կ'ըլլայ ըըսակը, ով կէրիլէ ըզպուրեպար — սասա Յիսուս: Նս դաւա-ննց Պէտրոսը, տէր ես կէրիլիմ ըզզայն:

4. Fejezet. Örmény elmességek. A) Elmés mondatok.

Nemesség — érték nélküli régi portéka.

Meggyőződés — az állással változó árúcikk.

Pénz — állandó barátság.

Barátság — láthatatlan valami.

Levegő — a falúsi tanító tápláléka.

Szinész — egy perczig király, gróf, gazdag, szegény.

B) Öröm-dal.

1. Jertek, nézzétek, ki ette meg a szőlőt (szőlőlevél)? Jöttek, nézték: a kecske ette meg. A kecske a szőlőt, (adj Uram) a költéshez¹⁾ (kigondolás) alapot (anyagot), nekünk boldog esztendőt²⁾.

2. Jertek, nézzétek, ki ette meg a kecskét? Jöttek, nézték: a farkas ette meg a kecskét. A farkas a kecskét, a kecske a szőlőt . . . A költéshez alapot . . .

¹⁾ *երակ* (jérág) ér, vér-ér, vena; vena poetica vel poetarum (Hor.) i. e. *facilitas in fingendo*.

²⁾ *բարեկենդան* (párigéntán) = *բարեկենդան* (a *բարեկենդան*-ból csinált hazai örmény párgedánkh-ot). *Βακχωνιατα*, Bacchanalia, olaszul Carnevale. A hazai örmény párgedánkh-nak nevezi a farsang három utolsó napját (vasárnap, hétfő és húshagyókedd). A páregintán jelentése még: *bona et beata vita, lactitia, deliciae*. A perzsában bérgedán.

3. Jertek, nézzétek, ki ette meg a farkast? Jöttek, nézték: a medve ette meg a farkast. A medve a farkast, a farkas a kecskét, a kecske a szőlőt . . . A költéshez alapot . . .

4. Jertek, nézzétek, ki ette meg a medvét? Jöttek, nézték: a párducz ette meg a medvét? A párducz a medvét, a medve a farkast, a farkas a kecskét, a kecske a szőlőt . . . A költéshez alapot . . .

5. Jertek, nézzétek, ki ette meg a párduczot? Jöttek, nézték: a kard ette meg a párduczot. A kard a párduczot, a párducz a medvét, a medve a farkast, a farkas a kecskét, a kecske a szőlőt . . . A költéshez alapot . . .

6. Jertek, nézzétek, ki ette meg a kardot? Jöttek, nézték: a rozsdá ette meg a kardot. A kard a párduczot, a párducz a medvét, a medve a farkast, a farkas a kecskét, a kecske a szőlőt . . . A költéshez alapot . . .

7. Jertek, nézzétek, mi ette meg a rozsdát? Jöttek, nézték: az egér ette meg a rozsdát. Az egér a rozsdát, a rozsdá a kardot, a kard a párduczot, a párducz a medvét, a medve a farkast, a farkas a kecskét, a kecske a szőlőt . . . A költéshez alapot . . .

8. Jertek, nézzétek, mi ette meg az egeret? Jöttek, nézték: a macska ette meg az egeret. A macska az egeret, az egér a rozsdát, a rozsdá a kardot, a kard a párduczot, a párducz a medvét, a medve a farkast, a farkas a kecskét, a kecske a szőlőt . . . A költéshez alapot, vig húshagyót, boldog esztendőt.

Szamosújvárt, 1784. jún. 14-én irtam saját kezemmel:

Szongott Kristóf ¹⁾).

Dágh uráchutheán.

— *Az öröm-dal örményül.* —

1. Jégekh deszekh, the vov gerile zekin? Egán, deszán: ádzê gerile zekin. Ádzên zekin, dágn jérágin, miéz pári dárin, miéz párigéntán.

¹⁾ Ezen munka írójának egyik őse, ki szintén Szongott Kristóf nevet viselt.

2. Jégekh, deszekh, the vov gerile ézádzên? Egán, deszán: kálê gerile ézádzên. Kálê ézádzên, ádzên ézekin . . . Dágn jérágin . . .

3. Jégekh, deszekh, the vov gerile ézkálê? Egán, deszán: árcsê gerile ézkálê. Árcsê ézkálê, kálê ézádzê, ádzê ézekin . . . Dágn jérágin . . .

4. Jégekh, deszekh, the vov gerile ézárcsê? Egán deszán: inczê gerile ézárcsê. Inczê ézárcsê, árcsê ézkálê, kálê ézádzê, ádzê ézekin . . . Dágn jérágin . . .

5. Jégekh, deszekh, the vov gerile ézinczê? Egán, deszán: thurê gerile ézinczê. Thurê ézinczê, inczê ézárcsê, árcsê ézkálê, kálê ézádzê, ádzê ézekin . . . Dágn jérágin . . .

6. Jégekh, deszeh, the vov gerile ézthurê? Egán, deszán: zsángre gerile ézthurê. Zsángre ézthurê, thurê ézinczê, inczê ézárcsê, árcsê ézkálê, kálê ézádzê, ádzê ézekin . . . Dágn jérágin . . .

7. Jégekh, deszekh, the vov gerile ézszángê? Egán, deszán: muge gerile éz-zsángê. Mugê éz-zsángê, zsángê ézthurê, thurê ézinczê, inczê ézárcsê, árcsê ézkálê, kálê ézádzê, ádzê ézekin . . . Dágn jérágin . . .

8. Jégekh, deszekh, the vor gerile ezmugê? Egán, deszán: gádun gerile ézmugê. Gádun ézmugê, mugê éz-zsángê, zsángê ézthurê, thurê ézinczê, inczê ézárcsê, árcsê ézkálê, kálê ézádzê, ádzê ézekin . . . Dágên jérágin, miézi párigéntán, pári dárin.

1784-ին յունիսի 14-ին կերպսն գրեցաւ այս գիրս ձեռամբն կաշիկ Ստեփանիսն :

C) A farsang kötelezvénye.

Én alólirt ángádsábur (fülleves), ki churuttal és kövér húslével vagyok elkészítve, fia vagyok tekintetes fodrozott, nagy fülekkal (ellátott), tehénturóval (töltött) „pirahi“ urnak. Tanuskodom ezen csonka és zsiros kezeimmel, melyen toll (íróeszköz) helyett a kalán-nyelével irtak, hogy tartozom a rettenes és csodálatos disznózsirba fulasztott szegény „chojmách“-nak azaz a sodrott „chatlá-máh“-nak és felül mézezett nagyobb, tekintetes (testvéreiből

alakult) rakás-(tésztá-)nak kilencz „sêleh“-vel és fél len-gyelországi pénzzel, mely (átszámítva) erdélyi pénzre, a polturának tizenhatod részét teszi. . . . (A többi hiányzik!).

Fársángin zápiszé.

— *A farsang kötelezvénye örményül.* —

Jész dágdág ángádsáburész hortorádz churuthov u mész ker survov, vor jém vérti bádveli Ághácsháh chédz-bádz miédz ángédsnerov sámákisov pirohuné. Gu végá-jéczhnum ájsz im csudnikh u jégkli czervènerovész, vornov kèricsin déghè, tikálin gothovè kèréczhi, — incshbesz ar bárdim zárhuréli jév zármánáli chozi jéghev cheghtádz záváli chojmèchin, ájszinkhèn oldordzun chátllámájín jév irjén médzákujn bádveli vérin méghrádz ámbrevín észtág inè sêleh u gesz ilácháczh ergèri észtág, szebelov árdeáli észtégi véráh, ájszinkhèn dásznèveczhum pháje putrákin, vér szumá . . .

5. Fejezet. Örmény szótalányok.

Fehér a szántóföldem, kezemmel vetek, számmal aratok.

— Irás. —

*

Levetettek a hegyről, nem törtem el; a völgyben magával ragadt a szél, de mi bajom sem lett; kő alá kerültem, de össze nem zuzódtam; a vízben azonban — megáztam.

— Papir. —

*

Tizenkét gyermeknek vagyok atyja; ezek közül némelyik 30—30, másik még több unokát nemzett nekem. Gyermek, unokák velem egyszerre születtek. Közülök egynehány fehér, a többi fekete; — ezek mindvégig együtt jó egyetértésben fognak élni, és velem egyszerre meghalni.

— Esztendő, hónapok és napok. —

*

Nincs se nyelvem, se testem; mégis igazat mondok.

— Lelkiismeret. —

*

Egy fehér ház elterülve,
Rajta szárnyasok leülve!
Mint a csirkék szaporodnak,
Ha nyelvedre veszed: szólnak.

— Könyv. —

*

Van egy tyuk, mely élettelen,
Ember-kézzel ételt veszen;
Ha neki adsz egy világot:
Megeszi, sőt jól sem lakott.

— Irodoll. —

*

Négy testvér megfutamodik,
Kettő együtt soh' sem lakik;
Mikor egyik megszületik,
Az idősb már elköltözik.

— Fvszakok. —

6. Fejezet. Néphumor.

„Szamosújvár szabad királyi város monográfiája“ című munkám harmadik kötetének 264—266 lapjain közöltem volt néhány terméket, mi a néphumor körébe tartozik. Még közreadok itt egy-kettőt; a többit mellőzöm annál is inkább, mert azok gyűjtésével dr. Bányai Elemér barátom foglalkozik. (L. „Örmény anekdoták és egyéb apróságok. Összegyűjtötte Bányai Elemér. Szamosújvár, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája 1902).

*

A közgyűlés a város ügyeit tárgyalta. A város-gazda jelenti, hogy a víz elvitte a gátat. A nagy többség gőz-malmot akar csináltatni; csak a polgármester van, a vízi malom mellett. Ekkor . . . György, a főispán elejébe lép, — mi közben nagyot üt az asztalra — és így szól: —

Méltóságos ur nem akarom mást mondani, csak mit Karátsonyi főbiró: „Ha van pénzünk, ne gőzölögjünk.“

*

Az erzsébetvárosi örmény egy alkalommal így köszöntötte fel plebánosát:

— Isten éltesse a plebános urat a míg él; ha meghal, lesz más.

*

Az apa ezt az utasítást adja fiának:

Fiam Bogdi, mikor levelet irtak, dugjátok egymásba.

*

Egy más apa ezt írja fiának:

A levelet, melyben pénzt kérsz tőlem, nem kaptam meg.

*

Egy levélből:

— A bivalok mennek, holnap — én.

*

Egy marhakereskedő, ki csak ökröt, felesége pedig tehenet és fia borjút árult, így szólott a vevőhez:

— Ha kell ükür, itt vagyok én; ha tehen — feleségem; ha borju — fiam.

*

X. a szomszédjáról:

— Ő tud az én szájjammal beszélni.

*

— Tudsz keresztet vetni, — kérdi a kath. püspök a kálvinista fiútól. Kérdezett helyett az örmény fiú felel és mondja:

— Nem tud, mert az anyja reformatus és az apja szekeres.

XXX. Czikkely.

Hazai örmény közmondások.

Mikor „Szamosújvár szabad királyi város monográfiájá“-nak harmadik kötetét közre adtam, még nem tudtam, hogy vajjon kiadhatom-e ezen költséges, illusztrált nagy munka negyedik kötetét is („A magyarországi örmények etnographiája“); azért tettem volt ott (241—248 lap) közzé fölötte becses gyűjteményemből száztizenegy (111) közmondást. Most itt kiegészítem gyűjteményem sorozatát még azzal, mit ezen a téren felmutatni képesek vagyunk. Szándékosan használom a „kiegészítés“ szót annál is inkább, mert alig lehet az egész hazában még néhány (?) örmény közmondás, melyekről tudomással ne birnék. És itt dicsekvés nélkül elmondhatom, hogy a hazai örmény közmondásokat — a megfelelő örmény szöveggel együtt — csak egyedül magam gyűjtöttem össze. Mert közöltek mások is az „Armenia“-ban örmény közmondásokat; de azok 10—20 kivételével nem hazai, hanem keleti örmény közmondások és többnyire Ábgár Hovhanniszeannak németül közrebocsátott gyűjteményéből valók . . .

Kezöcsa Ćivadar.

„A közmondások a józan ész és megvizsgált tapasztalatok alap-igazságai: a serkenő okosság, az észlelő szellem zsengei. Ezek képezik a nép erkölcsi rendszerét

és száz könyvnél is jobban képviselik a józan ember-észt. Nem egyedül nép-élcz virágai a közmondások, hanem úgy tekinthetők, mint a népbölcészet elemei. Tanítják az életbölcességet és néha oly dolgokról is adnak felvilágosítást, miről a tudományosság és rendszerek hallgatnak. Vannak nemzeti közmondások, melyekből jobban ki lehet ismerni a nemzet jellemét, mint néha fontos dolgokból; és mivel a nép közitéletét tartalmazzák, a nemzeti láng-ész, az élő- és utókor erkölcsének valóságos okmányai.“¹⁾

Tapasztalt, okos apáink erkölcsének okmányai ezek a szép közmondások, melyeket a hü magyar fordítás mellett eredeti örményben is közlök:

Csak az az ember, a ki olvasni tud: Márť miájñ ná e, vov choszecznelu kide.

Mikor a fa kidől, van elég favágó: Jép dzaré gipéli, ná gá pávágán phádgodrogh.

Ha látod, hogy a folyóvíz nem követ tégedet, ne kísérd azt: Theor desznusz, the vázoghcsurè cshi hedevi ézkjéz, mi ághávorì ézzán.

A vízbeeső ne féljen az esőtől: Csérin mecs èn-noghè cshi váchná thátven.

Erős eczet széttörì edényét: Ámbur kháczháché g'ávère ézámánè.

A kutyák egymás közt marakodnak, de a farkas ellen megegyeznek: Sènjérè irèncz mecs gichádnèvin, pájcz kálin èntem giumisvin.

Ismerek sok dalt, de nem tudok énekelni: Sád jéghánág gidsáncsnám, pájcz cshidim kártálu.

A vízben a halnak nincs értéke: Csérin mecs czugé cshuni árzsek.

A mit a nagy mond, azt meghallja a kicsiny: Incs mjédzè g'ásze, zán bizdigè gilèsze.

Az arany kicsiny, de értéke nagy: Oszkin bizdig e, pájcz árzsekè mjédz e.

Ki dolgozzék? Éñ és te. Ki egyék? Éñ és te: Vov páni? Jész u tun. Vov ude? Jész u tun.

¹⁾ Aszalay József, Szellemi omnibus, II. kötet 296—297 lap.

A haragos hamar megöregszik: Szardodé cshuszt gidzeráná.

Jobb az okos ellenség, mint a balga barát: Álághegên e chelkhov thésnámin, khán ánehélkh párégámé.

Jobb a közeli szomszéd, mint a távoli rokon: Álághegên e modigi vecsiné ¹⁾, khán héruvi ázkágáné.

Mikor étvágyam volt, nem volt pkilávom; most van philávom és nincs étvágyam: Jép ápetit ²⁾ unáczhilim, cshim unáczhi philáv; himbig philáv unim u ápetit cs'unim.

Egy kézben két dinnyét nem tarthatsz: Meg czerácz mecs cshisz gárná ergu szjékh pènelu.

A némát megérti az Isten: Êzmundsê gihászkéná Ásztvádz.

A szegény bánatát csak a szegény érti meg. Êz áchkhêdin mès-chuluthiuné miájñ áchkhádé gihászkéná.

A kinek pénze van, nincs esze; kinek esze van, nincs pénze: Vov bán uni, chiélkh csh'uni; vov chiélkh uni, bán cs'uni.

Minden hegynék van lejtője is: Ámen tár uni tárnivár ál.

A világ gazdagsága a világban marad: Áschêrchisz unájñê giméná ás-chárhê.

Ha a tyuk megkövéredik, többé nem tojik: Theor hávé kiráná, álá cshi ádzi ná.

A mi a macskára nézve játék, az az egérre halál: Gáduin chágghi e, mégáné máhu e.

A míg piros, verd a vasat: Incshu gármiér e, ézer-gáthé dzedze.

A világ lajtorja, melyen egyik fel, a másik lefelé halad: Ás-chárhê êszkára ³⁾ e, vorin vèrá megé vjér, megálé vár gikhále.

Ha minden vízbe beleköpködsz, honnan fogsz inni; Theor ámen csêri mecs thêkhnsuz, ná uszkicz bi chêmisz.

¹⁾ A hazai örmény a jó *ηρουγη*: tètáczhi mellőzésével a latin vicinus szót (olasz: vicino, franczia: voisin, roman: vecin) használja.

²⁾ Habár már Choreneinél előfordul a szép *απορησις*: áchorzság szó (l. Nagy-Örményország története I. könyv, I. fej.) mégis közülünk némelyek a latin *apetit(us)* szóval élnek.

³⁾ A latin *scala* az örmény *սանդուխ* szántuchd helyett (román *scară*).

Egy ész jó, kettő még jobb: Meg chélkhé ághegên e, erguszé ter álaghegên e.

Jobb a szemet elveszíteni, mint a becsületet: Ál ágheg e gorszênelu ézácskhé, khán ézhárgivoruthiuné.

A míg a kövér elsoványodik, a sovány elhal: Incs hu vádêzsná keré, gimerni váduzsé.

Minél több követ dobsz a kutya után, annál többet ugat: Incschären alsád khár tháblisz sánê edeváncz, áncshären alsád gihácse.

Duha Bálint.

Mézemhez eljön a légy a távolból is: Meghrisz mod g'uká dsándsé heruven ál.

Köthetsz barátságot a kutyával, de a botot le ne tudd a kezedből: G'élász párégémuthiun gábelu hiéd sánê, pájcz ézdájáchê mi têni vár czerczed.

Egyik szereti a rózsát, másik a violát: Megê giszire ézvárteniké, megálê ézmánuságé.

Senki sem tudja, vajjon tart-e reggelig a gyertyája: Márt ál csh'ide, ádsáp incs hu árvádu dsiráché bipêrne.

Egy sz... s tehén bepizkolja az egész csordát: Meg khákhod govmé gilozne éz polor csurdán.

Vigyázz, hogy se a pecsenye, se a nyárs el ne égjen¹⁾: Médig árâ or ocs misze, ocs sâmphurê eri.

¹⁾ Mikor e közmondás keletkezett, még fanyársat használtak az emberek.

A milyen hangon beszélsz, olyan hangot fogsz hal-
lani: Iszov czánov zuruczisz, ámbesz czán bilészisz.

A nagytya evett éretlen szőlőt és az unoka fogai
vástak el: Bábê gerile chág cháchogh u thorin ágrênjéré
eghilin kèlit.

Otthon ördög, künn pap: Duné cshárn e ná, tuszê
kháháná.

Ha akkor hagysz fel a játékkal, midön már fél va-
gyonodat elveszítetted --- nyereséged van: Theor ánzsumé
thoghusz êzchághê,
jérp êz unenálud geszê
gorszuczihilisz --- ná
vásztág unisz.

Leszállott a lóról és
felült a számárra: Vár
êncshile cziun vérájen
u esinê nésztilé.

Mit tudja a számár,
hogy mi a malozsa:
Incs kide esé, the incs
e cshámicsshê.

Vedd elő a botot és
a körmös kutya meg-
tudja, hogy akarsz:
Ár árács êzdájáchê u
bikidna, the incs g'u-
zisz kogh sunê.

Ki ne nyujtsd lába-
dat a takaró alól: Mi
háni êzvédêd joghrê-
nen tusz.

Jobb az okossal követ hordani, mint az oktalannal
philávot enni: Álágheg e chelkhovin hiéd khár gèrelu,
khán ánkhélkhin hiéd philáv udelu.

Az már nem tréfa, ha valaminek fele sem igaz: An
uzsem gálákh cshe, incshin geszn ál lémán cshe.

Ha Isten ad, akkor mind a két kezével ad: Theor
Ásztvádz dá, ná ánzsumé ergu czerkové gudá.

Cheul Dániel.

Addig ne beszélj, míg a szót szádban meg nem rágtad: Mi zuruczi, ineshuri êzchoszkhê pernid mecs cshisz gêrdzi.

Beszéddel nem készül el a philáv — vaj és rizs is kell hozzája: Choszkov cshi hádrévi philávê — ártárjégh u prindz ál bedkh e ánor mod.

A tanult róka mindkét lábával esik a kelepcebébe: Szorvász ághvészê ergu odokhên ál g'ènni kurszán.

A gyermektelen ember bánatos; de ezer a bánata annak, kinek gyermekei vannak: Mês-chul e ánzávágê; pájcz házár e nárá mêschuluthiunê, vov dêghákh uni.

A bolond követ vetett a kútba és negyven eszes sem tudta azt kivenni: Chevê meg khármê czêkile csisz-fêrê u khárszun chelkhov cshi kidác zán tuszhánelu.

Sirva nő fel a gyermek: Lálenê gimedznâ dêghán.

Akármelyik ujjamat vágjam el az öt közül, egyformán fáj az: Êz vor mádész ál gêdrim hingen, megszoj giczhávi.

Ha a testvér igazán jó, úgy az Istennek is lenne legalább egy testvére: Theor khur-ághpárê ájnbesz ágheg pán e, Ásztuász ál bunnár kone meg khur-ághpármê.

A ki távol van a szemtől, távol van a szívtől is: Vov heru e ácsken, heru e szêrden.

A medve haragszik az erdőre, de az erdő nem tud erről semmit: Giszordodi árcsê morunê, u morin ászor vérájen ikhmál cshide.

Embertársadat csak akkor ismered meg, ha vele hét kemence kenyeret elfogyasztottál: Êzêngjêrêd ánzsumê gidsáncsnász, theor hiédê ochtê phur hácz gerilisz.

A tengerből kiszabadultam és egy kanál vízben fulok meg: Dzoven chálészilim, u meg tikálmê csêri mecs gichechtêvim.

A leány a szülökre nézve oly kincs, mely a másé Ághcshigê dzênogháczhê hámár ájnbesz kándz e, incs ozgáin e.

Ha dicsértetni akarsz, tanuld a fehéret feketére változtatni: Theor g'uzisz kovvelu, szorve êzdsermágê szevi tárczênelu.

Se ne örvendj ha van, se né busulj ha nincs gyermeked: Mi chëndá the unisz, u mi vèchpá the cshunisz — dèghá.

Hosszú az ökör nyelve, de azért még sem beszél: Ergán e jézin lizun, pájcz chi gárná zuruczelu.

A bolond, bolond húsvét napján is: Chevè chev e zádgin girágin ál.

Szegény ember éget gyertyát, hogy számlálja a gazdag vagyonát: Dsirách giváre áchkhád márté, or hámbre éz chodsin unenálé.

Az az ember, ki embertársa dolgát nem tudja: fél-éjszaka hí templomba. (Csak az adhat tanácsot, ki ismeri ügyemet-bajomat): Márt mártu pán cshide, geszkisérun zsám gigáncshe.

Adj a bolondnak dolgot és felgyujtja házadat: Dur pán chevin u gérág gudá dánéd.

Malozsát vettem és kökény lett belőle: Cshámics kéná u gogán tárczáv.

Görbén ülünk és egyenesen beszélünk: Dzur nész-tink u sidág zuruczink.

A kémény lehet görbe is, csak a füst menjen ki egyenesen: Méchánkhé gélá dzur á élalu, miájn muché ele sidág.

Görbe lyuknak görbe csap: Dzur dzágin dzur cshiv.

Kutyát üss csak pénzt nyerj (A munka nem szégyenítő): Sun zárg u bán vásztége.

Keveset rakj és hamar fordulj vissza: Khics párczir u cshuszt tárczir.

Csak akkor veszi el házastársul, ha talál természetök: Incshu cshi zárnévin, ná cshin árnévi.

A kevés elég, a sok elmegy: Khicshé g'okti, sádé gethá.

A jóllakott ember az éhesnek apróra aprít: Gusté khághczhádzin mándrè gipèrte.

A mondónak hallgatóra van szüksége: Ászoghin lészogh.

Lukucz kutyája Lipsében járt és mint kutya tért vissza: Lukuczín suné Lipszán khálile u jéd éndér sun tárczile.

Nem akarok úgy járni, mint Biáthá kutyája (Hiában járt, mint kutya tért vissza): Cshuzim ájnbesz khálelu, éndér Biáthájin suné.

A szegénynek, ha kenyere és sajtja van, éjjel nincsen álma: Ághkhádé, theor hácz u bániér uni, khésére khun cshuni.

A holló saját fiát tartja legkedvesebb szárnyasnak: Ákrávé ámbesz gihámáre, the irjén vèrtin e énkálérind thércshuné.

Minden szerencsétlenség egy-egy tanács. Ámen ándolváthiun memeg chérád.

Lukács Mórész.

A munkátlan, ha kenyeret eszik — egészséges, ha dolgozik — beteg: Ánpán márté, jérp hácz g'ude — ároches e, jérp páni — hívánt e.

Az átok az átkozóra száll: Nézovkhé nözovoghin vérá g'ènni.

A míg nem látod a vizet, ne vedd le lábbelidet: Incshu cshi desznusz ézcsurè, mi háni ézpápugè.

Elmult dolgon ne bánkodj: Ánczhádz pánin edeváncz mi mès-chulvi.

Jobb az ártatlan szem, mint a vétkes gondolat:

Álághegn e ártár ácské, khán mjéghávor sághésé

Hivséges einbernek ad az Isten: Hávádárim mártun g'údá Ásztuász.

Az Istentől örzött bárányt nem eszi meg a farkas: Êz Ásztudzo me báhádz kárè csh'udi kálé.

A sóshalnak elég egy pohár víz: Thuchuczugin g'akti meg kávátmé csur.

Előbb cselekedj és azután dicsekedj: Árácsh kordze, edjém bárdzenczshir.

Az éhes álmában kenyeret, a szomszéd vizet lát: Khágczhádzé khènun mecs hácz, dzárávè csur gidesznu.

A mit a szamár keres, megeszi a ló: Incs esé gitáde, ná czin gude.

A míg a jóllakott az éhesnek ad, az éhes az éhségtől meghallgat: Incsu gústé khághczhádzin dá, khághczhádzé khághczhun mernelu g'ellá.

A kinek kenyerét eszem, csak arra gondol az eszem: Êz um háczé g'udim, éznará ánuné gihisim.

Sirj a siróval és örvendj az örvendezővel: Láczhir hiéd láczhoghin u chéndáczhir hiéd chéndáczhoghin.

A bolondnak jó tanácsot adni annyi, mint szerecsent szappannal megkínálni: Chêrád chevin, szabên szíevin.

A macska, mely nem érte el a húst, mondá: ma péntek van: Gádun, voré cshi hászi êzmiszé, ászáv: ászor urpát e.

E szóval: kenyér, kenyér — a gyomor nem lakik jól: Ájsz choszkhové: hácz, hácz — phêré cshi gistáná.

Eljött, elmúlt; de helye nem maradt üresen: Egile, kênáczile, pájcz diéghe cshi ménáczhi báráb.

Ne főzz húst és halat ugyanazon fazékban: Mi ephi misz u czugé nujn bédgin mecs.

A gyertya tartóját (gyertyatartó) nem világítja meg: Dsiráché êzdsiráchkéle cshi luszávori.

Ember embertársának adhat szőlőt, de termést nem adhat: Márť mártu gellá chághogh dálu, pájcz bédghápiéruthiun cshi gárná dálu.

Van ember, ki ezerrel ér fel, — és van ember, ki egygyel sem ér fel: Gá márt vov g'ázse házár, — u gá márt, vov megmên ál csh'ázse.

A ki mézet ad el, ujjait megnyalogatja: Vov mjéghré gidzáche, êzmádvénjére giléze.

A kutya a mészárszékbe ment, hogy lábat hozzon és ott hagyta a lábát: Suné chászéphé kênáczile, or véd pere, u hon thoghile êzvédé.

A ki korán érkezik, mindenből étkezik: Ov cshuszt, ná guszt.

Murádin János.

Tizszer mérj és egyszer vágj: Dászè dárba csháphe u memè gèdre.

Másnak kezével nehéz tövist kihuzni: Ozgájin czeroké tizsár e phus tuszkháselu.

Másnak gyermekéből nem lesz fiad: Ozgájin dèghen cshi tárná vèrtid.

A kinek adossága van, nincs esze; a kinek esze van, nincs adossága: Vov bárk uni, chiélk csh'uni; vov chiélkh uni, bárk csh'uni.

Ha megdöglök a róka, egy tyuk sem siratja: Theor ághvészè szádgi ná, vècs meg hávmè cshi voghpá èzná.

Ne kérdezd a haltól, hogy mi történik a szárazon: Mi hárczhènu czégánè maden, the incsh gihándèbi czhá-mákhiné.

A jó uszó a vízben találja halálát: Ov ágheg kide légh dálu, ná èzmáhè csérin mecs gikèdru.

A varga csizma nélkül jár: Goskárè árancz gosig gikhále.

Èn a vevő, Isten a fizető („Megfizeti a nagyharang“): Jész árnogh, Ásztvádz vidsárogh.

Az ökröt a járomban, az anyát gyermeke bölcsője mellett ismerheted meg: Èzjézè dsugin mecs, èzmájрэ závgin oroczkhin khov gèlász dsáncsenálu.

Fogj hozzá (a kereskedéshez) kevéssel, hogy sokra vihesd: Chèlve khicshov, or sádi hásznisz.

A seb, mit a kés ütött, meggyógyul; de nem gyógyul meg az, mit a nyelv vágott: Ájn choczhè, incs tánágè zárgile, gilávná; pájcz cshi lávná ájn, incs lézun árile.

A fa nem virágozik, míg a tavasz el nem jön: Incshu árcsikárun cshi ká, dzaré cshi cshicshági.

A hozomány, a mit az asszony a házhoz hoz, harang; a hányszor mellette haladsz, nyelve megüti arczodat: Dsehezè incs-or gènigmártè dánèd mecs dáni, zsángág (zánkág) e; kháni ánkám ánczhnisz khoven, lizun gizár-ne èzerjészèd.

Azt a házat, melyet az asszony épít, Isten fel nem dulja; de az asszony képes azt a házat, melyet Isten épített, — elpusztítani: Èz ájn dunè, incs gènigmártè

sinile, Ásztvász cshi khágdi; pájcz gárogh e gènigmárté zájñ duné khágdelu, incs or Ásztvász sinile.

A csendes borjú mind a két tehenet megszopja: Hángiszt fèrté ergu govin moden ál gidzédze.

Tedd el a világos aranyat a sötét napok számára: Báhe ézisztág oszkin muthé orerun hámár.

Fát ültetek, hogy az nekem árnyékot adjon: Dzár gidèngim, or ájn indzig sukh dá.

Az atya gazdagsága moly a fia számára: Hojrè chodsuthiunè molyá (czheczh) vértun hámár.

Szivem nem asztalteritő, melyet mindenüvé kiteríteni lehetne: Szirdész észkártét cshe, or zájñ ámenur gárnáji phèrelu.

A királynak méltónak kell lennie a koronára: Thákhávoré árszán bedkh e or èllá thákhin.

A világ kövér fark és az ember kés: Áschárhé ker áki e, u márté támág. (Csak az értelmes boldogul e világon. Vagy: Minden ember a maga szerencséjének kovácsa).

Ő önmagának alszik és másnak álmodik: Irjén gèllá khun, u ozgájin szebé gierdzévi.

A mit a szél hozott, azt el is viszi a — szél; Incs khámin perile, zájñ bi dáni ál khámin.

A mit az ifjú szerez, azt fogyassza az öreg: Incs h nájilisz déghágutheánéd mecs, zájñ bisáheczhnusz dzeru-theánéd mecs.

Lakodalomba ment az ostoba és azt mondotta, jobb itt, mint otthon: Hársznikh kénácízile dékédé jév zájñ ászile, the álágneg álágheg e hosz, khán duné.

Ha izletes a kenyér, mindegy akár zsidó, akár török süttötte is azt: Theor hámov e háczhé, ámené memèn e, the dséhud gám thurkh ephile zájñ.

A fa így szólott a fejszéhez, le nem vágatnál, ha nyeled ne lenne belőlem: Pájdé zájñ ászile gáczhènin, cshi bi gárnáir zisz vár gèdrele, theor gothéd csh'èllár mecshez.

A disznó mondá, mióta malaczaim megsokasodtak, tiszta ivóvizet nem találok: Chozé ászáv, khánior pur-

cselnérész (chozignériész) sádczhán, isztág chëmelu csur cshim kédnu.

Akkor menj haza, mikor teritik az asztalt és a templomba, mikor a nép oszlani kezd: Ánzsumé kéná dun, jérp giphërin ézésztolë (ézszeghánë), u zsám jérp uzsem elé gipáznëvi.

A feketét és a fehért csak a fürdőben lehet megkülömböztetni: Êzszevé u êzdsermágë miájñ págnikhin mecs gélász dsáncsnálu.

A ki kéreget, szemtelen; de szemtelenebb az, ki a kéregetőnek nem ad: Ov gimurá ánerész e; pájcz terálánerész e, ov nárá cshidá.

Kivánj szomszédodnak egy tehenet, hogy Isten adjon neked kettőt: Gámeczhir vecsinid (tërácziid) meg gov më, or Ásztvász dá khezig ergusz.

XXX. Cikkely.

Örmény népmesék.

Minél miveltebb valamely nép, annál kevesebb mesét mond. A beköltözött örmények mind iskolázott emberek voltak; azért kevés mesét hoztak be magukkal. Ez a kevés anyag idővel elkallódott, vagy feledékenységbe ment; mert a szorgalmas örménynek nem igen volt ideje unatkozni: mesét mondani. A múlt XIX. század ötvenes éveiben még mondogatott úgy néha-napján egy-egy örmény — mesét... (én magam még mai napság is emlékszen egy-két szép örmény mesére, melyeket áldott lelkű boldogult jó édes atyám ajkairól hallottam gyermekkoromban — örményül); de ezen patriarkhális tisztelt alakok egytől-egyig mind elköltöztek az élők sorából úgy, hogy napjainkban alig van a hazai örmények között néhány(?) egyén, ki tudna örmény mesét — örményül mondani... Meglátogattam az örmény helységeket (Erzsébetváros, Gyergyó-Szent-Miklós, Csik-Szépviz) már két ízben; mind a három helyen kérdezősködtem és — sajnos! — egyik helyen sem kaptam bár egy egyént, ki nekem egy örmény mesét tudott volna elmondani — örményül...

Összehasonlítás kedvéért előbb közlök négy keleti örmény népmesét, azután közre adom azokat a „hekiát“-okat (= mese), melyeket e hazában összegyűjthettem („Hekiát hekni dságád, másg golorig osztali dadig“).

Itt még megjegyzem azt, hogy „Monográfiá“-m harmadik kötetében is (257—264 lap) közöltem volt gyűjteményemből két szép örmény mesét az örmény szöveggel együtt.

Első rész. Keleti örmény népmesék.

1. Fejezet. A rosszul nevelt fiú.

Bizonyos özvegy asszonynak csak egy fia volt. Oktalan szeretete, melyet gyermeke iránt tanusított, fátyolt vont szemei eléjébe: nem látta, nem akarta észrevenni gyermekének csintetteit. Bár meg sem dorgálta akkor, midőn az büntetést érdemelt volna. „A mi csalán, csip az korán.“ Már gyermek korában kezdett egyet-mást lopogatni, mely rossz hajlam annyira növekedett benne, hogy mint serdülő ifjú egy rabló csapatnak lett a vezére. De nem sokáig folytathatta gonosz tetteinek sorát, mert elfogatott s bitófára ítéltetett. Mikor a vesztőhelyre érkezett, így szólott:

— Anyámmal szeretnék beszélni.

Elővezettetett. Feléje hajolt, mintha sugni akarna valamit fülébe — és leharapta azt. A néző közönség megbotránkozott. De ő ezeket mondotta: „Megérdemelte. A szülők kötelessége gyermekeik jó neveléséről gondoskodni; az én anyám kötelességét elhanyagolta és engedte, hogy a rossz hajlamok bennem kifejlődhessenek. Ha mindjárt az első alkalommal szigorúan lépett volna fel és ismétlés esetén jól elvert volna . . .

Dr. Patrubaňy Lukács.

most nem állanék e gyalázatos helyen. Anyám volt oka annak, hogy ide kerültem. Gyermekem irtózzatok eljárásomtól! Szülők! ne kövessétek szerencsétlen anyámat az elnéző engedékenységekben... És most bakók! végezzetek velem . . .“

2. Fejezet. A kalifa és a bölcs.

A bágdádi kalifa kíséretével útra kelt. Nemsokára lát egy öregot, ki pálmafát ültetett. Bámulva néz a munkás öregre s így szól hozzája :

— Ugyan miért fáradsz? Hisz fád még csak 40 év múlva fog teremni gyümölcsöt; magad pedig ma élsz és holnap már meghalhatsz.

— Kegyelmes uram! — felelt az öreg — ezeket a fákat más ültette és én élvezem gyümölcseiket; hadd ültessenek én is az utódok számára.

Az uralkodó 100 arannyal jutalmazta meg a hasznos embert, mire ez hangosan mondott hálát Istennek.

— Miért hálálkodol e csekély jutalomért oly nagyon?

— Hogyne hálálkodnék, mikor látom, hogy fám, melyről az unokák csak 40 év múlva fognak érett gyümölcsöt szedhetni, — már ma az ültetés első napján hullatott drága gyümölcsöt markomba.

Ekkor az uralkodó még 100 aranyot adott neki; mire az öreg még buzgóbban kezdett hálálkodni.

— Hát ez már megint mire való? kérdé ismét a fejedelem.

— Oh uram — felelé az aggastyán — minden fa tulajdonosának évenként csak egyszer hoz gyümölcsöt, s én az enyémről már kétszer szedek — egy nap alatt. Tehát hogyne hálálkodnék?

E feleletre az uralkodó megölelte az öregot s fölkérte, hogy tanítsa meg az ő gyermekeit is hasonló bölcseségre.

3. Fejezet. A háládatlanság.

Egykor bizonyos fejedelem a következő kérdést intézte bölcs tanácsnokához :

— Miben bizhatik az ember szilárdúl?

A kérdezett így felelt:

— Mindenben, csak embertársában nem.

— Hogyan? — kérde a fejedelem.

Mire a bölcs a következő történetkét beszélte el:

— Az út szélén levő kútba esik be ugyanazon nap egy majom, egy tigris, egy kígyó és egy ember, ki mesterségére nézve ötvös volt. Nem sok idő múlva arra felé jő egy ember s meglátja a nyomorultakat a kútban. Gondolkodóba esett és elhatározta, hogy kiszabadítja őket. Azért hosszú kötelet ereszt be a kútba s egyenként kihuzza a három állatot. Már leereszté a kötelet, hogy az embert is kihuzza, midőn így szólottak hozzája a kiszabadított állatok:

— Ne huzd ki, mert rossz ember; ez jóságodért majd rosszal fizet.

De ő nem hallgatott rájuk s kiszabaditá embertársát is.

Valamint a három állat, úgy az ember is előbb szives köszönetet mondott a jóltevőnek, azután kérték, hogy ha majd arra felé jár, hol tartozkodási helyük van, keresse fel őket, mert ki szeretnék fizetni tartozásaikat; aztán — eltávoztak.

Sok idő múlva útra kel a jószívű ember azon elhatározással, hogy fölkeresi azokat, a melyekkel ő egykor jót tett. Először is a majommal találkozott, mely így köszönté őt:

— Légy üdvöz szabadítóm! és megvendégelte gyümölcscsel.

Aztán a tigris jött vele szembe, mely szabadítójának hálából több arany- meg gyöngydarabot adott.

Erre ő így szólott magában:

— Ha az állat sem felejtkezik meg a vett jóról, akkor az ember bizonyára még nagyobb mértékben gyakorolja a háladatosság erényét... és elment az ötvöshöz. Egyről-másról beszélgetnek, aztán átadja aranyát és gyöngyét a házigazdának, hogy tegye ezeket pénzzé. Az ötvös tudta, hogy e tárgyak egykor a fejedelmi kincstár díszét képezték; azért azokkal a fejedelmi udvarba futott. Nagy jutalmat remélt.

A fejedelem elfogató az ötvös vendégét, a képzelt tolvajt, elverette jól és aztán börtönbe vetette. Az utasnak itt rögtön eszébe jutott az állatok mondása. „Ha ki nem szabaditom, most nem lenne árulóm.“

De váratlanul meglátogatja a kigyó s bátoritván őt, mondá — vedd e zöld lapút; én megyek és megharapom a fejedelem leányát. Senki sem fogja tudni meggyógyítani; csak ezen lapú, mit most adtam át neked, mentheti meg a haláltól

A megsebzett leány már a végperczekben volt, midőn értésére esett a fejedelemnek, hogy a fogásban sinlődők közt van egy ember, a ki készséggel vállalkozik arra, hogy leányát meggyógyítsa. Előhozott. És ime! alig tette a lapút a sebre, a betegség megfordult. Nehány nap mulva teljesen meggyógyult a leány.

A fejedelem — hála-ból — neki adta leányát feleségül. De a vő nem állhatta ki, hogy el ne beszélje egykori árulójának fekete hálátlanságát; miért is a haragra lobbant fejedelem elfogatta az ötvöst és azt parancsolta, hogy foszszák meg életétől.

Szongolt Kristóf.

4. Fejezet. Az özvegy asszony és fejős kecskéi.

Egy özvegynek tíz fejős kecskéje volt; ezeket egyetlen fia őrizte.

— Miért elegyít anyám az eladásra szánt tejbe vizet?

— Kissé szaporitom jövedelmünket. Másnap a fiú újra kihajtja a kecskéket. De megered a záporoső; a viz patakként foly a mezőn. Eső után csak egyedül ment haza.

— Hát a kecskék? — kérde az anya.

— A sok viz, melylyel tejünket szaporitád, s a vevőket megcsalád, kiáradt medréből s kecskéinket magával ragadta. („Armenia“ 1891. évfolyam).

Második rész. Hazai örmény népmesék.

1. *Fejezet. Az ostoba ember.*

Két házastársnak csak egy tehene van; ennek hasznából éldegélt a férfi és a nő.

Egyik nap a férfi és másik nap a nő vitte a tehenet itatóra. Egyszer nagyon összevesztek. „Ma vigyed te“ — mondá az asszony. „Nem — felelt a férfiú — ma te fogod elvinni.“ Végre megegyeztek: „A ki az egész napot szóltanul tölti — így állapotnak meg — és egy hangot sem ad, az itthon marad és a másik megy a tehénnel.“

Csendesen ültek darab-ideig a házastársak; később unatkozni kezdett az asszony; azért elment a szomszédba, a hol — kedve szerint — beszélhetett eleget. A férfi otthon maradt; de kevés idő múlva bemegy hozzá egy kéregető és alamizsnát kér. A férfiú azonban nem szól semmit. A kéregető azt gondolja, hogy süket ez az ember, azért oda kiált a fülébe. De most sem szól semmit. Erre a kéregető a mit csak előkap, elveszi és elmegy. A férfi helyéből sem mozdul.

Haza jön az asszony, de mit lát? Ki van üritve a a ház! Most férje felé fordul és türelmét veszítve, így szól: „Mit csináltál te félénk? Ki üritette ki a házat?“ — „Most arról van szó — felelt a férj, — hogy beszéltél, tehát holnap te mész a tehénnel.“

Dékéd márté.

Kárkuádnére miájn meg govmé unin; ászor sáhen ábrévile erig jév gênig. Meg óre erigé u megál oré giné

dárule êz govê csérelu. Memê zor gêrvédilin. „Ászor dár tun“ ászáv gênigê. „Cshe — bádászchánéczh erig mártê — ászor tun bidánisz.“ Vércshábesz unisfilin. Ov êz éntreg (polor) orê áncasz ánczhu — ájszbesz hásztádvilin — meg czán mê cshidá, ná dunê gimêná u megálê gethá govovê.

Hángiszt nésztilin meg drábmê zsámánág kárkêvâdz-nêrê; álánkán gêczhile urit élálu gênigê; ánor szebê kénácizile vecsinê, uch gárczhile gámáczhê korá pávágán zuruczelu. Erigê dunê ménáczhile; pájcz khics zsámángi vérá gimêdnu modê meg muráczhohgmê u voghormuthiun guze. Erigê czájn cshi hâni; muráczhohgê erguszundárbá ál voghormuthiun guze; pájcz erigmártê nê má szuszt e. Muráczhohgê gisághêse the chul e ájsz mártê u ángêdsin mecs gi gáncshe. Pájcz himbig ál csh'ászi ikhmál. Ászor edeváncz muráczhohgê zâjn, incs nê má gikêdnu, g'árnu jêv gerthá. Erigmártê degheh cshi ererá.

Dun g'uká ginê, pájcz incs gidesznu? Dunê bárbeczhuczhdz e! Himbig páchtin tin gitárná u êzhámpiruthiunê gorszênelov zâjn g'ásze: „Incs h árilisz, czo váchkhod? vov bárbeczhuczihile êzdunê?“ „Himá ánor vérájen e choszhê — bádászchánéczh erigê — the zuruczilizs, álesz vághê tun gethász govovê.“

2. Fejezet. A teve-csikó.

A teve-csikó bemegy egy ember házába és ezt mondja: „Sokat kinlodom, nincs se gazdám, se lakásom; fogadj be te engemet és légy gazdám.“ Az ember megsajnálja, beereszti a teve-csikót és felneveli azt. Két-három év múlva a csikóból nagy teve lett. Most el akarja bocsátani a tevét, de ez nem fér ki az ajtón. Mit csinál tehát a gazda? Széttöri az ajtót, elrontja a falat is, utat nyit és — elereszti a tevét.

(A tevének képbeszéd es jelentése: az adósság, mely kamatos kamatjával együtt idővel nagyon felnő... és ha az adós tőle szabadulni akar, kénytelen házát is eladni...).

Ughdu-czákê.

Ughdu-czákê gimédnu meg mártumê mod nész duné u zájsz g'ászeh: „Sád gidándsévim, cshunim ocs der, ocs pénáguhiun; éntune tun zisz u eghir tun ézzim deré.“ Mártê gimechkhêná ézná, niész giáble ézughdu-czákê u gimedzczhênu ézná. Ergu-irjek dárén vérá czáken miédz ughd tárczáv. Himbig guze áblelu ézughdê, bájcz tá cshi megni tusz ternen. Incs g'áne álesz? Deré gibádre ézturê, ézbádn ál giávère, dsámphá gipáná u — g'áble ézughdê.

Ughdin ájlápánágán nésánáguhiuné: bárdkhên e.

3. Fejezet. Az oroszlán, a medve és a róka.

Az oroszlán betegnek tette magát, hogy az állatok meglátogassák. El is ment látogatására minden állat; csak a róka maradt távol. A medve erre rágalmazni kezdé a rókát és így szólott az oroszlánhoz: „Azért nem jött el látogatásodra, mert nem akar neked engedelmeskedni.“ Alig hangzottak el e gyanúsító szavak . . . s ime közeledett a róka is. A farkas elejébe megy s tudtára adja, hogy a medve róla az oroszlán előtt gonoszúl beszélt. Mire a róka: „Majd gondom lesz reá . . .“ és az oroszlánhoz ment; ez azonban nem fogadta szivesen. De a róka: „Mielőtt elitélnél, engedd meg, hogy elmondjam elkésésem okát.“ Azután így folytatta: „Sok orvosnál jártam, hogy fájdalmadra orvosságot kérdezzek; egyéb szert azonban nem ajánlottak, hanem csak azt mondták: fogjunk meg egy medvét, nyuzzuk le elevenen bőrét és a meleg bőrrel takarjunk be tégedet . . . és fájdalmad megszűnik.“ Erre az oroszlán parancsot ad, hogy fogják meg éppen azt a medvét, mely körzetében van. Az állatok megragadták és elkezdették bőrét lefejtetni. A medve a kárörvendő róka szemeláttára — nemsokára nagy fájdalom között — bevégezte életét.

*

Tanúlság: uralkodó, előljáró vagy bíró előtt ne szólj másokról — gonoszat.

Árjudzê, árcsê jév ághvészê.

Têrvile árjudzê hívánt, or kázánnérê zinkhê ájcz árnun. Ájcz áriile ál ézná ámen kázán; miájñ ághvészê ménáczhile heru. Himbig árcsê pámbászelu gêczhile ézáphvészê u zájñ ászile áriudzin: „Ánor csh'egi ézkhu ájczê-lutheánéd hámar, zerám cshuze khezig hénázántelu.“ Háziv or ánczhán ájsz gászkaádzéli choszkérê . . . u áhá modigczháv ághvészên ál. Kájlê timáczê gethá u imáczh gudá irjén, the árcsê irjén vérájen árjudzin timácz cshurug zuruczile. Ászor vérá ághvészê: „Biunnám dárd irjén vérá . . . u kênácz áriudzin mod; pájcz tá cshi êntunéczh zinkhê szirov. Himbig ághvészê: „Árács or tádeir zisz, thogh dur, or ászim éz ánkênelusz báddsárê;“ ánor edeváncz ájszbesz sárunágéckh: „Sád pézsészgi mod khálim or czhávid vérá dsár hárczhênum, pájcz ozgá pán cshin hánczni, háté zájñ ászilin: pèrninkh meg árcsmê, vèchresh kherthinkh vár ézgásin jév dákh gásovê dzádzginkh êzkhêz . . . u czhávéd biánczni.“ Ászor vérá árjudzê hêramán gudá, the pèrnin éznujn árcsê, vorê irén polorên e. Kázánnérê chêlilin ézná u gêczhilin ézgásin vár kháselu. Árcsê khics zsámánági vérá cshár ághvészín ácsvênun timácz miédz czháveru mecs vérèsháczhucz ézgiánkhê.

Chêrad: Thákávorin, vérágáczhuin gám tádávorin timácz mi zuruczi ozgánun vérájen — cshurug.

4. Fejezet. Három dió.

Szerencsétlenség érte a becsületes embert: háza és mindene elégett. Míg képesek lesznek az elégett telken új lakást építeni, béres házba költöztek. Nagyon megszegényedtek; azért kiveszi zsebéből a férj a megmaradt kevés pénzt, nejének adja azt és mondja:

— Az egészséges embernek nem illik koldulni, különben is az örmény szégyel kéregetni . . . és én — hála Istennek — egészséges és örmény vagyok. Azért útra kelek és megkeresem szerencsémét. Mit két kezemmel megszerzek, azt nektek hozom. — Aztán kiment a házból. Útközben egy emberrel találkozik.

— Hová mész barátom?

— Keresem szerencsém.

— Tehát vigyázz: itt van e diófa, végy követ; de ügyelj, hogy se többet, se kevesebbet, hanem három diót üss le. Tedd azokat zsebedbe és megleled szerencsédet.

Három szálat ütött le; zsebébe teszi azokat és folytatja útját. Három gyermekkel találkozik, kik czivakodnak valami felett.

— Mit csináltak gyerekek?

— Leltük ezt a követ és mióta kinlódunk, hogy háromba oszszuk, de nem vagyunk képesek, mert a kö — kemény.

— Adjatok nekem és ti kaptok érte egy-egy diót.

— Elvették és odaadták. Már tovább akart az utas menni a kövel, midőn eszébe jutott, hogy családjától nem bucsúzott el. Visszatér. Estve érkezett haza; már elvégezte volt a napi történet elbeszélését, midőn szekér áll meg a ház előtt. Egy nagy úr lép be.

— Adjatok gyertyát, mert elromlott szekerem.

— Gyertyánk nincs, mert szegények vagyunk; de ez a kö elég világosságot fog lövelni.

Mit adjak érte?

— Annyit, mennyit megér.

— Nesze érte ötvenezer forint és legyetek gazdagboldogok.

— Jó utat uram!

A jokora darabkö gyémánt volt.

*

Ha szerencsétlenség ért, mindjárt ne aggasd a koldus-tarisznyát a nyakadba, hanem dolgozz, fuss, fáradj — és megerősít az Isten.

Irék ênguzê.

Ândolváthutiun hászile êz hárgivêr mártê: dunê u déghê u ámen pânê erile. Incshu gárogh êllán erádz jurthin vêra nor pênágárán sinelu, ná várczu dán mecs gêrvilin. Zor áchkhêdczhilin; ánor hámár giháne kondsugen erigmártê ez mênáczhádz khics êsztágê, gudá zájñ gêngánê u gásze:

— Ároghcs mártun cshi vájli murálu, ádeszá hájê g'ámencshná uzelu... u jész — phárkh Ásztudzo — hám ároghcs im, hám háj im. Álesz dsámphá b'elim, u êzdolváthész bi nájim. Incs ergu czerokhész tádim, ná jész zán czezig bi perim. — U tusz elile dánem. Dsámphovê meg mártumê héd gihándêbi.

— Ugh g'erthász párégám ?

— Êz dolváthész gihokám !

— Álesz mêdig ára; hosz e szi êngêzi dzaré, ár meg khár mê; bájcz náje or ocs ál sád, ocs ál khics, háte irék ênguz zárnisz. Tir zánonkh kondsugêd, u bi kédnusz êz dolváthéd.

Irék hád zárgile; kondsugê gitêne zánonk u gi sárunáge êzdsámphán. Gi hándêbi irék dêghi héd, voronk ikhmimê szeb gigêrvêdin.

— Incs g'ánik dêghák ?

— Kêdilink êz szi kharé, u jérphen gi dándsévinkh, or irekhi mecs pázsinkh, u gárogh cshink, zerán kharé e bind.

— Indzi duvek, u tuk megmeg ênguz árek.

Árán u dêván. Dsámphortê uzsem áлиндán guzer erthálu khárovê, jérph midê êngáv, the êndáneáczhê moden párov méná csh'áráv. Jéd gi tárná. Irgunê hászile duñ; uzsem hádriler ászelu êz orván bádmuthiunê, jérp meg árbámê gi gánni dánê timácz. Niész gi mêdnu meg báronmê.

— Duvek meg dsirághmê, zerám ávérvile árábász.

— Dsirágh cshuninkh, dezám ághkhád ink, pájcz szi kharé pávágán luszávoruthiun bi czhethe.

— Incs dám vêrán ?

— Ánchárê, inchá g'ázse !

— Êntunê iszunházár fiorin u eghik chodsá-jéráni.

— Párov erthákh báron !

Miédz hád kharé, diámánt eghile.

5. Fejezet. Az olom.

A gyár előtt halad három gazdag ember; megállanak és szót váltanak egy munkással.

— Már megállapodott ember vagy és még sem dolgozol a magad kezére?

— Nem volt szerencsém.

— Vedd tehát költsön ezt a háromszáz aranyat, kamat nem kell nekünk; egy év múlva majd visszafizeted. Isten áldjon meg!

Elveszi köszönettel az aranyokat, kettőt felvált és a többi kalapja magas karimájába teszi; vesz kenyeret és húst és háza felé megy. De a hús szagára hozzája közelleg egy ragadozó madár, elkapja a kalapot és elrepül. Haza megy a megajándékozott — ajándék nélkül. Elmondja feleségének, hogy miként járt. Ezután is munkával keresi az ő és családja mindennapi kenyerét. Egy év múlva ugyanazon gazdag emberek ismét a gyár előtt vannak.

— Sokat nyertél pénzünkkel?

Elbeszéli az uraknak, hogy . . .

— Itt van más háromszáz arany, vigyázz a pénzre; egy év múlva ismét erre fogunk járni.

Megköszöni; két arannyal ételt, ruhát vesz. Haza megy, de felesége nincs hon; elrejtí az aranyokat a hamútartó ládába és ő visszamegy a gyárba. Haza jön az asszony — de nem tudja, hogy férje itthon volt — és eladja a hamút ládástól együtt egy idegen szappannosnak, kit magával hozott. Este haza jön a férfiú.

— No feleség, most van bőven pénzünk, adott az Isten.

— Hol van?

Ma délután, midőn te nem voltál honn, itthon jártam és a hamútartó ládába elrejtettem kétszázkilenczvennyolcz aranyot.

Az asszony elájul és csak egy óra múlva képes megmondani, hogy eladta a hamútartó ládát. Szegényesen telnek el a napok. Év végén a férj a gyár előtt újra találkozik a gazdag urakkal.

— Hát még nem gazdagodtál meg?

Elmondja a munkás, hogy mi történt . . .

— Látom, hogy rajtad nem segít az arany, ezüst, vedd azért ezt az olmot, ez boldoggá fog téged tenni.

Haza viszi. Meglátogatja őt szomszéd barátja.

— Add nekem az olmot; halfogó hálót (halászhálót) csinálók, felhasználom annál; érette neked adom az első halat, mit fogni fogok.

A szomszéd más nap fog is egy nagy halat és ígérétehez képest a munkásnak adja. Ennek felesége kést vesz elő és megöli a halat: belsejében egy követ talál. A férj megismeri a drágakövet és az aranyműveshez viszi; huszezer forintot kapott érette. A kő gyémánt volt.

— Most építetett, gyárt állítatott, sok segédet fogadott fel. Jól ment a mesterség. Az urak ismét meglátogatják. Elejükbe megy a fölötte háládatos ember.

Isten után nektek köszönöm boldogságomat. Most olyan helyzetben vagyok, hogy tartozásomat kamatjával együtt visszafizethetem.

— Mi nem fogadjuk azt vissza, hanem add a templomnak, fordítsd Isten dicsőségére.

*

Ha eddigi pályádon fáradságos munkád anyagi sikerhez nem juttatott, fordíts egyet a szerencse kerekén; fogj egyébhez és boldogulni fogsz.

Máláché.

Pándénin* timáczen gánczhi irekh chodsá márt; gi gánnin u choszk gi chárnin meg pánvori mé héd.

— Hásztád márt isz, u ter ámené cshisz páni èz khu czeráczé vèrá?

— Cshim unáczhi dolváth.

— Êntune álesz èz szi irék-hárur oszkin phèch, sá cshi bedk e mezig; meg dárén mé vèrá jéd bi vidsárisz. Párov.

Gárnu snorhágálutheámp èz oszkész tánê, ergusz gi phoche u èz megálonk kélchárgin pásztrè khénárin mecs gi tène; gi kène hácz u misz u teb i dun gethá. Pájcz mészín foduné meg hábésdáczhoch thércshun mé gi modigná, gi chèle èz kélchárgè u gi thèri. Dun g'ethá báschésádzé árancz bás-chès -- mès-chul. G'ásze gèngáné,

* Pándun: szattyánkészítő gyár; kordzárán: gyár.

the incshbesz khálile. Pánov gi náji ászor edeváncz ál éz irén u éz éndáneáczhê ámen-ávur háczhê. Meg dárén mé vérá nujn chodsá mártiké álvés pándênin timácz in.

— Sád isz vásztêgi mjér észtégovê?

Gi bádme báronnun, the . . .

— Hosz e ozgá irek-hárur oszki, mégig ará észteginé; meg dárén mé vérá álvés ásztin bi khálink.

Snorhágál gu-ká; ergu oszkov gi kêne géragur, khursh. Dun gethá, pájcz gênigê duné cshe; gi báhe éz oszkész táné foghov szêngin mecs u inkhe jéd gethá pánduné. Dun gu-ká gênigmárté, pájcz cshide the páchté dunn eghile — u gi dzáche éz fêghê szêngovn isztovovê meg odár szabondsumé, éz ov hédé perile. Irgunê dun gu-ká erigmárté.

— De gênig, himbig uninkh bol bán, duvile Ásztvádz.

— Uch e?

— Ász háczin edév, jerp tun chisz eghi duné, dunn khálilim u foghov szêngin mecs erguhárurnészunêuthé oszki báhilim.

Gênigé gi mári u miáj n meg szátén mé deváncz gárogh e ászelu, the dzáchile éz foghov szêndugé. Ághkhád g'áncznhin orére. Dárun vércshê erigé pándênin timácz álvé gi hántébi chodsá bárondáczhê héd.

— Ná ter chisz chodsáczhi?

Gásze pánvoré the incsh hándébile . . .

— Gi desznum, the khezi csh'okni oszkin-árdzáthê, ár álesz éz szi máláchê, ájsz jéráni báne éz khiéz.

Dun gi dáni. Ájcz gárnu zinkhê têtáczzi párégámé.

— Dur indzi éz máláchê; czugê-pêrnics g'árim; ánor mod bi sáhecznum; ánor hámár khezi gudám éz árcsi czugê, incs pèrnim ná.

Têtáczzin ozgá or gi pèrne ál meg miédz czugmê u chosz dumin korá pánvorin gu-dá. Gênigé tánág g'árnu u g'észbáne éz czuge: nekszévin mecs meg khármé gi kédnu. Erigé gi dsáncsná éz bád vágán kháré, gi dáni zán oszkericsin mod; khészánházár fiorin kéndéville. Kháré diámánt eghile.

Himbig nor dun sineczhucz hile, pándun gáneczhu cz hile, sád gêdrêdsnér várczile. Ágheg kênác zile phesán.

Báronnére álvés ájcz gárnun zinché. Timáczniéré g'ele sád snorhágál mártê.

— Ásztudzo edeváncz czezig bárdágán im êz jéránuthiunész. Himbig ájn gáczhuthián mecs im, or êz bárkhész sáhovê gélám jéd vidsárelu.

— Mink jéd cshink êntuni, pájcz dur êzzán: zsámin, Ászdudzo pháráczhê.

6. Fejezet. A legszebb leány.

— Jól van tehát, nem állok ellent, teljesitem akaratját: megnősülök. De azt is mondom, hogy mással nem kötöm össze fejemet: nekem csak a világ legszebb leánya kell, — így szólott az atyjához a királyfi.

— Én is szeretném, hogy azt a hasonlíthatlant hozza a házhoz; de vigyázz, nehogy életeddel játszodj, mert ahhoz közeledni nagyon nehéz, veszedelmes.

— Szándékom elhatározott: vagy az, vagy senki más.

Megnyergelteti a lovát és egymaga útra kél. Megy, mendegél. Egy öreg emberrel találkozik.

— Barátom! Én ennek a királynak fia vagyok, a világ legszebb leányát akarom nőül venni. Mond meg nekem, hogy hol lakik és adj nekem tanácsot, hogy miként ragadjam ki azt az éjjel-nappal őrt álló hétfejú sárkányok kezei közül. Nem leszek háládatlan.

— Igen nehéz dologhoz fogtál fejedelem, vigyázz, hogy el ne veszítsed életedet. De mivel nem akarsz visszatérni, hát fülelj, mert van egy mód. Megpatkolom lovadat gyémánttal, felmész erre az üveghegyre; a sárkányok ilyen tájt: délben, az asztal mellett vannak ülve. Hadd künn lovadat és te menj be az első szobába, a leány katulyába zárva a mestergerendán van, mellette az arany rokka és orsó. Ragadd el a katulyát, a rokkát és orsót és jer le a hegyen sietve; de vigyázz, ki ne nyisd a katulyát, mert véged lesz. Már lefele jön, lova nem sikamlík.

— Lehetséges-e, hogy ebben a katulyában leány legyen? Felnyitja. Ekkor kikapják kezéből a sárkányok a katulyát és őt a lejtőn letaszítják. Összetörnek csontjai: és ő a halál fia lett! Hiába várja őt az öreg ember.

— Lehet, hogy felnyitotta a katulyát. Elmegy és a hegy alól felszedi csontjait, megkeni azokat az élők és holtak vizével — és feléleszti azt.

— Nehéz és hosszú álmodt aludtam.

— Ha én nem vagyok, örökké aludnál... De hagyjuk ezt. Még van egy szavam, de ne vedd tréfára: Űld meg lovadat, menj ismét fel, ott bocsásd ki kezedből ezt az arany-fülemilét, ez szépen fog énekelni; erre a sárkányok ki fognak jöni, hogy megfogják az éneklő madarat. Ekkor te bemész... Ki ne nyisd a katulyát! Elmegy, elragadja a katulyát és elhozza. Fejedelmi ajándékot ad az öregnek és haza megy fényes pompával. A menyekző napján nagy lakomát rendeztek; az asztalról még a hivatlanoknak is adtak valamit, én egy pulykaczombot kaptam és én azt mérgemből — mert folytonosan kérte — N. N. lábához ütöttem; azóta — sánta.

*

A vas-akarat, mely nem ismer legyőzhetetlen akadályokat — célhoz jut.

Ênk-âlêrind ághcshigê.

— Ághege, álesz cshim gánni êntem, gi gádárim êz gámkhêd: gi kárkêvim. Pájcz zán ál g'ászim, the ozgájin héd cshim gábi êz kêlochész: indzi miájn ás-chêrhis ênk-âl êrind ághcshigê bedk e — g'ásze horê, thákávorin vêrtin.

— Jész ál biszirei, or êzâjn ánnêmánê perisz dánêsz mod, pájcz mêdig árá, or cshi chághász giánkhovêd, zerám nárá modignálu sád tizsár e, phorczhánkhávor e.

— Hásztád im niáthisz mecs; gám ná, gám ocs márt ál.

Gi thámbecznu êz czin u menenágê dsámphá g'ele. Sád u khics g'ethá. Gi hándêbi meg dzér mártu-mê hêd.

— Párégám! Jész fálán chonthikhárin vêrtin im, g'uzim êz ás-chêrhisz ênk'-âl êrind ághcshigê gênutheán árnelu. Ászáme indzig, the uch gi pênági, u dur chêrad, the incsbesz chêlim êzná kísér u czhorég báhbánoch och-têkêlchov usápnun czerken. Ánsnorhágál cshi bi êllám.

— Zor tizsár páni chêlviliz thákávor, náje or êzgi-ánkhêd cshi gorszênczhênus. Pájcz vorovhedév cshuzisz jéd tárnálu, ná tir ángáds, zerám gá meg hênár-mê. Bi nálím êzczid diámántov, b'ethász szi phiále tárunê vér; usápnére ájszbesz áden: orhásztrêgên, széghánin khov nêsztádz in. Thogh êz-czid tuszê, u tun mud árcsi chuczê, ághcshigê chuthigi mecs báhádz grindán e, khovn e oszku orogê u iligê. Chêle êz chuthige, êzorogê u ziligê — u iga cshuszt tárunê vár; pájcz mêdig ára, cshêlá te pánász êz chuthigê, zerám viérs e khezig. Uzsem vár guká, czin cshi száhi.

— Gárelí e or ájsz chuthigin mecs ághcshig êllá? Gi páná. Ánzsumê usápnérê czerczen êz chuthigê gi chêlin u zinkhê tárn i vár gi gêdin. Oszkêrdikhê gi godrin: u inkhê máhun e vêtin. Zuri-zádri gi poji dzér márhê zinkhê.

— Bidáczhile or páná êz chuthige. G'ethá u tárun dágên gikhághe êz oszkêrdikê, gikhêsze zánonk voghcserun u merádznun csêrovê — u givogheshácnu êzná.

— Dzándrê u ergán khun eghilim.

— Jész cs'eghádz êlláji, ná hávideán khun eghádz b'êlláir . . . Pájcz thoghunk êzász. Ter unim meg choszkmê, m'árnu gálákhí: Hedzir êz czid, kêná álvês viér, hon áble czerczed êz szi oszku bulbulê, tá bi kártá êrind; usápnérê tusz bi elin or pêrnin êz kártáczhogh ánászunê. Ánzsumê tun niész bi mêdnusz . . . Cshêláte pánász êz chuthigê! G'ertha, gi chêle êz chuthigê u gi pere. Thákávorágán báschês g'udá dzerin u dun gitárná árok-phárok. Phêszági orê miédz hárgin ári, széghánin vêrájen sádonzh duvilin ikhmê; jész meg kurkáji sold-mê kendévilim u jész zán szêrdesz, zerám fálánê ámenê uzile modesz, odiczhê zárgilim; ángi verene — g á g h.

7. Fejezet. A könyörületesség jutalma.

Meghal Ánná-Mária. Egyetlen leánya — örmény szokás szerint — nagy tort ád; gazdag asztalt terít a szegények számára. Mostoha apja nem volt otthon; messze járt. Visszatérvén megtudja, hogy a leány temetés után

mily nagy költséget csinált. Ezért úgy megharagudott, hogy a leányt egy szolgának kezébe adja és azt parancsolja, hogy vigye az erdőbe és ölje meg.

— Ha onnan nekem valami jelt nem hozasz, úgy nem fogom elhinni, hogy teljesítetted parancsomat.

A szolga a leánynyal az erdőbe ment, de megkimélte életét . . . és ide-oda nézve meglát egy állatot; megfogja és megöli azt, aztán bemártja a leány kendőjét a kiömlött vérbe, elveszi felöltőjét is és a leányt életben ott hagyva, a két jellel visszatér.

Kevés idő múlva egy igen gazdag grófnak fia vadászott ugyanezen erdőben; meglátja az igen szép leányt, kinek arcza úgy fénylett mint a nap.

— Én ez a gróf vagyok, nevem N. N., nagyon megtetszettél nekem, leszesz a feleségem?

— Egész életemben hálás leszek, hogy ezen nyomorult helyzetemből kiszabadítasz.

Saját palotájába vitte a hasonlíthatlan szép leányt, aztán néhány nap múlva menyekzöt tartottak: fényes ünnep és sok kiváló egyén. Minden ember irigy szemmel nézi boldogságukat.

De az ellenség kardot fen az ország ellen; azért minden férfi — kivéven az öregeket és gyermekeket — köteles a haza védelmére fegyvert ragadni. A gróf megcsókolja nejét és míg előhozzák az istállóból felnyergelt lovát, így szól mostoha anyjához:

— Anyám! Ugy viselje menyasszonyom gondját, mint szemefényeét; vigyázzon reá, hogy hűvös szellő se érje; teljesítse minden akaratát, kívánságát; éljenek csendesen: szeresse kegyed feleségemet, mint leányát, és ő becsülje meg kegyedet, mint anyját. Nézzen utána, nehogy itt is teljesevésbe menjen e közmondás, hogy „két nő egy fedél alatt békében nem tud megélni“. A viszontlátásig!

Szomorúan ment a gróf a háborúba. Alig tudtak együtt lenni két hónapig a nők: úgy éltek, mint lúd a disznóval, az ifjú asszony minden nap könny-áztatta kenyeret evett. Végre világra hozott két kedves aranyfajú ikret. Csak azt várta a rossz anyós, hogy a beteg fölkeljen

az ágyból, azonnal gyermekeivel együtt elüzte a háztól. Az ismert erdőbe megy; gyermekei hamar nőnek. Egy ízben a gyermekek a forrás mellett játszanak, midőn látják a hegyoldalt omlani.

— Mi fénylik ott anyám?

Üst volt tele arannyal. Innen a kincscsel messze mentek. Egy városban szép házat vettek és fényes életet éltek.

Vége van a háborúnak, haza jön a gróf, de nincs otthon a menyaszszony. Miután megtudta, hogy miként bánt el feleségével mostohája, ezt a háztól elkergette, aztán lóra ül és embereivel útra kel. Sokáig járt erre-arra, míg rátalált feleségére: a gyermekek aranyhajfürtjeivel játszott. Nagyon megörvendett. Négy-lovas kocsit fogad: bele ülnek és haza mennek. Jól éltek. Az egész országban hozzájok hasonló boldog pár nem volt.

Oghormutheán bárkiévê.

Gi merni Ánná-Márián; meghádig génáczh mecs mênáczhádz tuszdrê — háj szovoruthián korá — miédz hokuhác gudá; chodsá széghán gi phêre ághkhádáczhê hámar. Hárkirê csh'eghi dunê; heru khálile. Jed tárnálov giimáná, the ághcshigê thághmán edeváncz incs miédz chárds árile. Ászor hámar ájnbesz gi párgáná, or êzághcshigê meg dzarájime gi hánczne, u zán hêramánê gudá, the dáni êzná marin jév szbánne.

— Theor ángicz indzi ikhmê nêsán cshi perisz, ná cshi bi hávádám, the gádárilisz êzhêramánêsz.

Dzárán ághcshigánê héd morin g'erthá, szágájn gi chênáje giánkhin . . . u tiuszi nájelov meg kázán-mê gi desznu; gi pêne u gi morthe zán, ánor edeváncz êzághcshigánê láléchê gi tháthche vothádz árênin mecs, g'árnu êzvérárgun ál jév êzághcshigê giénác mecs hon thoghelov ergu nêsánovê jéd gi tárná.

Khics zsámángi vêrá meg zor chodsá gomszi-mê vêrti gi vêrszá nujn morun mecs; gi desznu êz sád êrind ághcshigê, um erészê ájnbesz (ámbesz) gi phájler, incshbesz árikágê.

— Jész fálán gomszên im, ánunész A. A., zor uth-
veczhár incz, gêlász im gênigész?

— Zor snorhágál b'êllám polor génáczhêsz mecs,
or ájsz oghormeli gáczhuthénesz g'ázádisz zisz.

Jur báládê dárile êz ánnêmán êrind ághcshigê u meg
kháni ávurnê vêrá hársznikh pênnilin; phárávor don u
sád árcsi czerk mártik. Ámen márt páchil ácskov gi thárthe
iréncz jeránuthiunê.

Pájcz thêsnámin szur gi szêre jérgêrin êntem; álesz
ámen erigmárt — i pácz hánelov êz dzerére jév dêghákhê
— bárdágán e êzhájrenikhê básdbánelu hámár, czerkhê
szághêth chêlelu. Gomszê gi bákne êz ginê jév incshuri
hárnem êz thámbádz czin árács perin, ná ájszbesz gi
zurucze márkirocsê hêd.

— Mámá! ájnbesz unnász êz hárszisz dárdê, incsbesz
êz ácsfênud luszunê; mêdig árá, or hov khámi cshi hászni
irjén; gádáre êz ánen gámkhê, pháphákhê; ábrezczek
háncsiszt; hêmánkhêd szire êzginész, incsbesz êztusztrêd,
u inkê dá hêmunczhêd hárgikh, incsbesz morê. Náje or
cshêláte gádárvi hosz ál ni áragê, the „ergu gênigmárt
meg dzádzugi dág chágháutheán mecs cshide ábrelu.“
Párov hándêbink!

Gomszê mês-chul bádérázm kênáczile. Dsorov-dsorov
ánczhuczhilin meg dégh ergu ámisz gêndikhê: ámbesz
ábrilin êndêr cházê chozin hêd, dêghá gênigê ámen or
árdêszênkhotháczhodádz hácz gerile. Vércshábesz ás-chár
gi pere ergu szirun ozku mázerov zártárádz egiz. Miájn
zán pojile cshurug szkeszurê, or vjér ele hívántê dáp-
cshênen, megdárben várile êzná dêghoczmovê isztovovê
dânen. Dzánot morin gerthá; dêghákhê cshuszt gi medznán.
Meg ánkám-mê dêghákhê ághpiurin khov gichághán, ná
gidesznun êz tárún goghê pêlelu.

— Incsh gi phájlí hod mámá?

Meg chálgin-mê eghile élinkê oszkov. Ászkicz kán-
dzovê heru kênáczilín. Meg khághkhi mê mecs êrind dun
kênilin, u phárávor geánkh ábrilin.

Vércs e bádérázmín; dun g'uká gomszê, pájcz dunê
cshe hárszê. Kidnálov, the incsbesz zsászsvile gêngánê hêd
márkirê, ná êztá dânen hêd gi têne, êz-czin gihedznu,

jév mártikác z héd dsámphá g'ele. Sád u khics, vér u vár gikhále, mincsjév rászttê gudá gêngánê : gi cháhár héd dêghocz hê ozku mázerun. Sád urácháczháv. Givárcze meg cshorsz cziov árbámê, mecshê ginésztin u dun g'erthán. Ágheg ábrilin. Polor ergirê irjencz nêmani jéráni dsuft chi geczhi.

8. Fejezet. A fejsze.

Gyalog megy vásárba az örmény, üres kézzel, de tele zsebbel. Útja már az erdőbe vezet, midőn rabló jön eléjébe, kinek kezében nagy fejsze. Az örmény mozdulatlan; de a rabló hozzája közeledik, elveszi tőle pénzét és távozni akar. — Várj csak barátom, mondja az örmény. Ha én pénz nélkül megyek haza, vajjon mit fog mondani feleségem? Tudja, hogy nem játszom kártyát, sem rossz helyeken nem járok, azt is tudja, hogy nem vagyok hazug; de azért, ha azt fogom mondani, hogy elvette tőlem valaki pénzem, nem fogja elhinni. Azért adj valami jelt. Ime itt van ez a tönk, reá teszem ujjamat, vágd le azt: ez lesz a jel. A rabló felemeli a fejszét, erre az örmény hirtelen elhuzza ujját; a fejsze behat a tönkbe. Most nyakon csipi az örmény a rablót, földre teríti azt, visszaveszi tőle pénzét, kihuzza a tönkből a fejszét, kezébe veszi azt és tovább megy . . .

*

Ha bajban vagy, ne veszítsd el lélekjelenlétedet, hanem igyekezz magadon segíteni.

Gáczhinê.

Hedevág g'ethá hájê sokodal, báráb czerkhov, pájcz êlinkhê kondsugov. Dsámphán uzsem morun mecs gi dáni, jerph timác zê g'ele meg cháráchcschi mê, um czerê mjédz gáczhin gáh. Hájê ánsárzs e; gi modigná khovê, g'árnu moden êzbánê u guze heránálu. — Poje me párégám, gásze hájê. Theor jész árancz bán erthám dun, ná ádsáp incsh b'ásze gêngész? Kide the kártá cshim cháhá, ocsh cshurug deghránk cshim kháli, zán ál kide, the szudurucz

csh'im; pájcz theor zán ászim jész irén, the márt árile modesz êszbánêsz, ná cshi bihávêdá. Ánor szebê dur ikhmê nisán. Hádá hosz e szi butukê, vêrán gi tênim êz mádêsz, gêdre zán vár: ájsz bêlá nisánê. Cháráchcshin gi verczhênu êzgáczhinê, hájê ángárdzági gi kháse êz mádê; gáczhinê butukin mecs gi mêdnu. Himbig hájê vêzen gi chêle êzcháráchcshin, kediné gi zárne zinkhe, jéd g'árnu moden êzbánê, tusz gi kháse butuken êzgáczhinê, czerê gárnu zán u álindán g'etha . . .

9. Fejezet. Fenhéjázás és alázat.

A király el akar távozni a trónról; három fia közül az lesz utódja, ki az ország elhiresült szépségét viszi az udvarba. Tudják a királyfiak, hogy a legszebb leányt megvihatlan sárkányok őrzik, mégis vállalkoztak. A király akarata előbb a nagy fiút küldi a merélyes (veszélyes) útra. Kiséretet nem volt szabad vinni magával. Futott a ló, midőn pórnő (falusi nő) szólítja meg: — Hova megyen? — Tudod, kivel beszélsz? — Igen! — Akkor menj dogdra, talán bizony szót nem váltok egy pórnővel! Tovább megy; de megáll az erdő alján, lovát kipányvázza, ő maga pedig leül és előveszi étektarisnyáját. Ekkor hirtelen ott termett egy kigyóvá változott asszony . . . és egy darabka kenyeret kért. Előveszi fegyverét és reá lö: a kigyó eltűnt. Ebéd után folytatta útját; egy kapúhoz ért, melyen át csak azt bocsátották, ki jelvényt tudott előmutatni. Neki nem volt jelvénye, tehát kénytelen volt visszatérni.

— Most én próbálok szerencsét; a korona fényeért örömet eltűrök minden bajt, szenvedést, mondá a második, ki épp oly büszke volt, mint bátyja és ő is megvetette az embereket. Fut a ló. — Egy királyfi csak nem ereszkedhetik beszédbe egy szegény asszonynyal. Ugyanazon körülményekkel találkozik ez is: csak a kapúig mehetett.

— Nyergeld meg most te gebédet, hátha szerencselovad sikerhez vezet, — gúnyolódott az apa legkisebb fiával. Nem kellett ennek a könyörületes szívü, nemeslelkü fiúnak a királyság és csak atyja határozott akarata előtt

hajlik meg. Elindul. Az asszonynyal nemcsak szivesen ereszkedik beszédbe, de sőt felkéri, hogy legyen kísérője. Nem sokára eltűnik, de ott csuszkál — mint kigyó — az erdő alján az étkező királyfi közelében, ki megosztsza vele falatját. De visszaveszi női alakját és így szól: — A tanusított szivességet szivességgel viszonzom. Vedd ezt az aranykardot és ezt az értékes gyűrűt. Ha a gyűrűt átadod a kapúsnak, átbocsát. Azon a téren, mely a kapún túl nyílik, látni fogsz egy palotát: abban lakik a leány. Most menj és siker kísérje lépteidet.

Az asszony tüstént fülemilévé változik, berepül az udvarba és elkezd gyönyörűen énekelni; erre a leányt őrző sárkányok kijönnek és hallgatják az éneket. A királyfi elragadja a leányt. A sárkányok észreveszik és utána iramodnak. Még utól nem érték és a fülemile már átváltozott. Az asszony kirántja a királyfi oldalán csüngő kardot és így szól: „Szablya vágj!“ Egy sárkány sem maradt életben.

Az asszony elkísérte a szerencsés királyfit; haza érkeztek baj nélkül. Az udvar bámulta a vakító szép leányt. Nagy sürgés-forgás; egy napon tartották meg a menyekzöt és a koronázási ünnepélyt. A háladatos király az asszonyt állandóan az udvarban tartotta és nagy tiszteletben részellette. A nagy országban csak két irigye volt a boldog párnak; különben mindenki örült . . .

Még azok is, kik nem voltak meghíva, kaptak valamit az asztalról; nekem egy tányérlevest adtak; de mivel N. N. kérte azt tőlem, fejére töltöttem; azóta — kopasz.

Hébárduthiunê jév chonárhuthiunê.

Thákhavorê g'uze hêrázsáril; irjék vortun mecsen ná béllá káhászáránkê, ov êz ergêrin hámpávávor êrênduthiunê dáni ázbárê. Kidin vértikhê, the êz ênkál êrind ághcshigê ánhácht usápnier gibápánin, ámenê guczziárnárgin. Thákhavorin gámkhê álárács êz miédz vortin gichêrge, or êz vénászávor dsámphán khále. Êngeruthiun csheghi ázad dánél hédê. Gêvázér czin, jép meg kéghácchi ginmê czán gudá zinkhê: — Uch g'ethász? — Kidisz, the hédum

gizuruczisz? — Ájo. — Ánzsumê pánêd ethász; belkxim choszkh cshi bichárnim meg kégháczhu mê héd. Álindán g'erthá; pájcz gigánni morun dágê, êzczin gigábe; inkhê vár ginészti u árács g'árnu êz udelvi sztrájczán. Ánzsumê ángárdzági timáczé gigánni meg gêngámnê mecsen tárczádz oczhmê . . . u meg gêdormê háczh g'uze. Árács g'árnu êzszághêthê u gibárbeczhu êzzáj; oczhê gorszuile. Dsási ediév sárunágiéczh êzdsámphán, meg têránmê mod hászile, vorun mecshen miáj; êzná áblilin, ov nêsán kidáczhile czhêcznelu. Inkhê csh'unáczhi nêsán, álesz bárdágán e ghile héd tárnálu . . .

— Himá jész giphorcchim êzpághdê; bészágin phájlutheánê hamár szírov gikhálczhênum ámen áscháduthiun, dándsánkh, — ászáv jerguszumê, ov tokmá ájnbesz hêbárd er, êndor ághpárê, jév inkhên ál giárkel êz mártikhê. Giváze czin. — Thákhávorin vêtin choszkh cshi gárná chárnelu meg áchkhád gêngánmê héd. Tájá nujn tirkheru gihándêbi; tájá ál miáj; incshu têránê mod gárogh e erthálu . . .

— Thámbe himbig tun erkhu thul czid, hábá dolvêthi czid niáthi hászczhênu êzkhéz, ászáczh dzidzágh ánelenê thákhávorê ênkálbizdig vortun. Cshi bidáczhi ájz voghormádz szêrdov jév ázniv hokov mártun thákhávoruthiunê; ánor hámár miáj; hojrê hásztád gámkxin timácz gidsigvi. Dsámphá g'elle. Gêngánê héd cshe miáj; szírov gichárne choszkh, háte ter gichêntrevi, or hédeve zinkhê. Khicsh zsámáangi vêrá ánjérevujth g'ellá, pájcz hon gikhásvi — incshbesz ocz — dsásogh thákhávorávortujn khov gicz, ov êzjur loghmán phá; g'áne hédê. Pájcz jéd g'árnu êz gêngán gérbáránê jév záj; g'ásze: Êz czhêczhuczhádz ágheguthiunêd ágheguthénov giphocháriném. Ár êz ájz oszku thurê jév záj;sz tháng mádnin. Theor dász êzmádnin têrnábánin, ná nész biáble. Ájn diéghin vêrá, vorê têránê ánhovê gipáczvi, bidesznusz meg senkh mê: ánor mecs gipênági ághcshigê. Himbig kêná jév hácsoghuthiun hédêve êzgochváczkhniérêd (pásérêd),

Ginê ángárdzági bulbul gitárná, niész githêri ázbárê u gi gêczhe phárávor kártálu; ájzszor vêrá êzághcshigê báhogh usápniére tusz g'ellin u gilêszin êzjéghánágê.

Thákhávorávêrtin gihábêstáge êzághcshigê. Usápnierê szebiérê g'árnun u edevánczhê giphághcshin. Ter cshin hászí êzzinkhê u bulbulê gérbáránkh pochile. Ginê êz thákhávorávortun goghinê gáchádz thurê g'arnu u zájsz g'ásze: „Thur gêdre!“ Ocs meg usápmê cshi mênáczhi giénácz mecs.

Ginê ághávorile êzchêszmêthvêr thákhávorávêrtin; dun hászilin áránczh dzánruthiun. Ázbárê ábsile êzgu ráczhog êrind ághcshigê. Miédz sárzsum-márzsum; meg or pênilin êzhársánikhê jév êzthákhátrutheán hántiszávoruthiunê. Snorhágálu thákhávorê misd jév miédz hárkánkhi mecs pênile êzginê. Miédz jergêrin mecs miájn ergu páchil unáczhile jéráni dsuftê: nájév ámen márt urácháczhile... Ter nokhá ál, voronkh cshin eghi czenádz, kêndêvilin ikhmê széghánin vêrájen; indzi meg khághrán mê survá dêvilin; pájcz vorovhedév fálánê uzile zájn modesz, kêlchunê léczhilim: ángiveren e — plés.

10. Fejezet. *Ész és erő.*

Egy embernek sok gyermeke volt, de igen kevés pénze; szegény családja csak nyomorgott.

— Isten gondviselésére és a könyörületességivü embe-
rekre bizlak titeket — mondá a családátya — én megyek szerencsét próbálni.

Útravalóul felesége egy darab lepényt tett a tarisnyába.

— Addig nem térek vissza, míg vagyonna nem teszek szert, — aztán elbucsúzott és eltávozott hazonnán.

Ment, mendegélt, . . . végre egy kúthoz érkezett. Innen nem messze volt a sárkányok tanyája. Emberünk leült; tarisnyáját a kútgárgyára tette és enni kezdett. A morzsákra legyek szállottak, melyekből ő egy ütessel kilenczvenkilenczet ölt meg. Erre iront vesz elő és ezt írja a kútkávájára:

— Fel ne költsen valaki, mert egy ütessel kilenczvenkilencz életet oltottam ki.

Aztán lefeküdt és elaludt. Ezalatt sárkány jött vizért; látja az irást, elolvassa, megijed és hazafut. Otthon remegve beszéli el, hogy kútjok mellett egy rettenetes erejű alvó embert látott. Erre a sárkányok tanácskoztak, hogy

mittevők legyenek . . . Végre abban állapotok meg, hogy lakásukba fogadják; mert kimondhatlan nagy erejének hasznát veszik. Utána küldöttek tehát két sárkányt. Az utas még aludt. Ezek félve felköltik.

— Hogy merészeltétek álmomat zavarni? — kiáltott reájok.

Mire a megijedt küldöttek egyike így válaszolt:

Barátom! A kútparkányán levő felirásból azt látjuk, hogy te páratlan erővel birsch. Rég keresünk egy nálunknál sokkal erősebb embert, ki nekünk minden bajban, veszélyben segítségünkre legyen; miután benned, ilyen embert leltünk fel, fogadd el a sárkányok ajánlatát: jer velünk gazdag tanyánkra, légy testvérünk . . . és mi szívesen megosztjuk veled kenyerünket.

Előbb vonakodott és csak hosszas kérésükre ment el velök. A sárkányok szívesen fogadták az új testvért: új ruhát öltöttek reája, adtak neki enni-inni bőven. A szükségét csak nevéről ismerték. A sárkányok nem tartottak szolgát, hogy más is ne tudja dolgaikat; azért ők végeztek el minden munkát. A sor nemsokára az új testvérré került, hogy vízért menjen a kútra; tehát kezébe adták a szokásos meritő-edényt: a bevarrt bivalbört. Alig birta maga után vonszolni. A kútnál félre teszi a bört, kiveszi zsebéből bicskát és ezzel kezd a kút körül árkot ásni. A munka lassan ment . . . és mivel otthon nem győzték várni, utána ment egyik testvér.

— Mit csinálsz itt? mióta várunk.

— Talán látod! Hiszen csak ti szoktatok egy kalán vízzel sétálgatni, de én ezt röstelem; azért körülárkolom, kiemelem és haza viszem az egész kútat.

— Testvér! ezt ne tedd; inkább én viszek helyetted vizet, csak ne pusztítsd el az ősi kútat.

Látszólag kelletlenül, de — beleegyezett. Ugyse birta volna el a vízzel telt bivalbört.

Máskor fáért küldötték az erdőre. Társai, mikor a sor rajtuk volt, egy-egy nagy tönket hoztak haza; az ő ereje azonban csak ágakat birt volna el. De esze újra kisegítette. Hámozni kezdette a fákat és a héjből kötelet font.

Már erősítette a kötelet a szélső fákra, midőn az utána küldött testvér így szólítja meg:

— Türelmetlen testvéreid küldöttek ide, hogy lássam, miért nem jössz már haza?

— Ha valaki meglátna, hogy én is, ki a világon a legerősebb ember vagyok, — csak ágacskákat viszek haza, még kinevethetne; azért körülkötöm és haza viszem az egész erdőt.

— Ne pusztítsd el ősi erdőnket, inkább én viszek helyetted fát.

Mivel az új testvér volt a házőrző, ez kezdet óta a tornáczon hált. Most is már készült lefeküdni, midőn a nagyterem ablakán át szokatlan, élénk hangokat hall. Oda lopodzik és hallgatózva fülel.

— Veszedelmet fogadtunk házunkba, — mondja egyik; ha ez valamiért megneheztel mi reánk, úgy lekaszabol mindnyájunkat egy szálig. Jó lenne, ha a fenyegető pusztulás elejét vesszük és még ma éjjel, midőn ő csendes álmát fogja aludni, buzogányainkkal agyba-föbe verjük.

Mindnyájan egyhangúlag elfogadták a szabadító indítványt. Azalatt az új társ az ablak alól eloson, előkeres egy jókora fatuskót, fekhelyére teszi és köpenyével jól befödi azt. Ő pedig kellő távolságra huzodott el.

Habár elég sötét volt, mégis rejtekhelyéből észrevette, hogy már jönnek a felfegyverkezett sárkányok és azután pif-páf . . . Szétdarabolták veszedelmes társukat.

Reggel azonban alig szürkült, már is beállított hozzájuk. A sárkányok épen látva őt maguk előtt, a bámulat miatt alig hogy kövé nem lettek.

— Hogy aludtál felebarát? — kérdi az egyik közülök.

Habár csiptek a bolhák, mégis jól aludtam . . . És ezzel kiment.

— Hallottátok a buzogány-ütést bolha-csipésnek neveszi? — mondja az okosabb. — Ezt nem tudjuk elpusztítani; ettől csak szép-szerével szabadulhatunk meg. Kináljuk meg sok pénzzel, hátha önkényt itt hagyja lakásunkat . . . és haza megy. Mióta közöttünk van, folytonos rettegésben élünk; tegyük azért útra. Úgy vagyok meggyö-

zödve, hogy csak a neki adott fölösleges kincs képes régi, csendes nyugalmost visszazerezni.

Igy szólott és behívták új társukat.

— Nem kívánczol haza feleséged- és gyermekeidhez?

— Szeretem őket, de becsüllek titeket is; aztán olyan jó barátságban élünk, hogy itt szeretnék maradni halálig.

— De hátha egy zsák-aranyat adunk neked? Ebből csak élélhetsz családdal együtt — kényelmesen!

— Én otthon sem voltam hordár, azért most se alacsonyíthatom le magamat. Ha ti külditek el az ígért csekélységet, — mit nagyon is megérdemeltem teljesített páratlan szolgálataimmal, — akkor, habár nem szivesen, de mégis itt hagyom nagyon megkedvelt új lakásomat.

Csak nagyon nehezen állott reá egy sárkány, hogy elvigye a zsák-aranyat emberünk házáig. A kiürült zsákba az ott talált nyomorú „szegénységet“ tették. A sárkány magával vitte és az úton egy nagy gödörbe vetette azt . . .

Ezen naptól kezdve a haza került ember házánál: bőség, jólét és boldogság honolt. . . .

*

Többet észszel, mint erővel.

Chélkhê jév uszê.

Sád dêghákh unáczhile meg mártmê, pájcz zor khics bán; mészkhin êndánikhê miájn dándsêvilin.

Ászdudzo nácháchnámtheánê jév voghormádzászird mártikáczê vêrá githoghum êzcziéz — ászáv dánuderê — jész gierthám dolváth phorczhelu.

Ginê incsbesz básár meg gêdormê soth gitêne irjén tráisztáin mecs.

— Incshu ánzsumê cshim tárná jéd, minchjév unájni cshi hásznim — ánoredeváncz párov méná árnelov megnile dánen.

Kênáczile, khálkhêlile, . . . vércshábesz meg csisforimê (csêrhor) mod hászile. Ászkicz csi eghi heru usápnun pênágáranê. Miér mártê várnêsztile; êztrásztán têrile csisforin

khênárê u gêczhile udelu. Phêstránknun vêra dsándsér êncshilin, voroncz mecsen inkhê meg zárnuádzkov nêszunêvinê hád szbánile. Himbig gábárákêrics g'árnu áracs u zász gikêre csisforin polorê:

— Cshi zártecznu zisz márt ál, zerám meg zárnuádzkov nêszunêvinê giánkh ocshêncsháczhuczilim.

Ánoredeváncz bárgile jév khunê dárile. Pájcz usáp g'uká csêre; gidesznu êzkirê, gichoszecznu, giárhêvi jév dun giphághcshi. Dunê toghálenê gibádme, the irjencz csisforin khov meg zárhuréli uzsov khun márt mê deszile. Usápnérê tásztur árilin, the incs ánin; . . . vércshábesz ánor mecs hásztádvilin, the êntunin êzná irjencz pênágáránin mecs, zerám êz sáhê b'árnun ánászániéli miédz uzsin. Álesz edevánczhê chêrgilin ergu usáp. Dsámphortê ter khun er. Táká váchnálenê gizartecznun zinkhê:

— Êndor is-chilikh tuk êz im khunêsz chárnelu — gigáncshe irjencz vêrá.

Ászorvêrá árhêvádz chêrgázdnun megê êz ájsz bádszchánê gudá:

Páregám! Csisforin polorê têrádz kêrorenken zán gidesznunkh, the tun ánhád uzs unisz. Vághucz ginájinkh khán êzmjéz sád áluzsov mártmê, ov mezig ámen têzsuáruthián jév vêdánkhi mecs oknutheán éllá; vorovhedév êzkhu mecs ájszbesz márt kêdilinkh, êntune êz usápnun áracsárguthiunê, igo (jego) miér héd miér chodsá pênágáránê, eghir miér áchpárê, minkh szirov gipázsniinkh hédêd êz miér háczê.

Áracshê khásvile u miájñ sád chêntrevádzkhi edevánczh kênáczile, Usápnérê szirov êntunilin êz nor ághpárê: nor hákuszt dêvilin vêrán, udelu u chum — bol. Êzbákszuthiunê miájñ ánênin vêrájen dsáncsheczhilin. Usápnérê dzará cshin pêrni, or ozgán ál cshi kidná êzirjencz pánérê; ánor hámar irjénkh hádrilin êz ámen pánê. Gárkhê khics zsámángi vêrá nor ághporê vêrá hászile, or csêre ethá csisforê; álesz czerê dêvilin êz szovorágán csêri amánê: êzgárádz bihuli gásin. Dsorov kidáczile êzzájñ irjen edevánczh kháskhêselu. Csisforin khov bás-chá gitêne êzgásin, áracs g'árnu êzbricságê u gigêczhe phosz phorelu. Pánê gámác zgethá . . . u . . . u

vorovhedév dunê dsorov povilin, ná edevánczhê g'erthá meg ághpárê.

— Incs g'ánisz hosz, jérphen gipojink?

— Belkhim gidesznusz! Miájñ tukh unik szovoruthium memeg tikál csêrov khálkhêlelu, pájcz jész gêkhásvim; árorszebê polormán phosz giphorim, viér giverczhênum jév dun gidánim êz entreg csisforê.

— Ághpár! êzzász m'áni, álágheg jész gidánim êz khu diéghêd csur, némá mi ávéri êz miér bábágán csisforê.

Tuszáncz ánhádsoh, pájcz umisfile. Ádeszál csher gárczhádz êllár dánelu êz csêrov li bihuli gásin.

Ozga ánkám pháde chêrgilin zinkhê morin. Êngiêrdákhe — jérp gárkhê irjéncz vêrá eghile — memeg miédz pun giperein; irjén uszê miájñ dsuchkhiér gárczhádz g'êllár perelu. Pájcz chiêlkhê álvês oknile irjén. Gêczhile pháderun vêrájen ezkozsán vár kháselu u kozsájen cshuván huszelu. Uzsem g'ámbêrczhênur êzeshuvánê khê nári pháderun vêrá, jérp edevánczhê chêrgádz ághpárê ájsz besz czájñ g'udá zinkhê:

— Ánhámpiér ághpêhrdikhêd chêrgilin zisz hosz, or desznum, the incshi cshisz iká uzsem dun?

— Theor márt desznur, the jész ál, ov áschêrhisz ênkálámbur mártén im, miájñ dsuchkhiéniér gidánim dun, ter dzidzágh b'áner zisz; ánorhámár polormán gigábim jév dun gidánim êzêntreg morin.

— Mi ávéri êz miér bábágán morin, álágheg jész gidánim êzkhu diéghêd phád . . .

Vorovhedév nor ághpárên er dánê báhábánê, ná i szgêszpáne kávitthê gibárger. Himbig ál uzsem gihádrêver bárgelu, jérp miédz széneágin cshárdsen tusz ánszovor, szászdig choszkhér gulêszer. Hon gikhásvi jév mêdig ánelenê ángáds gitêne.

— Vêdánk êntunilinkh miér dánê mecs, — g'ásze megê; theor tá ikhmimê szeb dzánráná miér vêrá, ná incshu meg hádmê êzisztovêsz vár gigêdre. Ágheg b'êllár, theor árácshê árnuink zbárnáczhogh ávérumin u ter ász khêsér, jérp inkhê hánkiszt khênáná, miér máhágniérovê kêlochê zárlinkh.

Èz ázádicsh árácsárguthiunê ámenkhê miápán êntu-
niéczhán. Himá nor ághpárê ángicz cshuszt (sudov) giszáhi,
gináji meg pávágán miédz punmê, irjén bárgelu diéghiné
gitêne jév miédz vérárgujovê ágheg gidzádzge zájn. U inkhê
pávágán heru gikhásvi.

Kone or sád muthên er, ámenê báhug deghen szebê
árule, the uzsem g'ukán szághéthvorvász usápniére u ánor
edeváncz pí-fáp: dráberu gédêrdilin êz irjénczh védánká-
var êngiérê.

Árvádun dsorov luszáczhile, niész gimêndu irjéncz
mod. Usápniére ámpoghcs desznelov zinkhê irjéncz
timácz, zármánkhen háziv or khár csh'in tárzi.

— Incshbesz eghiliz khun chácshághpár? — gihár-
czhênu megê irjénczh mecshen.

— Thebed chádzilin luvérê, ámenê ágheg im eghi
khun. U ászov tusz kênácz.

— Lészilikh êz miér máhágnum zárnuádzkhê luvi
chádzuádzkh giánuáne? — g'ásze álchelkhovê. Èz tá
cshidinkh gorszênczhênelu; tárá me miájnu êrêndov g'el-
lánk ázádvelu. Máduczhanjénkh irjén sád bán, hábá inkhê
irmen thoghu êz miér pênágáránê u dun erthá. Kháni or
miér mecsh e, sárunág togh u váchi mecsh g'ábrinkh; tê-
ninkh álesz zinkhê dsámphu. Ámbesz im hámozuádz, the
miájnu irjén duvász ávelort kándzê gárogh e mezig êz
miér vághuczhu hántárd hángêsztuthiunê jéd dálu.

— Ájszbesz zuruczile . . . u niész czenilin ez nor
êngérê.

— Csh'isz gárodi desznelu êzginêd u êzdéghákhêd?

— Giszirim zirjénkh, pájcz gihárkim êzcziéz ál; edjém
ájnbesz ágheg párégánutheán mecsh ábrilinkh, or hosz bi
szirei ménálu minchjév máh.

— Hábá dánkh khezig meg bárgudsmê oszki? Ász-
kicz hêsd g'ellász ábrelyu héd êndáneáczhêd.

— Jész dunén ál csh'im eghi piérnágir; ánor hámar
himá ál csh'im gárná jész êzzisz czhádczhênelu. Theor
tuk chêrgikh êz czhosztáczhádz phokhruthiunê — incsh
ársánáczhádz ál im árász ánnémán dzarájuthiunnerovész,
— ánzsumê, kone or cshe szirov, ámenê hosz githoghum
êz im sziréli nor pênágáránê.

Miédz tizsáránkhov eghile gámágicz meg usápmê, or dâni êz bârguds-oszkin incshu miér mártun dâné mod. Bârbeczhuçzhâdz bârgêdsin mecs êz hon kédâdz voghormeli „Âghkhéduthiunê“ têrilin. Usâphê hédê dârile êzzász u dsâmphovê meg miédz phoszimê mecs thâblile.

Âjsz orvânen dun egâdz mártun dâné mecs: liuthiun, lâvuthiun jêv jerânuthiun dirile . . .

*

Âlsád chelkhov, khân uzsov.

11. Fejezet. A szent kereszt.

Az örmény kereskedő megélhető állapotban töltötte el családjával együtt az éveket. Sok jót tettek: sok alalmaznát osztogattak a szegények között. Egy ízben a férj álmában angyalt lát, ki így szólt hozzája:

— Isten látja a te könyörületes szívedet, azért meg akar tégedet ajándékozni. Mond meg, mikor szeretnél meggazdagodni, most vagy öreg korodban?

— Hadd, holnap éjjel megmondom, addig megbeszélem a dolgot feleségemmel is.

A következő éjjel ismét megjelent előtte az Ur angyala, kinek a kereskedő ezt a választ adta:

— Kötelessége az embernek Isten ajándékát hálás szívvel fogadni; de ha már szabad választani, akkor inkább szeretnék öregségemben, mikor nem fogok tudni keresni, — boldog lenni.

— Jó! . . . és eltűnt az angyal.

Mulnak az évek — csendesesen, jól. De egykor nagy szerencsétlenség éri embereinket: elég házuk, butoruk, portékájuk, mindenök. Nagyon megszegényednek; azért a családapa otthon hagyja két fiát, hogy viseljék gondját anyjuknak és ő elmegy foglalatosságot keresni. Alig megy ki a városból, lát egy keresztet. Letérdel a kereszt előtt és imádkozással tölti el az egész napot. Estve felé haza megy,

— Nem adta meg az ur, kinél ma dolgoztál, napi-díjadat? Kérdi az asszony.

— Nehány nap mulva egyszerre fog fizetni.

A második napot is a kereszt előtt tölti. Este újra haza megy; ma sem visz semmitsem haza. Harmad nap is a kereszt előtt imádkozik. De rövid idő múlva szekér jön arra felé; egy dúsgazdag kereskedő, ki ismeri az emberünket és elkezd vele beszélni. Elszegényedett emberünk elbeszéli nyomorult helyzetét. Erre a gazdag ember őt vigasztalva így szól:

— Éppen egy becsületes emberre van szükségem; jer hozzám: adok neked élelmet, ruhát, lakást és jó fizetést úgy, hogy idővel tölem sok pénzzel térhatsz vissza. Megegyeznek és megcsókolván a szent-kereszt fáját, bele ül a szekérbe és mennek a nélkül, hogy hirt adott volna nevének arról, hogy kivel és hova megy.

A szomorú feleség otthon hagyja két fiát, útra kel, hogy felkeresse férjét. Kereszthez érkezik. Letérdel és Istentől segítséget kér. És ime! csoda történik, megszólal a kereszt és ezt mondja:

— Férjed nekem dolgozott két napon át; a két napi bér ott van lábaid mellett; vedd el azt a két darab követ és éljetek boldogul!

Az asszony haza viszi a köveket: gyémánt mind a kettő. Egyikkel (egyiknek árával) felépítetteti a házat, a boltot; jóságot, ökröket, teheneket, disznókat, juhokat... vesz, és a másikat bátyjának adja kezébe, hogy azzal árúczikket, portékát vegyen. Még pénzt is hozott haza. . . Olyan jó állapotban vannak, hogy mindenki irigyli őket. . .

Kevés idő múlva a hír nélkül eltávozott családfő is meglegedvén a szolgálatot, bucsút vesz. Ura, kinél annyi esztendőig ült, ezt a két tanácsot adja neki:

„Út közben ne szállj be olyan házhoz, hol a férfi nincs hom” és „Az estvéli haragot hadd holnapra!” . . .

Haza érkezik. De nem ismeri meg házát, háza most nem ház, hanem palota. Estve van. Megáll a nyitott ablak alatt és benéz; az asztal mellett négyen vannak („hoki”-lélek): neje, két fia és egy férfit. Megharagszik: bizonyára ez feleségem szeretője. Előveszi fegyverét; de eszébe jut urának tanácsa („Az estvéli haragot” . . .) és nem használja a fegyvert, hanem beszáll régi szomszédjához. Itt kérdi, hogy mivel gazdagodott meg feleségem? Az irigy szomszédok

sok hazugságot és rágalmat mondottak ártatlan nejéről. Másnap még csak délben ment haza. Fegyverrel kezében lépett be.

— Isten hozott atyánk, kiáltják a fiúk és kezet csókolnak.

— Én nőd fivére vagyok, ki eddig vándorúton voltam.

— Örvendek, hogy jó egészségben talállak — mondja ő feleségének és megcsókolja őt.

Még sok évig élt férj és feleség és az öregség napjait — Isten ígérete szerint — nagy gazdagság közt töltötték el . .

*

Tanulság. A jótett még e földön sem marad jutalmazatlanul. Isten ígéreteinek teljesítésében hív. — Megsegíti az Ur azt, ki bizalommal fordul Hozzája.

Szurp-chácshê.

Háj bázêrgánê ábrelyu gáczhuteán mecs ánczhuczihle êzdárikhê êndánéáczhê héd. Sád ágheg árilin: sád voghormuthiun pázsnilin ághkhádácshê mecs. Meg ánkán mé erigê gidesznu erdzin mecs êzhêrjéstágê, ov zájn g'ásze irjén:

— Ászduádz gidesznu êzkhu vogozmádz szirdêd; ászor hámar g'uze êzkhiéz bás-chêselu. Ászáme, the jêrp biszireir chodsánálu, himbig, gám dzerutheánêd mecs?

Thogh vághê kísér b'ászim, incshu ánzsumé bizuruczim êzpánê gêngánész héd ál. . .

Kál kísér álvês erevczhile timáczhê Ászdudzo hêrjéstágê, um bázêrgánê zájsz bádászchánê dêvile:

— Mártê bárdágán e ez Átszudzo bárkévé ámen ánkám snokhágál szêdrov êntunelu; pájcz theor ázád e êndrelu ná álágheg biszirei dzerutheánész mecs, jêrp cshi bi gárnám tádelu, jéráni êllálu. — Ágheg e u hêrjéstágê ánjêrévujt tárczile.

G'ánczhnin dárikhê — hánkiszd, ágheg. Pájcz meg ánkán mé miédz ándolváthuthiun gihászni êzmiér mártikhê: irjênczh dunê, dándániéghê, cshártê giájri (g'eri) ámen pánê. Zor g'ághkhêdnán; ánor hámar dánuderê

dunê githoghu êz ergu vortin, or unenán êzmojrê dárdê, jév inkhê g'erthá pán nájelu. Háziv g'elle tusz khághkhen, meg chácsh mē gidesznu. Gicshokhi chácshin timác z jév ághotkh ánelenê gáncznu hosz êz polor orê. Irgésztemê dun g'erthá.

— Cshi duvi derê, um mod ájsz or pánilisz, khezig êz várczhêd? — gi hárczhênu gëni gê.

— Megumê bividsáre meg kháni ávurmê vêrá.

Êzerguszum orên ál chácshin timác z g'áncznu. Irgunê álvê dun g'erthá; cshi dáni ájsz or ál ikhmál dun. Irjékhum orên ál chácshin timác z giághothe. Pájcz khics zsámangi vêrá meg árbá mē g'uká ántin; meg zengi bázêrgán mēn e, ov gidsáncshná êz miér mártê jév gigêczhe hédê zuru-czelu. Ághkhêdczhádz mártê gibádme êzjur voghormiéli gáczhuthiunê. Chodsá mártê mēchithárellov zinkhe, g'ásze: — Tokmá meg ájszbesz hárgivor (hárgávor) mártu mē unim bedkh; jégo modész: g'udám khezig udelik, hákuszt, pênágárán jév ágheg chách ájnbesz or zsámángov modesz sád trámov bi gárnász jéd tárnálu. Giumisvin jév báknelov êz szurp chácshin phájdê, ginészti árbán jév gierthán áráncz or imácz árádz éllár éndáneáczhê, the hêdum u ur g'ethá.

Mêschul ginê dunê thoghelov êz ergu vêrtin dsámphá g'elle, or náji ézerigê. Gihászni meg chácshi mē mod. Vár gicshokhi u Ásztudzo me (moden) oknuthiun gichêntrevi. U hádá áhá hérásk gihántébi, chácshê czájn giháne u zájsz g'ásze:

— Kho erigêd indzi pánile ergu or; ergu ávur várdzkhê hod e odvênud khov; ár êz ájd ergu kháre jév ábrezczekh jéráni.

Ginê dun gidáni êzkhárêrê: diámánt e erguszên ál. Megovê gisinecznu êzdunê, chánuthê; gáluádz, jézniér, govér, chozér, ocschêrnér . . . gikêne, jév êzme gálê gudá ághporê czerkhê, or ánov ábránk, cshárt kêne. Ter bán ál perile jéd. . . Ájnbesz ágheg gáczhuthéán mecs in (jén), or ámen márt gipáchli irjénczh. . .

Khics zsámánági vêrá ánochosz héráczhádz dánuderên ál gistánálov dzáruthénen párovmená gárnu. Ághácshán, ummod ádcchá dári nésztile, zájsz ergu chérádê g'udá irjén:

— Dsámphovê mi erthá ajnbesz dán mod chonách, ur erigmártê dunê cshe, u êz irgivênczhén szêrdoduthiunêd thogh vághénê.

Dun gihászni. Pájcz cshidsáncsná êz irjén dunê; dunê himá dun cshe, háthe bálád e. Irigunê gigánni pácz cshárdsin dágê u niész gináji; széghánin khov cshorsz hoki in (jén): ginê, ergu vêrtin jév meg erigmárt mé. Gipárgáná: pevni tá sziroghên e gêngánész. Árács g'árnu êzszághêthê; pájcz midê gènni ágháin chêradê . . . u cshi sáhecnu êzszághêthê, háthe g'erthá vághuczhu téráczun mod chonách. Hosz gihárczhênu, the incshov chodsáczhile gèngész? Páchil téráczikhê sád szud u pámbászánkh ászilin ártár gêngánê vèrájen. Ozgá or cshi kénáczí dun incshu orhásztrág. Szághêthê czerê gimédnu niész.

— Házár pári egár áthá — gigáncshin dêghákhê u czer gibákhnin.

— Jész gêngánéd ághpárên im (jém), ov incshvász bántoghdutheán mecs eghilim.

— Pári kédánkh gásze inkhe gêngánê jév gibákhne ézná.

Ter sád dári ábrilin erig u gin u êzdzerutheán oréré
— Ászdudzo chosztmánchê korá — sád chodsutheán mecs ánczhuczhilin. . .

XXXII. Czikkely.

Első rész. Örmény népdalok.

(Ezt a czikkelyt két részre osztom. Az első részben egy régi — mely a Krisztus előtt való korba nyúlik — dalt közlök, míg a második rész a hazában talált összes örmény népdalokat foglalja magában. Tudtommal több nincs!).

1. Fejezet. Régi hős-dalok.

Néhai Emin János moszkvai tanár a Kholtán-vidéki örmény hősi énekekről, melyeknek emlékét szá- munkra Chorenei, a nemzeti történetíró tartotta fön- n, azt állítja egy tudományos bírálatában, hogy azok hason- lók az egyidejűleg keletkezett perzsa Sah-Name hőskölte- ményhez, mivel mindkettőnél ugyanazon hősök, sőt ugyanazon vitéz tettek vannak megénekelve. Mennyire fantasztikus és keleti hasonlatokkal teljes az örmény hősi

dalok szövege helyenként, az alábbi rövid idézetből is kitűnik, mely a herkulesi ereje miatt magasztalt V á h á k ê n — mint a kholtáni dalnokok lantjára legérdemesebbnek talált hős, — epikai dicsőítéséből van mutatványul átvéve, s mely következőleg hangzik: „Vajudott vala ég és föld, teherben volt a kéklő tenger. . . Tenger piros nádszálat szült, s a nád üregén füst jöve ki. Ifjú fejlődött a szikrából, haja tűz volt. . . Láng, füst a szakállá, két égő nap a szemei. . .” Ily szertelen hangon daloltak egykor, mintegy kétezer év előtt az örmény népénekesek, a pogány Örményországban, a hősokról s ezek vitéz tetteiről! (L. „Armenia“ 1888. évfolyam 28—29 lap).

Ez a hős-dal Márkovics Jakab fordításában így hangzik:

Teherben volt a mindenség,	És a nádnak kebeléből
Teherben a föld és ég is,	Füst nyomába tüzláng gerjedt;
Biborhabján a tengernek	Piros ifjú lett a lángból
Szülő-fájdalom dult végig.	Lágy hullámin a tengernek.

Tenger partján nem hűs szellő	S égnek-földnek minden fénye
Lengette a piros nádat,	Ez ifjú fejére szálla:
Hanem a kin, a mit érez	Két szeme két égő nap volt,
Keble a szülő anyának.	Haja tűz, lángolt szakállá.

(„Armenia“ 1888. évfolyam, 38—39 lap).

Második rész. Hazai örmény népdalok.

Habár eddig sokan azt állították, hogy hiábavaló munkát végezne az, ki a hazai örmények között a népköltészet elemeit fürkészné, mert népdalokra rá nem akad; mégis a hazai ethnographusok örömeire sikerült nekem, hosszas utánjárással, néhány örmény népdalt összegyűjtenem. Négynek dallamát hangjegyekre is tettem. Az eredeti örménynyel szemközt ott áll a prózai magyar fordítás is. . . Habár a négy első dal magyar fordításának minden sora annyi szótagot foglal magában, mennyi az örmény versorban van, azért a fordítás nem vers.

1. Fejezet. A kereskedők dala.

Kereskedők dala
Tenor vagy Bariton.

Lassan.

A - men ti-hász the or ná-jisz,
 Ás - chár-hász po - lot-man thás-thisz:
 Na e - go or him-big lé-szisz
 Báz-zér-gén-nun pá-né czhá-visz.

Ámen tihácz theor nájisz,
 Áschárhász polormán thárthisz:
 Na ego ar himbig lészisz,
 Bázérgènnun pánè czhávisz.

Pevni tázmè gichodsánán,
 Páicz álsádè giághkhèdnán;
 Mákár indász-indán tárnán,
 Ámenè cshidin pevni pán.

Kem desztul¹⁾ ál szèlit gánin,
 U báde-bád gidzedzgèvin;
 Jérgroczh jérgir ná gikhálin,
 Ar hárgevor irjénkh ábrin.

Tázmè pusztán, tázmè Becsè,
 Álsádè sokodolnjèrè,
 Boltè, odár khághkhènjèrè:
 Kjéghánè kikiczárnjèrè.

Jérpör irjénkh dsámphá g'ánin,
 Irjèczh dánen gipázsnevìn,
 Gesz-gesz dári giánkènin,
 U dánen ikhmèn ál cshidin.

Záválikhè incsh gikhásin?
 Gjánkhèrè áphè gikhálin,

Ha mindenfelé tekintesz,
 S körülnézel a világon:
 Jer, hallgasd most meg s fájlaljad
 Dolgát a kereskedőknek.

Némely ugyan meggazdagszik,
 De legtöbben szegényednek;
 Forduljanak arra-erre,
 Még sem tudnak biztos dolgot.

Hisz eleget igyekeznek,
 S faltól falhoz ők ütődnek;
 Országról országra járnak,
 Hogy rendesen élhessenek.

Egyik pusztán, másik Bécsben,
 Legtöbben sokadalmakban,
 Boltban, idegen városban;
 A falvakban a szatocsok.

Ha elmennek, utra kelnek,
 Házaiktól eltávoznak,
 Fél-fél évig késedeznek,
 S házaikról mit sem tudnak.

Gyermekeik mit csinálnak?
 Tenyereikben az élet

¹⁾ desztul, román szó: elég; örményül pávágán *բավական*.

Álsád cshidin the bi ábrin,
Ar memál dunê hándêbin.

Ergêroczh ergir khálelov,
Khághkhe khághák polorelov,
Jév kjéghánê mám ikálov:
Gánczhi gjánehê máselikhov.

Érind pán e árudurê,
Pájcz mjédz dándsánkhov e chárê;
Sád leghuthenov e pánê:
Ágheg kide bázêrgánê.

Tháthvi, sáchi, khámu, pêki,
Éndor zid ¹⁾ bedkh e ar gánni,
Czhêrdi, dákhi, ámen páni
U házar szoj nevolái.

Zsámánág cs'unin háncshelu,
Gêdêrmê ánus udelu,
Meg szêhátme khun élálu,
Gám the khicshmê chenthêvelu.

Incshvász ászonkh cháldsênjér in,
The álmedzér ál cs'éláin:
Pájcz bázêrgênjêrê kidin,
The írjénk incs zor sád bárdin.

Leghutiunnun u dárderun
Vá g'ellá írjenczh szêrderun,
Gilészvi náczhá kángêdnun
Choszkhê: giváchnán bárdkerun.

Chêmin, udin u khun élán,
Gisághêsín ámenê zán,
The jêrp bikán u b'uzin bán,
Zudrê ánovê gileghán.
Dzáráv khághczháczh sád gikhálin,
Bághádz, têrcsêvázd gibárgin,
Ter ánzsumên ál háncszid cshin;
Hárczhume tun bázêrgênin?

Gárgádê zgárgádê gude . . .
U cshide the incs sághêse;
Sáhu g'árnu ar vidsáre
U ziórészê isztág ánê.

Hábá mészkhin kikiczárnér?
Inc gikhásik tukh chsorlunér,
Phosománik tukh ádbeszénér,
Ar cshikh tárczi phesákhárnér.

Czêmbrán cshátlámá chhêrdjêrê
Gibágheczhnun êszêrdjêrê,

Járnak, s nem tudják, hogy élve
Találkoznak az otthonnal?

Országról országba járnak,
Városról városra mennek,
Még a falvakba is néznek:
Igy mulik el a bús élet.

Szép dolog a kereskedés,
De keverve van nagy kinnal;
Sok keserűséggel jár: jól
Tudja ezt a kereskedő.

Kiállja az esőt, sarat,
Mint a kőfal, szelet, havat;
Eltűri a hideget és

A melegeit s még ezer bajt.
Nincs idejük megpihenni,
Darabkát édesen enni,
Egy-pár órát elaludni,
Vagy egy kissé édelegni.

Eddig ezek csak kalácsok,
De vannak még nagyobbak is:
Mert a kereskedők tudják,
Hogy mily sokkal tartoznak ök.

A nagy keserv és gond miatt,
Jajt mondanak a sziveik;
Hallszik panaszaik szava;
Mert félnek az adósságtól.

Esznek, isznak vagy alusznak,
Mindig csak arra gondolnak,
Nem jönnek-e a pénz után?
Mindig csak evvel bajlódnak.
Szomjan-éhen sokat járnak,
Fázva-ázva fekszenek le,
Még az ágyban sem nyugszanak;
Kérdezd csak a kereskedőt?

Varrás megeszi a varrást . . .²⁾
Azt sem tudja mit gondoljon;
Kamatra vesz s visszafizet
S arcját tisztára csinálja.³⁾

Hát a nyomorult szatocsok?
Mennyit szenvednek szegények;
Bánják, hogy ilyenek lettek,
És nem: jó mesteremberek.

A tél zord és nagy hidege
Mégfagyasztja sziveiket;

¹⁾ zid, román szó: kőfal; örményül bád *uuum*, vorm *uul*.

²⁾ Örmény szólam: folt hátán folt.

³⁾ Örmény szólam: becsületét megtartja, nem eszi meg azt.

Kánikulájín dákhjêrê

Gikhêrdênczhnun zmármênnjêrê.

Ghurdá-murdá ¹⁾ cshárthigovê

Gikhálin irénkh keghánê,

Ar ábrelik perin dunê

U ábrêvin dêghoczhmovê.

Dsujáb unin irénkh dálu

Éz-cshárthigê vidsárelu;

Ná gigêczhin chêntrêvelu

Jév nêkázun ²⁾ máj the lálu.

Mészkhinnjêrê incsh gikhásin

U incshárê gihámpirin;

Némá nákhá ágheg kidin,

Varank uzsem ter pêczit ³⁾ in.

Hábá kim kecz ál ágheg er,

Dákh dánê mecs ál hánkiszd er

Phesájin khov ar ábrêver

U hám êzdêghákhê pêrner.

Némá tászmê gisághêsin,

The kikiczárnjêrê gábrin

Jév irjénk zar huzur g'ánin,

Pájcz hárczhume kikiczárin?

Sáchod, badrádz árán cz szándrádz,

Sápátê memê léváczhvádz,

Jév áschádánkhnun ávêrvádz

U hásve the geszê merádz.

Vértin ál ar irjénkh tárnán

Ná nêkái rásztê g'udán;

Mákár dunê, mákár sátrán,

U ál izsov irjén cz h dsámphán.

Cshárthê arz ávur gihádni,

Dzáchszi bánê gichárdsevi,

Terminin ádenê hászni;

Cshide the uszkicz h vidsárvi.

Báráb gukán árthmêchnerov,

Dun g'erthán thethév khészágov;

G'ele timáczê dêghoczhmov

Gênigê tusz u cseledov.

„Cse áj ádus“ g'ásze páchtin,

Ábruszd, hákuszd himbig pedkh in;

Zerám gêndikhê hcsh cshidin,

The páchtierê incs gikhásin.

Rásztê g'udá árthmêchin mecs

A kánikula melege

Megizzasztja testeiket.

Apró-cseprő árúczikkal

Járkálnak ők a falvakra,

Hogy ételt hozzanak haza:

S élhessenek a gyermekek.

Számot kell nekik adniok:

Az árút meg kell fizetni;

Azért könyörögni kezdnek,

A baj miatt majdnem sirnak.

Szegények ők mit viselnek;

Mennyit türnek és szenvednek;

Csak még azok tudják ezt jól,

A kik nagyon tapasztaltak.

Pedig az sokkal jobb lenne,

Ha meleg házban csendesen

A mesterség mellett élne,

S gyermekeit is tartaná.

Némelyek ugyan gondolják,

Hogy a szatocsok csendesen

És kényelemben éldegélnek.

De kérdezd meg te a szatocst?

Sáros-rongyos, fésületlen,

Hetenként egyszer megmosdva,

A munkától el-megrontva

És majdnem félig meghalva.

Akár merre forduljanak,

Bajjal mindig találkoznak,

Házuknál és a sátorban,

Még inkább hosszú útjokban.

Portéka fogy nap nap után,

Elkel az eladás pénze;

Betoppan a határidő:

S nem tudja honnan fizessen.

Üres tarisnyákkal jönnek

Haza, erszényök nem nehéz;

Elejébe megy az asszony

Gyermekekkel és cseléddel.

„Mit hoztál? — mendja férjének —

Étel, ruha most szükséges...

Mert az asszonyok nem tudják,

Hogy férjéik mit szenvednek.

Talál a nagy tarisnyában,

¹⁾ Ghurdá-murda perzsa szó, örményül: mándrê-mundrê; itt azért használt az író idegen szót, mert az abc rendben gh-ra (h) volt szüksége.

²⁾ Ennek az örmény többes raggal ellátott román szónak jelentése: baj, kín.

³⁾ pejtít: tapasztalt.

Meg kháni bán khészágin mecs; Egy-két pénzt az erszényben is;
 Ná gimēdnu chárdseru mecs, Azért költségekbe merül,
 Ar zgēnigē cshi ázdra hecs. Hogy meg ne sértse az asszonyt.
 Szjév szirdē irjēnē kide, A fekete ¹⁾ lelke tudja,
 The incs nekázov khághile, Mily bajjal gyűjtötte ő azt
 Ze khicsh bánē dun perile: A kis pénzt és haza hozta:
 Uzsem án ál chárdsevile. És már ezt is elköltötték.
 Vághē álvē bidor erthá, Holnap ismét el fog menni,
 Mákar ászor egile ná; Habár csak ma érkezett meg;
 Szirdē cshi khási or dun 'ká, Szive nem huzza őt haza,
 Zerám dunnál hánkiszd csihká. Mert otthon sincs nagy nyugalma.
 Dárdjéré meg djégh gikhághvin A gondok egy helyre gyűlnek
 U memegi gikángēdvin; És egymásnak panaszkodnak;
 Khics khics kini ál gichēmin; Kevés-kevés bort is isznak:
 Ar ézdárdjéré chápchēphin. A gondot így csalogatják.
 Rozoliov, jév érachov, Rozsóliással, pálinkával,
 Kinov, lávuchshēstēnnerov Borral és hegedűszóval.
 Ézdárdjéré chápchēphjélov A gondokat csalogatva,
 Ájszbesz g'ánczhi dsorov-dsorov. Így telik lassan az élet.
 Czhangzhárin ágheg dzáchszjéré, Habár ritka a jó vásár,
 Ámenē g'élán chárdsjéré; Mégis megvan a nagy költség;
 Gimēnán gal szēngēnjéré, Üresen marad a láda,
 Phusztá báráb defternjéré. Maga a defter is pusztá.
 Jusin ál tászmē gitēbsin: Némely a just is érinti:
 U ángiczh ál gizērgēvin, Attól is megfosztja magát;
 Ánchá sád pán, kordz giánin, Annyi dolgot végeznek ők,
 Ar hárgivor irjēnk hābrin. Hogy becsülettel éljenek.
 Pháchilin zsámánágnjéré Elrepültek, elfutottak
 Álvághuczhu ádénnjéré, A hajdani, régi idők;
 Khics ábrelikhov chárdsjéré, Midőn az élet kevésbbe
 Éndor g'ánein dzerjéré. Került a jó öregeknek.
 Kháleczhekh u mēchlēveczhekh, Járjatok és merüljetez,
 Ézkēlchēnjért tukh dzedzeczhekh, Verjétez a fejeitez;
 Sád áruduri mecs mēdekh, Sok vásárt ti most ejtsetez,
 Éndor incsvász, ájnbosz árekh. Mint eddig: cselekedjetez.
 Or dzándrē cshi uthvi tászmoncz, Kiknek nehezőkre esik,
 Ná nákhá cshi hávádán ászoncz; Ne higgyék el mindezeket;
 Erthán, chárnēvin héd ánoncz, Keveredjenek a néppel,
 Voronk gihávádán ászoncz. Mely mindezt hiven elhiszi.

¹⁾ fekete = szomorú.

2. Fejezet. *Daß a világ politikájáról.*

Friscoobb.

Vov - or gu - ze szor - ve lu
 Po li - xi - á kid - na - lu :
 Há - ji áj sz - thogh - thin mecs, Thár - te áj sz jér - kin mecs.
 Ás - ád - je ré b'e - re - ve .

Vov ar guze szorvelu,
 Polcziá kidnálu;
 Náji áj sz thëghthin mecs,
 Thárthe áj sz jérkin mecs:
 Álsádjéré b'erevi.

Ás-chërhisz hunárnjéré,
 Szádánin phesánjéré
 Githërin dzádzgápár,
 Tuszáncz chonárhápár,
 Pájcz vjércsë mjédz zenov e.

Nemeczën e thákávër,
 U mádsárë hedzëlvër,
 Horomë mjédz dsmán,
 Pájcz hájn e párégám:
 Ze gividsáre zdámghán.

Gásze khezig párégám,
 Jërpor khezig e cshár gám;
 Timáczëd b'ághácshe,
 Edjévëd b'ánidze . . .
 U tun cshidisz ikhmóná.

Cherugáncz ná kopláment,
 Gásze korsomëdiner; ¹⁾

A ki akar tanulni,
 Politikát szerezni;
 Nézzen ő e könyvbe,
 Pillantson e dalra:
 S még több fog elötünni.

A világ csalárdsága,
 A sátán mestersége,
 Titkon elröppennek
 Külső alázattal;
 De végök nagy kárral jár.

A német uralkodó,
 És a magyar katona,
 A görög nagy ellen,
 De barát az örmény:
 Mert fizeti az adót.

Jó barátodnak nevez,
 Pedig rosszakaród ő;
 Elötted meg-megkér,
 Mögötted megátkoz . . .
 És te erről mit sem tudsz

Magát mélyen meghajtja
 Mondja aláz' szolgája,

¹⁾ A „gehorsamster Diener“ elferdített alakja.

Pájcž êzkhjéz szêrdin mecs
Cshêntuni mêdkhin mecs —
Êndor cházê êzchozê.

Gáládsikh êndor mjéghrê
Givothin pernen khághczhrê;
Pájczh szirdê venivov
Li e chálbuthénov —
Tun isztov giháváadász.

Khezig guthvi ágheg e:
Incsih ál g'áne pári e;
Pájczh bedkh e zperánêd
Chêphisz zácshvênjêrêd —
Ar cshiláthe kájthághvisz.

Kápálusov khálelu,
Kêlochê páczh czhêczhvelu
Himbig nor orenkh e,
U náczhá modi e —
Chêntrim cs'ászisz mártujál.

Êzcshephecshê czêkile,
Páchtin kêlochê têrile,
Inkhê kápálusov
Czêmerê mjédz kêdgov
Gikhále, puhácsi besz.

Girágikhê zsám gerthán
Czerkh u czerkh jev pêrnêmán,
Phêcsvádz kurkánu besz,
Dsermág cházêru besz, —
Irljénkh ásvin, nergêvin.¹⁾

Hákusztê ábrêsême;
Gám álsádê gêdáve,
Pájczh erjészê dábne,
Midkhê pápuráje,
Ereczkhê vothi vêrán.

Zsámê chisdz²⁾ csérméránt e,
Sád árdêszunkh givothê;³⁾
Zsámen tusz g'ághothe
Êzcsháre gibáste,
Ámenê inkhê szurp e.

De szive s elméje
Téged be nem fogad —
Mint a disznót a liba.

Szavai mint édes mész,
Folynak le ajkairól;
De szive méreggel
Teliteljes csellel —
És te mindezt elhiszed.

Te azt hiszed, hogy mit ő
Csinál, az mind jó, kellő;
Mégis be kell csuknod
Szádat s szemed hunynod —
Hogy te meg ne botránkozz.

Szép kalapot viselni,
Hajadon fôt mutatni
Mostan ez új törvény,
És nekik ez divat —
Kérlek, ne mond senkinek.

Főkötőjét ellökte,
Férje fejére tette;
Ő maga kalappal.
Télen nagy sapkával
Ugy jár, mint egy ijesztő.

Vasárnap karon fogva
Mennek a nagy templomba,
Mint a felfutt pávák,
Vagy a fehér libák, —
Keményített ruhákkal.

Ruhája selyemből van,
Vagy legtöbbször csak vászon;
De arczája talpból,
Szándéklata nádból,
Fussa be a szégyenpir.

Ájtatos a templomban,
Szemeiben sok könny van;
De ha kijön onnan,
A sátánt legottan
Imádja — és mégis szent.

¹⁾ kendőzve

²⁾ igen nagyon

³⁾ szemeiből sok könny hull.

Hájê miájñ szebi e,
Mincshjév khészágê li e;
Pájczh jérpor ághkhád isz,
Mártujál cshi bedk isz;
Cshi ká incsh dámghájelu.

Hávádê chiszl bágász e,
Jégéghéczhin thulczile,
Odicz dág kháhánán, ¹⁾
Szebi cshe hápjéghán, ²⁾ —
Háte êrind kokonán.

Pêpusovê ³⁾ thángczhile
U káfejín bán g'áne.
Gêrágin gínerge
U gáthnov gichárne
Ar êzhámê gorszenu.

Zbászérê ávêrilin.
Êzphádê thángczhuczhilin;
Oszkore dun g'áñin
Zmárminê chenthesznun.
Jév ezhokin dzándreczhnun.

Êz csurê áranczh dámghá⁴⁾

Gichêmin báni vêráh;
Dálikhê sádczhile,
Dámghán ávelczhile,
Ághkhád dêghin gêrnágê.

Guzisz álál lészelu
Policziá kidnálu,
Ego Kêmpêlungê, ⁵⁾
Lernerun êng dsothê
Álsádérê bidesznusz.

Eríg mártê girágin
Gêndikhê ergusáptin

Az örmény addig becses,
Míg nagy erszénye teljes;
De mikor szegény vagy,
Nem kellesz senkinek;
Mert nincs mit megvámolni.

Vallásosság hiányzik,
A buzgóság meggyengült;
Láb alatt a lelkész,
Barát számot nem tesz —
Hanem csak a szép asszony.

A dohány megdrágult,
Mert pénzt takarít meg kávéra...
Tűznél fest
És tejjel vegyit,
Hogy az izét veszítse.

A böjtöket elhagyták,
A fát megdrágították;
Csontból csinálnak házat,
Kényeztetik a testet,
De a lelket terhelik.

A meg nem bélyegzett (meg nem
[vámolt] vizet

Pénzért iszszák;
Az adó megsokasodott,
A vám megnőtt,
A szegény fiú háta (alig bírja).

Akarsz még többet hallani
(És) politikát tudni?
(Akkor) jer Kêmpêlungba
A havasok legvégére
És még többet fogsz látni.

A férfi vasárnap,
Az asszonyok hétfőn

¹⁾ nem becsülik most úgy a papot, mint eddig.

²⁾ szerzetes

³⁾ Păpușe román szó: báb, játszó baba, Doecke, Spieldoecke, Puppe; păpușe de tabac: dohánytekeres, Tabakrolle.

⁴⁾ Dámghá = dámghâ török szó, örményül *դմղ* (gênikh), *դամղ* (trosm), *դմղ* (nêsán): bélyeg, jel.

⁵⁾ Város a régi Moldovában, most Romániában. A következő vers-szakok azt mondják, hogy mi is megváltoztunk erkölcsben, de a moldva-oláhországi örmények túltesznek rajtunk.

Gigêczhin chêmelu,
Krêcsmán gêrvêdelu...
Ânbesz gethá hing véczh or.

Kezdenek iddogálni,
A korcsmákban veszekedni,
Igy megy ez öt-hat napig.

Êzdonê krêcsmánêrê
Gidonin kégháczhikhê,
Zsámê êzbádrákhê,
G'ásze hon derdere,
Ar thez g'árnán chêmelu.

Az ünnepnapot a korcsmában
Ünneplik a parasztok;
A templomban a misét
Alig végzi a pap,
Már sietnek, hogy — ihassanak.

Incsur luszê tokájín, ¹⁾
Gichelvi popán cshuvnin,

Már korán reggel (veri) a kolompfát,
S fogja a pap a kötelet (csenget
[misére];)

Giváchnáh ar ozgán
Álthez b'erthá krêcsmán,
Bichême zkinun szjêre. ²⁾

Fel, nehogy más
Hamarabb menjen a korcsmába,
Hogy megigya a bor felsejét.

Krêcsmán gáne tádésztn,

A korcsmában tanácskoznak
(ítélőszék),

Gikhághin êzbrásztáván
Kinin e tádávor,
Êráchin e médzávor
U phiván e prókátor.

(Itt) gyűjtik össze a czéhet;
A bor az itélőbiró,
A pálinka az előljáró
És a sör az ügyvéd.

Vor csh'uze hávádálu
U szêrdín mecs djêgh dálu,
Ikáh Bokovinán
Mêdnu hivêr krêcsmán,
Bidesznu ar ánbesz e.

A ki nem akarja elhinni,
És (ennek) szívében helyt adni:
Jöjjön Bukovinába:
Menjen be bármely korcsmába
Látni fogja, hogy úgy van.

Incsar ar áschárhêsz g'áne,
Verinê zinkhê táde;

A mit a világ csinál,
Azt ítélje el a Menybeli (a felső
Ur-Isten);

Gáh Ásztvádz erginkhê,
Gán cshárjêr tészochkhê,
Vidsáre zárádznjêrê.

Van Isten az égben,
Vannak ördögök a pokolban,
Fizesse meg cselekedeteiket.

Dsêhudê chozimészen,
Ânbesz áschárhêsz zsámen
Gipháchcshin bádrêkhen,
Giváchnán mjêdz bászen,
Êndor szádánán chêngen.

A mint a zsidó a szalonától,
Ugy a világ a templomtól
Fut a szentmisétől,
Fél a nagybőjtől,
Mint a sátán a tömjéntől.

¹⁾ Toca román szó : kolompfa, Klopfbrett.

²⁾ Szjêr: tejföl.

Hárê szochen, szochteren, Az atya a hagyától, a foghagy-
 Mârê gêđzu mjêdz szochen, Az anya a nagy csipős hagy-
 Inkhên e vártenig, Ö ugyan rózsa és
 Hedzjéli chámádsig, A katonaság éke —
 Szêv u gánáncsh csur phêsz- Fekete és zöld vizet okádott.
 [chéczh.]

3. Fejezet. Dal a városról.

Balkan.

p. Hâ-jocz khâghâkh tun mjêdz Gêr-lâ,
f Â-râncsh in-dzig him-big mênâ;
p. Ze-jêsz moded heru gerthâm,
f Hâ-jocz âcsics guherânâm.

Hájocz khâghâkh tun mjêdz Gêrlâ, Örmény város te nagy Gêrlâ,
 Ârânczh indzig himbig mênâ; Most nélkülem te maradjál.
 Ze jêsz moded heru gerthâm, Mert én tőled távol megyek,
 Hájocz âcsics guherânâm. Távozom az örmény szemtől.

Aszor hâmar párov geczhir, Azért mondom „Isten áldjon“!
 Indzi movâl âkhics eghir; Egygyel ismét kevesedel;
 Gerthâm moded odâr jêrgir, Megyek tőled idegenbe,
 Mâkârte tun zisz hosz árir. Habâr te szültél itt engem.

Belkhim b'âszisz incshu gerthâm Talán kérdés miért megyek
 Heru, moded g'odârânâm, Messze és idegenkedem?
 Azgâ khâghâkh mud jesz g'ânim: Más városba én most megyek:
 Genálu dun hon ginâjim. Házat, lakást ott keresek.

Ânál b'âszisz âgheg kidim, Azt is mondog — én jól tudom —
 The jêsz mecshêd êndzâjilim, Hogy én te benned születtem,
 Dun u djêghov zisz ârilisz, Házat, tüzhelyet te adtál,
 Âmenczhêghê zârtârilisz, Sokfélekép ékesítél.

Unisz álál incs ászelu,
Gérlá khághákh incz hájdnelu?
Ászá incschá guzisz indzig,
Ze jész b'ászim párov khezig.

Theor án tun indzi ászisz,
Hájocz zsánjér the tun unisz,
Tádávérákh ágheg hájér,
Csodsá bánov bázérgénnjér.

Zuri indzig ászonkh gászisz,
Báráb gáládsészán gánisz,
Ze jész zkhu me gipáznívim:
Ego nēmá ar hámpurim.

Pájcz álárács kháncz ar erthám,
Moded Gérlá jész heránám,
Lésze tun ézbáddsérnjérsz,
Szérdisz sádczhégh gészkdéznjé-
[rész.

Van még egyéb Gérla város,
Mondani-, közlenivalód?
Mondj nekem a mennyit akarsz,
Mert én főled bucsút veszek.

Azt is fogod te mondani,
Hogy benned örmény templomok
Vannak, örményajkú birák
S pénzes, gazdag kereskedők.

Hasztalanul mondom mindezt,
— Csak üres beszédet trécselsz, —
Mert én te főled elválok:
Azért jer, hogy csókoljalak.

De mielőtt én elmennék:
Tőled Gérla eltávoznék;
Halljad az én okaimat,
Szivem sok-sok fájdalmait.

4. Fejezet. Dal a dáláuziról.

Andante

Dá - lá - u - zi dá - lá - u - zi Khághczhré-
nisz tun zud - ré me - zi; Pájczháj - szo - vé incsh gá-
nisz; Zperén - né - rész gi - chá - phisz.

Dáláuzi, dáláuzi,
Khághczrèn isz tun zudrè mezi;
Pájcz ászovè incsh g'ánisz?
Zperènnjérsz gicháphisz.

Zerám perènnusz kháczruthjun
Gudász ikhmé ánusuthjun;
Pájcz báráb hujsz gidsoghisz,
The zdárin khághczrè b'ánisz.

Gi khághczrecznusz zperènnjérsz,
Pájczcshe ézchècsmédánkhjérsz,
Ze gudinkh mecshèd mjéghrè,
Pájcz szérdjérsz cshe khághczrè.

Urethe tun zájn áneir,
Ar szérdicz khághczruthjun dáir;

Dáláuzi, dalauzi,
Mindig édes vagy te nekünk;
De aztán evvel mit csinálsz?
Csalogatod szájakat.

Mert szájaknak édességet,
Adsz valami kis kellemet;
De üres reményt nyujtsz, hogy az
Évünket édessé teszed.

Megédesíted száinkat,
De nem lelk'ismeretünket;
Mert mézet eszünk mi benned,
Szivünk azért mégsem édes.

Vajha te velünk azt tennéd,
Hogy szív-édességet adnál;

Ézdördmjálkhész chentácznuir,	Szomorúkat örvendítnéd,
Mjéghrovöd khághczrecznuir.	Mézeddel édesítenéd.
Pájcz zájzs dalu tun gárogh cshisz,	De ezt tenni képes nem vagy,
Zerám enguz jév miéghrön isz;	Mert te csak dió és méz vagy;
Dzeszi korá gimjéghrisz,	Szokásod szerint édesítsz
Zmártikész gigjérágrisz.	S sok embernek nyujtasz tápot.
Pernok ezkjéz ánus gudinkh,	Szájjal kellemesen eszünk,
Pájcz árdészénkhov gichárninkh.	De könnyekkel azt vegyítjük,
Jérphor neszáncz hánkiszd cshinkh,	Midőn nem vagyunk nyugodtak,
Dërdmévádz, legheczvádz inkh.	Hanem bánt a belső keserv.
Jerphor áschárhész gidándse	Midőn a világ marczangol
Jév házárczhégh gicshárcsháre;	S ezerféleképen kinez;
Zmegész ághkhöduthjénov,	Egyiket nagy szegénységgel,
Ezmegálész ámothov.	A másikat szégyenfolttal.
Megisz dërdum gibáddsöre,	Egyiknek szomorúságot,
Megálisz mjédz czháv gipere,	Másiknak nagy fájdalmat hoz,
Ézmegezsz cshár thösnáméác	Egyikünket gonosz ellen
Churbán gáne cshár gámácz.	Kezébe ad áldozatul.
Ézdárin dáláuziov	Az évet dáláuzival
Sádonkh gigöczhin chëntumov;	Sokan elkezdik örömmel;
Pájcz zájn leghov, veninov	De azt keserüséggel és
Gilémöcznun dërdumov.	Szomorúsággal végzik be.
Ze páchil dolváthè hászáv,	Mert eljött az irigylő sors
Zmárté mjédz ándolvát áráv,	S hozott az embereknek nagy
Zërgjécz özná khághczrutjénen,	Szerencsétlenséget s tőlük
Ámen uráchuthjénen.	Elvett minden szép örömet.
Ov márt! álesz Ásztvádz chëntre,	Azért ember! Isten kérjed,
Ar ná khezi háduczháne	Hogy Az adjon neked mézet,
Szurp snorháczó mecs mjéghrë,	Tegyé évedet kegyelme
Ar dárid élá khághrë.	Kellemteljes- és édessé.
Szeb cshárnusz ézleghutjunê,	Számba ne vedd a keservet
Ocs cshi czhávisz ézdërdumê:	S ne fájlaljad a szomort, bajt;
Vászën Ászdudzo szirun	Hanem az Isten kedvéért
Hámpirisz zájn szirov tun.	Türed, viseld el te szívesen.

bb

5. *Fejezet. Méghátránkhin bárê.*

Panasz-dal.

Ov párégám, párégám,	Oh barátom, barátom!
Egoh ar tímáczhéd lám,	Jer, hogy előtted sirjak,
Lészisz ézzim kángádé	Halljad az én panaszomat,
Jév éz szërdisz mjédz czhávë.	És szívemnek nagy fájdalmát.
Ánunész, tháng ánunész	Nevem, drága nevemet,
Jév éz álmjédz tháng kándzész	Ezt a legdrágább kincsemet

Dusmënnjërész ¹⁾ koghczilin
U lizvokh àvërilin.

Árácsnërë ál dsermág,
Khánczh èzpukhë ál isztág,
Èndër cshicshág kéghéczhig,
Ánusfodov vártenik.

Pájczh cshicshágë, vártenikë,
Dsermág pukhë jév isztágë
Szevczhile u csëpile
Jév èzfëdë goruszile.

Givárei èndër lujszn
Bárebár héd ászcherun,
Bájdzár incshbesz zluszinë
Jérpar inkhë èlinkhn e.

Dárë zluszë árile
Ászcherun luszn ánczhile,

Cshi váril, ál sád cshi káh
Ánënesz ocsh ikhmënáh.

Kidisz hoki the vov e
Ar ájszbesz pán árile,
Vov zisz ájszbesz loznile
U ánënesz zërgile.

B'ászim hoki cshuszt b'ászim,

Pájcz szirov lészë chëntrim;
Ze cshim gárná jész álsád
Báhelu zájsz pánë phág.

Ánënisz zor godrogghë
Jév médz málisz koghczoghë
Ná eghile, vov hédész
G'uder, gichëmer dunész.

Um sád szer czhëczhuczhilim,
Um khov szërdánczh khálilim,
Náh er himbig dusmánë
Ánënisz àvëroghë.

Tá e Hután mádnoghë

Irigyeim ellopták

Ès nyelvökkel megrontották.

Előbb fehérebb és a
Hónál is tisztább (volt az),
(Olyan volt) mint a szép virág,
S a jószagú rózsa.

De a virág, rózsa,
A fehér hó, a tiszta,
Megfeketült és elfonnyadt
Ès illatját elvesztette.

Ègtem, mint a fény,
Hasonló (voltam) a csillagokhoz,
Tündöklő (világos) mint a hold,
Midőn teljes-teli az.

De világosságát elvette,
A csillagok fénye eltűnt (elaludt,
[elmult]),

Nem ég, nem maradt több
Neveimből — semmi sem.

Tudod lelkem, hogy ki az,
Ki ilyen dolgot mívelt,
A ki engemet így bepiszkolt
Ès nevemtől megfosztott.

Elmondom lelkem, gyorsan el-
[mondom,

De kérem hallgasson meg szívesen;
Mert nem vagyok képes többé
Ezt a dolgot titkon rejtegetni.

Nevem nagy megrontója
S roppant kincsem tolvaja
Az volt, ki velem
Evett-ivott házamnál.

A kiránt sok szeretetet mutattam,
A ki körül szívesen jártam:
Az volt most ellenségem,
Nevemnek megrontója.

Ez volt az áruló Judás

¹⁾ Az oláh nyelvben is használt török szó, örményül *թշուաթ* (thësnámi): ellenség. Annak bebizonyítására, hogy milyen gazdag az örmény nyelv, álljanak itten a thësnámi örmény rokonszavai (synonym): oszoch, szádán, virák, virágën, timág, ènttimág, njërhág, hágárág, hágárágort, hágár, hágárás, timáhár, ènttimáhár, hágákubár, vénászágár, vénászárár; timánárd, ènttimámárd, hágárágámárdig, hágámárd; timámárdig, ènttimámárdig, hágárágámárdig, hágágir, njërhágágir, hágárágátir; ènttimágiczh, márdágiczh, bádérázmágiczh, ènttimágáh, ènttimágáczh, ènttimágáczhu, cshárászird, cshárágám, cshárgám. A „thësnámi“-nak tehát az örményben 36 rokonszava van!

Vérász chálb szer czhëczhnoghë ; Ki irántam hamis szeretetet mu-
[tatott,

Tá er megë megálin
Gáner ar zisz dzidzághin.
Perán árnun, zuruczín,

Ez csinálta azt, hogy
Egyik is, másik is kinevessen.
Szájba vegyenek, beszéljenek
[rólam,

Incsh cshikáh, ná zán ászin,
Ar jész ájszbesz káneli
Tárnám zor jév ádéli.

Azt mondják: a mi nincs,
Hogy én ilyen utálatossá
És nagyon gyűlöletessé lettem.

Thear irénkh kidnáin
Ézkhározë lëszein ;
Ná zozgán cshi tádein,
Ar Zásztváz cshi ázcrein.

Ha ők tudnák
És hallgatnák az egyházi beszédet,
Akkor mást meg nem ítélnének,
És Istent meg nem bántanák.

Dárë jész niáth unim
U zánorë gipovim,
Dusmënisz héd zuruczim
Éztárczkálë jész lëszim.

Azért nekem az a szándékom,
— És várom is azt a napot —
Hogy ellenségemmel beszéljek,
S megtérését én halljam,

The incsh pernokh gërdzile
Jév mërov ¹⁾ szevczhuczihile ;
Ájnbesz zisz himbig chorte

Hogy a mely szájjal rágott
S mily korommal befeketített,
Ugy tegyen engemet jóvá (igazít-
[son helyre)

U lizvokhë zisz zërpe.
Jész lëmán ar bos g'ánim,
Ádor szebë dusmán cshim ;
Nëmá izsov mëschul im,
Vërán jész zor giczhávim.

És nyelvével töröljön le engemet.
Igaz, hogy én neki megbocsátok,
Ezért nem vagyok ellensége ;
Csak nagyon szomorú vagyok
S nagyon sajnálom őt.

Ze inkhë bárdágán e
Zánunësz déghë tëne ;
U thear zászonkh csh'áne,
Kháhánán cshi b'árzáge.

Mert ő köteles.
Hogy nevemet helyre állítsa ;
S ha ezeket meg nem csinálja,
A pap fel nem oldozza.

Zász unei ászelu
Timáczhéd kängëdvelu,
Szërdisz czhávë ászelu,
Ájszbesz khicshmë hovnálu.

Ez volt a mondanivalóm,
Előtted ezt (akartam) elpanaszolni,
Szívem fájdalmát elmondani
S így kissé lehülni.

Himbig párov párégám,
Szërdisz choczherusz mëlhám,
Ághothkh ára ar lávnám,
Ágheg ánënov élám. Ámen.

Most (minden) jót barátom,
Szívem sebeire (tëgy) írt,
Imádkozz, hogy meggyógyuljak,
És jó hírnevem legyen. Ámen.

6. Fejezet. Bár pusztádsoczhë. A gondviselők dala.

Ághpár Minász uruch g'erthász ? Minász bácsi hova megyen ?
Nájë me tun memál indász : Nézz ide te még egyszer ide :
Ásztváz kide, the jërp b'ikász. (Mert) Isten tudja, mikor jösz vissza.

¹⁾ Mur (*mur*) törökül churum, ebből a magyar korom.

Tárczir mákár ászá me zán, Fordulj legalább és mond
 The jérp b'ikász memál G'erlán? Hogy mikor fogsz ismét Szamos-
 Cshilám zudrê turê, cshárdsán. (Legalább) nem sirok folyton az
 Kidisz hoki ar ni ámbrán Tudod lelkem úgy nyáron
 Povisz êzisz, indán czêmrán Várj engemet, tova télire
 B'ikám szirun memál G'erlán. Eljövök kedvesem ismét Szamos-
 Uruch êzkhu mod bi tárnám, Akkor hozzád fogok térni,
 Ergu, irékh or b'usánám, Két-három napot eltöltök (és aztán)
 Mêschul pusztán jéd bi tárnám. Szomorúan visszamegyek a pusztára.
 Voghesh jév ároghcs gámim Kivánom, hogy ép-egészeslégy
 Nájé ágheg purtat¹⁾ eghir, Nézz, viseld magadat — jól
 Amen tiháczh mēdig eghir. Vigyázz minden felé.
 Ze jész Gérlán cshi bi êlám, Mert én nem leszek Szamos-
 Dárdê zkhugê bi unenám, (De azért) gondodat viselem,
 U chábár ál bi imánám. És híredet is fogom hallani.
 — Hoki szirun tun pusztádsi, — Kedves lelkem te gondviselő,
 Ádsáp khezi incsh ánci, Vajjon mit tennék veled,
 Ar êzkhu me cshi zádvei. Hogy tőled el ne szakadjak?
 Jész himbi dunê gimênám, Én most itthon maradok,
 Edevánczhêd cshi bi erthám, Utánad (veled) nem mehetek;
 Khêsér czhorég dárê b'ilám. Azért éjjel-nappal sirni fogok.
 Khêsér czhorég dárê b'ilám, Éjjel-nappal sirni fogok,
 Zerám êzkhéz bi gárodnám²⁾ Mert kívánni fogom arczod lá-
 Ocsh êzkhu besz bi unenám.³⁾ S nem lesz, ki téged teljesen pó-
 Luszov párov dēnerusz mecs Világos nappal szobáimban
 Khêsarov, Minász dáphcshusz Éjjel, Minász ágyamban
 Zkhéz bi nájim párczerusz mecs. Keresni foglak párnáim közt.
 Indász indám párczerun tin, Erre-arra fordulok párnám felé,
 The rászthê dām zim Minászin, Hogy megkapjam Minászomat . . .
 Gi zärtëvim báderun tin. (Mikor) felébredek, a fal felé va-
 [gyok fordulva.

¹⁾ A latinból (porto, — are) kölcsön vett román szó.

²⁾ *kuqoinhu* (gárodím: egeo, indigeo, deficio): hiájával lenni, nélkülözni; a hazai örmény: 'kivánlak látni' értelemben használja.

³⁾ Hozzád hasonló (olyan jó) emberem nem lesz.

Luszov êzim sâghêsnêrêsz,
Khêserov vâh erdzênêrêsz,
Bi'lân zkhu mod dârdêrêsz.

Párov geczhir hoki szirun,
Fartoh ászáczh irjên czíun.
Tháblêczh zodkhê thâmbin zân-
[gun. ¹⁾

Párov erthász hecs dârd m'âni
Ze zim vêrá cshi bi lêszi,
Ânbesz pân, ar szirdêd czhâvi.

Ábrisz tun ál, ábrim jész ál,
Pêrne kâvát, chême memál,
Ar dá Ásztvádz pári târnál.

Chêméczh kâvát, pintin dêvâv,
Jév kêdgvôvê párév árâv,
Zor lálênê ²⁾ pázsnêvéczhâv.

Ághâvoréczh êz Minászê
Incsu portân; ³⁾ ácszhvênêrê
Szêrd, g'udân zârdêszênkhêrê.

Ângiczh kênâczh, dunê mêdâv,
Mêschul phêránê khov nêsztvâv,

Khunê dâráv mêráphéczhâv.

Hábâ zárâsz erdzênêrê
Árács perân êz Minászê,
Pâjcz thez ânczhâv âjcz chêndumê.

Zerâm megen zârtêvéczhâv,
Indâsz-indân czerokh árâv,
Bâgh phêránê râsztvê dêvâv.

Pârégâmâczh kângêdvéczhâv,
Erdzênêrov dândsêvéczhâv,
Zerâm megen zârtêvéczhâv.

Irên orê meg sâpâth er
U sâpâthê âmisz guthver (g'thuer)
Dâré âmiszê meg dâr er.

Kân tiszâr ânczhâv âmârê,
Gi modignâh ni âsunkhê,
Edév bikâh médz czêmerê.

Gârhâh gêczhéczh pukh ikálu
Báltânêrê ⁴⁾ bâgheczhnelu
U krecsunnál modignálu.

Nappal gondolataim,

Éjjel rossz álmaim,
Nálad lesznek gondjaim.

Élj boldogul kedves lelkem,
(Aztán) „farta“-t mondott a lóvának
És betette lábát a kengyeibe.

Szerencsés utat! Mit se gondolj;
Mert én rólam nem fogsz olyat
[hallani,
Mi szivednek fájdalmat okozhatna.

Élj te is, éljek én is,
Vedd a pohárt, igyál még egyszer,
Hogy adjon Isten szerencsés vis-
szajövetelt.

Kiitta poharát, sarkantyút adott,
És sapkájával köszöntött...
Sirva-riva vált el.

Elkísérte Minászt
A kapúig; szemeiből
Sűrűn hullottak a könnyecseppek...

Innen elment, beiment a szobába,
Szomorúan leült a sütökemencze
[mellé:

Elszenderedett, elaludt.

És álmai mindjárt
Előhozták Minászt;
De hamar eltűnt ezen öröme.

Mert mindjárt felébredt;
Ide-oda hadarászott kezeivel,
És rátalált a hideg kemenczére.

A barátainak panaszt,
(Hogy) álmokkal kinlodott,
Mert azonnal felébredt.

Neki a nap hét volt,
És a hét hónapnak tetszett,
Meg a hónap esztendő volt.

Elég nehezen telt el a nyár,
Közeledik az az ősz,
Aztán eljön a nagy tél.

Alig kezdett hó hullani,
A pocsolyák befagytak,
És a karácson közelget.

¹⁾ Thâmb: nyereg, zângu: kengyelszár, kengyeltartó (nyeregheveder?)

²⁾ Zor: nagyon; pl. dêghân zor g'ulâ: a gyermek nagyon sir.

³⁾ Az örmény tur (gmp) helyett azért használta az idegen „porta“ szót, mert két tagra volt az írónak szüksége, törökül: kâpu, ebből a magyar kapú.

⁴⁾ Báltâ román szó: töcsa, pocsolya.

Edevánczhê nor dârin e,
Meg-ergu sâpât mênâl e
Debreczinê sokodol e.

Ergu orê Debreczinen
Pevni gukâh — ar the khâren —

Kontet szâdgi zân czin dâgen.

Ze hâjin âdâthê ân e,
Jép pusztâjen dun givâze,
Tânâg hâdre, ar czin kherthe.

Thebed desztul âl gipêde,
Othmân mirczâ ovusz gude,

Linkhê lèczhâdz pustê kide . . .

Urâch geczhir ze Minâszê
Uzsem ânczhile êzvâdê ²⁾
Verczhir digicz jêl timâczhê.

Pove urâch. — Dur êzbundâd
Pârov egir âghpâr Minâsz.

Âsz incsh ânkân u ergân gukâsz

Urâch eghiliz gâm âbriliz ?

Minâsz vâjlo tun bâghiliz,

Mud nêsz khicshmê hoki chêliz. ³⁾

Voghchsh im szirun jêv
[âroghchsh im,

Âgheg g'âszisz, the bâghilim,
Ze ezkuh mod zor egilim.

Debreczinen jêsz elilim,
Ârâncz popâsz zudr egilim,
Ergu orê hosz hâszilim.

Âszâ me the êndêr eghiliz,

Menêd dunê incsh ârilisz.

Hâzâr dârbâ midsz êngiliz.

Niszd tun indâsz gér u chême,

Lâchtâdz szirdêd khicshmê jêghe

Jêdêv hângiszt indâsz bârge . . . Aztân csendesen itt feküdj le . . .

Utána van az új-év,
Még egy-két hét azután
Debreczenben vásár van.

Két nap alatt Debreczenből
Eljön bizonyosan — még ha kő-
[ből is lenne az a ló,
(Beleegyezik) nem bánja, ha meg
[is döglik az a ló alatta.

Mert az örménynek az a szokása,
Mikor a pusztáról haza fut,
Hogy kést tart készletben a ló
[megnyuzására ¹⁾ . . .

Habár eléggé tömi azt,
(Mely) megszálláskor megeszik
[egy véka zabot,
S tudja (hogy lovának) bendője
[teljes-teli,

Örvendj, mert Minâsz
Már átkelt a gâzlón,
Kelj fel onnan, s menj elejébe.

Vârd vigan. — Add a bundâdat.
Isten hozott Minâsz bályám.

Oh beh késôn és hosszasan jösz.

Vigan voltâl vagy éltél ?

Minâsz beh megfâztâl.

Lépj be, hogy kissé lelket kapj.

Ép és egészséges vagyok ked-
[vesem,

Jól mondd, hogy megfâztam,
Mert hozzád ügetve jöttem.

Debreczenből elindultam
Megszállás nélkül folyton jöttem,
S két nap alatt ide értem.

Mond csak, hogy voltâl,
Egyedül otthon mit csináltâl ?

Ezerszer is eszembe jutottâl.

Ülj ide, egyél, igyál,

Fâradt szivedet kissé erôsítsd
[(zsirozd)

¹⁾ Csak nagyítás, e helyett: váglat, nem nagyon kiméli lovát.

²⁾ A XVIII-ik században a felső híd nem ott volt, hol most van: a kérii fürdő közelében, hanem sokkal feljebb, Hésdát falúhoz közel, a gâzlónál (vadam = vâd; azért ez a szólam: „Ânczhile êzvâdê“ azt jelenti, városunk határára lépett.

³⁾ Chêlêl: kapni, kapdosni; hoki chêlêl: felmelegedni.

7. Fejezet. Két anyós kölcsönös panasza.*)

Máriám.

Mária.

Szirun khurug ézkángádész
Ega lésze ézhálész; ¹⁾

Szeretett nővér a panaszaomat,
Jer hallgasd meg rossz állapo-
tomat;

Ze álál timánálu
Cshim gárná hámpirelu.
Ergêthe in chácshérész,

Mert többé türni
Nem tudok szenvedni.
Vasból valók (tartósak) kereszt-
[jeim,

Incshuri máh dárdérész,
Ánbádméli czhávérész,
Ze sád in nekáznérész. ²⁾
Ásincsh (áh incsh) izsov bezdrilim ³⁾ Oh beh nagyon meguntam
U ás-chérész kánilim;
Máhê belkhim morczhile,
Ar zisz incshvász thoghile.

Gondjaim (eltartanak) halálig,
Kimondhatlanok fájdalmaim;
Mert számtalan sok a bajom.
És megutáltam a világot;
A halál talán elfelejtet,
Hogy eddig engemet (itt) hagyott.

Anná.

Anna.

Szirun khurug szészteve
U tun khezi dèchêzve;

Szeretett nővérke hallgass,
És huzd meg magadat (szükülj
[meg;])

Ze biká számánágê,
Bidáni êrkhéz máhê.
Ádsáph kidisz incshchárnér
Gul g'udám jész hálkánér,
Gunthur-gonthor gáládsikh, ⁴⁾

Mert eljön az idő
(És) elvisz tégedet a halál.
Vajjon tudod-e, hogy mennyi
Haluskát nyelek én le?
(Mennyi) gyűlöletes — haragos
[szót (hallok),
Megemészt engemet a bosszúság.

G'ude êzzisz máselikh.

Máriám.

Mária.

Incshuri dègháh ei
Náh jész médz domnáh ⁵⁾ ei;
Deszir himbig hársznérész
Zarmédz bikháh in (jén) dunész.

Mig fiatal voltam,
Hát én nagy úrnő voltam;
Ime most menyeim
Nagy úrnők házamnál.

*) Ez a panaszos dal örmény czime: Ergu észkeszur, bikhán Májrámé héd bikhá Annáin ájszbesz gikángédvin vértikáczé jév hársznerun éntem: Két anyós, Mária urnő és Anna urnő így panaszkodnak egymásnak fiaik és menyek ellen. — Megkaptam az eredeti szöveget, melynek hű magyar prózai fordítását is adom; de már olyan öreg embert nem kaptam, ki vissza emlékezne dallamára is! A dallam és szöveg szerzője ismeretlen. Inkáb így: *ergu lu d'uz.*

¹⁾ *szul*: állapot, helyzet, pl. *szul q'iz l*: hálé kes e, rosszul van, beteg.

²⁾ Necaz román szó: bosszúság, kín, kereszt, szomorúság.

³⁾ *ul,q'phl* (bezril)-ből *d* hozzáadásával csinált a hazai örmény *ul,q'nnhl*-t: unni, megsértődve lenni, taedet me, molestiam capio, offensus sum, acedia officior. . . .

⁴⁾ Guniv török szó: gyűlölet, harag.

⁵⁾ Dómná román szó (a latinban *domina*): úrnő.

Ámenun ádéli im.
Zerám himbig êrind csh'im ;
Incsih the kêrkit g'anim,
Ná hársznérusz cshi bedkh im.
Hárszész tuszánczh ághegn e
Bi szebeir the szurp e ;
Pájcz jérpor gipárgánáh,
Szirdész mecshész gitoghá.

Ánná.

Hábá vértid incsh g'ásze,
Jérpor hárszéd ájdbesz e ?
Kidisz ar czugê kèlchun
Gihodá u cshe ákun.

Máriám.

Vértisz szuszt e, ámégh¹⁾ e
Ándénê sánbesz munds e ;
Giváchná ar mázerun
Cshi chélvi irén kèlchun.

Ánná.

Ászincs (áh incs) hárszê nájilisz,
Miédz chácsch dunèt chothilisz ;
Jész ál cshidim incsh ászim,
Éndor êzhárszész kovim.
Jész ál ádesz (ájszbesz) gi-
[khásim,²⁾
Héd hárszinész gimásvim ;
Dsárê hámpiruthjun e,
Ze ás-chárhész irénczhn e.

Máriám.

Sád khésérnér áránczh khun
Ánczhuczihim jész zártun,
Ar vartisz ágheg háncser,
Irjén besz sunê csh'éndrer.
Himbig êzzisz thoghile,
Êzgênigê giszire,
Ámenê zán gárménán,
The sád g'ábri dzér mámán.
Jérpor ánus pán g'ánin,
Ná gámácz gizuruczín,

Mindenki (előtt) utálatos vagyok,
Mert most szép nem vagyok ;
És ha csak mocczanak,
Már menyeimnek nem tetszem.
Menyem külsőleg (látszólag) jó,
Azt képzelnéd, hogy szent ;
De mikor megharagszik
Szívem bennem megremeg.

Anna.

Hát a fiad mit mond,
Mikor a menyed ilyen ?
Tudod, hogy a hal fejétől
És nem a farkától büszhödik.

Mária.

Fiam hallgatag, csendes,
Akkor kutyaként néma ;
Fél, hogy hajához
Ne kapjon a fejéhez.

Anna.

Oh milyen menyét kerestél,
Nagy keresztet vittél be házadba ;
Én se tudom, mit mondjak,
Mikép dicsérjem menyemet.
Én is így szenvedek,
A menyemmel boszankodom ;
Az orvosság: türelem,
Mert a világ az övék.

Mária.

Sok éjszakát álmatlanul
Töltöttem én ébren,
Hogy fiam jól nyugodhassék
És kutyaként ne válogasson . . .
Most elhagyott engemet,
A nejét szereti,
Mégis azon csodálkoznak,
Hogy sokat él az öreg mama.
Mikor jó enivalót csinálnak,
Lassan beszélgetnek,

²⁾ khásél : huzni, itt : az élet terhét viselni, szenvedni.

¹⁾ Az ánméghkhi-ből a hazai örmény két hang (n, kh) kihagyásával csinált ánmégh szót: csendes.

Báhug zudelun g'ánin,
Gám ézzisz zsám gichêrgin.

Ar cshi desznu bárávê,¹⁾
Csi kidná dzér gáchártê;
Zerám irjén médáczhê ²⁾
Gásze êndor dêghoczhê.
Ârdészênkhov êsztolen
Gelim jész u dâbcshênen;
Munnáthov ³⁾ e udélész,
Munnáthov e khicsh khunész.

Szirun khurug ájszbesznêr
Gidesznum jész dzur pánér;
Miájn szév szirdész kide
U cshorsz bádê gidzádzge.

Anná.

Szirun khurug szésztove,
Êzisz chêntrim tun lészé;
Êzisz artisz giváre,
Âghporê mod gichêrge.
Anor g'ásze ar erthám,
Han ábrim, uruch gárnám;
Ze gênigê zim hámár
Cshi hánkeshi êntreg ámár.

Máriám.

Genokhész jész êráchov
Szorvâdz im u hám kínov,
Ánus-ánus udelvov.
U hám khághczrê káfejov.
Himbig ánonkh thêrilin;
Vághucz e ar ánczhilin;
Ámen márt zán gipóvi,
Ar dzér bárávê merni.

Anná.

Genokhész cshor u czhámák
Ábrilim jész ághkhédnág,

Az ételt dugva csinálják,
Vagy engemet templomba kül-
[denek.

Hogy ne lássa a banya,
Ne tudja a vén boszorkány;
Mert megkivánja,
Ugy mint a gyermek.
Könnyezve kelek az
Asztaltól és az ágyból;
Szemrehányással van (összekötve)
[eledelem,
Felhányják kevés álmomat is.
Szeretett nővér ilyeneket
Látok és görbe (rendetlen) dol-
[gokat;
Csak fekete szívem tudja
És négy falam takarja.

Anna.

Szeretett nővér hallgass el,
Kérlek engemet hallgass meg:
Engemet fiam elüz (a háztól)
(És) fivéréhez küld.
Azért mondja, hogy menjek el,
Ott éljek, a hol lehet;
Mert felesége miattam
Nem nyugszik egész nyáron át.

Mária.

(Egész) életemben megszoktam
A pálinkát és a bort is,
A jó, jóízű eledelt
És az édes kávé.
Most azok elrepültek,
Rég, hogy elmultak;
Minden ember azt várja,
Hogy a vén banya meghaljon.

Anna.

Egész életemen át szárazon (szü-
[kösen)
Éltem és szegényesen,

¹⁾ Báráv v. ő banya.

²⁾ Midkh: ész; médáczhê g'ásze örmény szólam: (eszébe jut) megkivánja.

³⁾ Minneth arab szó: szemrehányás.

Ar dëghoczshês bán khághim,
U chárdsovész cshi lëdzgim.¹⁾

Ászonkh himbi szebi cshin,
Incshe eghile ánczhilin;
Hárszinész árádznjérê
Szebi in ászádznjérê.

Cshim kidáczi êzkáfêjê,
Cshim dsáncsheczi ezthejê,
Tázmé dárba khics chumov
Dzeráczháh álsád csêrov.

Himbig hárszész findsájov
Gilárvi ibriknerov:
Ánbágász e káfêjê,
Áráncz bán e sákhárê.

Gisádnám phjálánérê,
Gibárbin butelnérê;
Incshe ar hárszész gichême,
Hájin defterê kide.

Incschár hárszész gichême,
Ná êszkeszurê cshide;
Incschár hárszész gichême,
Artusz szév szirdê kide,

Máriám.

Chêlk csh'unin ájn márérê
Chev in hám ájn hárérê,
Voronkh májmundi nêmán,
Dëghoczsh verá gizerám.

Ánná.

Kidisz the incsh biáninkh,
Ar minkh hárgikh këndevinkh,
Ászinkh the sád bán uninkh,
Pájcz kednin mecs thághilinkh.
Ájnbesz chápinkh êzdëghákhê,
Ar dzidzághin ámenkhê;
Ze chi zsázsizsh phesájov,

Ná cshisz ábri ághegov.

Marczhilin êzorenkhê,
Zászdudzoh bádviránkhê;

Cakhogy gyermekeimnek pénz
[gyűjtsek]
És költséggel kijöhessek.

(De) azok most mit sem érnek,
A mi volt, az elmúlt;
Menyem tettei és szavai
Bírnak most csak érvénynyel.

Nem tudtam a kávéról,
Nem ismertem a theát,
Néha napján kevés itallal
Öregedtem meg többnyire vízzel.

Most menyem findsával
Terjeszkedik ibrikkel.²⁾
Az asztalról nem hiányzik a kávé,
Pénz nélkül adják a cukrot.³⁾

Sokasódnak a üvegek,
Ürülnék a butellák (Bouteille);
A mit menyem megiszik,
Az az örmény deftere tudja.

A mit menyem megiszik,
Az az anyos nem tudja;
A mit menyem megiszik,
Fiam fekete szive tudja.

Mária.

Nincs eszök az olyan anyáknak,
Bolondok az olyan apák is,
A kik majmok módjára
Gyönyörködnek gyermekeikben.

Anna.

Tudod, hogy mit tegyünk,
Hogy tiszteletben részesüljünk?
Mondjuk, hogy sok pénzünk van,
Mit a földbe temettünk el.
Igy csaljuk meg a gyermekeket,
Hogy nevensen mindenki;
Mert ha nem cselekszel csalárdul
[mesterül]

Akkor jól meg nem élhetsz.

Elfelejtették a törvényt
Az Isten parancsát;

¹⁾ Ludz terüh, teher örmény szóból csinálták apáink a lëdzgim igét: adossággal terhelem magamat.

²⁾ Findsát, ibriket tesz a terített asztalra!

³⁾ Férjének boltjából hozzák, tehát nem ad érte pénzt.

Ná uni hinbig artikh,
Vov uni bán u mártikh.

Máriám.

Ál ágheg e ar merninkh
U ás-chêrhes tusz elinkh;
Pájcz phoszi mecs bârgelu
Bî szirei thâghvelu.

Ar ândene dzârvuthjun,

Cshi unenâm bâkszuthjun;
A'jszbesz tebi ândenê
Bî thêrei jêrginkhê.

Ánná.

Hêste khurug mernelu
Tizsâr e dsujâb dâlu; ¹⁾
Belkhim mezig dâkh hâczh e ²⁾

Incs gikhâsinkh âneczkh e.
Belkhim minkh ál dzererun;
Êntem einkh szkeszurnun;
Ânor âjszbesz hârsznerov
Bâd-dsêveczhânkch châcshêrov.

Máriámê.

Lêmânê g'âszisz khurug,
Nênâ kângâdêsz dzâdzug,
Ez-châcshêrêsz csh'imânâ,
Azgá márt cshi kidná.
Thear lészin hârsznêrêsz,
Incsb biânin artikhêsz,
Bedkh bilâ ar âjsz khâghkhen
Tusz elinkh u ergêren.

Ánná.

Mi vâchnâ ov khurug im,
Zerâm jêsz thul pernov csh'im;
Êzkângâdêsz bi bâhim;
Dzâgdzâg mághov bi dzâdzgim.

Annak vannak most fiai,
Kinck pénze van és emberei.

Mária.

Jobb meghalunk
És a világból kiköltöznünk;
Inkább szeretnék a sirba
Feküdni és ott eltemettetni.
Hogy a másvilágon szomjat (ne
[ismerjek])

Szükségem ne legyen;
Szeretnék így a másvilág felé
Felrepülni az égbe.

Anna.

Könnyü nővér meghalni,
De nehéz a számadás;
Talán reánk nézve ez a kölcsön
[visszatérítése,

A mit szenvedünk: az átok.
Talán mi is az öregekkel,
Ellenkeztünk anyósainkkal;
Azért ilyen menyekkel
Büntettettünk keresztekkel.

Mária.

Igazat mondasz nővér,
Hogy maradjon panaszom elrejtve;
Keresztjeimet (más) nem érzi:
Azért más ne is tudja azokat.
Ha meghallják menyecink,
Mit fognak fiaink csinálni?
Kénytelenek leszünk e városból
Kimenni még az országból is.

Anna.

Ne félj óh nővérkém,
Mert nekem nem gyöngé a szám;
Panaszomat nem fogom őrizni,
Lyukas szítával fogom azt beta-
[karni.

¹⁾ A dsughâb dâl helyett a hazai örmény dsujâb dâl-t mond: számot adni Istennek tetteinkről.

²⁾ Dâkh hâczhê phêch e (erdélyi örmény közmondás): (a meleg kenyeret kölcsönbe adják) a kölcsönt vissza kell fizetni.

8. Fejezet. Merádz bánkonér.*)

Meghalt bankók.

Merádz bánkonér, látv dárikh, Elhalt bankók, jó évek,
Thez ánczihilik, uch verczhilikh? Hamar eltüntetek, hova szöktek el?

Ker bánkonér tukh merilikh, Kövér bankók ti elhaltatok,
Tánág szêrdérész zárgilikh. Kést ütöttetek sziveinkbe.
Eneg¹⁾ mezig, jérp g'ászeinkh, Szánandók mi, midőn mondok:
Éndor goráv ar mészulvinkh. Miként pusztultak el, busuljunk.
Ágheg dárin thez egile, Hamar jött a jó év,
Pari orê thez ánczhile; Hamar elmúlt a jó nap;
Indász-indán khálczhuczchile,²⁾ Ide-oda járatott minket,
Lémán³⁾ áchkhád zméz árile. S igazi szegényekké tett minket.
Chodsán chuni incsh vernálu⁴⁾ (Most már) a gazdagnak nincs

[miért ugrándozni,

Dzéré cshuni incsh dêkhálu,⁵⁾ Az öregnek nincs miért nyögni,
Gurê cshuni incsh nájelu,⁶⁾ A vaknak nincs mit néznie,
Hájê cshuni incsh khághelu. Az örménynek nincs mit eltennie.
Cziávor nészitisz, hedevág isz, Úlj lovon (mégis) gyalogos vagy,
Kámbur⁷⁾ czerkêd molorváz isz. Iránytű a kezdedben s eltévelyedsz;
Dsámphá elisz, sád zén g'ánisz, Ha utra kelsz, sokat károsodol,
Mákár the sád gidándsêvisz. Habár sokat kinlodsz.

Sudov hárán bánkonérê Gyorsan eltűntek a bankok
Erginkhê, egáv—nêkázê.⁸⁾ Az égbe, eljött a nyomor;
Khicsh mênáczhile khêszágê, (Mert) kevés marad az erszényben
Ov guszbe zunenélê, S a ki (mégis) számlálja vagyonát,
Cshámics kênisz, gogán tárczáv. Ugy tesz, mint az, kinél a vett
Malozsa kôkénynyé lett,

*) A devaluatio (áresökkenés, leszállítás; minden 100 frt 20 forintra devalválódott!) évében (1811) valamely tapasztalt, de sokat károsodott örmény írta ezt az érdekes költeményt. Az eredeti szöveg a Jagamast család birtokában van — Szamosújvárt.

¹⁾ Ánekh perzsa szó: ime; ebből csinált a hazai örmény „eneg” szót. A jelentésre nézve im egy példa: Éneg hokud, ar zádonkh kidisz timánálu: *szádnatos*, a lelked, hogy mindazokat el tudod viselni. De így is lehet a mondott példát fordítani: *Boldog* a lelked, hogy . . . A szent-írás szerint boldogok azok, kik az igazságért ártatlanul szenvednek . . .

²⁾ A „nemán” (símilis, par, hasonló, egyenlő) örmény szóból csinált e hazai örmény „lémán” szót: igaz, való. Itt: a szegényekhez hasonlóvá tett . . .

³⁾ A lesújtó reudeletet az egész országban egyazon nap bontották fel és ugyanazon órában hirdették. Mire a károsultak mentek ide, futottak oda s még sem segíthettek magukon.

⁴⁾ Itt ugrándozni = fenhéjazni, büszkélkedni.

⁵⁾ Ne nyögjön az öreg, hadd nyögjünk mi, kik annyit károsodtunk — önhibánkon kívül!

⁶⁾ Vak létére eddig sem láthatta a bankot, de legalább tapogathatta azt és élvezhette az avval beszerzett jókat.

⁷⁾ Kámbur, phámbur török szó: iránytű, örményül: *guz* (ղուզ).

⁸⁾ Necaz oláh szó: baj, nyomor, kin, kereszt.

Bánir dsémrisz, phosi tárczáv, Cshárdách(è) elisz, dunèd pèláv Láv ábránkhèd chártách tárczáv.	Sajtot gyursz össze és porrá válik, Ha felmész a hijazatra, házad ledől, Jó portékád hamisra változott.
Vápir gèdávèd báfáih e Dárém ter ájsz ocshophá e. Érádi, ar chálészilisz, Czhámákh choszkér tun bigán- [cshisz, Phárok h mártikh vár biczèkisz,	Finom vászنام bártfaivá lett, De mind ez még csekélység (semmi) Jó, hogy megszabadultál ; (De azért) fogsz kelletlen-izetlen [szókat hangoztatni, Dicső embereket megbuktasz (le- [tasztasz),
Khámi áno gh bihántárdisz. Jész árávél, jész bigáncshim, Ar ocsh ábránkh, ocsh bán unim,	A szélcsapót ¹⁾ lecsendesítéd . . . Én pedig inkább fogom mondani, Hogy sem portékám, sem pénzem [nincs ;
Fájn ²⁾ gèinig u vèrti unim, Ászt vádz heri, hecsh dárd csh'unim. Hecsh dárd m'áni, tun Báráni, Ze ter Ásztvádz ánor g'ábri, Ar dá mártun incsh ar bedk e,	De van csinos feleségem és jó fiam, Isten ments', mi gondom sincs. Mivel se gondolj, te Bárány, Mert az Isten azért él, Hogy megadja az embernek, mire [szüksége van,
Cshe indor mártè irèn g'uze.	De nem úgy, mint az ember maga [kéri.
Ágheg-chudzád z ánczháv orè, Midkh tène lithvár-kèno ghè, Dsèhud phácháv, bánè csh'egáv,	Jól-rosszul eltelt a nap, Jusson eszébe a báránybőrvevőnek. A zsidó elfutott, a pénz nem [jött be,
Kárè phácháv, ághvjész egáv ; Chálészéc zhi kári gásun, Rásztè dèwá sád ághvjésznun. Sághèsilim the ághvjészè, Bilávczhènu zkárnin zjènè.	A bárány elfutott, jött a róka. Megszabadultam a báránybőrtől S rátaláltam sok rókára. Azt gondoltam, hogy a róka Begyógyítja a bárány kárát (a bá- [ránynál szenvedett kárt),
Ánál csidim, the incsh ánim, Ar ághvjészen jész chálészim.	Azt sem tudom, mit csináljak, Hogy (most) a rókától megszaba- [duljak.
Brasovè eghá fársángin, Ar erdzèvim héd ághveszin . . . Hecsh mi váchná bichálészisz, Nèma zenov bizártèvisz. Cshiká incshi dárdér ánisz, ³⁾ Ze ter ádesznjér khásilisz, ⁴⁾	Farsangkor Brassóban voltam, Hogy álmodjak a rókával . . . Mit se félj, megszabadulsz, Csakhogy kárral fogsz felébredni. Nincs miért gondokba merülnöd, Mert még huzztál te még ilyeneket,

¹⁾ Windmacher.

²⁾ A német „fein“ szó jelentése: csinos, mivel, szépmodú.

³⁾ Szó szerint: gondokat csinálnod, gondolnod vele, búsulnod.

⁴⁾ A magyar is mondja: „Huzza a lábán“ (a betegséget), átéltél te még ilyeneket, áttestél még ilyeneken, szenvedtél te még ilyen kárt.

Ághvjésznun jész chálészécchi, Jépuránjér ¹⁾ jész kénécchi. G' váchnám ar án ál cshi cháphe, Khán zmegalê álzor váze.	A rókáktól megszabadultam És nyulakat vettem. Félek, hogy ez is meg ne csaljon, S a másíknál jobban fusson.

*

*

Jézê, jézê gigodose, Govê, govê zor giphárde ; Ájsz ter iszto ocshopháh e	Az ökör, ökör döf, A tehén, tehén nagyon rug ; De mind ez még semmi ahhoz [képest,
Inesh ter pusztádsin gikháse. Sád guvázín, khicsh gukhághin, Vásztêgi djégh sád zjén g'ánin ;	Mit a pusztádsi (gondviselő) elvisel. Sokat futnak, keveset gyűjtenek, Nyereség helyett sok kárt szenvednek.
Dsorov-dsorov guchálészín, Zárász ozgáji guchêlvin.	Alig-alig szabadulnak meg (egyik-től). Azonnal hozzákezdenek — másához.

*

*

Ozgá pání cshuszt gichêlvin, Ar bán ánin Henk Millerin ; Dárê cshikáh incshi chêlvin, Bedkh e godos jézi pèrnin. Ocschhárê dzênáv êzkárê, Hájê khághécz êzlitfárê. Oláchê gikhághê zbánê, Tun bikhághisz miájñ zgolê ; ²⁾ Olách khághê, hájê hárcse, Erneg, ov ar dágen ele. Tun khághilisz, tun bihárcsisz, Hálál ⁴⁾ bánêd tun dêvilisz. Kárê biporcse : be, be, be . . . Tun bigáncshisz indzig vércsh e.	Gyorsan hozzálátnak egyéb do- [loghoz, Hogy pénzt csináljanak Müller Já- [nosnak ; Azért nincs egyéb mihez kezdjenek : Meg kell fogniok az ökör szarvát. A juh ellette a bárányt, Az örmény gyűjtötte a báránybört. Az oláh gyűjti a pénzt, Te pedig nem szedsz semmit ; Az oláh szed, az örmény sóhajt, Boldog, ki alóla kijön. ³⁾ Te gyűjtötted, te fogsz sohaj- [hozni, Te adtál (érette) rendes uton szer- zett pénzt. A bárány kiált : be, be, be, Te pedig kiáltani fogod : nekem [vége. (Azt) gondoltad, hogy nyertél, (Azért) az aprólékot meg is etted ;
Sághësilisz, vásztêgilisz, Zaprolékê ⁵⁾ tun gerilisz ;	

¹⁾ Az örmény *խաղաղամուկ* (nábazdág) helyett az oláh *jepure* van használva.

²⁾ Gol oláh szó : meztelen, csupasz, üres.

³⁾ Alóla kijönni = nem károsodni.

⁴⁾ Hálál arab szó : igaz, valódi, rendes s nem csalfa uton szerzett pénz.

⁵⁾ Itt az örmény *մանրուկ* (mándru), *մանրուկ* (mándrukhi) helyett a magyar 'aprólék' szót használja az író ; elől a z (q) tárgyeset képező, mit az örmény a szó elejébe tesz.

Dárè án ál chudzádz b'ènni, Ze khészágèd zor bibárbi.	De az is rosszul esett, Mert erszényed jól kiürült.
„Lörincz, Lörincz Debreczenbe, Börbe, börbe, báránybörbe“	„Lörincz, Lörincz Debreczenbe, Börbe, börbe, báránybörbe“ !
G'ásze kèhoghè, gukah bánè... Zárne gádzágè zocshchàrè.	Mondja a vevő: jó a pénz... Üsse a tüzes menykő a juhat...
Cshiká incshi ar szardadisz, Ze inchs g'ele, ¹⁾ zán gukènisz... Oláchè g'ásze: hop, hop, hop, Hájè g'ásze: kop, kop, kop...	Nincs miért megharagudnod, Mert, mi (elődbe) kerül, azt veszed... Az oláh mondja: hop, hop, hop, Az örmény mondja: kop, kop, kop.
Kári gásin zor dzáchvile, Ze dsèhudè tháng kènile, Zápisz èrind ná dèvile, Háji khèrdinkh sád gerile.	A báránybör jó árban kelt, Mert a zsidó drágáért vett, Adott ő szép kötelezvényt (váltót): Ki megevett sok örmény verej- tétet (péNZ).
Chèntáczhilin, jèrp dzáchilin, Ze zvástágè thez szebilin...	Örvendtek, mikor eladták, Mert a nyereséget hamar kiszá- mitották.
Dsorov-dsorov chálèszilin, Irkèkhen meg kèndèvilin.	(De) alig-alig (nagynehezen) sza- badultak meg: Háromból csak egyet kaptak.
Gusáchèsin the vástègin, Dárè ter ál sád zjèn g'ánin; Tástè g'ude èzvástágè, Chárdse g'ude zunenále.	Azt hiszik, hogy nyerni fognak, De azért még többet károsodnak; A rét megeszi a nyereséget, A kölcség megeszi a vagyont.
Jézè g'ude zbudisárè, Gulán ²⁾ g'ude èzmádzunè, Bedkes ³⁾ tárczán buksánnèrè, ⁴⁾ Buksán tárczáv dárèn dsunk mè.	Az ökör megeszi a budisárt, A gulya a mádzunt (savanyú-tej) Bedkesekké lettek a buksánok, A buksán egyéves tinóvá lett.
Bizdig fortèn mjédz godosnjér, Mjédz godosèn mjédz kiflinjér... Ze áschárhész zor gucháphe, ⁵⁾ Bedkes jézè gugodose.	A kis borjuból nagy szarvak, A nagy szarvból nagy kiflik... Mert a világ nagyon csal, A bedkes-ökör döf.
Inchs guhámbrisz vádus dávrin, Zán gukhághisz tun ker dávrin... Jèrp gukènisz sokodalè, Mí chodsáczhnu ihon zprasztè. ⁶⁾	A mennyit leolvasol a sovány [marháért, Mikor veszel a vásárban, Ott ne gazdagítsd meg a parasztot.
Inkhè khághe èzbánjèrèd, Tun bi phedisz èzmázèrèd...	Ő szedje el pénzeidet, ... Te tépni fogod hajszáladat...

¹⁾ A mi a piacra jön, a mit találsz. . . .

²⁾ Gulya = Rindheerde, Zuchtheerde.

³⁾ Bedkesz (a gazdaszat köréből vett műszó): kisebb ökör.

⁴⁾ Buksán: nagyobb ökör.

⁵⁾ Az ember számításában gyakran csalatkozik.

⁶⁾ A „praszt“ lett a magyar paraszt szóból.

Médz pusztádsikh czhanczhêr-
[czilikh,

Indász-indán czhêrkhêvilikh,
Dásznen memê mênáczhilikh,
Ánor tukh ál mēdig eghikh.

Álál cshikál incshi chēlvim,
Ozgáh dárba álsád bánim ;

Álál ter álál ádesznér
Ter biánczhnin zsámánágnér.

9. *Fejezet. Págnikhê.*

Házár aghtë hárerin
Aghthánászunê hingin,
Ulisz ámszun erszunin,
Ánzsumên er norluszin.

Gérlájen mink elilinkh,
Jéznárbov minkh egilinkh,
Incshuri borthutin mod.

Ihon minkh chonágh êncshánhk.
Hálerin dunê mēdánkh,
Páztrê, médz lernerun mecs,
Phádod morészennu mecs,
Héd ánpán kázannerun.

Ter Uszepn ál mér héd er
Ter Távidn ál megdéghe er ;
Pájcz khámin zok giphécser,
Tháthávê ézméz gitércser.

Ihon mezig ágheg er,
Ámen pánê gi kédver,
Mészuczhê sád vodeghen,
Bászuczhê sád pésztreghen,
Pájcz médz Nágoin cshátnen.¹⁾

Jédév géczhánkh csur chēmel,
Krécсит-krécсит minkh khálel...
Um kēloschê cshi czhávi,
Voghcs jév ároghcs gukēdvi,
Ná borkuten jéd khásvi.²⁾

Dágh.

Ásztvász éz mádsár orneá
Zuáres jév liuthenov,
Norá oknics ezer dsogheá
The márdi thēsnamov ;

Nagy pusztádsikh elritkultatok,

Ide-oda elszéledtetek,
Tizből egy maradt meg,
Azért (legalább) ti vigyázzatok.

Már több nincs mihez kezdjek,
Máskor majd többet csinálók (ver-
[set ?

Még és még ilyenek,
Még elmúlnak ezen idők . . .

A fürdő.

Ezerhétszáz
Hetvenötben
Július hó harminczadikán,
Akkor volt éppen újhöld.

Szamosújvárról indultunk ki,
Ökörszekérrel jöttünk
A borkútig.

Ott szállást fogadtunk,
A Haller házába mentünk,
Magas, nagy hegyek között
És erdőségek közt,
A szótalán állatok közt.

Még József is velünk volt,
Még Dávid is ott volt,
De a szél futt,
Az eső áztatott.

Ott jó dolgunk volt
Mindent kaptunk ;
Húsosnap sok vadfélét,
Bójtösen sok pisztrángot ;
De a nagy Nágó kerítéséből.

Aztán kezdtünk vizet inni,
Széjjel vetett lábakkal járnai...
Kinek feje nem fáj,
Ép és egészséges,
Az tartsa magát távol — a bor-
[kúttól.

Himnusz.

Isten áld meg a magyart,
Jó kedvvel, bőséggel,
Nyujts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel.

¹⁾ Médz Nágoin cshátnen, örmény közmondás : pénzért sem adtak, pénzért sem kaptunk — semmit.

²⁾ Az egészséges ne menjen — fürdőre.

Ánpáhduthiun vor phede
Vághucz dur lát dári
Norá, zi ázkész ájsz gère
Zánczjáln jév zábárni.

Znácháhájrkh mér péréczér
I kákáthsz Kárpátján,
Jév kérdévéc lát jérgir
Árjun Bendeguzján;
Jév hor goghm phêrphurkh vézsán
Tiszái, Dunái,
Ázniv závághk Árpádján
Párczrákujn eshichági.

Váh, pájcz vászén mér méghác
I szirdész porpoki
Párguthjun, gájdzághk czêrvjác
I mecs korun ámbi:
Kháni ánkám vèrtikèd
Jérgir èntemd jélán,
Jév jéghér vászn vortoczèd
Závgènud mochrarán.

Ászdvádz mádszin oknies lér,
Zor phorezánk vèsdéczán,
Dsoghjáh norá oknies czér
I dzovsz docshoruthján.
Zov ánpághduthjun phede
Vághucz, dur lát dári
Norá, zi ákksz ájsz gère
Zánczjuln jév zábárni.)

Balsors a kit régen tép,
Hoz rá vig esztendőt,
Mebünhødte már e nép,
A multat s jövendőt.

Őseinket felhozád
Kárpát szent völgyére,
S általad nyert szép hazát
Bendeguznak vére.
Merre zugnak habjai
Tiszának, Dunának,
Árpád hős magzatjai
Felvirágozának.

Hajh, de büneink miatt
Gyult harag kebledben,
Elsujtád villámidat
Dörgő fellegedben,
Most rabló mongol nyilat
Zúgadtad felettünk,
Majd töröktől rabigát
Vállainkra vettünk.

Szánd meg Isten a magyart,
Kit vészek hányának,
Nyujts feléje védő kart
Tengerén kinjának.
Balsors a kit régen tép,
Hoz rá vig esztendőt,
Mebünhødte már e nép
A multat s jövendőt!

KÖLCSEI FERENCZ

A Kötet a XI. kerületi
és az Országos Örmény Önkormányzat
anyagi támogatásával
és saját kiadásban készült.

A kiadásban közreműködött az Orex Bt.

A megjelentetett 1000 példányból
200 példány számozva készült.

Ez a   számú példány.

Köszönet a Szongoth családnak,
hogy a tulajdonában lévő könyvritkaságot
az újbóli kiadásra átengedte.